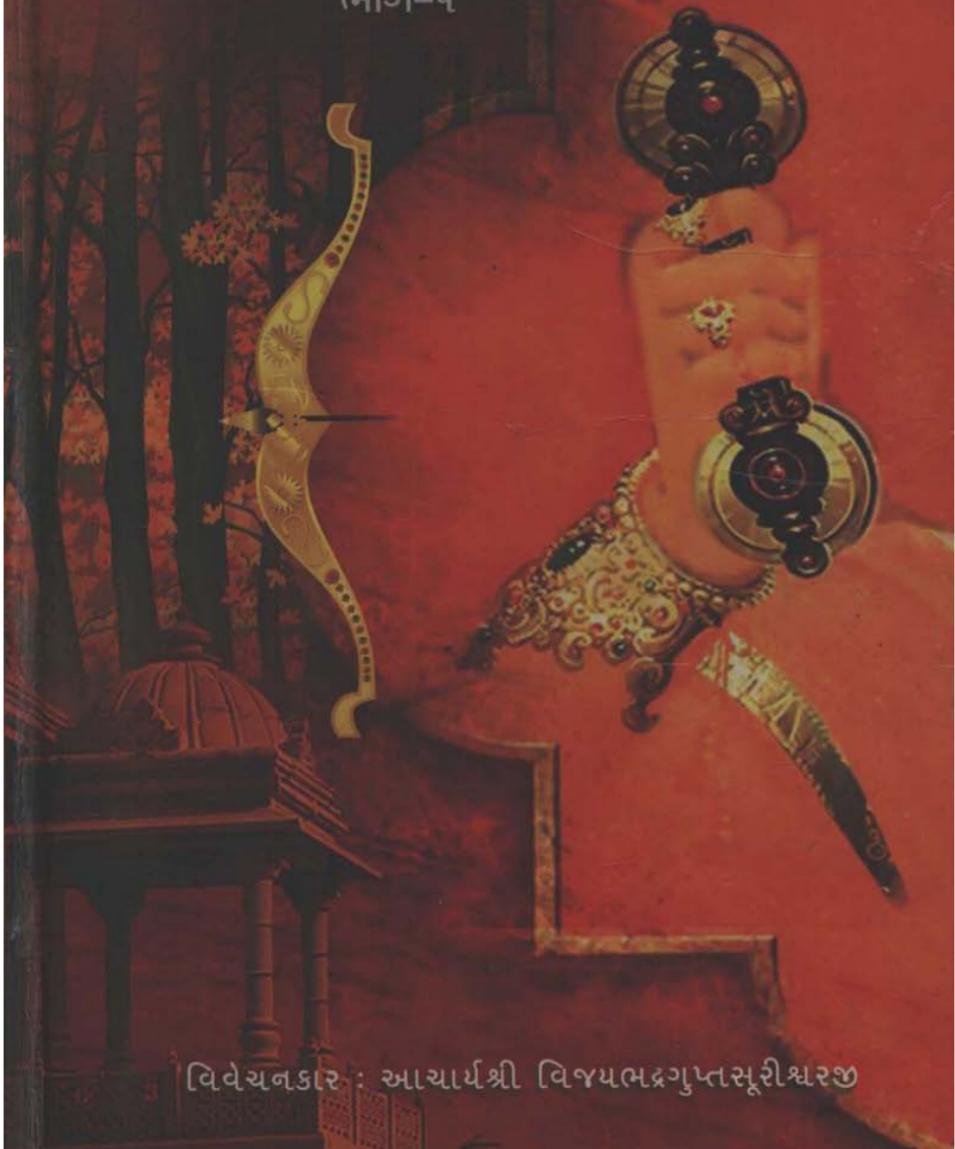


જૈન રામાયણ

ભાગ-૧



વિવેચનકાર : આચાર્યશ્રી વિજયભક્તગુપ્તસૂરીશરણ

जैन शास्त्राधारा

भाग - १

नव सूचना

इस ग्रन्थ के अभ्यास का कार्य पूर्ण होते ही नियत समयावधि में शीघ्र वापस करने की कृपा करें, जिससे अन्य वाचकगण इसका उपयोग कर सकें।

लेखक

श्री प्रियदर्शन

[आचार्य श्री विजयभद्रगुप्तसूरीश्वरज्ञ म.]

**પુનઃ શાંપાદન
જાગતીર્થ - ડોલા**

ધારક આવૃત્તિ
કારતક વદ-૧૩, વિ.સં. ૨૦૯૫, ૨૫ નવેમ્બર ૨૦૦૮

મુદ્રણ

ત્રણભાગના : રૂ. ૪૯૫.૦૦ : પાકુ પુંછ
ત્રણભાગના : રૂ. ૧૯૫.૦૦ : કાચુ પુંછ

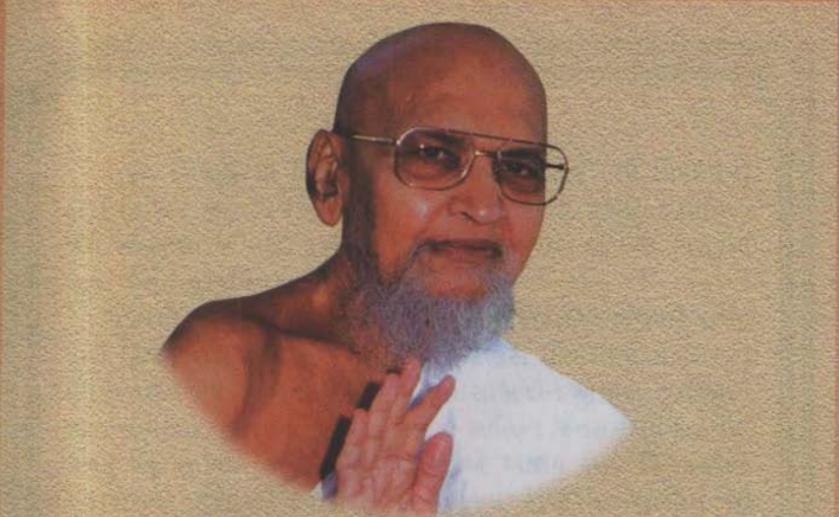
આર્થિક સૌઝન્ય
શેઠ શ્રી નિરંજન નરોતમભાઈના સ્મરણાર્થ
ડ. શેઠ શ્રી નરોતમભાઈ લાલભાઈ પરિવાર

પ્રકાશક

શ્રી મહાતીર જેન આશાદ્યના ડેન્ડ
આચાર્ય શ્રી કેલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર
કોલા, તા.જિ.ગાંધીનગર - ૩૮૨૦૦૭
કોન. નં. (૦૭૯) ૨૩૨૭૭૨૦૪, ૨૩૨૭૭૨૫૨
email : gyanmandir@kobalirth.org
website : www.kobalirth.org

મુદ્રક

નવપ્રમાત પ્રિન્ટસ, અમદાવાદ
કોન. નં. ૮૮૨૨૫૫૮૮૮૮૫



पूज्य आचार्य भगवंत श्री विजयभद्रगुप्तसूरीश्वरजी

श्रावण शुक्ला १२, वि.सं. १९८९ के दिन पुदगाम महेसाणा (गुजरात) में मणीभाई एवं हीराबहन के कुलदीपक के रूप में जन्मे मूलचन्दभाई, जुही की कली की भाति खिलती-खुलती जवानी में १८ बरस की उम्र में वि.सं. २००७, महावद ५ के दिन राणपुर (सौराष्ट्र) में आचार्य श्रीमद् विजयप्रेमसूरीश्वरजी महाराजा के करमकमलों द्वारा दीक्षित होकर पू. भुवनभानुसूरीश्वरजी के शिष्य बने। मुनि श्री भद्रगुप्तविजयजी की दीक्षाजीवन के प्रारंभ काल से ही अध्ययन-अध्यापन की सुवीर्ध यात्रा प्रारंभ हो चुकी थी। ४५ आगमों के सटीक अध्ययनोपरांत दार्शनिक, भारतीय एवं पाश्चात्य तत्त्वज्ञान, काव्य-साहित्य वगैरह के 'मिलस्टोन' पार करती हुई वह यात्रा सर्जनात्मक क्षितिज की तरफ मुड़ गई। 'महापंथनो यात्री' से २० साल की उम्र में शुरु हुई लेखनयात्रा अंत समय तक अथक एवं अनवरत चली। तरह-तरह का मौलिक साहित्य, तत्त्वज्ञान, विवेचना, दीर्घ कथाएँ, लघु कथाएँ, काव्यगीत, पत्रों के जरिये स्वच्छ व स्वस्थ मार्गदर्शन परक साहित्य सर्जन द्वारा उनका जीवन सफर दिन-ब-दिन भरापूरा बना रहता था। प्रेमभरा हँसमुख स्वभाव, प्रसन्न व मृदु आंतर-बाह्य व्यक्तित्व एवं बहुजन-हिताय बहुजन-सुखाय प्रवृत्तियाँ उनके जीवन के महत्वपूर्ण अंगरूप थी। संघ-शासन विशेष करके युवा पीढ़ी, तरुण पीढ़ी एवं शिशु-संसार के जीवन निर्माण की प्रक्रिया में उन्हें रुचि थी... और इसी से उन्हें संतुष्टि मिलती थी। प्रवचन, वार्तालाप, संस्कार शिविर, जाप-ध्यान, अनुष्ठान एवं परमात्म भक्ति के विशिष्ट आयोजनों के माध्यम से उनका सहिष्णु व्यक्तित्व भी उतना ही उन्नत एवं उज्ज्वल बना रहा। पूज्यश्री जानने योग्य व्यक्तित्व व महसूस करने योग्य अस्तित्व से सराबोर थे। कोल्हापुर में ता. ४-५-१९८७ के दिन गुरुदेव ने उन्हें आचार्य पद से विभूषित किया। जीवन के अंत समय में लम्बे अरसे तक वे अनेक व्याधियों का सामना करते हुए और ऐसे में भी सतत साहित्य सर्जन करते हुए दिनांक १९-१९-१९९९ को श्यामल, अहमदाबाद में कालधर्म को प्राप्त हुए।

પ્રકાશાદીય

પૂજય આચાર્ય શ્રી વિજયમહદગુપ્તસૂરિજી મહારાજ (શ્રી પ્રિયદર્શન) દ્વારા વિભિન્ન અને વિશ્વકલ્યાણ પ્રકાશન મહેસાણાથી પ્રકાશિત સાહિત્ય જેના સમાજમાં જ નાઈ પરાળુ જેનેતર લાંકોમાં પણ ખૂબ જ ઉત્સુકતા સાથે વંચાતુ લોકપ્રિય સાહિત્ય છે.

પૂજયશ્રી ૧૮ નવેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ અમદાવાદમાં કાળધર્મ પાસ્યા પછી વિશ્વકલ્યાણ પ્રકાશન ટ્રસ્ટનું વિસર્જન કરી તેઓથીના પ્રકાશનોનું પુનઃપ્રકાશન બધી કરવાના નિર્ણયની વાત સાંભળીને અમારા ટ્રસ્ટીઓને ભાવના થઈ કે પૂજય આચાર્યશ્રીનું ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય જનસમુદ્દરયને હમેંથા મળતું રહે તે માટે કંઈક કરવું જોઈએ એ આચાર્ય સાથે વિશ્વકલ્યાણ પ્રકાશનના ટ્રસ્ટમંડળને આ વાત પૂજય રાખ્રસંત આચાર્ય શ્રી પદ્મસાગરસૂરિજીની સંમતિ પૂર્વક જરૂરાવી, અને પૂજય આચાર્યાંની પરસ્પરની મેત્રી ઘનિષ્ઠ હતી. અન્તિમ દિવસોમાં દિવંગત આચાર્યશ્રીએ રાખ્રસંત આચાર્યશ્રીને મળવાની છક્કા બ્યક્ટ કરી હતી. પૂજયશ્રીએ આ કાર્ય માટે વ્યક્તિ, વ્યક્તિત્વ અને ઇતિહાસના આધારે પોતાની સંમતિ પ્રેરકબળ રહ્યે આપી, તેઓથીના આશીર્વાદ પામીને કંબાતીર્થના ટ્રસ્ટીઓએ આ કાર્યને આગળ પ્રાપ્તવા વિશ્વકલ્યાણ પ્રકાશન ટ્રસ્ટની પાસે ગ્રસ્તાવ મુક્યો.

વિશ્વકલ્યાણ પ્રકાશન ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓએ પણ કંબા તીર્થના ટ્રસ્ટીઓની દિવંગત આચાર્યશ્રી પ્રિયદર્શનના મચાર-મસારની ઉતૃષ્ટ ભાવનાને ધ્યાનમાં લઈ શ્રી મહાવીર જૈન આરાધના કેન્દ્ર-કોબાતીર્થને પોતાના ટ્રસ્ટ દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકોના પુનઃપ્રકાશનના બધાજ અધિકારો સદર્થ સાંપો દીધા.

તે પછી શ્રી મહાવીર જૈન આરાધના કેન્દ્ર સંસ્થાના શ્રુતસરિતા (જૈન બફરસ્ટોલ)ના માધ્યમથી શ્રી પ્રિયદર્શનના લાંકપ્રિય પુસ્તકોનું વિતરણ જોઈર જનતાના દિંતમાં ચાલુ કર્યું.

શ્રીપ્રિયદર્શનના અનુપદાખ્ય સાહિત્યના પુનઃપ્રકાશન કરવાની શ્રુતલાભમાં પ્રસ્તુત શ્રી જૈન રામાયણ ગંથનો પુનઃપ્રકાશિત કરીને વાયકોને ઉપલબ્ધ કરાવી રહ્યા છીએ.

શેઠ શ્રી સંવેગમાર્ય લાલભાઈના સંજનન્થી આ પ્રકાશન માટે શેઠ શ્રી નિર્દેશન નરેન્મભાઈના સરણાર્થે છ. શેઠ શ્રી નરોત્તમભાઈ લાલભાઈ પરિવાર તરફથી જે ઉદાર આધિક સહયોગ પ્રાપ્ત થયો છે એ બદલ

अमों समग्र शेषश्री नरोत्तमभाई लालभाई परिवारना झड़ीओं तथा तेजोनी छाईक अनुमोदना करीओं छोये. आशा छे क भविष्यमां पक्षा तेजोश्री तरक्षी आयो ज उदार सहयोग भणां रहें.

आ आवृत्तिं ग्रुफ्फिडीग करी आपनार श्री जगदीशभाई प्रजापति, शैवेषभाई शाह तथा फाईनल ब्रूफ करी आपवामां संस्थाना गंडितवर्य श्री मनोजभाई जैन, आशिषभाई शाहां पां तथा आ पुस्तकना सुंदर कम्पोजीग तथा सेटीग करी आपवा बदल संस्थाना कम्प्यूटर विभागमां कार्यरत श्री केतनभाई शाह तथा श्री संजयभाई गुरुरेनां अमे हृदय पूर्वक आभार मानीओं छीओ.

आपने अमारो नम्र अनुरोध छे क तमारा भिन्नो अने स्वजनोमां आ प्रेरणादायी साहित्यनी प्रभावना करो. श्रुतज्ञानना प्रचार-प्रसार माटे आपयेलु नानकडु योगदान आपने लाभदायक थें.

अन्ते, नवा कलेवर तथा सज्जा साथेनु प्रस्तुत पुस्तक आपनी ज्ञवनयात्रानो भर्ण प्रशस्त करवामां निमित अने अने विषमताओमां समरसतानो लाभ करावे अंवी शुभ क्रमनामो साथे.

पुरा: प्रकाशन वर्णने ग्रंथकारश्रीना आशय तथा जिनका विषयनी कांठ क्षति रही गई ढांय तो भिक्षामि हुक्कडम्. सुत्रांने ध्यान आकृष्ट करवा विनंती.

द्रृस्टीगणा
श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र

આધારગ્રંથ

ત્રિભાષિશલાકાપુરથ ચરિત્ર

મૂળ અન્યકાર

કલિકાલસર્વજ આચાર્યટેવ હેમયન્દ્રસૂરીશરજી

લોખા

ન્યાયવિશારદ પૂજય આચાર્યટેવશ્રી
વિજયભુવનભાનુસૂરીશરજી મહારાજાના શિષ્યરન
પૂજય આચાર્યટેવશ્રી વિજય ભદ્રગુપ્તસૂરીશરજી
'શ્રી પ્રિયદર્શન'

નૈતિકમ्

‘વાલિકી રામાયણ અને તુલસીકૃત રામાયણ’ વગેરે રામાયણોમાં જે વાતો આપણાને વાંચવા નથી મળતી તેવી સત્ય અને વાસ્તવિક વાતો ‘ત્રિપદિશલાકા પુરુષયરિત્ર’ શ્રંગારમાં આપણાને વાંચવા મળે છે.

રાવણાના જન્મથી માંડીને યૌવનકાળ પર્યતની અનેક અજાહી વાતો, રાક્ષસદીપ અને વાનરદીપની અનેક રોમાંચક ઘટનાઓ; હનુમાનનાં માતા અંજનાસુંદરીનું ભાવપૂર્ણ ચરિત્ર... આ બધું અન્યત્ર અપ્રાપ્ય, જેન રામાયણ શ્રંગારમાં વિસ્તારથી જાણવા મળે છે.

શ્રી રામના પૂર્વજીનાં ભવ્ય છતિહાસ, મહારાજા દશરથનાં મગધવિજય અને વનવાસની અનેક ઘટનાઓ... બીજી રામાયણોમાં ક્યાં વાંચવા મળે છે?

અવભાત, ‘વીરદેવ’ અને ‘અજાહી’નાં પાત્રો આ રામાયણમાં કાલ્યનિક લીધેલાં છે, પરંતુ મગધ-વિજય મહારાજા દશરથે કરેલાં, એ તદ્દન સત્ય વાત છે.

રામાયણનાં વિવિધ પાત્રો અને ભવ્ય આદર્શો માનવના જીવનનાં તમામ ક્ષેત્રોને સ્પર્શો છે. મનુષ્ય પોતાના જીવનને ઉમત, ભવ્ય અને નિર્મિણ બનાવવાના સંકલ્પથી જો રામાયણનું અધ્યયન કરે, તો એને રામાયણ બધું જ પુરું પાડી શકે એમ છે. શૌર્ય, ધૈર્ય, ત્યાગ, તપશ્ચર્યા, કર્તવ્યપાલન, શીલરક્ષા, સદાચાર છત્યાદિ માનવોચિત અનેક સદ્ગુણાને મેળવવા, રક્ષા અને વૃદ્ધિગત કરવા માટે રામાયણનો ચંચ અદ્ભુત આલંબન બની શકે છે.

આજે મનુષ્યને તત્ત્વગ્રંથો, ઉપદેશગ્રંથો કે કિલોસોંના શ્રંગા કરતાં કથાગ્રંથો વાંચવા વધુ પ્રિય છે. વૃદ્ધિ-યુવાન-ભાલ સહુને કથાગ્રાં વાંચવી ગમે છે, જેવી કથા તેવા ભાવ વાંચકના મનમાં પ્રગટે છે, તંત્ર વિચારો બને છે અને હડ્ઢ શાય છે. અધમ પાપવૃત્તિઓનાં ઉત્તેજનારી,

કલ્પનાઓં પર આધારિત અને માનવજીવનાંથી ઉત્ત્યતમ મૂલ્યોનો નાશ કરનારો હજતરો કર્યાઓ... છપાઈને પુસ્તકોમાં પ્રકારિત થાય છે... વરઘરમાં એ યુસ્તકો પદોચી રહ્યા છે ને રસપૂર્વક વંચાઈ રહ્યા છે... અના દુષ્પ્રભાવાં આજે વિલાસ, સ્વભંગદત્તા, ઉદ્ધતાઈ, દુરાચાર-અભિચાર, અનીતિ-અન્યાય... હિંસા, માયા-કપટ... બગેરે રૂપે વ્યક્તિના જીવનમાં, સામાજિક જીવનમાં અને રાધ્રોધી જીવનમાં પ્રત્યક્ષ જોવા મળે છે.

રામાયણની મહાકથા એવી મહાકથા છે કે અનેં વાંચનારા મનુષ્ય પર અના સુંદર ગ્રભાવાં પડ્યા વિના ન રહે. ત્યાગ-વૈરાગ્ય, શીલ-સદ્ગ્યાર, ન્યાય-નીતિ, અહિસા-સત્ય-અચૌર્ય-ભ્રાન્યર્થ હત્યાદિ ગુણોની શાયા પડ્યા વિના ન રહે.

કોઈ ઉપદેશ વિના, સીધી જ સંસ્કર કર્યા લખી છે... એ મહાકથાનાં પાત્રો જ બાંલે છે! એમને જે કલેચું છે તે જ કહેવા દીનું છે! વાંચનારાંઓની રસ્તુતિ અંત સુધી જાગ્રત રહે અને તે તે પ્રસંગ અને ઘટાની વાયક મૂલવશી કરી શકે, એ રીતના જખવાનાં પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ પરમપવિત્ર મહાકથાના વાંચનાંની સફુ જીવાનો સંભતિ પ્રાપ્ત થાઓ, મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત થાઓ એવી મંગલ અભિલાષા સાથે વિરમું છું.

વિ.સं.૨૦૮૯

શ્રાવણ

- પ્રિયદર્શન

અનુદાનિકા

૧. રાક્ષસદીપ-વાનરદીપ	૧
૨. લંકાનું પતન અને ઉત્થાન	૬
૩. રાવણનો જન્મ	૨૦
૪. વિદ્યાસિદ્ધિ માટે ભીમારણ્યમાં	૨૮
૫. દશમુખનાં લગ્ન	૩૮
૬. પરાક્રમનો આર્થિક	૪૭
૭. લંકાવિજય	૪૩
૮. લંકાની રાજસત્તામાં	૫૪
૯. વીર વાલી	૫૩
૧૦. વિશ્વવિજયની યાત્રાએ	૬૧
૧૧. રેવાના તટે	૬૬
૧૨. નારદજીનો ભેટો	૬૬
૧૩. એ મહાકાળ અસુર કોણ	૭૦૭
૧૪. વેરની વયુલાત	૭૭૬
૧૫. મથુરામાં મધુનું મિલન	૭૨૫
૧૬. રાવણાની શીતરક્ષા	૭૩૩
૧૭. છન્દ મુનીન્દ્ર બને છે	૭૪૪
૧૮. વરની પસંદળી	૭૪૩
૧૯. પવનંજય અને અંજના	૭૬૧
૨૦. દુઃખ પદી સુખ	૭૩૧
૨૧. દૈવની વિટંબરણ	૭૬૧
૨૨. આવો છે સંસાર	૭૮૩
૨૩. ભૂલનું પરિણામ	૮૦૩
૨૪. દનુમાનજીનો જન્મ	૮૧૪
૨૫. પવનંજય પાછો વળે છે	૮૨૪
૨૬. સતીની શોધમાં	૮૩૪
૨૭. સતીત્વનો વિજય	૮૪૩
૨૮. દનુમાન યુદ્ધની વાટે	૮૪૪
૨૯. વરણ પર વિજય	૮૪૪

૩૫. રાક્ષસદીપ : વાનરદીપ ૩૨

અદિતનાથ ભગવાનના સમયની આ વાત છે. 'રાક્ષસ' નામનો એક દીપ હતો. તેમાં લંડા નામની નજરી હતી. લંડા એટલે લંડા! ખૂબ સુંદર! તેમાં મેઘવાહન નામનો રાજી રાજ્ય કરતો હતો.

મેઘવાહન રાજથી રાક્ષસવંશ શરૂ થયો. ભલે વંશનું નામ રાક્ષસ હતું, પણ આ મેઘવાહન રાજી તો દેવથીય વધુ દ્યાળું અને પરોપકારી હતો.

એક ટિવસ મેઘવાહન મહેલની અગારીમાં બેઠો હતો. તેણો અનંત આકાશ સામે જોયું... જોયા જ કર્યું... તેણો આંખો મીંચી દીધી.

તેણે આત્મનિરીક્ષણ કર્યું, 'અહો! આ આકાશ જેમ અનંત છે, જેનો છેડો જ નથી, તેમ મારે ભવભ્રમણ પણ અનંતકાળથી ચાલુ છે. તેનો ક્યારે અંત આવશે?'

તેનો રાજ્ય પરનો રાગ ચાલ્યો ગયો; અને રાજી વેરાજી બની ગયો.

મહેલનો ત્યાગ કરી સદગુરુનાં ચરણોમાં નિવાસ કરવાનો તેણે નિર્જય કર્યો. તેણે તરત પોતાના મોટા પુત્ર મહારક્ષને બોલાવ્યો.

'બેટા! આ રાજ્ય હવે તારે સંભાળવાનું છે.' પુત્રને માથે પોતાનો ધૂજતો હાથ ફેરવતાં મેઘવાહને કહ્યું.

'પિતાજી... અને આપ?'

'રાજ્યરક્ષાનું મારે કર્તવ્ય આહી પૂર્વ થાય છે. મારા માટે હવે આત્મરક્ષાનું પરમ કર્તવ્ય બજીવવાનો સમય થઈ ગયો છે, બંટા!'

મહારક્ષની આંખોમાં અંસુ ઉભરાયાં. સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી જતા પ્રેમાળ પિતાના વિરહની કલ્પનાએ તેને ધૂજાવી દીધો.

'પિતાના માર્ગમાં આડો ઊભો રહ્યું? ન જવા દઈ, પણ પછી પિતા ક્યારેય નહિ જાય? શું મારા રોકાયા રોકાશે? આલિમ કાળની ફળ આગળ મારું શું ચાલશે? ના, ના, ભલે ન ચાલે, પણ મારાથી તેમને નહિ જવા હેવાય.' મહારક્ષનું મનોમંથન ગુંચવાતું ચાલ્યું.

'પણ હું એમના પ્રિયમાર્ગમાં વિના કરીશ તો તેમનું કોમળ હૃદય કેટલું અધ્ય દુભાશે? તેમનું હૃદય કેટલું બધું દુઃખ અનુભવશે? મારાથી તે તાં નહિ જ સહન થાય. હું તેમના માર્ગમાંથી ખસી જાઉં.'

પુત્ર મહારક્ષે મૌનપણે જ મેઘવાહનનું વચન સ્વીકારી લાધું.

૨

જૈન રમાયાણ

મેધવાહને રાજ્યનાં, પુત્રનાં, પરિવારનો, સર્વસ્વનાં ત્યાં કર્યો.

અજિતનાથ ભગવાનની પાસે જઈ રાજા 'મહારાજ' બની ગયો.

મેધવાહન મુનિવરે આકર્ષણ તપ અને જબર્દશાન ધરવા માંડવો! ભગવાનની આશાને રજેરજ પાણવાની તેમણે ખૂબ તકેદારી રાખી.

મેધવાહન મુનિવરે કમોનો કષ્ય કરી નાંખ્યો. અનંત કાળથી ચાલ્યું આવતું ભવભ્રમશ થંભાવી હીધું.

મેધવાહનનો આત્મા સિદ્ધ બની ગયો.

હવે નહિ જન્મ, નહિ મૃત્યુ. અનંત જ્ઞાનંદ અને અનંત જ્ઞાનમાં અનંતકાળ ઝીલવાનું.

મહારક્ષે લાંબા કાળ સુધી લંકા પર રાજ્ય કર્યું.

એક ટિવસ અનો પણ અંતરાત્મા જાગ્યો. તે સંસારની માયા ત્યછ દેવા કર્ટિબદ્ધ અન્યો. તેણે રાજ્ય પર શાસન કરવા પોતાના પુત્ર દેવરક્ષને બેસાડ્યા.

સાધુ બની, સાધના કરી મહારક્ષે પણ આત્મસિદ્ધ કરી.

પછી તો લંકાની જાહી પર જે જે રાજા બેસે છે, તે તે પોતાના પુત્રને રાજ્ય સાંપી, પોતે સાધુ બની સિદ્ધ બનતા જાય છે.

આવું અસંખ્યકાળ સુધી ચાલ્યું.

અજિતનાથ પછી સંભવનાથ, અભિનંદનસ્વામી, સુમહિનાથ, પચપ્રભસ્વામી, સુપાર્શ્વનાથ, ચંદ્રપ્રભસ્વામી, મુવિવિનાથ અને શ્રીતલનાથ, એમ આઠ તીર્થકરદેવો થઈ ગયા.

અણિયારમા શ્રેયાંસનાથસ્વામી તીર્થપતિનો કાળ આવી લાગ્યો.

(૨)

વૈતાઢ્ય પર્વતનાં શિખરો, ઝીલો, એટલે વિદ્યાધરોની દુનિયા!

ત્યાં મેધપુર નામનું એક નગર અને અતીન્દ્ર નામનો રાજા ત્યાં રાજ્ય કરતો હતો. અતીન્દ્ર વિદ્યાધરોનો રાજા હતો. તેની કોર્તિ વૈતાઢ્યને શિખર શિખરે અને કોતરે કોતરે ગવાયેલી.

શ્રીમતી ઓની રાખી, તે શીલવંતી અને ગુણવંતી હતી. તે રાખીને એક પુત્રનું નામ શ્રીકંઠ હતું.

પુત્રીનું નામ દેવી હતું.

राजसद्वीप-वानरद्वीप

३

‘हेवी एंटले हेवी ज झोर्छ त्यो! रुपड़पनो अंबार!

हेवी योवनमां आवी त्यां तो तेनु सौन्दर्य सोणे कलाए भीत्युं. हेवीना रुपनी प्रशंसा देशविदेशमां थवा लागी. एक हिवस अतीन्द्रनी राज्यसभामां एक हृत आवीने उल्लो रख्यो. रत्नपुरनगरना पुष्पोत्तर विद्याधरेन्द्रनो एं हृत हतो. अतीन्द्रने तेणे नमन कर्यु.

‘शा भाटे आववानु थयुं छे?’ हृतने योज्य आसने बेसाडीने नरेशे पृष्ठयुं.

‘मने रत्नपुरनगरना पुष्पोत्तर विद्याधरेन्द्रे मोकल्यो छे.’

‘हा, पाण शा भाटे?’

‘अमारा विद्याधरेन्द्रने पञ्चोत्तर नामनो तेजस्वी पुत्र छे. रुपे अने गृष्ण पूरो छे. ते पुत्रनी साथे तमारी हेवीनो विवाह थाय तो सरभेसरभी जोडी थाय.’

हृतनी वात सांबली अतीन्द्र क्षणभर विचारमां पडी गयो. स्वस्य थर्छ तेणे हृतने कह्यु:

‘वारु, हुं विचारी जोईश.’ राजानो ढुङ्गो प्रत्युतर लर्ह, हृत त्यांथी रवाना थर्छ गयो.

अतीन्द्र विद्यानरेणे हेवीने भाटे योज्य पतिनी चारेकोर तपास करावी. त्यां तेनी दृष्टि लंका पर पडी. लंकामां त्यारे राजसेश्वर कीर्तिधवल राजा हतो. तेनी उङ्जलवल कीर्तिअे अतीन्द्रने आइर्यो. हेवीनु लग्न कीर्तिधवल साथे कर्यु. शुश्रवंत अने धीमंत पञ्चोत्तर, राजपुत्री हेवीने भेजववा समर्थ न बन्यो!

अतीन्द्र अने पञ्चोत्तरना पिता पुष्पोत्तर वच्ये वैरनी गांठ बधाइ.

(3)

हेवीना भार्हनु नाम श्रीकंठ उतुं.

सुवर्गार्थवलनी यात्रा करी, श्रीकंठ आकाशमार्ज मेघापुर पाइंगो फरी रख्यो हतो त्यारे वच्ये आव्यु रत्नपुर. सोलामात्रा उद्यानमां तेणे एक नवयोवना रुपसुंदरी जोई. श्रीकंठना अंगोगो ओ सुन्दरीनां रुपनु घराई घराईने साँटर्य पान कर्यु. पोतानी तरक गोकोट्से प्रेमभरी आंखे जोता जुवान प्रत्ये पेल्लो युवती पशा आकर्पाई.

परस्पर आंगो मणी. परस्पर छट्य मण्यां. परस्परना भाव भेटाचा! भनमां विकारनां अंकुरो फूट्यां, पांगर्यां, अने कणना फ़ुण्डा य फूट्या. उथी ढोके योवनाए श्रीकंठ तरक मध्युर द्रगिरें जोया ज कर्यु.

श्रीकंठ विकारने वश बनी गयों। विकारने विकसवानी तक पश्चा मणी गई। युवती श्रीकंठने चाहवा लागी! एं नीये आव्यों अने तेजों सुंदरीने उपाडी आकाशमार्गे झडपी प्रयाण कर्य.

पश्चा अचानक राजपुत्रीनुं अपहरण थयेलु ज्ञाणी दासीओं गम्भराई गई.

‘पश्चा हराइ... पश्चा हराइ... पश्चाने कोई उपाडी गयुं.’ नगरमां डोलाहल मची गयों। वात पहांची पुष्पोत्तर राजा पासे। पुत्री पश्चाना अपहरणना समाचारे ते कोधथी समसभी उठयों। पुत्रीने उपाडी जनार दृष्टने धारणा सज्ज करवा तत्पर बनी गयों।

युद्धनी नोबतो गगडी.

राजा पुष्पोत्तरे युद्धनां बज्जर धारणा कर्या। अंग पर शस्त्रो सञ्च, विराट सैन्य साथे तेजों श्रीकंठनों भीछों पकडयो। श्रीकंठ ज्ञानातो ज छतों के पाइषण पुष्पोत्तर आववानो ज छे! ते तो पहांच्यो सीधो लंकामां, अने पोताना बनेवी कीर्तिध्वनने शरणे थयो!

दृष्ट खोलीने श्रीकंठे पश्चा साथेनो प्रेमकिस्सो कीर्तिध्वनने कडी दीधो. आ बाजु पुष्पोत्तर पाइषण ज आवी लाग्यो.

शुं विशाण सैन्य! ज्ञाने पुगान्ननो महासागर! ज्यां जुओ त्यां सैन्य ज सैन्य! विद्याधर राजा पुष्पोत्तर वेरनो बदलो लेवा तमतभी रव्यो छतो. एक तो पोतानी देवी माटेनी मागाईने श्रीकंठना पिताअे भान्य नहोती राजी; अने अमां श्रीकंठे पोतानी पुत्रीनुं अपहरण कर्य, एटले बवतामां घी होमायुं!

कीर्तिध्वन विचारक राजा छतो. तेजों पुष्पोत्तरने युद्धथी जवाब आपवानुं पगलुं न अर्यु, परंतु समजूतीयी पुष्पोत्तरना रोषने नियोवी नांभवानो निर्षय कर्या.

युद्धथी तो रोषना भडका थाय. रोषने पाणी पाणी करी नांभवा तो समजूती ज थवी जोईअ.

कीर्तिध्वने पोताना एक विचक्षण दृतने पुष्पोत्तर पासे भोक्लवा सज्ज कर्यो. दृत पुष्पोत्तर नृपतिनी पासे आवी पहांच्यो.

पुष्पोत्तरने प्रश्नमीने तेजों कीर्तिध्वनलों संदेशो कडेवानुं शहु कर्यु :

‘राजन्! शुं आपने अम नथी लागतुं के आ युद्ध निष्प्रयोजन छे? पुत्री अवश्य क्यारेय कोईने आपवानी ज ढोय छे. हवे, ज्यारे तमारी गुणवंती पुत्री स्वयं ज श्रीकंठने प्रेमथी वरी छे, त्यारे आप जेवा विचक्षण पुरुषे श्रीकंठनो तेमां अपराध न गणवो जोईअ.

राक्षसदीप-वानरदीप

५

‘हतांय जે આપ યુદ્ધ કરશો તો પુત્રીનું મન કેટલું બધું દુલ્ભાશે? હવે તો પુત્રીના માનસિક અભિપ્રાય અનુસારે શ્રીકંઠ સાથે તેના લગ્નનો મહાત્મવ કરવો તે જ સુયોગ્ય છે.’

દ્વાતારી વાત હજુ ચાલી રહી છે, ત્યાં તો પદ્માંશે મોંડલેવી એક પ્રૌઢ સ્ત્રી ત્યાં આવી અને પદ્માની વિનંતી રાજા સમક્ષ રજુ કરી :

‘પિતાજ! ખરેખર, હું જાતે જ શ્રીકંઠને વરી છું; મારું તેમણે અપહરણ નથી કર્યું; તો નાહક શા માટે યુદ્ધ કરીને લાખ્યો જીવોનો નાશ કરવો?’

આ સાંભળાને વિદ્યાધરેશ પુષ્પોત્તરનો પ્રકોપ પ્રશાંત થઈ ગયો.

વિચારવિચક્ષણ પુરુષોનો પ્રકોપ મોટે ભાગે સહેલાઈથી શાંત કરી શકાય છે. જ્યારે જડ પુરુષોના પ્રકોપને શમાવવો ઘણો કઠિન હોય છે.

પુષ્પોત્તર વિચાર્યુ : મારી પુત્રી જ સ્વયં શ્રીકંઠને વરી છે. વળી, શ્રીકંઠ ભલે શત્રુપુત્ર છે છતાં વીર અને બુર્જી છે, તો ભલે તે અંતેનો વિવાહ થઈ જતો!

પુષ્પોત્તરની યુદ્ધયાત્રા વિવાહયાત્રામાં પલટાઈ ગઈ. કીર્તિધવલે દ્વદ્બાપૂર્વક પુષ્પોત્તરનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો. મહાન મહાત્મવ ઉજવી શ્રીકંઠ-પદ્માની વિવાહ કર્યો અને પુષ્પોત્તર રાજા રત્નપૂર તરફ પાછો વખ્યા.

(8)

પ્રભાતનો સમય છે. કીર્તિધવલ, શ્રીકંઠ અને દેવી એક સુશોભિત ખંડમાં બેઠો છે. કીર્તિધવલ શ્રીકંઠના સામું એડીટસે જોઈ રહેલ છે.

‘હવે હું અહીંથી જઈશ.’ શ્રીકંઠ કહ્યું.

‘હવે મેધપૂર જવાની શી જરૂર છે? વૈતાણ્ય પર્વત પર તમારા ઘરાં દુશ્મનનો ઊભા થયા છે, નાહક લડાઈઓ લડી લડી જીવન બરભાદ શા માટે કરવું? તમને શત્રુઓનો ભય છે અથ મારે નથી કહેવું, તમે શત્રુઓના પૂરો સામનો કરી શકો અથ છો, છતાં તમને અહીંથી જવા દેવા મારું મન માનતું નથી. તમારા સાથેનો ગાડ સ્નેહ તમારા જવાથી કેટલું દુઃખ આપશે, તેની કલ્પના પણ મને ધ્રુણાની મૂકે છે. માટે જવાનું તો માંડવાળ જ કરો.’

‘છા, હવે તો અહીં જ રહો.’ બહેન દેવીએ પણ આગ્રહ કર્યો.

‘ભલે અહીં રહેવું ટીક ન લાગતું હોય તો રાક્ષસદીપની બાજુમાં વાનરદીપ છે. બીજા પણ બર્બરકુલ, સિંહલદીપ વગેરે આપણા દીપો છે. જાણો સ્વર્ગભૂમિના નમૂના જ ગોઈ લો! તે પ્રદેશોમાંથી કોઈ પણ એક સ્થળે રાજધાની કરીને તમે રહો.’

बहेन-बनेवीना स्नेहबंधनमांशी मुक्त बनवु श्रीकंठ माटे अशक्य हतु.
कीर्तिध्वलनी वात स्वीकार्ये छटको थयो. तेषो वानरद्वीप पसंद क्यों.

वानरद्वीप उपर 'किञ्चिन्ध' नामना रमणीय अने मनोहर पर्वत हतो. ते
पर्वत पर कीर्तिध्वले 'किञ्चिन्ध' नगरी वसावी अने श्रीकंठने ते राज्यना
अधिपति बनायो.

प्रभानी साथे श्रीकंठे किञ्चिन्धमां वास क्यों. श्रीकंठे पोतानी अपूर्व ग्रतिभाथी
राज्यनुं संचालन शड क्यु. प्रजानां सुख माटे ते रातहिवस चितातुर रहेतो.
मात्र मनुष्यो माटे ज तेना हृष्यमां प्रेम हतो अम नहि, पशु पशु-पंजीओं
प्रत्ये पशु तेना आत्मामां तेट्वी ज ममता हती.

किञ्चिन्धनां उवानोमां, जंगलमां श्रीकंठे वांदराओं ज्येया! मोटी मोटी
काया! गमी जाय तेवी गेल! इण आईने छवन छ्येये! श्रीकंठना हृष्यमां
वांदराओं प्रत्ये प्रेम छलकाण्डो. राज्यमां तेषो ढंडेरो पिटायो :

'कोईअे पशु वानरोने भारता नहि. जो ठोर वानरोने भारते तेने कङ्क
शिक्षा थशे.' अंतेथी ज श्रीकंठने संतोप न थयो. तेषो तो वानरोनां टोणेटोणां
भेगां करवा मांडयां. वानरो नाये न श्रीकंठनुं हैयु नाये! वानरोने गमतां
भोजनियां आपवा मांडयां.

अने राजा वानरो साथे प्रेम करे, पछी प्रज्यय प्रेम करे ज ने! लोकोअे पशु
वानरोने खावानु-पीवानु आपवु शड क्यु. घरनी भीतों पर वानरोनां आकर्षक
चित्रो चीतरावा लाय्यां! राज्यनी अने घरनी धजाओंमां पशु वानरो चीतरावा
लाय्या! रमवानां रमकडां पशु वानरोना आकृतिनां बनवा लाय्यां.

सर्वत्र वानरोनां नाम, वानरोनी आकृतिओं अने वानरोनां चित्रो सर्जयां.
परिणाम ए आव्युं के वानरद्वीपमां आवी वसेला विद्याधर मनुष्यों पशु
'वानर' कहेवाया! वानरना अति सहवासथी मानव पशु वानर तरीक ओणायायो!

ऐकदा सभामंडपमां बंडेला श्रीकंठे आकाशमार्गों कोलाहल थतो सांभज्यो.
तेषो आकाश तरफ दृष्टि करी.

'सेंकडो, उज्जरो ढंगो, ठोर विमानमां तों कोई रथमां, ठोर लाथी पर तों
कोई अश पर, नंदीश्वरद्वीप तरफ जर्द रह्या छे. ढैयां किनभज्जिथी नाची
रह्यां छे. शाश्वत जिनप्रतिमाओनां पूजन-वंदन करी, कृतार्थ बनवाना मनोरथोंमां
महाली रह्या छे. श्रीकंठने पशु शुभ मनोरथ प्रगट्यो; तेना पवित्र चित्तमां
पशु नंदीश्वर-शैल पर जवानी तमसा प्रगटी.

तेषो विमानने सज्जयुं.

રાક્ષસદીપ-વાનરદીપ

૭

ભક્તિની ભવ્ય સામગ્રી સાથે લોધી, દ્વારોની પાછળ શ્રીકંઠ વિદ્યાધર-રાજાને પણ આકાશમાર્ગે પ્રયાણ કર્યું.

ઉચ્ચ, પવિત્ર અને ઉધ્વરામી આત્માઓ આત્મતાદક નિમિત્તો મજાતાં તેને વધારી લેવાના મનોરથો કરે, મનોરથને પાછા મહિન વાસનાઓ નીચે ઘટી ન હેતાં તેમને પાંગરાવવા અને ફળશીલ બનાવવાના પ્રયત્નો આદરે.

મનુષ્યની સહજવૃત્તિ તો એવી હોય છે કે તે પાપઅલંબનોને જડપી ગ્રહણ કરે છે, તેના આલંબને પાપમનોરથો અને પાપવૃત્તિઓ વેગશીલ બનાવે છે!

આ તો શ્રીકંઠ! શિવગામી છે! તીર્થયાત્રાનો હર્ષ હિલોણે ચઢ્યો છે. વિમાન માછલો પર માછલો, યોજના પર યોજના કાપતું આકાશમાર્ગે ચાલ્યું જાય છે. ત્યાં જ અચાનક વિમાન થંબી ગયું.

‘કોણે થંભાથ્યુ?’ શ્રીકંઠના મુખ પર ગંભીરતા છબાઈ ગઈ. નીચે દૃષ્ટિ કરી તો મોટો વિરાટકાય પણાડ! ગગનચુંબી શિખરે વિમાનની ગતિને અટકાવી દીધી! દેવોની તો અચિત્ય શક્તિ! તેમના વિમાનો તો માનુષોત્તર પર્વતને ઓળંગીને ચાલ્યાં ગયાં. શ્રીકંઠ ચિંતાતુર ભની ગયો.

‘રોપ કોના પર કરવો? રોપ શા માટે કરવો? પ્રારંભ જ માટે પાંગળું છે. પૂર્વજીવનની તપશ્ચયા અધૂરી છે. માટે જ મારો ભવ્ય મનોરથ પૂર્ણ ન થયો. તો આવું નિર્માલ્ય જીવન જીવવાનો શો અર્થ છે? તે રાજ્યને પણ શું કરવાનું કે જે મારા આટલા મનોરથને પણ પૂરવા સમર્થ ન બન્યું...? પૂત્રપરિવારને પણ શું કરવાનો કે જે મારી શુભકામનાનો ભર લાવવા નાકામિયાબ નીવિડ્યો? સર્વ આ સંસારથી... જીવન તપશ્ચયાને ચરણો જ ધરી દેવું શ્રેષ્ઠસ્કર છે...’

શ્રીકંઠના અંતસ્તલમાં પોઢેલી વૈરાગ્યની પાવનભાવના જબકીને બેઠી થઈ. શ્રીકંઠ સંસારનો ત્યાગ કર્યો. તીવ્ર તપશ્ચયાંગોની ભહીઓમાં મહિન આત્મસુવાણી ઉજ્જ્વલ બનાવી દીધું. આયુષ્ય પૂર્ણ થયું. શ્રીકંઠનું નિર્વાણ થયું.

મોહની કેવી આછી ચાદર શ્રીકંઠના આત્મતચ્ચને આવરીને રહેલી હતી કે અંક સામાન્ય પ્રસંગ પરના તીવ્ર વૈરાગ્યે મોહનાદરને ચીરી નાણી! કેવું આભસ્યશી ચિંતન! માનુષોત્તર પર્વતની ભેખડાને માર્ગમાંથી તોડીકોડી નાંખવાની કોઈ વિચારણા ન કરતાં આત્માના મોક્ષ તરફના પ્રયાણમાં આડાળીલી કરી રહેલી સંસારની ભીમ ભેખડાને જ તોડીકોડી નાંખવાની સતત અને સખત પુરુષાર્થ આદ્યો!

નંદોથરની તીર્થયાત્રા ભવે ન થઈ, પણ મોક્ષયાત્રા તો થઈ ગઈ!



૩૫. ૨. લંકાનું પતન અને ઉત્થાન શ્રી

કણનો અનાદિકાળીન ધસમસતો પ્રવાહ વહેતો જ જાય છે! વહેતો જ જાય છે! એ પ્રવાહમાં અનંત અનંત તીર્થકરો વહી ગયા! અનંત અનંત ચક્રવર્તીઓ... અનંત અનંત વાસુદેવો... બલહેવો... માનવો... દાનવો... તણાઈ ગયા.

રાક્ષસદીપ અને વાનરદીપ પર અગ્રણ રાજાઓ થઈ ગયા.

ત્રૈયાંસનાથ પછી તો વાસુપૂજ્ય, વિમલનાથ, અનંતનાથ, ધર્મનાથ, શાંતિનાથ, હુદ્ધુનાથ, અરનાથ અને મલિનાથ, એમ આઠ તીર્થકરો થઈ ગયા.

વીસમા તીર્થપતિ મુનિસુત્રસ્વામીનો કણ આવી લાગ્યો.

લંકાનો નાથ તડિતેશ હતો.

લંકા અને કિછિન્ધા એટલે મિત્રરાજ્યો.

કિછિન્ધાના અધિપતિ ‘ધનોદ્ધિરથ’ વાનરેશ્વર સાથે તડિતેશને ખૂબ પ્રેમ હતો.

કિછિન્ધાનાં રમણીય ઉદ્ઘાનોમાં સહેલગાહ કરવાનો તડિતેશને મનોરથ જાગ્યો. અંતાપુરની રાણીઓને લઈ તડિતેશ વાનરદીપ પર આવી પહૂંચ્યો. નંદનવનની દરીકાઈમાં ઊત્તરેલા વાનરદીપના ‘નંદન’ નામના ઉદ્ઘાનમાં તડિતેશ કીડાધેલો બની ગયો!

તડિતેશની પ્રાણપ્રિયા ચંદ્રા એક સુંદર વૃક્ષની નીચે બેઠી હતી. ત્યાં વૃક્ષ પરથી એક વાંદરો નીચે ઊતરી આવ્યો.

ક્યારેય નહિ... ને આએ આ વાનરે મોટો જુલભ કર્યો. નીચે ઊતરીને સીધો જ તેણે ચંદ્રારાણી પર હુમલો કર્યો. તીક્ષ્ણ નખો વડે રાણીની છાતી પર ઊજરડા ભરવા માંડ્યા. ચંદ્રા તો અચાનક આવી પડેલી આફતમાં બેબાકળી બની ગઈ. તેણી ચીસ પારી ઊઠી.

કુકર્માને પરાધીન પ્રાણી પર ક્યારે કઈ જગ્યાએ આફતો તૂટી પડે તે અજ્ઞાની છુબ કેવી રીતે જાણી શકે? માટે તો કુકર્માની પરાધીનતાને ફગાવી દેવાનો પુરુષાર્થ કરવા પરમપુરુષો ઉપદેશ કરે છે.

ચંદ્રાની કારમી શિશ્યારી સાંભળતાં તડિતેશ બહાવરો બની ગયો. તેણે જોયું કે એક ભયાનક વાનર ચંદ્રા પર હજ્વલો કરી રહ્યો છે, ત્યાં જ ધનુષ્ય પર તીક્ષ્ણ તીર ચઢાવ્યું.

સરરરર કરતું તીર સીધું જ વાનરના પેટમાં ધૂસી ગયું. તીરના ધાની

લંકાનું પતન અને ઉત્થાન

૬

પીડાથી વાનર આકૃણાયાકૃણ બની ગયો. દોડ્યો પણ કેટલું દોડી શકે? થોડુક દૂર ગયો ને ધરતી પર ઢળી પડ્યો.

બાજુમાં જ એક મહામુનિ ધ્યાન-અવસ્થામાં ઊભા હતા.

ચન્દ્ર જેવું સૌચ્ય અનેમનું મુખ!

ક્રમણ જેવાં નિર્મલ અનેમનાં લોચન!

વાનરની વેદનાભરી આંખો મુનિ તરફ મંડાણી, મુનિનું અંત:કરણ અનુકૂળન
અનુભવવા માંડયું.

મુનિ તો વાનરના ઘાયલ ઢેઢની પાસે બેસી ગયા. એના કાન પાસે પોતાનું
મુખ લઈ જઈ, વાનરને પરમમંગલ મહામંત્ર નમસ્કાર સંભળાયો. મહામંત્ર
નવકાર એટલે પરભવનું અભૂટ ભાથું!

મુનિ તો દ્યાના સાગર, પરલોકની યાત્રાએ જતા જીવાત્મા પાસે તેમણે
ભાયું ન જોયું. તરત જ સર્વોત્તમ ભાથાનો ડબ્બો છેડે બાંધી દીધો!

વાનરનું મૃત્યુ થયું.

વાનરનું કલેવર પલટાયું.

મહામંત્રના પુરુષપ્રભાવે વાનરનો જીવાત્મા દેવ બન્યો! અવધિશાનથી દેવે
પોતાનો પૂર્વભવ જોયો.

દજુ પોતાનો વાનરદેહ લોહિયાળ હાલતમાં પડ્યો છે. બાજુમાં મહામુનિ
ઊભા છે. મુનિવરના મહાન ઉપકારથી તેનું હૈયું ગદગદ બની ગયું. તરત જ
તે મુનિ પાસે આવ્યો અને ભાવસહિત મુનિવરને વંદના કરી.

આમેય મુનિરાજ વંદનીય જ હોય, તેમાં ઉપકારી મુનિરાજ તો વિશેષ રીતે
વંદનીય હોય. વંદના કરીને દેવ જ્યાં ઉદ્ઘાન તરફ દૃષ્ટિપાત કરે છે, ત્યાં તેનો રોપ
ભભૂતી ઊઠ્યો. તિરિકે રાજાના સુભટો એક પદી એક વાનરોને વીંધી રહ્યા હતા.

દેવે ત્યાં ને ત્યાં જ એક વિકરાળ વાનરનું ડ્રપ ધારણ કર્યું. સાથે બીજા
સેંકડો વાનરોની હંગજાળ ઊભી કરી દીધી અને રાક્ષસેશરના સુભટો પર
આખાં ને આખાં વૃક્ષો ઉખાડીને ફેંકવા માંડયાં, મોટી મોટી પથ્થરશિલાઓ
નાખવા માંડી, રાક્ષસવીરો ગ્રાસી ઊઠ્યા અને ચારે દિશામાં ભાગવા માંડયા.

તિરિકે વિચાર્યુ કે 'જરૂર આ દેવી ઉપદ્રવ છે.' તરત જ શરીર પરથી
શસ્ત્રો ત્યજ દઈ પેલા વિકરાળ વાનરની સમક્ષ આવી તિરિકેશે નમન-પૂજન
કર્યું અને અંજલિ જોડી પૂછ્યું :

१०

जैन रामायण

‘तमे कोई हिव्य पुरुष छो. तमे शा माटे आ उप धारणा कर्यु छ? अने शा माटे अमारा पर उपद्रव करो छो?’

देवनो रोष शभी गयो. तेमणे पोतानु हिव्य स्वरूप प्रगट कर्यु अने पोतानो सर्व वृत्तान्त राक्षसेश्वरने कहो.

पोतानु वृक्ष परथी उत्तरवु, यन्द्रारात्री पर वैरवतिनु जागवु, अचानक हुमलानु थवु ने राष्ट्रिनु बेबाकाण थर्छ जवु, तडित्केशनु तीरथी पोताने वाँधी नाखवु, ढोडीने भुनिनां चरणो आगण ढणी पडवु, भुनिनु श्री नमस्कार महामंत्रनु श्रवण कराववु, मरीने पोतानु देव थवु, अवधिव्यानथी भुनिना महान उपकारने जोई हर्ष पामवु, पात्रा अही आववु...

लंकेश तो देवनी आ वाणी सांभणीने ताजुब थर्छ गयो. देवने साथे लर्ह ते महाभुनिनी पासे गयो. भुनिवरनां चरणोमां मस्तक नमावी लंकापतिअे विनंतीभावे पूछ्यु :

‘इपानिधि! वानर साथेना मारा वैरनु शु कारण, ते जागाववा हुपा करशो?’

भुनिनी सामे लंकापतिअे अने देवे आसन जमाव्या. भुनिवरे तेमना वैरनु कारण कहेवा मांडवु :

‘लंकेश! श्रावस्ती नगरीमां तुं भंत्रीपुत्र उतो. तारे नाम दन उतु. ज्यारे आ देवनो ज्ञव काशीमां एक शिकारी उतो!’

हिव्यज्ञानना सहारे भुनिअे ज्यारे बनेना पूर्वभवो कहेवा मांडवा त्यारे लंकापति तो टगर टगर भुनिना मुझ तरक्ष ज जोઈ रख्यो.

‘पछी ग्रन्थु?’

‘तुं संसारथी विरक्त बनी गयो. ते दीक्षा ग्रहण करी. पृथ्वीतल पर विचरतो विचरतो तुं काशीने दारे पहांच्यो.

‘ते वजते आ देवनो ज्ञवात्मा शिकारी, ते नगरनी बदार नीकणतो उतो. मुङ्डायेला मस्तकवाणो तुं तेने सामे भज्यो. शिकारीअे तारामां अपशुकननी बुद्धि करी. तारा पर महान तिरस्कार वरसाव्यो अने बदार करी तेने पाइयो. तारे मृत्यु थयु. मरीने ‘माहेन्द्र’ देवलोकमां तुं देव थयो. त्यां ते दीर्घकाण सुअ भोगव्यां अने त्यांथी आयुष्य पूर्झ थतां तारो लंकामां जन्म थयो.

‘पेलो पारधी तो पापनु पोटलु बांधी नरकमां पहांच्यो. त्यांथी आयुष्य पूर्झ करी ते वानर थयो अने वानर मरीने आ देव थयो! तमारा बनेना वैरनु कारण आ छे.’

लंकानु पतन अने उत्थान

११

हेवे फरीथी ते महान साधुने वांधा. लंकापतिनी अनुज्ञा लीधी अने त्यांथी अहश्य थई गयो.

अर्हों तडिकेशना चितमां तो मोटो खण्डणाट मर्यी गयो. 'कमाँने पराधीन आत्मांगो भवमां भटकतां केवी भ्रातो करे छं? ए भ्रातोंनां केवां भयंकर परिष्णामो आवे छं...!' चितना करतां करतां तेने भवना भोजो असार भास्या.

तडिकेश राजा मुनिराजने वंदना करी, परिवारना साथे लंकामां पाढ्यां गयो. हेवे नथी गमतुं तेने राज्य-सिंहासन, नथी गमती राष्ट्रीयों साथेनी कोडा, नथी गमतां खानपान के नथी गमतां लंकानां नंदनवनो.

पुत्र सुकेशने भोलाव्यो अने लंकानु राज्य तेने साँप्यु.

तडिकेश राज्यर्थि बनी गया, दीर्घकाण संयमछवननुं उथ पालन कर्यु अने सर्व कमोंयो मुक्त बनी, ते महर्षि परमपदने पाभ्या.

वानरठीपनो अधिपति घनोदयिरथ तडिकेशनो परमप्रिय मित्र हतो. तडिकेश संसारनां त्याग करी चाली नीकणे अने घनोदयिरथ राज्यमां लंपट थईने बेसी रहे? तेणे पाण संयमछवन स्तीकारी वीधु. ते शिवपदनो परम यान्त्रिक बनी गयो.

(2)

राक्षसेश्वर सुकेश बन्यो अने वानरेश्वर डिङ्किन्धि बन्यो.

ओ अरसामां वैताड्य पर्वत पर आहित्यपुर नगरमां मंटिरमाली नामनो विद्याधरेश राज्य करतो हतो. तेने श्रीमाला नामनी ओक पुत्री हती.

श्रीमाला योवनमां आवी. मंटिरमालीये पुत्रीने सुयोग्य पति प्राप्त थाय ते हेतुयो स्वयंवरनुं आयोजन कर्यु. स्वयंवरमां सर्वे विद्याधर राज्यांने आभंत्रषा आपवामां आव्यां.

तेमां वानरेश्वर डिङ्किन्धि पाण आवी पहांच्यो. सेंकडे विद्याधर राज्यां रस्वयंवरमंडपमां सिंहासनां पर गोडवाई गया.

शशांगारमां आभी होय खरी? पोताना संपत्तिर्वैभवना प्रदर्शननो आनाथी क्यों बीजो सुंदर अवसर मणवानो हतो?

राजकुमारीनी राह जोवाई रही हती.

त्यां तो श्रीमाला सोणे शशांगार सज्जने स्वयंवरमंडपमां दाखल थई. जाढो स्वर्गने आंगडो उर्वशी रमवा नीकणी! हाथमां सुगंधभरपूर पुण्योनी गृथेली मनोहर माणा हती. भाजुमां पीट अने अनुभवी दासी हती.

૧૨

જેણ રામાયણ

દાસીએ કમશા: વિદ્યાધર રાજાઓની ઓળખ આપવા માંડી. પરાક્રમ, કુળ, પરિવાર, રૂપ, કળા, રાજ્ય... વગેરેનું રોચક વર્ણન કરવા માંડયું. એક પછી એક... સેંકડાં વિદ્યાધર રાજાઓ પર નાપસંદગી ઉત્તરી, જ્યાં વાનરદ્વાપનો અધિપતિ ડિષ્ટિન્ધિ બેઠો હતો, ત્યાં શ્રીમાલા પહોંચ્યો. ડિષ્ટિન્ધિને જેતાં જ શ્રીમાલાના અંગેઅંગમાં રોમાંચ પ્રગટ્યો... ડિષ્ટિન્ધિના ગજામાં વરમાળા આરોપાઈ ગઈ.

પણ ત્યાં તો રથનુપુરથી આવેલો વિજયસિંહ રાજકુમાર રોપથી ભલ્લકી ઉઠ્યો. મ્રબળ પરાક્રમથી ગર્વિષ બનેલા વિજયસિંહે ત્રાડ પાડી.

‘આ વાંદરાઓને અહીં કોણો બોલાવ્યા? વૈતાઢ્ય પરથી પૂર્વે પણ આમને ચોરની જેમ હાંકી કાઢવામાં આવ્યા હતા... અધમ... દૃષ્ટ... પણ હવે તેમને પાછા જ ન જવા દઉં... પશુની જેમ અહીં આ સ્વયંવરની વેદી પર વધેરી નાખું છું...’ એમ રાડો પાડતો યમરાજના જેવો વિજયસિંહ લાથમાં ભયંકર ખડગ લઈને ઉછય્યો.

સ્વયંવરમાં આવેલા વિદ્યાધર રાજાઓ બે વિભાગોમાં વહેંચાઈ ગયા.

કેટલાકે વિજયસિંહનો પક્ષ લીધો. કેટલાકે ડિષ્ટિન્ધિનો પક્ષ સ્વીકાર્યો. ડિષ્ટિન્ધિ સાથે તેનો પરમમિત્ર લંકાપતિ સુદેશ મરણિયો થઈને ઝુઝવા માંડયો.

સ્વયંવરની ભૂમિ યુદ્ધભૂમિ બની ગઈ! ભાલા સામે ભાલા ચમકવા લાગ્યા. તલવારોની સામે તલવારો ઉછયવા લાગી. હાથીઓની સામે હાથીઓ ભટકવા લાગ્યા. યોદ્ધાઓની કારમી ચિચિયારીઓથી પૃથ્વીને ફાડી નાંખતો ધનિ થવા લાગ્યો. લોહીથી પૃથ્વી ભીજાઈ, કર્ણ વીરો ભૂશરાણ થવા લાગ્યા.

ડિષ્ટિન્ધિના નાના ભાઈ અંધકે રૌદ્રસ્વરૂપ પકડયું. જેમ જાડ પરથી ફળ તોડે તેમ વિજયસિંહનું માણું ઘડ પરથી ઉડાવી દીધું. વિજયસિંહ મરાયો ત્યાં તેનું સૈન્ય ત્રાસી ઉઠ્યું અને યુદ્ધભૂમિ છોડી ચાલ્યું ગયું. ડિષ્ટિન્ધિ પણ શ્રીમાલાને લઈને આકાશમાર્ગ ડિષ્ટિન્ધા તરફ પાછો વળ્યો.

યુદ્ધ... વૈર... કેટલી બધી ભયંકર વસ્તુ છે! ડિષ્ટિન્ધિના ગર્વનો કાઈ પાર નથી. તે સમજે છે કે ‘મેં શત્રુનો નાશ કરી નાખ્યો એટલે હું નિર્ભય બન્યો... વિજયી બન્યો’ પરંતુ બીજ તો ભૂમિમાં જ દટાયેલું હોય, બહાર ન હેઠાય. એમ વૈરનું બીજ વાવ્યા પછી ભલે ચામડાંની આંખે ન હેઠાય પણ એ બીજમાંથી જ્યારે એકાએક ભયંકર કાંટાળું વૃદ્ધ ઊરો છે ત્યારે આંખો ફાટી જાય છે!

પુત્રવધના સમાચાર વાયુવેગે રથનુપુર પહોંચ્યો ગયા. વિજયસિંહનો પિતા

લંકાનું પતન અને ઉત્થાન

૧૩

અશનિવેગ વિદ્યાધરેન્દ્ર ધમધમી ઊક્યો. વેરનો બદલો લેવા તરત જ તે વાનરદ્વીપ પર આવી પહોંચ્યો. અશનિવેગના મદાંધ યોદ્વાઓએ વાનરદ્વીપનાં રમણીય ઉદાનો ઉજ્જવલ કરવા માંડ્યાં. ડિષ્કિન્ધા નગરીને ચારેકોરથી ઘેરી લીધી.

ગૃહભાઈંથી ગર્જના કરતો જેમ સિંહ નીકળે તેમ લંકાપતિ સુકેશ અને નાના ભાઈ અંધકની સાથે ડિષ્કિન્ધા નગરીની બહાર નીકળ્યો.

અશનિવેગ પોતે જ સેન્નને માંઝરે આવી પ્રયંડ યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. પટલાશી જેમ દાતરડાથી ધાસને કાપે તેમ અશનિવેગ રાક્ષસવીરો અને વાનરવીરોને કાપવા માંડ્યાં, પણ તે શોધતો હતો પુત્રવાટક અંધકને! અંધક તો આંધળો બનીને જરૂરી રહ્યો હતો. કંઈક વિદ્યાધરોના સંહાર કરતો તે અશનિવેગની સમીપ આવી પહોંચ્યો.

અંધકને પોતાની નજીકમાં જોતાં જ અશનિવેગ છલાંગ મારી! દરણ પર સિંહ જેમ તુટી પડે તેમ અંધકના ઘડ પરથી માથું ઉડાવી દીધું! રાક્ષસદ્વીપ અને વાનરદ્વીપના વિદ્યાધરો ચારે દિશાઓમાં ભાગી છૂટ્યા. સુકેશ અને ડિષ્કિન્ધિ પાતાલલંકામાં જઈને ભરાયા.

પાતાલલંકામાં રહેતા ડિષ્કિન્ધિને બે પરાક્રમી પુત્રો થયા. એકનું નામ આદિત્ય અને બીજાનું નામ રૂક્ષ.

એક વાર ડિષ્કિન્ધિ મેરુગિરિની યાત્રાઓ ચાલ્યો.

મેરુગિરિ પરની શાશ્વતકાલીન જિનેશ્વર-પ્રતિમાઓને તેણે વંદી, પૂજુને યાત્રાનો મહાન આનંદ પ્રાપ્ત કર્યો. પાછા વળતાં આકાશમાંથી તેણે મધુપર્વત જોયો.

મધુપર્વત પરનાં રમણીય ઉદાનોએ ડિષ્કિન્ધિના ચિત્તને હરી લીધું ડિષ્કિન્ધિએ મધુપર્વત પર અલબેલી નગરી વસાવવાનો મનોરથ કર્યો અને આ તો વિદ્યાધર! જોતજોતામાં તો મધુપર્વતનાં સુવર્ણશિખરો પર ડિષ્કિન્ધિ નામનું નગર વસી ગયું. ડિષ્કિન્ધિ પોતાના પરિવાર સાથે આવીને ત્યાં વસ્યો. જાણો કેલાસ પર આવીને ફુંબર વસ્યો!

રાક્ષસપતિ સુકેશ પાતાલલંકામાં દુઃખમય દિવસો વ્યતીત કરતો હતો. તે અરસામાં તેની રાણી છન્દ્રાણીએ ત્રણ પુત્રરત્નાને જન્મ આપ્યો. એકનું નામ માલી, બીજાનું નામ સુમાલી અને ત્રીજાનું નામ માલ્યવાન.

ત્રણેય ભાઈઓનું ગજબનાક ભુજાબળ હતું. ત્રણેય યૌવનમાં આવ્યા, યુદ્ધકળામાં નિપુણ બન્યા. એક દિવસ છન્દ્રાણીને ખૂબ ઉદાસ જોઈ, મોટા પુત્ર માલીએ પૂછ્યું :

૧૪

જૈન રામાયણ

‘મા, તું કદીય હસતી તો દેખાતી નથી.’

મહાન પરાકર્મી માલીની આંખોમાં આંખો પરોવતાં હંડ્રાણીની આંખોમાં પાછી ભરાઈ આવ્યાં. પુત્ર ન જુઓ એ રીતે સાડીના પાલવથી તેણે આંખો લુછી નાંખી, પણ ચકોર માલી પરખી જયો!

‘મા, તું રડે છે? શા માટે? શું તાણે કોઈઓ અપમાન કર્યું છે? શું તારા સામે કોઈ નરાધમે કુટાણ્યે કરી છે? શું તને કોઈ રોગ પીડી રહ્યો છે? તું કઢે, ડિલ્યું જ પડશો. અમે તારા ન્રાણ-ન્રાણ પરાકર્મી પુત્રો હોઈએ છિતાં તારે આંખમાંથી આંસું પાડવાં પડે એ અમને શુણથી ય અધિક ખુંચે છે.’

હંડ્રાણીએ સ્વરથ થઈ કહ્યું :

‘બેટા! આપણું રાજ્ય જ્યારથી વૈતાઙ્ક્ય પર્વત પરના અશનિવેગ રાજ્યએ તારા પિતાને અને તારા પિતાના પરમભિત્ર ડિલ્ફિન્ચિ વાનરેશ્વરને હરાદી પડાવી લીધું, લંડાના રાજ્ય પર પોતાના આજ્ઞાંદિત ‘નિર્ધારત’ નામના વિવાધરને બેસાડ્યો, અને તારા પિતાને અહીં પાતાલવંડામાં આવીને રહેવું પડ્યું, ત્યારથી જ મારા સુખની સંધા આયથી ગઈ છે. જ્યાં સુધી હું દુષ્મનોને...’

‘બસ કર મા, સમજુ ગયો. પિતાનું રાજ્ય, એ દુષ્ટ નિર્વાત વિવાધરનાં હું વિનાશ કરીને, પાછું લઈને જ જંપીશ.’

ત્રણોય ભાઈઓ પિતાના રાજ્યને પાણું મેળવવા તડપી રહ્યા. અજિનની જ્યાલાઓની જેમ વૈરની આગથી તેમનાં મુખ લાલચોળ બની ગયાં. યુદ્ધનાં નિશાન ગડગડ્યાં. નોભત વાગી ઊઠી. લાખો રાક્ષસવીરો લંડાને પુનઃ ઉસ્તગત કરી લેવા થનગની ઊઠ્યા. માલી, સુમાલી અને માલ્યવાને માતા હંડ્રાણીના ચરણો મસ્તક નમાવ્યાં અને માતાની શુભ આશીર્પ મેળવી. કુમારિકાઓએ કુઝમનાં તિલક કર્યા અને કમરે વિજયી ખડગ બાંધ્યાં!

પુરોહિતે શુભ મુહૂર્તનો પોકાર કર્યો.

યુદ્ધયાત્રાનું શુભ પ્રયાશ થયું. આકાશમાર્ગું ત્વરાથી સૈન્ય લંડાની સીમામાં આવી પહોંચ્યું. ભીષણ અને રાણવીર રાક્ષસવીરોએ લંડાને ચારેકોરથી ઘેરી લીધી. અશનિવેગના પીડબળથી મદાંધ બનેલો નિર્વાત ખેચર યુદ્ધ માટે લંડાની બલાર નીકળ્યો.

બહાર આવતાં જ માલીની ભયાનક ગર્જનાએ નિર્ધારને પડકાર્યાં.

બને વીર અને પરાકર્મી! કષામાં નિર્વાતનો વિજય દેખાય તો કષામાં

લંકાનું પતન અને ઉત્થાન

૧૫

માલીનો! ત્યાં તો માલીની પડબે સુમાલી અને માલ્યવાન આવી ચઢ્યા. પણ માલીની ત્યાં ગર્જના થઈ.

‘તમે બંને દુર રહ્યો, એ દુષ્ટને તો હું જ પૂરો કરીશ.’ એમ કહેતો માલી સિંહની જેમ છલાંગ મારી નિર્ધાતની નજીક જઈ ઉભો રહ્યો. યમરાજ જેવો માલી તદ્દન નિકટમાં આવતાં નિર્ધાત સ્તબ્ધ બની ગયો. ત્યાં તો માલીએ તીક્ષ્ણ ધા કરી નિર્ધાતના ઘડ પરથી માથું અલગ કરી નાંખ્યું, નિર્ધાત રણમાં રોળાયો. તેનું સેન્ય નષ્ટભષ્ટ થઈ ગયું. માલીએ ભાઈઓની સાથે લંકામાં પ્રવેશ કર્યો. લંકાના રાજ્યસિંહાસન પર માલીનો અભિપેક થયો.

ડિછિન્ધિ પર્વત પર ડિછિન્ધા નગરીમાં આદિત્યનો રાજ્યાભિપેક કરવામાં આવ્યો.

પુનઃ લંકા અને ડિછિન્ધાના વારસદારોએ સ્વરાજ્ય હાંસલ કરી લીધું.

(3)

અંધકનો વધ કરી અશનિવેગનો કોપ શાંત થઈ ગયો હતો. રથન્યુપુર પદ્ધતોએ પછી અશનિવેગના જીવનમાં જડ્યો પરિવર્તન થવા લાગ્યું. રાજ્યની પટપતોમાંથી તેનું ચિત્ત ઉઠી ગયું. જીવનની અસારતાનું તેને સ્પષ્ટ ભાન થવા લાગ્યું. મોક્ષમાર્ગની ઉપાસના કરી લેવાની ભાવના તેના અંત: કરણમાં અંકુરિત થઈ. સદ્ગ્રામાનાઓના સતત સિંચનથી સંસારત્યાગનો મનોરથ અંકુર પાંગમણો અને એક મંગલ હિવસે તેણે સંસારનો સાચોસાચ ત્યાગ કરી દીધો.

રથન્યુપુરના રાજ્ય સિંહાસને અશનિવેગનો પુત્ર સહસાર બેકો.

સહસારની રાણી ચિત્રસુંદરી, રમણીય શયનગૃહમાં ચિત્રસુંદરી સૂતી છે. દીપકો ધીમા ધીમા જલી રહ્યા છે. પણ્યમનો વાયુ મંદમંદ વહી રહ્યો છે. ચિત્રસુંદરી અર્ધનિદ્રામાં પડી છે. ત્યાં તેણે એક સુંદર સ્વખ જોઈને, કદીય નહિ ઓંપ્લં સ્વખ જોઈને ચિત્રસુંદરી હર્ષિત થઈ ગઈ. જબકીને બેકો થઈ ગઈ. સહસાર રાજાના શયનગૃહમાં પહોંચી અને રાજાને શુભ સ્વખની વધામજી આપી.

સહસારે સ્વખ સાંભળી, તેના પર ચિંતન કર્યું.

‘હેવી! તમે એક પુત્રરતનને પ્રાપ્ત કરશો!’ સહસારે કહ્યું.

‘આપનું વચન સફળ બનો!’ કહી ચિત્રસુંદરીએ પતિના વચનને વધાવ્યું.

ચિત્રસુંદરીના પેટે એક ઉત્તમ દેવ અવતર્યા, હિન્દુપ્રતિદિન ગર્ભ વૃદ્ધિને

૧૯

જેણ રામાયણ

પામતો ગયો. એક ટિવસ ચિત્રસુંદરીના ચિત્રમાં એક છચ્છા પ્રગટી. મનોરથ ખૂબ જ ખરાબ હતો. ઘડા કષે એ પૂર્ણ થઈ શકે એવો અને કોઈને કહી શકાય નહિ એવો! ચિત્રસુંદરીની કેળકોમળ કાયા કુશ બનતી ચાલી. નથી એ સુખેથી ભાતી, નથી એ સુખેથી સૂતી કે નથી એ સુખેથી ફરતી.

સહસ્રાર રાજા પણ ચિત્રાતુર બની ગયો. આંતઃપુરમાં આવી ચિત્રસુંદરીનાં પૂછ્યું :

‘મિય! કેમ સંતાપમાં તું શોકાઈ રહી છે? કોઈ મુંજવણ તને પીડી રહી છે? દિવ ખોલીને વાત કર.’

‘ના, ખાસ કંઈ નથી.’

‘એવું બને જ નહિ, ચિત્રા વિના આમ દેહ સુકાઈ જાય ખરો?’

‘વાત સાચી છે પણ...’ ચિત્રસુંદરીનું મસ્તક નમી ગયું. પગના અંગૂઠાથી તે ભૂમિ ખોતરવા લાગી.

‘તો કહેતાં શા માટે અચકાય છે?’ રાજાએ નિકટમાં આવી પૂછ્યું.

‘વાત કહી શકાય તેવી નથી.’

‘મારાથી પણ છુપાવવાની છે?’

‘છુપાવવી તો નથી પણ...’

‘પણ શું?’

‘જુભ ઉપડતી નથી... લજજાથી મરી પડું છું.’

‘તું નહિ કહે ત્યાં સુધી હું અહીંથી ખસવાનો નથી.’

‘તો તો બહુ સરસ!’

‘ખાવા-પીવાનું પણ બધ... આ આપણો તો ભગવાનનું નામ જપતા બેઠા! જ્યાં સુધી ન કહેવું હોય, ત્યાં સુધી ન કહેતી!’

રાજાના અતિ આગ્રહ આગળ ચિત્રસુંદરીનો પરાજય થયો. ન છુટકે તને પોતાનો આંતરિક મનોરથ કહેવો પડ્યો,

‘હન્દ સાચે ભોગ ભોગવવાનો મહિન મનોરથ જ્યારથી મને પ્રગટયો છે, ત્યારથી મારું મન ખૂબ જ વાકુણ રહે છે...’

કહેતાં શું કહી તો દીધું, પણ સહસ્રાના શું પ્રત્યાધાતો પડશે? તની કલ્પનાથી તે ધૂજ ઊઠી.

લંડાનું પતન અને ઉત્થાન

૧૭

સહસરે ચિત્રસુંદરીની સરળતાનો ગેરવાબ ન ઉકાવ્યો. અર્થાત् ચિત્રસુંદરી પોતાને છોડી છન્દનો-પરપુણ્ણને ચાહે છે, તે જાણી રાણી પર દેખ કે તિરસ્કાર ન કર્યો, પરંતુ તોની તે ડામના પૂર્વ કરવાની યુક્તિબદ્ધ ખાંજના વિચારી.

કર્મની કેવી વિચિત્રતા છે! સહસર પ્રત્યે પૂર્વ ગ્રેમને ધારણ કરનારી ચિત્રસુંદરી ગર્ભિવાસમાં આવેલા જીવના પ્રભાવે તે છન્દ પ્રત્યે અનુરાગવાળી બની! આગંતુક જીવનાં કર્મ ચિત્રસુંદરીના મન પર કેવી દુષ્પટ અસરો કરે છે? પેટમાં જીવ આવ્યા પછી માતાને જે મનોરથ થાય છે, તે મનોરથ પેલા જીવના ભાવિનું સૂચન કરતો હોય છે.

સહસર તો વિદ્યાધર રાજી હતો. વિદ્યાને બળો તેણે છન્દનું રૂપ કર્યું અને ચિત્રસુંદરીના મનોરથને પૂર્વ કર્યો. કાળકમે ચિત્રસુંદરીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો.

પુત્રનાં લક્ષ્મા પારણામાં! જન્મથી જ રાજપુત્રના અંગેઅંગમાંથી શૌર્ય નીતરંતું હતું. મંગલમુહૂર્ત પુત્રનું નામ પાઠવું છન્દ. કલાચાર્યોની છાયામાં છન્દની જીવનકલા ખીડવા માંડી. એક પછી એક વર્ષો વીતવા માંડ્યાં. છન્દ યૌવનકાળમાં પ્રવેશ્યો.

છન્દ ચાહે અને વૈતાઢ્યનાં શિખરો ધૂજે!

છન્દ બોલે અને વૈતાઢ્યના રાજાઓ કંપે!

પરાક્રમ તો છન્દનું! વિદ્યાબળ તો છન્દનું, તેજપ્રતાપ પણ છન્દનો!

સહસરે વિચાર્યુ કે ‘છન્દ હવે રથન્દપુરનું રાજ્ય સંભાળવા શક્તિશાળી છે. મારે આત્મહિતમાં જ લીન બનવું યોગ્ય છે.’

રથન્દપુરનો રાજી છન્દ બન્યો.

સહસરે ધર્મસાધનામાં જીવ પરોવ્યો.

છન્દે રાજ્યને મહારાજ્ય બનાવવાનો દૃઢ સંકલ્પ કર્યો. પોતાના નામને સાર્થક બનાવવાનો તેને મનસ્સુભો જાગ્યો.

તેણે ચાર પરાક્રમી વિદ્યાધર રાજાઓને ચાર દિક્ક્યાલ બનાવ્યા.

સાત સૌન્યો અને સાત સેનાપતિઓ બનાવ્યા.

ત્રાજ પર્યાદાઓ રચી.

‘વજ’ નામનું શસત્ર બનાવ્યુ.

‘અરાવત-હાથી’ બનાવ્યો.

‘રંભા, ઉર્વશી’ વગેરે નામવાળી સ્ત્રીઓની સ્થાપના કરી.

‘બૃહસ્પતિ’ નામનો મંત્રી બનાયો.

‘નેગમેણ્ટ’ નામનો સરસેનાપતિ સ્થાયો.

દેવલોકના ઇન્દ્રના પરિવારમાં દેવોનાં જે જે નામો છે તે બધાં નામો તંત્રો પોતાના વિદ્યાધર-પરિવારમાં પાડ્યાં અને ‘હું ઇન્દ્ર!’ એવા ધમંત્રી રાજ્યનું પાલન કરવા માંડ્યું.

પણ આ તો સંસાર! કોઈનોય ધમંડ ટકવા ન હે. કર્મસત્તા મહાન સંપત્તિ અને વૈભવો જીવને ચરણો ધરે છે, પરંતુ જીવ પાસે તે તેનાં ત્યાગની અપેક્ષા રાખે છે! જો જીવ તે સંપત્તિ અને વૈભવ પર મગજુબી ધારણ કરનારો બને છે તો તે સંપત્તિ-વૈભવોનો બીજો ઉમેદવાર કર્મસત્તા ઊભો કરીને તેને છીનવી લેવા પ્રેરે છે.

ઇન્દ્રની ‘ઇન્દ્ર’ તરીકેની જ્યાતિ દેશવિદેશમાં પ્રસરી ગઈ. લંકાપતિ માલી રાજ ઇન્દ્રના અહંકારને સહન ન કરી શક્યો. પોતાની પ્રયંડ શક્તિનું તને અપમાન થતું હોય અનું લાગ્યું. ઇન્દ્રને મહાત કરવા માલી થનગની ઊઠ્યો, અને પુરુણાં નિશાન ગડગડ્યાં.

સુમાલી, માત્યવાન વગેરે પરાક્રમી રાક્ષસવીરોની સાથે માલીએ આકાશમાર્ગે વૈતાઢ્ય પર પ્રયાણ કર્યું. રાક્ષસવીરોથી આકાશ ઢંકાઈ ગયું. પણ ત્યાં જ સુમાલીએ માલીને હલ્યું-

‘મોટાભાઈ, શુકન સારા થતા નથી.’

‘સુમાલી! તું કાયરનો કાયર જ રહ્યો...’ પ્રયંડ ભુજાબજથી ગર્વિષ્ટ બનંદ્બ માલીએ સુમાલીને હર્સી કાઢ્યો.

‘પણ આ ગઘડો ભૂંદું ભૂંકી રહ્યો છે...’

‘ભલે ભૂંકે, તું ભૂંકવાનું બંધ કર.’

‘આ શિયાળિયાઓનો વીરસ સ્વર માઠાં ઔંધાણ કરે છે.’

‘બોલતો બંધ થઈશ? માલીની અપ્રમેય શક્તિ પર તને અવિશાસ છે? સુમાલી! બનાવટી ઇન્દ્રને રણમાં ધૂળ ચાટતો કરી આ પાછા ચણ્યા સમજ, શુકન-બુકનને પરાક્રમી પુરુષો ગણકારતા જ નથી હોતા...’

‘રાક્ષસપતિ, શુકન કંઈ અશુભ નથી કરતા પરંતુ, આપણા શુભ-અશુભ ભાવિનું સૂચન કરતા હોય છે. મહર્ષિઓએ...’

‘ચૂપ મર. તારી સલાહની મને જરૂર નથી.’

લંકાનું પતન અને ઉત્થાન

૧૮

બિચારો સુમાલી... માલીના દુરાગ્રહ આગળ સુમાલીને ચૂપ થઈ જવું પડ્યું.
આડાશમાર્ગ વેતાઘયનાં શિખરો પર રાક્ષસવીરો-વાનરવીરોની વિરાટ સેના
ઉિતરી પડી.

માલીએ છન્દને યુદ્ધની હાકલ કરી. છન્દ પણ ગાંજ્યો જાય એમ ન હતો.
રથનૃપુરની શેરીએ-શેરીએ યોગ્યાઓ ઉભરાવા લાગ્યા. યુદ્ધની નોંબતથી
આડાશમંડલ ધણધણી ઉઠ્યું. એરાવત છાથી પર છન્દ આરૂઢ થયો. છાથમાં
વજને ધારાવું કર્યું. સાગરના જેવી અપાર સેના સાથે ધમધમતો છન્દ ધસમસતા
માલીના સામે આવી પછોંયો.

છન્દનું સેન્ય અને માલીનું સેન્ય પરસ્પર ભટકાયાં.

સામસામાં શસ્ત્રો અથડાયાં. ભીષણ અજિ જેવા તણાયા જરવા લાગ્યા.
પરવત પરથી જેમ શિલાઓ ગબડે તેમ છાથી અને વોડા રણમાં પડવા લાગ્યા.
યોગ્યાઓનાં માથાં ધડ પરથી ધડધડ પડવા લાગ્યાં. લોહીનાં ખાંબોચિયાં
ઠેરઠેર ભરાવા લાગ્યાં. જોતજોતામાં છન્દના સૈન્યે માલીના સૈન્યને ભગાડ્યું.
છાથી જેમ તેટલો બળવાન હોય, પણ સિંહની સમક શું કરે?

માલીએ જ્યાં પોતાનું સેન્ય ભાગતું જોયું ત્યાં તે રોષથી ભભૂડી ઉઠ્યો.
માતેલા સાંદળી જેમ માલી છન્દના સેન્ય પર ધસી ગયો. ગદા, મુદ્ગર,
આગામી છન્દનની સેનાને ત્રાહિમાય પોકારાવી દીધી.

છન્દ પણ યમ... વરણા... કુબેર વગેરે સાહસિક સાથીદારો સાથે માલીની
સામે આવી ઊભો. છન્દે માલીના સામે ખૂનખાર જંગ ખેલવા માંડ્યો. જ્યારે
યમ... વરણા વગેરેઓ સુમાલી વગેરેની સાથે બાથ ભીડી.

પ્રાણની પરવા કર્યા વિના રણવીરો ઝુઝવા લાગ્યા. પ્રાણની પરવા કરે તે
રણવીર નહિ. પ્રાણને સાટે પણ વિજય મેળવવા અગણિત યોગ્યાઓ ભૂશરણ
થવા લાગ્યા. છન્દ અને માલીનું યુદ્ધ લાંબો સમય ચાલ્યું. છન્દ છેડાયો. વજથી
માલીના ગળાને રહેસી નાખ્યું.

માલી મર્યાં. રાક્ષસ સુભટો અને વાનર સુભટોએ યુદ્ધનું મેદાન છોડ્યું. છન્દે
લંકાનું રાજ્ય વૈશ્વવાણ નામના વિદ્યાધરને આપ્યું અને પોતે રથનૃપુરમાં પાછો
વળ્યો.

○ ○ ○

૩૩. રાક્ષણો જન્મા ૩૩

રાક્ષસ સૈન્ય અને વાનર સૈન્યની તો અતો ભ્રષ્ટ તતો ભ્રષ્ટ જેવી સ્થિતિ થઈ. ઇન્દ્ર પર વિજય ન મળ્યો અને બીજું બાજું રાક્ષસદીપ અને વાનરદીપ પડ્યા ખોયા. ફરીથી રાક્ષસવંશીય વિદ્યાધરોએ લંકા ગુમાવી. સુમાલીની ચિંતાના કોઈ પાર ન રહ્યો.

મનુષ્ણની ધારણાઓ જો બધી સિદ્ધ થતી હોય તો પછી ધર્મ અને મોક્ષનો પુરુષાર્થ જ કોણ કરે! કર્માની વિશ્વવ્યાપી સત્તા નીચે દબાયેલા પામર મનુષ્ણની નવ્યાશું ટકા ધારણાઓ ધૂળમાં મળી જાય છે.

રાક્ષસવીરો સુમાલીની ચારેકોર ભેગા થઈ ગયા. સુમાલીના મુખ પર ગ્લાનિની સ્પષ્ટ રેખાઓ અંકિત થયેલી હતી. તેનું ઉગ્રત મસ્તક વસુંધરાની તરફ નમી પડ્યું હતું. તેનું નિવાસસ્થાન નીરવ શાંતિમાં ફૂલી ગયું હતું.

‘મહારાજ! દાર અને છત એં તો પ્રારબ્ધના ખેળ છે. તેમાં આટલી બધી ચિંતા શા માટે કરવી?’ લંકાના મહામાત્ર પ્રજાનિધિએ મૌન તોડ્યું.

‘પ્રજાનિધિ! દુઃખ બે વાતનું જ છે : એક, મોટા ભાઈની કરપીડા હત્યા અને બીજું, સખત પુરુષાર્થ કરવા છતાં પ્રારબ્ધ તરફથી ફટકો.’

‘રાક્ષસોના નાથ! હિમત હારવાની જરૂર નથી. ફરીથી સૈન્યબળ એકત્રિત કરી થમંડી છન્દ્રનું પાણી ઉતારી નાંખીએ.’ કોધના અભિનમાં ધમધમી ઊંઠેલા વજનાદ સેનાપતિએ ગર્જના કરી.

‘ના, મારા રાજીવિર વીરો! એક તો અવિચારી પગલાનો કદાણ અંજામ જોયો... લાખો... કરોડો આત્માઓની ધોર હિસા થઈ છતાં નિષ્ફળતા! હવે એ ભૂલનું પુનરાવર્તન કરી મારે રાક્ષસવંશને નિર્મળ નથી કરવો.’

‘તો પછી હવે...?’ એક રાક્ષસસેનાની બોલી ઊઠ્યો.

‘હવે થોડોક કાળ વીતવા દેવો પડશે. જ્યાં સુધી રાક્ષસવંશમાં કોઈ મહાપુષ્યવંત અજોડ પરાકર્મી આત્મા ન જન્મે ત્યાં સુધી ધરપત ધરવી પડશે,’ ગંભીર અનો નિશ્ચયાત્મક સૂરે સુમાલીએ પોતાની નીતિને જાહેર કરી.

‘એમ ચૂપકી પકડવામાં તો રાક્ષસવંશને લાંછન લગાડવા જેવું છે.’ માલ્યવાને કચવાતે દૈયે વરાળ કાઢી.

‘માલ્યવાન! દીર્ઘદીના બનવાની જરૂર છે. જીવનમાં બનતા પ્રસંગો પરથી

સાવણનો જન્મ

૨૧

આપણાં પુરુષબળ અને પાપબળનો ખ્યાલ કરવો જોઈએ. પુરુષબળ નહિ હોય અને પુરુષાર્થ ધરખમ કરવામાં આવશે છતાં પાપબળ તે પુરુષાર્થને પીંખી નાખશે, નાકામિયાબ બનાવશે. હાલને તબક્કે આપણું પુરુષબળ ઓછું છે. આપણું ખૂટનું પુરુષબળ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી મૌન પકડવું જ વ્યેખસ્કર છે.' સુમાલીએ મક્કમતાથી પોતાનો વિચાર સ્પષ્ટ કર્યો.

'તો હવે છુપાઈ રહેવાનું?'

'હા.'

'જીવન છુપાઈને જ પૂરું કરવાનું?'

'ત્યારે શું જીવન લડીને જ પૂરું કરવા માટે છે?'

માલ્યવાન ચૃપ થઈ ગયો. સુમાલીએ સમગ્ર સૈન્યને આશા કરી દીધી કે 'બધાએ પાતાલલંકામાં જવાનું છે. ત્યાં અયોક્કસ કાળપર્યન્ત રહેવાનું છે.'

સુમાલીના નેતૃત્વ નીચે બધા રાક્ષસો પાતાલલંકામાં પહોંચા. સુમાલીએ પાતાલલંકામાં આવતાં જ રાજ્યનું સંચાલન સંભાળી દીધું. રાજ્યતંત્રને વ્યવસ્થિત ગોઠવી દીધું. તેણે ન્યાય, નીતિ અને નિપુણતાથી રાજ્યનું પાલન કરવા માંડયું.

સુમાલીને પ્રીતિમતી નામની પ્રિયા હતી. પ્રીતિમતીની સાથે અનોક્કવિભ ભોગસુખોને અનુભવતો સુમાલી કોઈ અદિતીય તેજસ્વી પુત્રની અતીક્ષા કરતો હતો.

એક દિવસ પ્રીતિમતીને ગર્ભનાં આધાન થયાં. દંપતીના આનંદની અવધિ ન રહી. પ્રીતિમતી ખૂબ જ સાવધાનીથી ગર્ભનું જતન કરવા લાગી. આહાર-વિધાર અને વિચારમાં તે ખૂબ જ નિયમિત બની ગઈ. મહિનાઓ વીતવા લાગ્યા. જેમ જેમ ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો તેમ તેમ પ્રીતિમતીનું સૌન્દર્ય, શુલ્ભ ભાવો અને પ્રસમના વિકસ્યર બનવા લાગ્યાં.

સમય પૂર્ણ થયાં પ્રીતિમતીએ એક સુંદર તેજપુંજસમા પુત્રને જન્મ આપ્યો. સુમાલીએ સમગ્ર પાતાલલંકાને ધજાપતાકાઓથી સઞ્ચ દીધી, રંગોથી રંગી દીધી, ગીત-ગાન નૃત્યોથી ભીલવી દીધી. તેણે ઘન દઈને દરિદ્રતાને ટાળી દીધી! પુત્રના મુખ પરથી જાણો રત્નોનાં શાંત-શીતળ કિરણો જીવી રહ્યાં હતાં. સુમાલીએ પુત્રનું નામ રત્નશ્રવા પાડયું.

એ કાળ એવો હતો કે જ્યારે શુણુંને અનુલક્ષીને વ્યક્તિનાં નામ પાડવામાં આવતાં હતાં. ચોવીસેય તીર્થકરોનાં નામો આ હકીકતમાં સાક્ષીભૂત છે. જ્યારે આજે એ કાળ આવી લાગ્યો છે કે નામ પાડવામાં આવશે ત્યારે વ્યક્તિના શુણું નહિ પણ માત્ર રાશિ જોવાય છે! કદાચ એવોય કાળ આવશે કે જ્યારે રાશિ

૨૨

જેણ રામાયણ

નહિ જોવાય પણ માત્ર નામ પાડનારની પસંદગી જ રહેશો! ઉબ્બો હશે તેલનાં
અને લેબલ હશે ‘ચોખ્યું ધી’ નું!

સુમાલીના રાજમહાલયમાં રલશ્વવા ખૂબ લાલનપાલનથી ઉછુરવા લાગ્યો.
બાલ્યકાળથી જ અધ્યાપકો દ્વારા સુમાલીએ રલશ્વવાનું સર્વાંગી ધડતર કરવા
માંડયું. શાસ્ત્રકળા અને જીવન જીવવાની કથાઓનું સર્વાંગીઓ શાન રલશ્વવાને
મળવા લાયું.

વર્ષો વીતવા લાગ્યાં. જીવનની અવસ્થાઓ પણ પલટાવા માંડી.
બાલ્યાવસ્થામાંથી રલશ્વવા તરણાવસ્થામાં પ્રવેશ્યો. જીવનને ભૌતિક આનંદથી
રંગી દેવા માટે તલવાપડ બન્યો.

ધનસંપત્તિ, દુપસંપત્તિ અને વયસંપત્તિનો સુમેળ થયા પછી એ સંપત્તિને
આત્મકલ્યાણની સાધના દ્વારા અશ્વય બનાવી લેનાર મહાત્મા કહેવાય છે,
જ્યારે એ સંપત્તિઓને વૈપયિક સુખોના ભોગવટા દ્વારા બરબાદ કરી દેનાર
સંસારી જીવાત્મા કહેવાય છે.

રલશ્વવા જ્યાં યૌવનના થનગનતા અશ્વો પર આડુછ થયો ત્યાં તેની
કલ્યાણાંને પાંખો આવી. મહાન ભૌતિક સિદ્ધિઓને હાંસલ કરી લેવાના
મનોરથોએ તેના ચિત્તને ઘેરી લીધું. પોતાના મહાન મનોરથોને તેણે કલાચાર્ય
કુલચંદ્રની સમક્ષ રજૂ કર્યા.

‘રલ! વિશ્વ પર વિજ્ય મેળવવા માટે માત્ર દેહબળ, શરીરબળ અને
સેનાબળ જ પૂરતાં નથી, તે માટે તો જોઈએ છે માત્રિક અને તાંત્રિક સિદ્ધિઓ.’
કુલચંદ્ર રલશ્વવાના મનોરથોને ઉડતા અટકાવ્યા.

‘તે સિદ્ધિઓ કેવી રીતે મળે?’ ખૂબ ઉત્કંઠિત હેણે રલશ્વવાએ પૂછ્યું.

‘તે માત્રિક સિદ્ધિઓ માટે તો દેહનાં દમન અને વાસનાઓનાં શમન કરવાં પડે’.

‘તે કરવા હું કબૂલ છું, પણ તમે સિદ્ધિનો માર્ગ બતાવો.’

કલાચાર્ય કુલચંદ્ર રલશ્વવાના ખમીરને માપી જોઈ માત્રિક સિદ્ધિઓ માટેનું
સર્વાંગીઓ માર્ગદર્શન આપ્યું.

૦ ધ્યાન માટેની ગોકાંત નિર્જન ભૂમિ.

૦ દેહસ્થીય માટેનાં આસન અને મુદ્રા.

૦ મંત્રાક્ષરની સ્પષ્ટતા.

૦ સંભવિત વિધનો સામે ટકી રહેવા માટે તે વિધનોનાં સ્વરૂપ.

સાધના જીનમ

૨૩

મંત્રસાધના દ્વારા થતો સિદ્ધિઓનું સ્વરૂપ અને તેના પ્રભાવો વળેરેનું દુલચંદ્ર કલાચાર્ય સુંદર વિજ્ઞાન સમજાયું.

માતાના શુભ આશીર્વાદ લઈ એક મંગલ પ્રભાતે, શુભ મુહૂર્તે અને શુભ શુક્રને રતનશ્રવા ઘરેથી નીકળ્યો.

નગરની બહાર આવી, નગરથી થોડે દૂર 'કુસુમાંધાન' નામની વાટિકામાં તેણે પ્રવેશ કર્યો. કલાચાર્ય દુલચંદ્રનું માર્ગસૂચન તેના ચિનમાં હતું. ધ્યાન માટેની સુયોગ્ય ભૂમિ તેણે શેરધવા માંડી. વાટિકાના ઈશાન ખૂદામાં તેણે આસોપાલવનાં વૃક્ષાની એક ઘટા જોઈ. તેના ચિનમાં આહ્લાદાદ થયો. ઘટામાં તેણે પ્રવેશ કર્યો અને મધ્યમાં એક જગા નક્કી કરી. પાછાં ત્યાંથી નીકળી, પર્ણના દિનિયામાં પાણી લઈ આવ્યો અને જાપ માટેની ભૂમિ પર છંટકાવ કરી ભૂમિશુદ્ધિ કરી.

ઇષ્ટદેવનું એકાથ ચિંતા, અંજલિ જોડી, બહુમાનપૂર્વક સ્મરણ કર્યું. ત્યાર બાદ શુભભાવ ઉલ્લસ્તિ થતાં જાપની ભૂમિમાં તે પ્રવેશ્યો. પચાસને બેસી દેસ્થિને નાસિકાના અચ્છભાગે કેરવી મંત્રોચ્ચાર શરૂ કર્યા. અથ કાળમાં તો તે મંત્ર-દુનિયામાં ખોંબાઈ ગયો.

ધ્યાનસ્થ રતનશ્રવા જાણે બહુમૃદ્યવંત આરસમાં કંડારેલી મૂર્તિ જ જોઈ લો! નથી લાલતાં કે નથી ચાવતાં! અંગ, અંગ પરનાં રૂવાંનાં પણ નિશ્ચયલ બની ગયાં. કલાકો... દિવસો... વીતવા લાગ્યા. ફળપ્રાપ્તિ માટેની કોઈ અધીરાઈ કે ચંચળતાને રતનશ્રવાએ સ્થાન ન આપ્યું.

સાધનામાં જ્યાં ફળપ્રાપ્તિની જંખના ઊઠે છે ત્યાં ચિનનું સ્વાસ્થ્ય, ચિનની સ્થિરતા વિદ્યાય લે છે અને ચિનનો ક્ષોભ થતાં ત્યાં સાધકની સાધના બ્રદ્ધ બની જય છે. ફળની આશા ધૂળમાં મળી જાય છે. પછી ધોષ કાઢે છે સાધનાનાં, સાધનાને બતાવનારનાં!

એક બાજુ રતનશ્રવા ધ્યાનમળ હતો, બીજુ બાજુ એક નવર્ણાવના ભૂબસૂરત સ્ત્રી તેની સમક્ષ પ્રગટ થઈ. રતનશ્રવાના ધ્યાનતરબોળ હેઠળનું સૌન્દર્યપાન કરતી તે સ્ત્રી કશાવાર થંભી ગઈ. કંઈક મનોમન વિચાર કરી લઈ તેણે રતનશ્રવાને સંભોધી કર્યું : 'હે પરાકમી! માનવસુંદરી નામની હું મહાવિદ્યા છું. તારો સાધનાથી હું તારા પર મ્રસમ થઈ છું, નથનો ખોલ'.

સુંદરીનાં આ વચન સાંભળી રતનશ્રવાએ જાણ્યું કે મને વિદ્યાસિદ્ધ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ! ભ્રમણામાં અટવાયો! તેણે તો જપમાળાને બાજુ પર મૂકી આંખો ખોલી તો સામે માનવસુંદરીને જોઈ.

२४

जैन रामायण

रत्नश्रवाने पोतानी साधनाभष्टता समझाएँ. ते आकुणव्याकुण थई गयां.
मानवसुंदरीने पूछ्युः :

‘तु शा माटे आवी छे? कोनी पुत्री छे? तारे नाम थुं?’

विद्याधर कुमारीअे रत्नश्रवानी सामे एक स्वच्छ भूमिभाग पर बेठक लीधी अने प्रश्नोना उत्तरो आपवा शडु कर्या.

‘हे प्रिय कुमार! पृथ्वीतल पर प्रसिद्ध वेताढ्य पर्वत पर कौतुकमंगल नामनुं रमणीय नगर छे. ते नगरीमां प्रसिद्ध अने पराकर्मी व्योमविन्दु राजा छे. ते राजाने बे पुत्रीओ छे. एकनुं नाम कौशिका अने भीजनुं नाम केकसी. कौशिकानुं लज्जन यक्षपुरुना राजा विश्रवानी साथे थयुं; तेने वैश्रवण नामनो पुत्र छे अने ते हाल लंकामां राज्य करे छे. केकसी ते हुं.

‘एक दिवस मारा पिताअे एक धीमत जोधीने पूछ्युः. ‘मारी आ पुत्रीनो वर कोण थशे?’

‘राजन! हाल पातलबंकामां रहेला सुमालीनो पुत्र रत्नश्रवा तमारी पुत्रीनो भावि भर्ता थशे.’

‘हाल ते कुमार पातलबंकामां ज छे?’

‘हा छ! हाल ते कुमार विद्यासिद्धि माटे ‘कुसुमोद्घान’ नामनी वाटिकामां ध्यानमञ्जन छे.’

‘हे प्रिय, आ सांभणीने मारा पिता खूब प्रसन्न थई गया. पिताअे भने आ वात कही अने भने अही मोकली.’

रत्नश्रवाना अंगेअंगभां रोमांच प्रगट्यो. केकसी पड़ा विकारविवश बनी गई. त्यां ज रत्नश्रवाअे पोताना स्नेहीवर्गने बोलावी लीधो, ए ज स्थाने रत्नश्रवाअे, ‘पुण्यांतर’ नगर वसायुं, केकसीनी साथे मनगमता भोगो भोगवतो रत्नश्रवा सुगमां दिवसो निर्जमन करी रह्यो.

केकसी नयनरम्य शयनशृङ्खलामां निद्रावश थई हती. मणिमढेला दीवाओथी रत्नभय भूमि चक्रचक्ति थई रही हती. रंगबेरंगी सुशोभित पंखाओथी परिचारिकाओ भहाराइ भर वायु ढाणी रही हती. पश्चिम दिशानो वायु शयनघंडमांथी सुगंधी बनीने पसार थतो हतो. योथो प्रहर शडु थयां. केकसी स्वर्णमढेशमां विचरवा लागी.

‘મદ્દોન્મત હસ્તીના ગંડસ્થળને ચીરી નાંખતો એક પ્રયંડ સિંહ પોતાના મુખમાં પ્રવેશી રહ્યો છે!’

સ્વખ જોઈ કેકસી જગ્યા ઉડી. ભવ્ય સ્વખ જોઈ, આજા શરીરે હર્ષનો રોમાંચ અનુભવી રહી. ચિત્તમાં શુભધ્યાન ધરતી પ્રભાત વેળાની રાહ જોતી રહી. પોતાનાં વસ્ત્રોને ઠોકઠાક કરી કેકસી રતનશ્રવાના શયનગૃહમાં આવી પહોંચી.

મહારાજીને આવેલી જોઈ રતનશ્રવાને બેસવા માટે ભદ્રાસન આપ્યું.

‘મહારાજ! આજે ચોથા પ્રહરમાં મેં એક ભવ્ય સ્વખ દીહું...’ ભદ્રાસન પર બેસતાં કેકસી બોલી.

‘હા! કહો તો, શું જોયું?’

‘મદ્દોન્મત હાથીના મદજરતા ગંડસ્થળને પોતાના વિકરાળ પંજાથી ચીરી નાંખતો વનરાજ મુખમાં પ્રવેશ્યો!’

‘બહુ સરસ! મહાદેવી, તમે એક મહાન પરાક્રમી પુત્રને જન્મ આપશો, તેમ તમારા સ્વખ પરથી ફિલિત થાય છે.’

‘આપનું વચન યથાર્થ બનો.’ કેકસી રતનશ્રવાને પ્રણામ કરી, ત્યાંથી નીકળીને પોતાના કામમાં લાગી ગઈ.

જિનચૈત્યોમાં મહોત્સવ રચાયા. ગરીબોને દાન અપાયાં. કેકસીએ ગર્ભને ધારણ કર્યો અને કાળજીપૂર્વક તેનું પાલન કરવા માંડી. ગર્ભના પ્રભાવો કેકસીની છુંબનચર્ચા પર દેખાવા માંડ્યા.

કેકસીની વાણીમાંથી નરી નિષ્ઠુરતા નીતરવા માંડી. દાસ-દાસીઓ કેકસીથી ધૂજવા લાગ્યાં. અની પરી આજ્ઞા ઉડાવી લેવા ખડે પગે તૈયાર રહેવા લાગ્યાં. જો જરા ભૂલ થઈ તો તેનું આવી જ બન્યું! જેમ જેમ ગર્ભ વધવા માંડ્યો તેમ તેમ કેકસીનાં અંગોપાંગ વિકરાળ માંડ્યાં. દેહનું સૌન્દર્ય અને દેહની દઢતા પણ વધતી ચાલી. દર્પણ હોવા છ્ટાં કેકસી દર્પણમાં મુખ જોતી નથી. એ તો ચમકતી તલવાર હાથમાં લે છે. મુખને મગરૂબ બનાવે છે અને તલવારમાં પોતાનું મુખદું જોઈ પ્રસત્ર થાય છે.

અને ભૂમિ પર બેસવું તો ગમે જ નહિ! મોટા મહારાજાની જેમ સોનાના સિંહાસન પર બેસે છે! મનમાની આજ્ઞાઓ ફરમાવે છે! કંઈ કારણ ન હોય તોય સેવકોને, સોહીઓને તત્ત્વાવે છે! કંઈ હેતુ ન હોય તોય હુંકારા ને તુંકારા

૨૯

જૈન રામાયણ

કરે છે. ગુરુજનોના ચરણો નમબાની વાત નહિ! ટડ્ઝાર ને ટડ્ઝાર થઈને ચાલે છે! ટડ્ઝાર ને ટડ્ઝાર બેસે છે! હાથમાં કટારી લઈ પગ પદ્ધાડતી રાજમહાલમાં ચાલે છે. શત્રુઓનાં મસ્તકોને પગ નીચે ચેગઢી નાંખવા તલપાપડ બને છે. શત્રુઓનાં લોઈની નદીમાં સ્નાન કરવાના કોડ કરે છે.

મહિનાઓ વીત્યા.

કાળ પરિપક્વ થયો.

કેક્સીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો.

જન્મતાં જ પુત્રે પરાક્રમ બતાવ્યું. તેની બાજુમાં એક કરંડિયો પડ્યો હતો, તેમાં નવ માણેકનો એક મૂલ્યવંતો હાર પડ્યો હતો.

કેક્સીના બાલુડાએ તો સીધો જ તે હાર ઉપાડ્યો. હાથમાં રમાડવા માંડયો અને પોતાના ગળામાં પહેરી લીધો. કેક્સી તો પુત્રનું આ પરાક્રમ જોઈને તાજુબ બની ગઈ. રત્નશ્રવાને પુત્રજન્મની વધામણી તો મળી જ ગઈ હતી. તરત જ તે પુત્રના મુખને જોવા માટે કેક્સીના શયનગૃહની બહાર આવીને ઊભો હતો. કેક્સીએ રત્નશ્રવાને અંદર બોલાવ્યો અને પુત્રના પરાક્રમની વાત કરી :

‘પ્રાણનાથ! આપના પૂર્વજ મેધવાહન રાજાને રાક્ષસેન્દ્ર જે હાર આપેલો અને દેવોથી અધિષ્ઠિત જે હાર આજહિન સુધી પૂર્વજો દ્વારા પૂજાતો રહ્યો છે, નવમાણેકનો આ હાર કોઈનાથી ઉપાડી શકાય એવો નથી, એ મહાપ્રભાવિક હારને તમારા આ પુત્રે ઉકાવીને સીધો ગળામાં નાંખ્યો!’

રત્નશ્રવાએ સૂર્યના તેજને પણ જાંખું પાડી દેતા પુત્રના મુખને જોયું! તેના ગળામાં ઓપતા નવમાણેકના હારમાં પ્રતિબિંબિત થયેલાં તેનાં બીજાં નવ મુખ જોયાં. ક્ષાળાભર વિચાર કરી લઈ કેક્સીને કહ્યું:

‘દેવી! પુત્રનાં દસ મુખડાંનું દર્શન કરી મને વિચાર આવ્યો કે આપણે પુત્રનું નામ ‘દશમુખ’ પાડીએ. કેક્સીએ અનુમતિ આપી અને પુત્રનું નામ ‘દશમુખ’ પાડવામાં આવ્યું.

દુકીકત કેટલી બધી સુસંગત છે! ગળામાં રહેલ નવમાણેકમાં બાળકના મુખનાં નવ પ્રતિબિંબ પડે તે સહજ છે. અને તેથી રાવડા ‘દશમુખ’ કહેવાયો; પરંતુ અજ્ઞાનતાના જગતે રાવણાનાં દશમુખ... વીસ હાથ ચીતયા! કેટલી બધી વિકૃતિ? રાવડા પણ મનુષ્ય હતો.

રાવણનો જન્મ

૨૭

નામ પાડીને રલશ્રવાએ ભૂતકાળને ઢંગોષ્યો, કેક્સીને કહ્યું:

‘પ્રિયે, મારા પિતા સુમાલી એક દિવસ સુવાર્ષાચલ પર ગયા હતા. ત્યાં એક મહામુનિ સાથે તેમને પરિચય થયો. મહામુનિ મન:પર્યવજ્ઞાનને ધારણા કરનાર હતા. પિતાજીએ મહામુનિને પ્રણામ કરીને વિનયપૂર્વક પૂછ્યું હતું કે, ‘આ દિવ્ય હારને કોણ ઉપાડશે?’ ત્યારે તે મહામુનિએ કહેલું કે, ‘આ હારને ઉપાડનાર ભારતવર્ષનો સમ્રાટ રાજી બનશે. અર્ધ-ચક્રવર્તી બનશે.’

ભૂતકાળમાં થયેલી ભવિષ્યવાણીને રલશ્રવાએ સત્ય પડેલી જાણી તેથી તેના હૈયામાં પરમ આનંદ ઉલસ્યો. કેક્સીને પણ પોતાના પુત્રનું મહાન ઉજ્જીવલ ભાવિ આંખ સામે તરવરવા લાગ્યું અને પોતે એક રલફુકી માતા બની છે. તેનો અપૂર્વ હર્ષ અનુભવવા લાગી.

દશમુખ રાવણના જન્મ પછી કેક્સીએ કમશઃ બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો; એક કુલકર્ણી અને બીજો બિલ્લીષણ.

○ ○ ○

૪. વિદ્યાસિદ્ધિ માટે ભીમારણ્યમાં

આકાશ-સાગરની સંગમભૂમિ પર સંધ્યારાણીએ રંગબેરંગી રંગોળી પૂરી હતી. પાતાલવંકા એ રંગોળીની રંગ-પ્રભામાં મનમોહક લાગતી હતી.

સંગેમરમરના સોછામણા મહેલની અગાસીમાં કેકસી, એક ભવ્ય સિંહાસન પર આરામ કરી રહી હતી. બાજુમાં દશમુખ, કુંભકર્ણ અને બિલ્લીખડા ખેલી રહ્યા હતા. પોતાનાં તેજસ્વી બાળકો તરફ કેકસી એકીટસે જોઈ રહી હતી અને ભાવિની ભવ્ય શુભ મનોરથ-ઇમારત રચી રહી હતી.

આ ત્રણોય ભાઈઓની દૃષ્ટિ આકાશ તરફ ખેચાઈ. એક મનોરમ વિમાન આકાશમાર્ગે જઈ રહ્યું હતું.

‘મા! આ કોણ છે?’ દશમુખે કેકસીને પ્રશ્ન કર્યો.

‘તારો ભાઈ!’ બીજા પ્રશ્નની આશા રાખતી કેકસીએ કહ્યું.

‘મારો ભાઈ?’ અમે તો નણ ભાઈ આ રહ્યા અહીં.’

‘તારી કૌશિકા માસીનો એ પુત્ર છે.’ ત્રણોય ભાઈઓ કેકસીની આગળ ગોઠવાઈ ગયા અને એ મસિયાઈ ભાઈ અંગે વધુ જાણવા તલપાપડ થઈ ગયા.

કેકસીએ ગંભીર અવાજે વાત આગળ ચલાવી :

‘અમે બે બહેનો, કૌશિકા મારી મોરી બહેન છે. વિશ્રવા નામના વિદ્યાધરપતિ સાથે તેનું લગ્ન થયું છે. તેમને એક પુત્રનો જન્મ થયો. તેનું નામ પાડવામાં આવ્યું વૈશ્રવણ. વૈશ્રવણ બાલ્યકાલથી જ પરાકર્મી છે.’ વૈતાઢ્ય પર્વત પરના સર્વ વિદ્યાધરોના રાજા છન્દનનો એ મુખ્ય સુભટ છે.’ ‘વૈશ્રવણને લંકાનું રાજ્ય કેવી રીતે મળ્યું?’ દશમુખે વચ્ચે પ્રશ્ન કર્યો.

‘એ જ કહું દું બેટા, એ છન્દ રાજાની સામે તમારા પિતામહના માટાભાઈ માલી યુદ્ધ કરવા ગેયેલા. તમારા પિતામહ સુમાલીએ અપશુકન થતા જોઈ, પ્રયાણ વખતે માલીને વારવા પ્રયત્ન કરેલો, પણ ‘વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ!’ માલીએ ગણકર્યું નહિ. છન્દ અને માલી વચ્ચે ખૂનખાર જંગ ખેલાયો. તેમાં મહાન પરાકર્મી છન્દે માલીના મસ્તકને કાપી નાંખ્યું. રાક્ષસો અને વાનરો હાર્યા.

‘છન્દે લંકાનું રાજ્ય પોતાના પ્રિય સુભટ વૈશ્રવણને આપ્યું. તમારા પિતામહ સુમાલી, બયેલી સેના સાથે અહીં પાતાલવંકામાં આવી ભરાયા.

‘લંકા ગઈ, ‘રાક્ષસી’ વિદ્યા હરાણી. હવે તમારા પિતામહ અને પિતા બને

વિદ્યાસિદ્ધિ માટે ભીમારણ્યમાં

૨૯

લંકાના કોડ કરતા મરદાની જેમ જીવી રહ્યા છે. મારું તો હૈયું કપાઈને ટુકડેટુકડા થઈ રહ્યું છે. નઘણિયાતા ખેતરોમાં જેમ હરાયા સાંઠ ચરે તેમ અત્યારે લંકામાં શત્રુઓ મહાલી રહ્યા છે.'

કેક્સીના આંખોમાંથી અંગારા વરસવા લાગ્યા. તેનું ગોરું ગોરું મુખ લાલચોળ બની ગયું. દાંત તડતડવા લાગ્યા.

'બેટા, લંકાના લુંટારાઓને કારાવાસમાં સડતા હું ક્યારે જોઈશ? વિશ્વાની સર્વે માતાજીમાં હું શિરોમણિ ક્યારે બનીશ? બસ, આવા આવા આકાશપુષ્પને મેળવવાના મનોરથોમાં મારાં લોહીમાંસ સુકાઈ ગયાં છે. આંસુ સારી સારીને મારી આંખે છારી વળવા માંડી છે.'

કેક્સીની વેદનાભરી વાણી સાંભળીને ત્રણોય ભાઈઓનાં કાળજાં કંપી ઉઠ્યાં. નાનો બિભીષણ માનો હાથ પકડી લઈ બોલી ઉઠ્યો :

'માતા! હવે એ શોક-વિધાદ કરવાથી સર્યું. તું તારા પુત્રોના પરાક્રમને જાણતી નથી. અમે બધાં નહિ, એક વડીલબંધુ આર્ય દશમુખ જ બસ છે. એના પરાક્રમ આગળ છન્દ કોઈ વિસતમાં નથી. વૈશ્વવણ કે બીજા વિદ્યાધરો તો રંકડા છે રંકડા! અરે, દશમુખ નહિ, આ આર્ય કુભકર્ણ શત્રુઓનો સમૂળ ઉચ્છેદ કરી નાખવા સમર્થ છે.'

કુભકર્ણ દશમુખની સામે તીરછી નજરે જોઈ ખોંખારો ખાધો. બિભીષણે અંતે પોતાની પણ મહેચ્છા દર્શાવી દીધી :

'મા! તું કહેતી હોય તો તારો નાનો બાળ પણ એ દુષ્ટ લુંટારાઓને પલવારમાં નષ્ટભ્રષ્ટ કરી શકે એમ છે!'

કેક્સીની છાતી ગજગજ ઉછળવા લાગ્યી. બિભીષણને પોતાના ઉત્સંગમાં લઈ, કેક્સીએ છાતીસરસો ચાંચ્યો અને એના કમલ જેવા મુખને ચુબનોથી નવડાવી નાંખ્યું.

'બેટા! તમારાં પરાક્રમી મુખડાં જોઈને જ હું જીવી રહી છું. નહિતર ક્યારનીય...'

તાં તો દશમુખ દાંત કચકચાવતો, પગથી ધરતી ધુજાવતો બોલી ઉઠ્યો : 'અરે! મારી એક વજ મુહીના જ એ ધરાક છે. એ છન્દ એના ઘરનો... એક લાત મારું તો પાતાળમાં પેસી જાય. મારે કોઈ શસ્ત્રની પણ જરૂર નથી.' પોતાના હષ્પુષ્પ અને કસાયેલા બાહુઓ દેખાડતો દશમુખ કેક્સીને ઉત્સાહિત બનાવવા લાગ્યો.

૩૦

જૈન રામાયણ

‘છતાં કુલપરંપરાથી ચાલી આવતી વિદ્યાઓને તો મેળવવી જ જોઈએ. કેમ મા, સાચું ને?’

‘જરૂર ભાઈ, વિદ્યાશક્તિવાળા સામે બાથ ભીડવી હોય તો અંકલું બાહુબળ કામ ન લાગે, પણ...’

‘પણ શું? તું બોલતાં કેમ અચકાય છે!’

‘બીજું તો કેઈ નહિ પણ એ વિદ્યાસિદ્ધિ માટે ખૂબ સહન કરવું પડે છે. એ માટે તો અરણ્યમાં જવું પડે.’

‘તે એમાં શું? અમને અરણ્યમાં ડર લાગશે, એમ લાગે છે તને?’

‘ના રે ના, એમ નહિ પણ...’

‘વળી ‘પણ’ આવ્યું?’

‘હા ભાઈ, તમે અરણ્યમાં જાઓ પછી અહીં મારું શું? તમને એક ક્ષણ વાર પણ મારી આંખોથી છેટાં કરવામાં તો મારા મારા...’

‘છદ્ર છદ્ર! એક વીરમાતા તરીકે તને આ શબ્દ શું છાજે છે? વીરમાતા તત્કાલનો વિચાર ન કરે, પરિણામનો વિચાર કરે, દશમુખે પગ પછાડતાં કર્યું.

કેક્સી દશમુખનો જુસ્સાદ્ધર ચહેરો જોઈ જ રહી. તેની આંખો ચમકી ઊઠી. સિદ્ધાસન પરથી ઉભી થઈ, દશમુખના માથે હાથ મુકી, અંત:કરાણા આશીર્વાદ આપવા લાગી.

દશમુખે, કુંભકર્ણો અને બિભીષણે માતાના ચરણોમાં મસ્તક નમાયાં. કેક્સીએ ત્રણોય પુત્રોને શુભાશ્રિય આપી અને ત્રણોય ભાઈઓ ત્યાંથી નીકળીને પિતામહ સુમાલી તથા પિતા રત્નશ્રવાની પાસે પહોંચ્યા.

‘પિતાજી! અનુજ્ઞા આપો.’ દશમુખે ગ્રહણામ કરીને પ્રસ્તાવ મુક્યો.

‘શાની અનુજ્ઞા?’ અચાનક ગંભીર બનીને આવેલા ત્રણોય પુત્રોને જોઈને સુમાલી તથા રત્નશ્રવા આશ્ર્યર્થમાં પડી ગયાં.

‘વિદ્યાસિદ્ધિ માટે ભીમારણ્યમાં જવા માટેની,’ દશમુખે સ્પષ્ટતા કરી.

સુમાલીએ રત્નશ્રવા સામે જોયું અને રત્નશ્રવાએ સુમાલી સામે જોયું.

‘એમાં વિચાર શો કરવાનો? કહી દો હા’ મોટા કુંભકર્ણો પોત પ્રકાશ્યું.

બધાં હસી પડ્યાં.

‘લો ભાઈ! અમે કેઈ બોલીએ એટલે તમારે હસવાનું! આપણે તો તડ ને ફડ

વિદ્યાસિદ્ધિ માટે ભીમારણ્યમાં

૩૧

કરવાના.' ખુલ્લુટી ચઢાવીને કુલકર્ષણ જ્યાં કહ્યું ત્યાં ખડખડાટ હાસ્યથી સુમાલીનો ખંડ ભરાઈ ગયો.

ત્રણોય પૌત્રોને પોતાની પડાને બેસાડી, ત્રણોયનાં સોનેરી જુલ્ફાં પર હાથ કેરવતાં વૃદ્ધ સુમાલીએ ગંત્વીર ધ્વનિઓ કહ્યું.

'બેટાઓ! વિદ્યાસિદ્ધિ ગ્રાન્ટ કરવી એટલે રમત રમવાની વાત નથી, છો! વિદ્યાસિદ્ધિ માટે તો દૃઢ મનોબળ જોઈએ. ખૂબ ધૈર્ય જોઈએ. એનો એ અર્થ નથી કે તમારામાં દૃઢ મનોબળ અને ધૈર્ય નથી; મને તમારામાં પૂર્વ વિશ્વાસ છે, છતાં તમારે એ વાત તો જ્યાલમાં જ રાખવાની કે વિદ્યાઓ જ્યારે તમને સિદ્ધ થવાની તૈપારીમાં હશે ત્યારે તમારી કપરી કસોટીઓ થશે. તમારાં લોખડી ચિત્તાને પણ વિચલિત કરી નાંખનારા ઉપદ્રવો થશે. તમારા પહાડી દેહને પણ ધૂજાવી નાંખનારાં દરશ્યો તમારી સમક્ષ રજૂ થશે, એમાં જ્યારે તમે લેશમાત્ર પણ ચંચળ નહિ બનો અને મંત્રજ્ઞાપમાં મેળવત્ત નિશ્ચય રહેશો ત્યારે વિદ્યાઓ તમારા જળામાં વરમાળા આરોપશે.' શાસ ભરાઈ જતાં સુમાલી અટક્યા. જળું ખોંખારી, જીણો આંખોને ખેસથી દૂઢી નાંખી, ત્રણોય કુમારોની મુખમુદ્રાને નિહાળી મુના: વાત આગળ ચલાવી.

'મારા પ્રિય પુત્રો! મારું અંત:કરણા સાક્ષી પૂરે છે કે તમે જરૂર વિદ્યાઓ સિદ્ધ કરી શકશો, પરંતુ ભગવાન શાંતિનાથના પુણ્યનામનું સ્મરણ કરીને પછી અહીંથી નીકળજો. વળી હા, એક વાત તો ભૂલી જ ગયો. તમારી માતાની અનુજ્ઞા લીધી તમે?'

'હા બાપુજી, પહેલાં ત્યાંથી રજા લઈને જ પછી અહીં આવ્યા છીએ,' નાના બિભીષણે તરત જ જવાબ વાળ્યો.

'બહુ સરસ! માતા-પિતાની અંત:કરણાની આશિષ મેળવનાર જ મહાન કાર્યો સિદ્ધ કરી શકે છે! જાઓ વહાલા પુત્રો! તમારા કાર્યને તમે સિદ્ધ કરો, એમ કહી વધોવૃદ્ધ સુમાલીએ ત્રણોયને પોતાના બાહુપાશમાં લઈ, તેમના મસ્તકે સેંઝ-ચુંબન કર્યા.

ત્રણોય ભાઈઓ પિતામહ પાસેથી પિતાજી પાસે ગયા. ચરણોમાં નમસ્કાર કરી, પિતા રત્નશ્રવાના પણ આશીર્વાદ મેળવ્યા.

આગા રાજમહાલયમાં વાયુવેગે વાત પ્રસરી ગઈ. સ્નોહીજનોનાં ટોળેટોળાં ત્રણોય રાજપુત્રોને વિદ્યાય આપવા માટે ઓકઠાં થવા લાગ્યાં. નગરજનો પણ પ્રિય કુમારોના વિદ્યાસિદ્ધિ માટેના પ્રયાણમાં શુભેચ્છાઓ વ્યક્ત કરવા રાજમાર્ગો પર ઊભરાવા લાગ્યાં.

उ२

जैन रामायण

केकसीअे त्रष्णेय पुत्रोनां तेजस्वी ललाटमां कुमकुमनां तिलक कर्या, हाथमां श्रीहङ् आप्यां.

राजमहालयने द्वारे वृद्ध सुभाली अने रत्नश्रवा आशीर्वाद आपवा उभा हता. त्रष्णेय कुमारोने स्नेहच्युंबनथी नवडाली दीधा. कुमारोंपे पश औब नम्रताथी पूज्योनां चरणोमां पोतानां मस्तक झुकाव्यां.

द्वारनी बहार ज्यां कुमारो आप्या त्यां तो नगरक्षण्योंसे 'शांतिनाथ भगवाननी जय!' ना अवाजोथी आकाशने गजली दीधुं.

बे रथो तैयार उभा हता. एक रथमां दशमुख आडुळ थयो. बीजा रथमां कुभकर्ण अने बिभीषण, बने भाईओ आडुळ थया.

पाताळांकाना राजमार्गो परथी सुशोभित रथो पसार थवा लाग्या. कोई उंचा हाथ करीने, कोई अक्षत उछाणीने, कोह ज्यधनि करीने कुमारोने विद्युत आपवा लाग्या. कुमारो पश मस्तक नमावीने, बे हाथ जोडीने जवाब आपवा लाग्या.

नगर छोडीने रथो अरण्यमार्गे दोडवा लाग्या. वृद्ध सुभाली अने रत्नश्रवा पुनः लंकाना स्वराज्यनी मधुर कल्पनामां महाली रह्या.

ज्ञेतज्ञेतामां तो रथो भीमारण्यनी सरहदें आवी पहोच्या. त्रष्णेय भाईओ रथमांथी उतरी गया. सारथिओंसे रथ पाढा वाप्या.

हष्टदेवनुं ऐकाश्चित्ते स्मरणा करी, त्रष्णेयसे अटवीमां प्रवेश क्यों. आगण दशमुख, वय्ये बिभीषण अने पाइण पहाड़काप कुभकर्ण! चारेकोर दृष्टिपात करता, सुयोग्य स्थानने शोधता, मध्य अटवीमां आवी पहोच्या. त्यां तो एक जाडो अजगर कुभकर्णना पग आगण थर्ने पसार थयो. कुभकर्ण तो पूँछदुँ पकडीने उछाण्यो! त्यां वर्णी केसरी सिंहनी गर्जना संभणाई, कुभकर्ण सामी सिंह गर्जना करी!

'अल्या कुभकर्ण! जापमां बेठा पठी जोडे, आवी गर्जना करतो!' दशमुखे इसतां इसतां क्ष्युं.

'मोटाभाई! ए तो त्यांय सीधा नहि बेसे!' बिभीषणो तीरधी नजरे कुभकर्ण सामे ज्ञेतां क्ष्युं, त्यां तो कुभकर्णनो पोलाई पंजो बिभीषणनी पीठ पर घशाधारी उठ्यो!

'ओ बाप रे... करतो बिभीषण कुभकर्णना पगमां पेसी गयो अने पग

વિદ્યાસિદ્ધિ માટે ભીમારણ્યમાં

૩૩

કર્યા પહોળા! કુંભકર્ણ ઘનાંગ કરતો પડ્યો નીચે! દૃશ્યમખ બજે ભાઈઓની નિર્દોષ રમત જોઈ ખડાખડ હસી પડ્યો.

‘ચાલો હવે જાપસ્થણની તપાસ કરો.’ ત્રણોય કુમારોએ જગા શોધવા માંડી.

લીલાંછિમ વૃક્ષાની ઘટામાં જાપસ્થણ રાખવાનો નિર્ણય થયો.

કમશ: ત્રણોય ભાઈઓ ગોઠવાઈ ગયા.

શેત વસ્ત્રો પહેરી તેમજો પચાસન લગાવ્યા. હાથમાં લીધી જપમાણા, નાસિકાના અગ્રબાળો ટષ્ટિને સ્થાપિત કરી અને પ્રબળ પ્રણિધાન કરી ‘અષ્ટાકારી’ વિદ્યાનો જાપ શરૂ કર્યો.

રાત્રિની શરૂઆત તો ક્યારની થઈ ચૂકી હતી. જંગલી પશુઓની ચિચિયારીઓથી અરણ્યની ઘરતી ઘણાઘણી રહેલી હતી. ત્રણોય રાજકુમારો વિદ્યાસિદ્ધિના દઢ સંકલ્પથી, તીવ્ર છશ્વપૂર્વક અષ્ટાકારી મંત્રના જાપમાં તત્ત્વીન બનેલા હતા. રાત્રિના બે પ્રફર વીત્યા, ત્યાં તો ત્રણોય ભાઈઓને વિદ્યા સિદ્ધ થઈ.

તરત જ ‘ખોડશાક્ષરી’ મંત્રનો જાપ શરૂ કરવામાં આવ્યો. આ જાપનું પ્રમાણ દસ કરોડ હજારનું હતું. ખૂબ જ નિષ્યળતાથી અને સ્વસ્થતાથી જાપનું કાર્ય આગળ ધરાવ્યું.

હઢનિષ્યયી અને હેવગુરુની કૃપાને પાત્ર બનેલા આત્માઓ કઈ સિદ્ધિ હાંસલ નથી કરતા? મોક્ષમાર્ગની સાધનામાં પણ આ બે જ શરતો આવશ્યક હોય છે. દોષોનો કષય કરી નાંખવા હતનિષ્યયી બનેલો આત્મા હેવ અને ચુલણી કૃપા દ્વારા અલ્ય કાળમાં કાર્યસિદ્ધ કરી શકે છે. પરંતુ કપરી કસોટીમાંથી પસાર થયા વિના પ્રાય: મહાસિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી!

ત્રણોય રાજપુત્રોનો કસોટીકાળ આવી લાગ્યો.

જંબુદીપનો રાજ અનાર્દત નામનો હેવ, પોતાના અંત:પુરની હેવાંગનાઓ સાથે આનંદ-પ્રમોદ માટે ઉત્તરી પડ્યો.

હેવકુમારો જીવા નયનરમ્ય ત્રણોય રાજકુમારોને ધ્યાનમળ દૃશ્યમાં તેણે જોયા. તેના ચિત્તમાં કુતૂહલ જાગ્યું. ધ્યાનસ્થ કુમારોના મનોબળને ચકાસી જોવાનો મનોરથ થયો.

તરત જ પોતાની અંગનાઓને આદેશ કર્યો:

‘આ ધ્યાનના ઢીંગલા જોયા?’ ત્રણોય કુમારો સામે આંગળી ચીધી અનાર્દતે પોતાની સ્ત્રીઓનું તે તરફ ધ્યાન દ્રોષ્યુ.

૩૪

જૈન રામાયણ

‘હા! કેવા મહાત્મપસ્તી જેવા ત્રણોય જુવાનો લાગે છે!’ આશ્વર્યભરી આંખે એકીટસે ત્રણોય કુમારો સામે જોતી દેવાંગનાઓ બોલી.

‘અરે શેલી થાઓ મા. તેમના ધ્યાનની પરીક્ષા કરવાની છે, માટે તમારી સર્વ કળાઓ અજમાવી જુઓ.’

‘ઓહો! ભલભલા દેવોને પણ પાણીપાણી કરી નાંખનારી અમે, અમારી આગળ આ નાનકડા મનુષ્યો શી વિસાતમાં છે? હમણાં જ એમના ધ્યાનની રાખ એક ફૂકમાં ઉડાડી દઈએ છીએ?’

દેવાંગનાઓનું મંઠળ રાજકુમારોની આગળ આવ્યું. રાવણા, કુભકર્ણ અને બિન્નિધશાનાં અસાધારણ અને અત્યુત્તમ સૌન્દર્ય નિહાળીને દેવાંગનાઓ ત્યાં જ સ્તબ્ધ બની ગઈ!

શું કરવા આવી હતી અને શું થઈ ગયું? કુમારોને ચલાયમાન કરવાને બદલે દેવાંગનાઓ જ ખુદ વિકારવશ બની ગઈ! નિર્વિકાર, નિશ્ચયલ અને મૌની કુમારોને જોઈ સહજ આકર્ષણથી પ્રેમવશ થઈ ગયેલી દેવીઓએ કદ્યું.

‘અરે... અરે... ભગતદાંઓ! આંખો તો ખોલો. આ અમારી સામે જુઓ, તમારા પુરુષાર્થથી અમે દેવાંગનાઓ તમને વશ થઈ ગઈ છીએ. હવે આનાર્થી વધીને કઈ સિદ્ધિ તમારે હાથ કરવી છે?’

મીઠાં ઠપકાભર્યાં વચનોથી જંગલના પશુઓનો ઘોંધાટ ઓછો થયો પણ રાજકુમારોના હૃદય સુધી એ વચનો પહોંચી શક્યાં નહિ, પછી મુખ પર તો અસર દેખાય જ ક્યાંથી? દેવીઓએ ફેરવીને બીજો પાસો નાંખ્યો.

‘આ ધોર કલેશ અને કષ્ટ શા માટે સહન કરો છો? શા માટે તમારાં ગુલાબી સૌન્દર્યને વેડફી નાંખો છો? એ વિદ્યાઓથી તમે શું કરશો? અમે દેવીઓ તમારાં ચરણો ચૂમવાને અધીર બની ગઈએ. આવો અમારા હૃદયનું દરરદ કરનારા ઘારા કુમારો! ત્રણોય લોકના રમ્ય પ્રદેશોમાં આપણે જઈએ, મનમાન્યા ભોગવિલાસ કરીએ, દેવેન્દ્રને પણ ઈર્ધા ઊપજે તેવાં સુખોમાં મહાત્વીએ.’

વર્દ્ધ! દેવીઓની બધી વિનવળી હવામાં ઉડી ગઈ! પાપાજાની પ્રતિમા બોલે તો આ રાજકુમારો બોલે! દેવાંગનાઓની વિહૃવળતા ખૂબ વધી ગઈ. છેવટે તમને મન વાળીને રહેવું પડયું.

તાણી એક હાથે ન પડે. દેવાંગનાઓએ હાથ ખંખેરી નાંખ્યા ત્યારે અનાર્દિષ્ટ પોતે આગળ આવ્યો.

‘અરે, અજ્ઞાન બાળકો! આ કષ્ટમય ક્રિયા તમે શા માટે આર્તભી છે? મને

વિદ્યાસિદ્ધિ માટે ભીમારણ્યમાં

૩૫

લાગે છે કે કાઈ ધૂર્તે તમારો મોત માટે આ પાખંડ તમને શીખવ્યું છે. તમારે વળી આ વયમાં કષ્ટ સહેવાનાં હોય? જાઓ, જાઓ, ઘર ભેગા થઈ જાઓ. હા, તમારે કંઈ જોઈતું હોય તો માંગો. તમારું હચ્છિત વરદાન હું પૂર્ણ કરો. પણ મને તમારા આ બધા ફોગધતૂરા પરસંદ નથી.'

અનાર્દ્દત સમજતો હશે કે આ કોઈ મામૃતી બાળકો હશે, પોતાનો સત્તાવાહી સૂર સાંભળીને ઊભા થઈ જશે! પણ રાજકુમારોની મુખમુદ્રામાં તો જરાય ફેરફાર દેખાયો નહિ. ત્યારે અનાર્દ્દતદેવ ધૂધવાયો. પગ પછાડતો, ત્રાડ પાડતો, તે બોલ્યો :

'આ હું દેવ પ્રત્યક્ષ ગ્રસત થયો છું. છતાં તમે તમારું ધ્યાનનું પુંછું છોડતા નથી અને કોઈ બીજાને છસ્થી રહ્યા છો? હમણાં તમારી ખબર લઉં છું!'

તરત જ આંખોને છશારે પોતાના સેવક દેવોને બોલાવ્યા. આંગળીનો કંઈક છશારો કર્યો અને સેવકો 'હા જી!' કહીને ચાલ્યા ગયા.

અલ્પકાળમાં તો ભયાનક રૂપોને ધારણ કરી સેવક દેવોએ ભયંકર ગર્જનાઓ કરવા માંડી. પર્વતોનાં આખાંને આખાં શિખરોને ઉપાડી લાવીને કુમારોની સમક્ષ ઘડડડ ઘડડડ પછાડવા માંડ્યા! કેટલાક દેવોએ તો વિકરાળ સર્પોનાં રૂપ કર્યો અને ચંદનના વૃક્ષને વીટણાઈ વળે તેમ ત્રણોયના શરીરે ભરડા લેવા માંડ્યા! છતાં કુમારો તો મેરુની જેમ નિશ્ચયલ રહ્યા.

દેવોએ સિંહનું રૂપ ધારણ કર્યું અને કુમારોની સામે વિકરાળ ડાચું ફાડીને ધૂરકિયાં કરવા માંડ્યા. તો પણ કુમારોનું રુંવાંડું ય ફરક્યું નહિ.

દેવોએ ભીષણ વરુણોનાં રૂપ ધારણ કર્યા. કુમારોના કોળિયા કરી જવા દોડી આવ્યા. પણ કુમારોની આંખોનું પોપચું ય ઊંચું થયું નહિ.

પછી તો શિયાળ, બિલાડા, ઉંદરડા, વીઠી વગેરે અનેકાનેક થદ શકે તેટલાં બિહામણાં રૂપ કરવા માંડ્યાં. કુમારોના ધ્યાનને તોડી નાંખવા માટે ઝૂબ ધમપછાડા કર્યું.

ત્રણોય ભાઈઓ તો મંત્રદેવતાના સાનિધ્યમાં એવા સ્થિર થઈ ગયા હતા ક બાબુ દુનિયામાં શું થઈ રહ્યું છે તે તેમની કલ્યાનમાં પણ નહોતું.

એક દુન્યવી સિદ્ધિ માટે પણ મનુષ્ય કેટલું મનોબળ કેળવે છે? ત્યારે જેને પારલૌકિક મોકષસિદ્ધિ કરવી છે તેણે કઈ કક્ષાનું મનોબળ કેળવવું જોઈએ? સહેજ આપત્તિમાં-કષ્ટમાં જે રોદણાં રહે તે છદ્દલૌકિક કે પારલૌકિક સિદ્ધિ ગ્રાપ કરી શકતો જ નથી. કષ્ટ સહન કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય.

૩૭

જૈન રામાયણ

અનાર્દતે હવે મર્યાદા વટાવી.

કસોટી કરતાં કરતાં હવે પોતાના સ્વમાનને સાચવવાનો પ્રશ્ન આવ્યો; અને સ્વમાન સાચવવાની પાછળ તો મનુષ્ય કયું મનસ્વી પગલું ભરતાં અચડાપ છે?

તેણે કેક્સી, રલશ્વા અને ચન્દ્રનભાનાં રૂપો બનાવ્યાં. ત્રણેયને મુશ્કેટાટ બાંધ્યાં, અને આ કુમારોની આગળ પછાડિયાં. માયાવી રલશ્વા... કેક્સી વગેરેએ કણણ સ્વરે આકંદ શરૂ કર્યું. આંખોમાંથી ચોઘાર આંસુઓ વહેવા માંડ્યાં... અને દીન મુખે રોતાં કહેવા લાગ્યાં :

‘ઓબો થા, ઓબો થા બેટા દશમુખ! શિકારીઓ જેમ પશુઓને પકડે તેમ આ દુષ્ટોએ અમને પકડાયાં છે જેને તું જોઈ રહ્યો છે? તું અમારો પરમ-ભક્ત થઈને આમ જડ જેવો થઈને શું બેસી રહ્યો છે? તારા હૈયામાંથી ભક્તિ તો નાશ પામી ગઈ, પણ દ્વારાનો જરો ય સુકાઈ ગયો? તારું પરાક્રમ ક્યાં સંતાઈ ગયું? તારો જુસ્સો ક્યાં ભાગી ગયો? મોટી મોટી શેખ્ઝી મારતો હતો. તે બધું તારું ડહાપણ ક્યાં ખોવાઈ ગયું?’

‘અહ્યા કુંભકર્ણ? શું તું ય અમારાં વચનો સાંભળતો નથી? શું આમ આંખો બીડીને બેસી રહ્યો છે? માતેલા પાડા જેવો થઈને આમ કેમ અસ્યારે ગળિયા બળદ જેવો લાગે છે? કંઈ નહિ, તું ન સાંભળો તો ભલે, પણ આ અમારો લાડકો બિભીષણ તો જરૂર અમને... ઓ બાપ રે! આ મરી ગયાં અમે... બચાવ બેટા, આ માર સહન થતો નથી. મરી ગયાં... રે,’

માયાવી માતા-પિતા અને બહેને ચીસાચીસ પાડવા માંડી. પરંતુ નથી તો દશમુખનું હૈયું પીગળતું, નથી તો કુંભકર્ણ આંખો ખોલતો કે નથી તો બિભીષણ ભરમાતો! ત્રણેય કુમારો સમાધિમાંથી જરાય સ્ફલના પામતા નથી ત્યારે અનાર્દતે પાશવી માયા કરવા માંડી.

વિકરાણ તલવારથી કરપીણ રીતે માતા-પિતા અને બહેનનાં મસ્તકો કુમારોની સમક્ષ કાપી નાંખ્યાં. લોહીના કુવારા ઊડ્યા. ધરતી લોહીથી તરબોળ થઈ ગઈ. છતાં કુમારોનાં ધ્યાનનો ભંગ થયો નહિ ત્યારે નવી માયા રચ્યી. દશમુખની આગળ કુંભકર્ણ અને બિભીષણનાં ઘડ પરથી ઠોકાં ઉડાવી દીધાં પણ પરમાર્થનો જ્ઞાતા રાવણ એમ ભરમાઈ જાય ખરો? એ તો જાપમાં આગળ ધયે જ ગયો.

બિભીષણ અને કુંભકર્ણની આગળ માયાવી દેવે રાવણનું નિર્દ્ય રીતે ખૂન કરી નાંખ્યું. ત્યાં કુંભકર્ણની અને બિભીષણની ભ્રકુટી ઊચી ચઢી! દાંત પિસાયા, ઢોઠ ફફડી ઊઠ્યાં.

વિદ્યાસિદ્ધિ માટે ભીમારણ્યમાં

૩૭

વરીલ ભાઈ પ્રત્યેના ટઠ અનુરાગે તેમને સમાધિમાંથી કંઈક વિચલિત કરી નાખ્યા; નહિ કે તેઓ સત્ત્વહીન હતા!

અનુરાગે એ ભુલાવી દીધું કે આ બધું તો જનાવટી છે, માયાના ખેલ છે! પારમાર્થિક જ્ઞાને રાવણાની નિષ્ઠાલતાને અડગ રાખી.

ત્યાં તો આકાશમાં દિવ્યધ્વનિ ગાજી ઉઠ્યો:

‘શાબાશ! શાબાશ! સરસ! સરસ!’

અનાર્દત અને એના સેવક દેવો તો અચંબો પામી ગયા. દૂર જઈને ઊભા રવ્યા. આકાશમાં પ્રકાશ પથરાઈ ગયો.

‘હે પરાક્રમી દશમુખ! અમે તારી સેવિકાઓ છીએ.’ એમ કઢેતી ક્રમશઃ એક હજાર વિદ્યાદેવીઓ પ્રગટ થઈ.

પ્રબળ સત્ત્વશાળી મહાન દશમુખને અલ્ય દિવસોમાં જ વિદ્યાઓ સિદ્ધ થઈ. પ્રજ્ઞપ્તિ, રોહિણી, ગૌરી, જાન્મારી, આકાશગામિની, કામદ્યાયિની, કામગામિની, અણિમા, લઘિમા, અક્ષોભ્યા, મનઃસ્તંભનકારિણી, સુવિધાના, તપોરૂપા, દહના, વિપુલોદ્ધરી, શુભપ્રદ, રજોરૂપા, દિનચાત્રિકારિણી, વજોરદી, સમાકૃષ્ટિ, અર્દશણી, અમરામરા, અનલસ્તંભની, તોયસ્તંભની, ણિણિદારણી, અવલોકની, વહ્ણા, ધોરા, ધીરા, ભુજંગિની, યોગેશ્વરી, ચંડા વગેરે એક હજાર વિદ્યાઓ સ્વેચ્છાથી દશમુખને વરી.

જ્યારે કુંભકર્ણને સંવૃદ્ધિ, જૃંભિણી, સર્વહારિણી, બોમગામિની અને ઇન્દ્રાણી નામની મહાવિદ્યાઓ સિદ્ધ થઈ.

સિદ્ધાર્થ, શત્રુદમની, નિર્બધાતા અને આકાશગામિની આ ચાર મહાવિદ્યાઓ બિભીષણને સિદ્ધ થઈ.

ત્રણોય ભાઈઓના હર્ઘની કોઈ અવધિ ન રહી.

પેલો અનાર્દતદેવ તો સાવ શરમિંદો બની ગયો, પોતાના અપરાધોની શિક્ષા મળશે, તેની કલ્પનાથી પણ તે ધ્રુવ ઉઠ્યો. રાવણાના અપરાધમાંથી શી રીતે મુક્તિ મેળવવી એનો ઉપાય વિચારવા લાગ્યો.



૪. દશામુખનાં લગ્ના

‘પરાકમી! ક્ષમા કરો, બે હાથ જોડી મસ્તક નમાવી અનાઈટદેવે ક્ષમા યાચી.

‘એમાં ક્ષમા શાની ભાગવાની? તમે તો ઉપકારી બન્યા!’ રાવણો કહ્યું.

‘એક તો તમને યમદૂત જેવી પીડાઓ આપી અને ઉપકાર?’

‘હાસ્તો?’

‘તે કેવી રીતે?’

‘તમે આટલા ઉપદ્રવો ન કર્યા હોત તો આટલી ત્વરાથી વિદ્યાઓ સિદ્ધ જ ન થાત! કહો, ઉપકાર ખરો કે નહિ?’

રાવણ અને અનાઈટ હસી પડ્યા.

મહાન પુરુષોનાં હૈયાં ઉદાર હોય છે. ગુનેગાર જ્યાં પોતાના ગુનાનો એકરાર કરતો આવે છે ત્યાં જ મહાન પુરુષ ગુનેગારના ગુના માફ કરી દે છે. શુનાને ગળી જાય છે. એમના હૃદયમાં પછી એના પ્રત્યે ઊડે ઊડે પણ તિરસ્કાર રહેતો નથી. ફરીથી પેલો ગુનેગાર નવો ગુનો કરે ત્યારે તેના જૂના ગુના યાદ કરાવવાની બાલિશ ચેષ્ટા તે કરે નહિ.

મહાપુરુષો જૂનાં પુરાણો ખોલીને વારંવાર ગુનેગારનો તિરસ્કાર ન કરે અને આવા મહાપુરુષો પ્રત્યે, પછી પેલો ગુનેગાર કેવો દાસાનુદાસ બનીને રહે! મહાપુરુષ બનવાની આ શરત સ્વીકાર્યે જ છૂટકો, કે બીજાના ગુના તમારા મગજમાંથી ભૂસી નાખવાના, કે એના લિસોટા પણ ન વરતાય!

રાવણને આ શરત સહજ રીતે જ વરેલી હતી.

પરિણામ એ આવ્યું કે પેલો અપરાધી દેવ રાવણનો ગુલામ બની ગયો! તેનું હૃદય રાવણની ખેલાદિલી પર ઓવારી ગયું.

‘રાવણની... ઉદાર રાવણની... પરાકમી રાવણની હું સેવા શી રીતે કરું? એવી સેવા કરું કે રાવણની સ્મૃતિમાંથી હું કયારેય ન ભૂસાઉ!’

અનાઈટદેવને તત્કષણ એક વિચાર સહ્યો.

‘પરાકમીની વિદ્યાસિદ્ધિની આ ભૂમિને સ્વર્ગનો એક નમૂનો બનાવી દઉં!’

સેવાના આ વિચારે દેવતા ધનગની ઊઠ્યો. પોતાના દિવ્ય બનથી તરત જ ભીમારણને એક નવલી નગરીમાં ફેરવી નાખ્યું!

नगरनुं नाम पाठयुं स्वयंप्रभ.

नगरना मध्यमां एक आविशान महेल उभो करी दीधो. त्रिष्णु राजकुमारोने सोनानां सिंहासनो पर बेसाडी, अनाईटटेवे देवांगनाओना समूह साथे अद्भुत भक्तिनृत्य कर्यु. रावणाने प्रणाम करीने, देवे जवानी रजा मांगी. जतां जतां तेषो रावणने ‘चन्द्रहास’ खड़गनी साधना करी लेवानी सलाह आपी दीधो. दिगंतपर्यंत राक्षसवंशनो विजयध्वज फ्रकारी देवानी कामनाए रावणने पुनः साधना माटे उत्साहित करी दीधो.

उपवास साथे जाप-ध्याननो एकांतमां प्रारंभ करी दीधो. एक... बे... त्रिष्णु अम छ दिवसना उपवास थया.

छहा दिवसे आकाशमां एक जगहपतो प्रकाशपुंज पथरायो. तरत ४ दिव्य खड़ग ध्यानस्थ रावणानी समक्ष प्रगट थयु.

चन्द्रहास खड़गनी सिंद्धि थतां रावणे ध्यान समाप्त कर्यु. आंखो खोली जूअे छे तो एक बाजू वयोवृद्ध सुभाली मरक मरक हसता, आशीर्वाद आपता, उभा हता! एक बाजू पिता रत्नश्रवा पराकमी पुत्रने अनिमेष हृष्टिए जोता उभा हता! बीछ बाजू माता केक्सी दासीओथी वीटगायेली, पुत्रने आविग्न आपवा उत्सुक थयेली, उभी हती! रावणे उभा थर्द वडीलोनां चरणोमां भस्तक झुकायुं, आशीर्वाद ग्रीत्या. स्वजनो अने परिज्ञनोधी नूतन स्वयंप्रभनगर भराई थयुं हतुं.

त्रिष्णु सुशोभित दिव्य रथो महेलने द्वारे आवीने उभा रह्या.

एकमां दशभुज रावण, बीजामां प्रयंड कुबकही अने ग्रीजामां प्रशांत बिभीषण आरुढ थया.

वाञ्छित्रोना गगनत्वापी सूरो शङ् थया. स्त्रीओनां भंगलगीतो गवावा लायां. आभा नगरमां त्रिष्णु राजपुत्रोनां दर्शन करवा विघाधर स्त्री-पुरुषो करोडोनी संप्यामां उभरायां!

धन्य माता!

धन्य पिता!

धन्य कुमारो!

महान पराकमी!

गजब धैर्य!

૪૦

જૈન રામાયણ

મુખે મુખે કુમારોની ગુણસ્તુતિ ગવાવા લાગી. સુમાલી અને રત્નશ્રવાનાં હફયમાં હર્ષનાં મોઝાં ઉછળવા લાગ્યાં. તેઓને હવે લંકાનું સ્વરાજ્ય દાથવેતમાં લાગ્યું! ત્રણોય કુમારોને જોતાં શેર શેર લોહી ઉછળવા લાગ્યું.

દિવસ આથભ્યો.

ત્રણોય કુમારો કેકસીની આસપાસ વીટળાઈ વળ્યા.

ત્યાં તો કેકસીની મુખમુદ્રા ગંભીર બની. નાના બિલ્લીપણાના મસ્તકે હાથ ફેરવતી કેકસી બોલી :

‘બેટાઓ! હવે હું જગતમાં શ્રેષ્ઠ માતા બનીશ. દુશ્મનોને તમારા હાથે રણમાં રોળાયેલા જોઉં છું... ને મારી છાતી ગજગજ ફૂલે છે.’

‘મા! હવે તારા પુત્રોનાં પરાકર્મો તું જોયા જ કર. અલ્યકણમાં જ તારી કામના પૂર્ણ કરીને અમે રહીશું.’ દ્રશ્મુખે કેકસીનો હાથ પોતાના હાથમાં લેતાં કહ્યું.

‘મને સો ટકા વિશ્વાસ છે બેટા! જાઓ હવે સૂઈ જાઓ... મોંડ થઈ ગયું છે. શાંતિનાથ ભગવાન તમારું રક્ષણ કરો!’

ત્રણોય ભાઈઓ પોતપોતાના શયનખંડમાં પહોંચી ગયા; અને ભાવિના ભવ્ય મનોરથમાં પરોવાઈ ગયા.

સ્વયંપ્રભનગરની શેરીએ શેરીએ... બજારે બજારે... ચોતરે ચોતરે કુમારોની કીર્તિકન્યા રમણે ચઢી. નાના બાળકથી માંડીને વ્યોવૃદ્ધપર્યત દરેકના મુખે કુમારોના પરાકર્મની પ્રશંસા થવા લાગી. આખો દિવસ જીત-ગાન અને મહોત્સવમાં મહાલી સ્વયંપ્રભનગર નિદ્રાવશ થઈ ગયું.

એક માત્ર કેકસીને નિદ્રા વશ ન કરી શકી. કુમારોના પોતાના પાસેથી ગયા પછી કેકસીએ પોતાના શયનખંડમાં દીવા જાંખા કરી દીધા અને પલંગ પર પડી. ઊંઘવા માટે પાસાં બદલવા માંડ્યાં પડા તે ઊંઘી ન શકી. પુત્રોની ચિન્તામાં તે ઊંઘી ઉત્તરતી ગઈ.

ત્રણોય પુત્રોને યૌવનને આંગણો આવીને ઉભેલા તંડો જોયા. તેના ચિન્તમાં તે કુમારોને યોગ્ય કન્યાઓની શોધ બાબત મોટી ગડમથ્યલ ઊભી થઈ હતી. પલંગમાં પડી પડી તે ઘણા વિદ્યાધર રાજાઓના મહેલોમાં લટાર મારી આવી. એક પછી એક સેંકડો વિદ્યાધર કન્યાઓ તેની આંખ આગળથી પસાર થઈ ગઈ, પડા કુમારોનાં રૂપ, કુળ અને પરાકર્મના માપકયંત્રથી માપતાં કોઈના પર પસંદગી ન ઉત્તરી તે ન જ ઉત્તરી!

દશમુખનાં લગ્ન

૪૧

કેક્સો તુલ્લી થઈ. વસ્તો બરાબર ટીક્કઠાક કરી લીધાં. દીવાઓનાં પુનઃ તેજસ્વી કર્યા. રાત્રિના નીરવ શાંતિનો ભંગ ન થાય તે રીતે ધીમે પગલે તે શયનાંડમાંથી બલાર નીકળી. એક પછી એક સોહામણા ખંડો વટાવી, તે એક અતિ રમણીય શયનાંડની પાસે આવી પહોંચી.

શયનાંડને દ્વારે ઊભેલા ચોક્કિદારોને આંગળીને છશારે બાજુઓ ખસેડી દીધા. ચોક્કિદારોએ મસ્તક નમાતી મહારાણીને પ્રશામ કર્યા.

કેક્સીનાં શયનાંડમાં પ્રવેશ કરી દ્વારો બંધ કરી દીધાં. દ્વારોનો ખડખડાટ થતાં તરત ૪ રતશ્રવા પલંગમાં બેઠા થઈ ગયા.

‘કોણ?’

‘એ તો હું છું.’ કહેતી કેક્સી રતશ્રવાનાં પલંગ નજીક પહોંચી, પાસેના દીવાની જ્યોતિને મોટી કરી.

‘કેમ અત્યારે?’

‘કહું છું’ બાજુમાં પડેલા ભદ્રાસન પર બેસતાં કેક્સીએ કહ્યું. ક્ષણ વાર થાક ખાઈને, કેક્સીએ વાતનો માર્ફાંબ કર્યો.

‘પ્રાર્થનાથ! કુમારો મહાન વિદ્યા સિદ્ધ કરી આવી ગયા! નિર્વિઘ્ને મહાન કર્ય થઈ રયું.’

‘હા, દેવી, કુમારોનું પરાક્રમ તો દેવોને પણ છર્યા ઉપજાવે તેવું છે..!’

‘નગરમાં ચોરે ને ચૌટે કુમારોની જ પ્રશંસા થઈ રહી છે.’

‘સાચી વાત છે, પરાક્રમીઓ જ પૃથ્વી પર પૂજાય છે.’

‘હું તો પુત્રોને જોઉં છું ને શેર શેર...’

‘લોહી વધે છે ખરું ને?’ હસતાં હસતાં રતશ્રવાએ વાક્ય પૂરું કર્યું.

‘દ્વારે માઝે સ્વભન સિદ્ધ થશે.’

‘કહ્યું સ્વભન?’

‘લંકાના સ્વરાજ્યની પ્રાપ્તિનું.’

‘ખરેખર પિયે! દ્વારે તો દુશ્મનોનાં માથાં પર કાળનગારાં વાગી રહ્યાં છે..’
સહેજ મોટા અવાજે રતશ્રવાએ કહ્યું.

‘પણ પુત્રોનાં લગ્નનીં-નગારાં ક્યારે વગાડવાનાં છે?’

‘ઓછો! એ તો વિચાર જ નથી કર્યો!’

૪૨

જૈન રામાયણ

‘એ માટે તો અત્યારે અહીં આવી છું.’

‘ઠીક, કંઈ વિચાર કર્યો ખરો?’

‘ઘડો વિચાર કર્યો. વિચારમાં ને વિચારમાં તો ઉંઘ પણ ઊરી ગઈ છે મારી!’

‘કોઈના પર પસંદગી ઉત્તરી?’

‘ના રે ના. મારા પરાક્રમી પુત્રોને યોગ્ય મને તો કોઈ કન્યા હંબાતી નથી.’

‘તો પછી?’

‘લ્યાં, અમારે જ એકલાએ વિચારવાનું?’ ફુલિમ રોખ બતાવતી કેકરી બોલી.

‘તો કન્યાઓ શોધવાનું કામ પણ મારે કરવાનું?’ મજાક ઉડાવતા રલશ્વાએ કહ્યું.

‘હાસ્તો!’

બંને જણાં હસી પહ્યાં.

‘પ્રાણપ્રિયે! તું અને હું બહુ ચિંતા કરીએ તે વ્યર્થ છે.’ કંઈક બ્રૂદ રહસ્ય કહેવાની ભૂમિકા કરતાં રલશ્વાએ કહ્યું.

‘કેમ વાર? પુત્રોને માટે માતાપિતાએ ચિંતા ન કરવી જોઈએ?

‘કરવી જોઈએ, પણ મર્યાદિત કરવી જોઈએ. ઉંઘ ઊરી જાય તેવી ચિંતા ન કરવી જોઈએ.’

‘મને કંઈ સમજાયું નહિએ!’

‘એ જ કે તું અને હું ચિંતા કરીએ તે સહજ છે. પરંતુ પુરુષશાળી આત્માઓની ચિંતા તેમનું પુરુષ જ કરતું હોય છે. તારા પુત્રો પ્રબળ પુરુષશાળી છે, તેમની ચિંતા તેમનું પુરુષ કરી જ રહ્યું હશે. જોજે ને, અલ્યકાળમાં જ તેમનું પુરુષ તેમને માટે સુધ્યોગ્ય કન્યાઓ ખેંચી લાવશે!’

‘વાત તો સાચી છે પણ...’

‘પણ શું? ચિંતા તમને નથી છોડતી એમ ને!’

‘હા એ જ છે!’

‘તમે તમારે ભગવાન શાંતિનાથનું ધ્યાન ધરતાં સુઈ જાઓ. ચિંતાડાકશ ભાગી સમજો!’

દરમુખનાં કળન

૪૩

રતાશ્રવાની પુષ્ય-પાપ પરની શ્રદ્ધાનાં વચનોથી કેકસીનું મન છળવું થઈ જ ગયું હતું. પુત્રના મહાન પુષ્ય તરફ દૃષ્ટિ જતાં જ તેના હેયામાં આનંદની લાગડી વ્યાપી ગઈ હતી.

પ્રસત્તવદને કેકસીએ પતિનાં વચનોને સ્વીકારી લીધાં.

મનુષ્ય સુખ... સુખ જંખ્યા કરે છે, પણ તે બિચારો એવી ભમાણમાં અટવાઈ ગયો છે કે સુખની આછી રેખા પડા જોઈ શકતો નથી. ‘શ્રદ્ધાવાત વભતે સુખમ્’ સુખ માટે શ્રદ્ધા જોઈએ છે. પુષ્ય-પાપના સિદ્ધાંતો પરની શ્રદ્ધા સુખને લાવી આપે છે. પુષ્ય-પાપ પરની શ્રદ્ધાવાળો આત્મા બીજાને સુખનો માર્ગ ચીંધી શકે છે. આજે મનુષ્યસૂષ્પ્દિ દુઃખના દાવાનથમાં સણગી રહી છે. તેનું આ એક જ કારણ છે કે મનુષ્ય પુષ્ય-પાપના સિદ્ધાંતો પરની શ્રદ્ધાને વીસરી ગયો છે. દુઃખી બને છે ત્યારે બીજાનો દોષ જુઓ છે! સુખી બને છે ત્યારે પોતાની હોણિયારી માને છે! પરિષામ એ આવે છે કે દુઃખી અવસ્થામાં બીજા પ્રત્યે તિરસ્કાર, દેખ અને અસ્વચ્છિની દુનિયા સર્જે છે. સુખી અવસ્થામાં અભિમાન, અહંકાર અને વસન્તનોની દુનિયામાં રાચે છે. બને અવસ્થાઓમાં મનુષ્ય વાસ્તવિક સુખ-શાંતિને પામી શકતો નથી. પુષ્ય-પાપની શ્રદ્ધાવાળો જ સાચું મન:સ્વાસ્થ્ય પામી શકે છે.

દરમુખના પુષ્યબળો વૈતાઢ્ય પવત્ત પરના ‘સુરસંગીત’ નગરને હંદોળ્યું. સુરસંગીતનગરનો વિવાધરરાજ મયરાજ ચિંતાના સાગરમાં ઝૂબ્યો હતો.

મયરાજની રાણી હેમવતી. હેમવતીની પુત્રી મંદોદરી. મંદોદરી એટલે ગુશોની મૂર્તિ અને સૌન્દર્યની મૂર્તિ. મંદોદરીના અંગેઅંગે યોવનના અંકુરો ફૂટથા. તેનું યોવન ફાટફાટ થવા લાગ્યું.

વૈતાઢ્યની ઉત્તરશ્રીની અને દશિશુશ્રીનીનાં અગ્રગઢ્ય નગરોમાં મયરાજ મંદોદરીને અનુરૂપ વરની શોધ કરાવી, પણ જોઈ વિવાધરકુમાર મંદોદરીને અનુરૂપ ન મળ્યો ત્યારે મયરાજ અને હેમવતીની ચિંતા નિરવધિ બની.

મયરાજના વિપાદમજન ચહેરો જોઈ મંત્રીશરે પૂછ્યું :

‘મહારાજ! કેટલાક દિવસથી આપના સુખ પર આનંદઉત્સાહ હેખાતો નથી.’

‘સારી વાત છે મંત્રીશર!’

‘કઈ વાત-વસ્તુની ચિંતા આપને પીડી રહી છે, તે કહી શકાય એમ હોય તો...’

४४

जैन रामायण

‘मंत्रीश्वर! तमाराथी शुद्धपाववानुं छोय? पुत्री मंदोदरीनो विचार मने अकलावी रब्हो छे. सारा ४ वेंताढ्य पर मंदोदरीने अनुरूप भर्ता मने देखातो नथी.’ मंत्रीनी सामे जोतां मयराजे कह्युं.

राजानी वात सांभणी मंत्रीना मुख पर चिंता के व्यथा न पथराई, बल्के आनंद अने उल्लास उध्ययों.

‘महाराज! भलेने वेंताढ्यगिरि पर कोई सुयोग्य राजकुमार न रह्यो! पृथ्वी बहुरत्नोद्धी भरेली छे.’

‘तमारा घ्यावमां छे काई?’

‘छ हा!’

‘कोषा?’

‘रत्नश्रवानो पुत्र, सुमालीनो पौत्र दशमुख.’

‘ओम?’

‘हा छ. तेणो एक हजार विद्याओं सिद्ध करी छे. अगणित विद्याधरो अने देवो तेना पराक्रम पर आङ्गरीन बन्या छे. मंदोदरी माटे दशमुख ५ सुयोग्य भर्ता मने लागे छे.’

वृद्ध मंत्रीश्वरनी वात सांभणी मयराज चिंताना सागरनी बहार नीक्ष्यो. तेना मुख पर उर्धनी रेखाओं अंकित थह.

‘तो पछी स्वयंप्रबन्धरे जवानी तैयारी करो. हु महाराजानो अभिप्राय जाही लई.’

‘जेवी महाराजानी आज्ञा’ कही मंत्रीश्वर प्रयाणीनी तैयारी माटे उपडी गया. राजा झडपभर अंतःपुर तरफ दौड़या.

झडपथी मयराजने आवता जोઈ देमवती पाणि त्वराथी सामे गई.

‘केम? उतावणा उतावणा शा माटे?’ उर्प-विपाठनी भिश लागड़ीओंने अनुभवती देमवतीसे पृच्छा करी.

‘महादेवी! मंदोदरीने योग्य कुमार भणी गयो!’

‘ओम? कोषा?’

‘सुमालीनो पराक्रमी पौत्र दशमुख. एक हजार विद्याओं सिद्ध करनार, विद्याधरोनी दुग्नियामां देखत पमाडनार, ते राजपुत्रनी श्रीति योमेर प्रसरी रही छे.’

દ્રશ્મુખનાં લગ્ન

૪૫

‘બહુ સરસ! મારી મંદોદરી ભાગ્યશાળી તો ખરી! હર્ષથી ધબકતા હેઠે હેમવતી બોલ્યો.

‘તો હવે સ્વયંપ્રભનગરે જવાની તૈયારી કરો... મહામંત્રીને મોકલીને નક્કી કરું છું. કયાં ગઈ મંદોદરી?’ અંતઃપુરમાં દુષ્ટિ નાંખતાં મયરાજે પૂછ્યું.

મંદોદરી તો ક્યારનીય બારણાની ઓથે માતાપિતાનો વાર્તાલાપ સાંભળી રહી હતી. ભાવિષ્યવનનાં મીઠાં સ્વખામાં તે મહાલી રહી હતી. જ્યાં મયરાજે હાક મારી ત્યાં તરત જ અજ્ઞાણી થઈને પિતાની સમક્ષ આવી.

‘જા, તારી માતાને તનો એક વાત કહેવી છે.’

માતા-પુત્રીને મૂડી મયરાજ હસતા હસતા ત્યાંથી નીકળી ગયા.

હેમવતીએ પૂર્ણ પ્રેમથી મંદોદરીને પોતાના ઉત્સંગમાં લઈ કહ્યું.

‘બેટા! હવે તૈયારી કરવાની છે.’

‘શાની બા?’ જાણો કંઈ જાણતી નથી તેમ ઠાવકે મૌચે મંદોદરીએ કહ્યું.

‘સારદે જવાના!’

મંદોદરીનું મુખ લજ્જાથી લાલ થઈ ગયું. તે કંઈ જ બોલી શકી નહિ.

‘સુમાલીના પૌત્ર દ્રશ્મુખ સાથે તારો વિવાહ થાય તો કેમ?’ પુત્રીની અનુમતિ છે કે નહિ, તે જાણો લેવા, હેમવતીએ પૂછ્યું.

‘મા! એમાં મને શું પૂછવાનું? તને અને મારા પિતાજીને જે યોગ્ય લાગે તે જ કરવાનું. તમે બને જે કરશો તે મારા હિત માટે જ કરશો.’

મહામંત્રીએ ખાસ ખાસ રાજપુરુષોને લઈને સ્વયંપ્રભનગર તરફ પ્રયાણ કર્યું. અલ્યકણમાં નગરને છારે આવી પહોંચ્યા. ગગનગામી વિદ્યાધરોને પહોંચતાં કેટલી વાર લાગે.

અનાર્દિતદેવે ભક્તિભાવથી રચેલા ભવ્ય નગરને નિહાળતા રાજપુરુષો સુમાલીની રાજડેલીએ આવી પહોંચ્યા. દ્વારપાલે જઈ, સુમાલીને જમાયાર આયા.

‘મહારાજા! સુરસંગીતનગરના મહામંત્રી અંદર આવવાની અનુઝા માંગે છે.’

‘ભુશીથી આવવા દો અંદર.’

મયરાજના મહામંત્રી રાજપુરુષોના મંડળ સાથે સુમાલીના ખંડમાં પ્રવેશ્યા. સુમાલીએ યોગ્ય સ્વાગત કરી તેમને યોગ્ય આસનો આય્યા.

૪૩

જૈન રામાયણ

‘કહો, કેમ પધારવું થયું?’ મયરાજ આનંદમાં છે ને?’ સુમાલીએ આગમનના પ્રયોજન સાથે મયરાજની ખબરઅંતર પૂછી.

‘વિદ્યાધરનરેશ મયરાજ સુખશાંતિમાં છે અને તેમણે એક માંગણી કરવા મોકલ્યા છે.’ મંત્રીએ સ્પષ્ટ વાત કરી.

‘જરૂર, કહો, શ્રી માંગણી છે? મારી બનતી શક્યતાએ માંગણી પૂરી કરીશ.’

‘અમારા મહારાજને મંદોદરી નામે પુત્રી છે, રૂપે અને ગુણો પૂરી. આપના પ્રતાપી પૌત્ર દશમુખ સાથે લગ્ન કર્યવા મયરાજ છાચે છે.’

મંત્રીની વાત સાંભળી સુમાલીને આનંદ થયો. તરત જ રત્નશ્રવાને બોલાવીને પૂછી લીધું. સુમાલીએ મયરાજની માંગણીને સ્વીકારી.

એક બાજુ દશમુખને યોગ્ય કન્યા મળે છે, જ્યારે બીજી બાજુ દુશ્મનનોના અભેદ કિલ્લારૂપ વૈતાઢ્યગિરિ પર એક ભિત્રરાજ્ય વધે છે! સામાજિક અને રાજકીય, બંને ભૂમિકાએ આ કાર્ય સુમાલીને સુયોગ્ય લાગ્યું.

મયરાજનું મંત્રીમંડળ સુરસંગીતનગરે પહોંચ્યું. જઈને મયરાજ તથા હેમવતીને શુભ સમાચાર આપ્યા. તરત રાજપુરોદિતને બોલાવી નજીકમાં જ લગ્નનું શુભ મુહૂર્ત કાઢી આપવા મયરાજે કહ્યું.

રાજપુરોદિતે પણ શુભ દિવસ અને શુભ સમય જોઈ આપ્યો. લગ્ન-મહોત્સવની તડામાર તૈયારીઓ ચાલી. સ્વયંપ્રભનગરે સુમાલી તથા રત્નશ્રવાને પણ સમાચાર પહોંચાડી દીધા. લગ્નનો દિવસ નજીક આવી પહોંચ્યો. મંદોદરીને લઈ મયરાજ ભવ્ય આડંભર સાથે સ્વયંપ્રભનગરના ઉઘાનમાં આવી પહોંચ્યા.

મહેમાનો માટે દિવ્ય મહાલયો નગરીની બહાર ઊભા કરી દેવામાં આવ્યા હતા. આખ્યું સ્વયંપ્રભનગર રાક્ષસવંશીય કલાકારોએ અલકાપૂરીની હરીફાઈ કરે તેવું શશાગારી દીધું હતું.

જ્યાં વિદ્યાદેવીઓ અને દેવો સાંનિધ્યમાં દોય ત્યાં કરી વાતની કમી હોઈ શકે?

મંગલમુહૂર્ત, દેશદેશના રાજેશરોની હાજરીમાં પરાકમી દશમુખ રાવગાનું મંદોદરી સાથે લગ્ન થઈ ગયું.

○ ○ ○

૭૫. ૯. પરાકમનો આંદોળા

મંદોદરી સાથે ભોગ-વિલાસમાં દરશ્મુખ રાવણા દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. ક્યારેક મંદોદરીને લઈ આકાશમાર્ગ કોઈ પર્વતની કોતરોમાં પહોંચી જતો તો તો ક્યારેક કોઈ રમણીય ભૂમિપદ્ધા પર જઈ પહોંચતો. ક્યારેક કોઈ ગજનયુંની ગિરિશિખર પર આરોહણ કરતો, તો ક્યારેક કોઈ અતિરભ્ય સરોવરની પાણે પ્રેમરસને વુટતો. ક્યારેક દરશ્મુખ એકલો જ કોઈ અણાદીછા પ્રહેશની મુલાકાતે પહોંચી જતો અને કેઈ ને કેઈ નવાજૂની કરીને પાછો આવતો!

એક દિવસની વાત છે.

દરશ્મુખ એકલો જ આકાશમાર્ગ નીકળી પડ્યો. જીચે ને જીચે... જીચે ને... જીચે... જીડતો જ જયો. મેધરવ પર્વતની ટોચે પહોંચ્યો. વાદળો નીચે અને દરશ્મુખ ઉપર! જાડો વાદળલોક પર વિજય ન વર્ણો હોય! દરશ્મુખે પર્વતની ટોચ પરથી ચારેકોર નજર નાંખી, ત્યાં તેની આંખો વિકસ્વર બની ગઈ, તેના અંગેઅંગમાં રોમાંચ પ્રગટી ગયા.

ઉનર દિશાના સરોવરની વિપુલ જલરાશિમાં હજારો વિદ્યાધર કન્યાઓ મનમાની જલકીડા કરી રહી હતી.

દરશ્મુખ ધીમે પગદે એ મન્મથ રાજ્ય તરફ આગળ વધ્યો. સરોવરને કિનારે એક વટ વૃક્ષ હતું. વટ વૃક્ષની નીચે આવી દરશ્મુખ જીભો રસ્થો. વિદ્યાધર કન્યાઓની દૃષ્ટિ ખેંચવાની. દૃષ્ટિમાં દૃષ્ટિ પરોવાઈ. વિદ્યાધર પુત્રીઓ વિકારવિવશ બની ગઈ. દરશ્મુખનું અસાધારણ સૌન્દર્ય વિદ્યાધર કન્યાઓના મનોરાજ્યનું માલિક બની ગયું. જ હજાર કન્યાઓ દરશ્મુખને વરવા ઉત્કંઠિત બની.

પદ્માવતી, અશોકલતા અને વિઘૃતમભા આ કન્યામંડળની અગ્રણી હતી. સરોવરની બદાર નીકળી, વસ્ત્રોનું પરિધાન કરી, એ અનંગપરવશ પડેલી કન્યાઓ દરશ્મુખની સામે આવીને જીભી રહી. તેમને કેઈ કહેવું હતું પણ બોલી શકતી ન હતી.

વિકારનો આવેશ જ અંબો લોય છે કે તે શબ્દશક્તિને દરી કે છે.

‘હે પ્રિય! તમારા પ્રથમવારનાં જ દર્શને અમારા પર અજબ કામણ કર્યું!’

સર્વશ્રી વિદ્યાધરની કન્યા પદ્માવતીએ સર્વ શબ્દશક્તિને એકઢી કરી કહી નાંયું :

‘પ્રિય! મારી પણ એવી જ સ્થિતિ થઈ છે!’ રાવણ ભોલ્યો.

મૌન પથરાયું.

४८

જેણ રામાયણ

શું ભોગવું તે કન્યાઓને જર સુગયું નહિ. ત્યાં અશોકલતાએ હામ ભીડી!
‘તો હવે અમારો સ્વીકાર કરો...’

દશમુખ તો તૈયાર જ હતો. ગાંધરવિવિધિથી ત્યાં ને ત્યાં તેણો છ દજાર કન્યાઓની સાથે પાણિશ્રદ્ધા કર્યું. વિદ્યાશક્તિથી તરત જ ત્યાં એક વિશાળ અને રમણીય વિમાનનું દશમુખે સર્જન કર્યું. છ દજાર નવોઢા પલ્લીઓની સાથે વિમાનમાં આરૂઢ થયો. પણ ત્યાં તો વિદ્યાધર આદમમાં ભળભળાટ મચ્યો ગયો.

યેચર કન્યાઓના રક્ષક વિદ્યાધરો વિદ્યાધર સપ્રાટ અમરસુંદરની પાસે પહોંચ્યા. હંફળાઙ્ણાઙ્ણા થઈ ગયેલા તે વિદ્યાધરોએ સમાચાર આપ્યા :

‘ગ્રબુ! કોઈ વિદ્યાધરપુત્ર તમારી વિદ્યાધર કન્યાઓની સાથે વિવાહ કરો કન્યાઓને ઉપાડી જાય છે! જુઓ, આ જતો દેખાય...’ આકાશમાર્ગ જતાં વિમાન સામે આંગળી ચીધી બતાવ્યું.

અમરસુંદર ઝેંઝાડા મારતો ઉભાં થઈ ગયો. દશમુખના દાંડિયા ડુલ કરી નાખવા, તેણો દોટ મૂડો. પછી અમરસુંદરના આજ્ઞાંકિત વિદ્યાધરો તથા મિત્ર વિદ્યાધરો પણ વિવિધ દશિયારો લઈ આકાશમાર્ગ ઉભરાવા લાગ્યા.

અમરસુંદરને ત્વરાથી આવતો જોઈને નવોઢા સ્વીઓએ દશમુખનં કહ્યું :
‘સ્વામી! ઉતાવળ કરો... ઉતાવળ કરો.’

‘કેમ વાર?’ બેપરવાઈથી જેમ વિમાન ચલાવતો હતો તેમ જ ચલાવતો દશમુખે પૂછ્યું... પણ તેણે જોયું તો સ્વીઓના મૂખ પર લય અને જ્વાનિની રેખાઓ ઉપર્સી આવી હતી.

‘સ્વામી! આ વિદ્યાધર સપ્રાટ અમરસુંદર આપણો પૂઠે...’

‘અરે... એ તો સાધાત્ યમ છે, યમ.’ બીજી સ્વીએ દશમુખની બાજુમાં ખસતાં કહ્યું.

‘એકલો અમરસુંદર જ ભલભલા મહારથીઓને પૂરા કરે એમ છે.’

‘અરે બહેન, વળી સાથે કનકબુધ રાજી પણ લાગે છે. ખલાસ... આપણું અને આપણા સ્વામીનું...’

સ્વાભાવિક રીતે જ સ્વીઓ કાયર સ્વભાવની હોય છે. આપનિઓનો સામનો કરવા માટેનું મનોબળ બહુ જ ઓછી સ્વીઓમાં રહેલું હોય છે. સ્વીઓની ભયાદુળ સ્થિતિ જોઈ દશમુખ હસ્યો.

‘હે પ્રિયાઓ! એ તમારો અમરસુંદર યમ છે કે હું એનો યમ છું, એ વાત તમને હમારાં જ સમજાશે!’

પરાક્રમનો આરંભ

૪૮

બિચારી સ્ત્રીઓનું ક્યાં જાણતી હતી કે તેમનો ભર્તા એક હજાર વિદ્યાર્થીકર્તાનો સ્વામી છે? તેમને ક્યાંથી ખ્યાલ હોય કે તેમનો સ્વામી એક પ્રચંડ પરાક્રમી વિદ્યાધર રાજકુમાર છે?

ત્યાં તાં ગ્રંથોત્તમાં ચારેકોરથી આકાશ વિદ્યાધરોથી છલકાયું. ધૂઘવાયેલા વિદ્યાધર વીર સુભટોને દ્રશ્મુગને ખતમ કરી નાંખવા શસ્ત્રોની સતત ઝડી વરસાવી.

દ્રશ્મુખ ક્યાં ગાંજ્યો જાય એમ હતો!

કળાબાજ દ્રશ્મુખે વિમાનને ચારેકોર એવું ધૂમાયું કે એક વિમાન નહિ પણ સેંકડો - હજારો વિમાનો દેખાવા લાગ્યાં અને શસ્ત્રોની સામે પ્રતિપક્ષી શસ્ત્રોની રમજટ બોલવા માંડી!

વિદ્યાધર સુભટોનાં આવતાં શસ્ત્રોને અધવચ્યેથી જ પ્રતિપક્ષી શસ્ત્રો વડે દ્રશ્મુખ તોડવા માંડ્યાં. બીજી બાજુ દ્રશ્મુખે જોયું તો સ્ત્રીઓની વિહૃવળતા વધી રહી હતી! બાકી અને મન તો આ યુદ્ધની રમતને જરા વધુ લંબાવવાની છચ્છા હતી, પણ હવે યુદ્ધનો અંત લાવવાનો જ નિર્ણય કર્યો.

શસ્ત્રને છોડી તેણે અસ્ત્રને પકડ્યું.

સરરરર... કરતું પ્રસ્વાપના અસ્ત્ર અમરસુંદર વગેરે બધા વિદ્યાધર સુભટો પર પહોંચ્યું. પ્રસ્વાપના અસ્ત્ર એટલે પૂછવાનું જ શું! જ્યાં એ અસ્ત્ર પહોંચ્યું ત્યાં જ તંત્ની અસર પથરાઈ ગઈ. વિદ્યાધરોની આંખો ઘેરાવા માંડી... દાથ, પગ શિથિલ પડવા માંડ્યા. હાથમાંથી શસ્ત્રો સરી પડવા લાગ્યાં.

પભાવતી વગેરે નવોઢા સ્ત્રીઓ તો આશ્રય સાથે આનંદમાં ગરજાવ થઈ ગઈ. પેંત મહાપરાક્રમી પતિને પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી બની છે, તે વાતની તેમને પૂર્વી પ્રતીતિ થઈ.

ત્યાં તાં દ્રશ્મુખે બીજા અસ્ત્રને છોડ્યું. નર્યા સાપ જ સાપ! કાળા કાળા... જાડા જાડા અને લાંબા લાંબા! ફેંકાડા મારતા સાપો પહોંચ્યા વિદ્યાધર સુભટો પાસે અને એક પછી એક ટપોટપ વીટાવા માંડ્યા.

ગ્રંથોત્તમાં તો રાવણા નાભયાશમાં અમરસુંદર વગેરે હજારો વિદ્યાધરો બધાઈ ગયા! કેમ ઢોરને બાંધીને મેંથી જાય તેમ રાવણે વિદ્યાધરોને બાંધીને, હવે તેમને અંતિમ ન્યાય આપવાનો વિચાર કર્યો, ત્યાં પેંલી સ્ત્રીઓ આગળ આવી.

‘હે સ્વામી, કૃપા કરો. આ વિદ્યાધરો એટલે અમારા કોઈ પિતા છે, કોઈ ભાઈ છે, તેમને બંધનથી મુક્ત કરી અમને આનંદિત કરો.’

રાવણ તો ઉદાર છદ્યનો હતો. તેને મન તો ગુનેગારને થોળ્ય શિક્ષા થઈ ગઈ હતી. સ્ત્રીઓને પણ પોતાના પરાક્રમનો પરચો બતાવવાનું કાર્ય થઈ ગમ્યું

५०

जैन रामायण

हतुं. दशमुखे स्त्रीओनी विनांतीने मान्य राजा. अमरसुदृढ़ वर्णेर बधा ज विद्याधरोने बंधनमांथी मुक्त कर्या. विद्याधरोनां मुख भ्लान थई गयां. नतमस्तके अंजलि जोड़ी युवान दशमुखनी सामे उभा रथ्या.

‘हे वीर पुरुष! क्षमा करो. अमे तमने ओणाखी शक्या नहि. तमारा जेवा अङ्गेय पुरुष अमारा जमाई अन्या, तेनो दर्थ करवाने बदले अमे तमारी सामे युद्धनुं पगलुं भर्तु.’ नभ्रताभर्या वचनांथी अमरसुदृढ़ विद्याधरेशे कह्युं.

‘ना रे ना. शानुं अयोग्य पगलु? तमे जे कर्तुं छे ते योग्य ज कर्तुं छे. तमारी अनुक्षा विना कोई अज्ञायो पुरुष तमारी पुत्रीओने उपाडी जाय अने तमे हाथ जोड़ी बेरी रहो तो ते तमारा जेवा पराकमी राजेश्वरो माटे अयोग्य कहेवाय!’

रावडो यथार्थ न्याय तोल्यो. विद्याधरोने आनंद थयो.

‘अमे आपने ओणाखी शक्या नहि. हृपा करीने...’

‘ओहो! माता केक्सीनो हुं पुत्र छुं, सुमाली मारा दादा थाय!’

‘शुं तमे ज दशमुख?’ एकोसाथे बधा विद्याधरो पूछी उठ्या.

प्रत्युत्तरमां रावडानुं मुख सहेज मवक्युं. दशमुखनी हजार विद्याओनी सिद्धिअे विद्याधरोनी दुनियामां दशमुखना नामनं परिचित बनावी होइयुं हतुं.

विद्याधरोंते त्यां दशमुखनां खुब खुब अभिवाधन कर्या. छ हजार स्त्रीओं पाण पोतानों पति दशमुख अन्यों छे, ऐ जाग्रातां उर्पथी रोमांचित बनावी गहि.

विद्याधरो पोतपोताने नगरे वज्या. दशमुखनुं विमान स्वयंप्रभनगर तरक उपड्यु. सूर्य दशमुखने छेल्त्वी सलामी आपी अने हसतो हसतो लालचोण अनी अस्ताचल पर उपडी गयो.

दशमुख रावणाना पराकमनी आ शहुआत!

पराकमनो ग्रारंभ स्त्रीओना अपहरणयी!

पराकमनो अंत पाण स्त्रीना अपहरणमा!

स्वयंप्रभनगरना उद्यानमां दशमुखे विमान उतार्यु. छ हजार पत्नीओना काङ्कशा साथे दशमुखे नगरमां प्रवेश कर्या. नगरवासीओंगे प्रेम अने आहरपूर्वक स्वागत कर्तुं.

दशमुख तो माता केक्सीनी पासे पहांच्यो रीधो. दशमुखे केक्सीनां चरणांगां प्रणिपात कर्या. छ हजार पत्नीओंगे पाण दशमुखनुं अनुकराण कर्या. केक्सीओंगे प्रेमभर्या आशीर्वाद आप्या. हशाराथी स्त्रीओने माता पासे बेसवानुं कही, दशमुख पहांच्यो मंदोहरी पासे.

પરાક્રમનો આરંભ

૫૧

સવારથી માંડીને પતિની રાહ જોતી મંદોદરી વાસગૃહમાં વીલેવદને પલંગમાં પડી હતી. ઝરખામાંથી દૂર દૂર દુસ્તિ નાંબતી નિરાશામાં ઝૂભી ગઈ હતી.

દશમુખ ગમે તેટલાં ધીમાં પગલાં ભરતો આવે, પણ નીરવ શાંતિનો ભંગ થયા વિના રહે ખરો? પગલાંના અવાજથી મંદોદરી પલંગમાં બેઠી થઈ ગઈ.

દશમુખને સામે જ ઉલ્લેલો જોતાં પલંગમાંથી નીચે ઊતરી રીસન્યારી વદને નીચું માં રાખી ઊભી રહી. દશમુખ મંદોદરીની સામે ખડકડાટ હસી પડ્યો. દશમુખ પલંગ પર બેઠો. મંદોદરી પણ પતિનાં ચરણોમાં બેસી ગઈ.

‘આજે તારે માટે એક મોટું કામ લઈ આવ્યો છું?’ દશમુખે સિમિત કરતાં કહ્યું.

‘તમે કયે દિવસે કામ નથી આવતા?’

‘પણ આજે તો તું ખૂબ ચિડાઈ જાય તેવું કામ છે!

‘તો જ ખાધેલું પણે ને!’

‘સમજ પડી?’

‘કહ્યા વિના સમજ પડી જાય તેવું જ્ઞાન હોય તો પછી તમારી પાસે રહે કોણા?’

ત્યાં તો વાસગૃહની બહાર માતા કેક્સીનો અવાજ સંભળાયો.

‘હે, હમણાં તારી સામે જ બધી વાત આવે છે!’ કહેતો રાવણ ઊઠીને માતાની સામે દ્વાર પાસે પહોંચ્યો.

‘બેટા મંદોદરી.’ કહેતો કેક્સી વાસગૃહમાં પ્રવેશી.

‘આ રહી માતાજી! કેક્સીની નજીક આવતાં મંદોદરીએ તીરછી નજરે દશમુખ સામે જોઈ લીધું.

‘બેટા! તારી છ હજાર બહેનો આવી છે.’

‘બહેનો? મારી?’ કંઈક આશ્વર્ય સાથે હોઠ દબાવી હસતા દશમુખ સામે શંકાની દુસ્તિએ જોતી મંદોદરી બોલી ઊઠી.

‘હા, તારી બહેનો અને મારી પુત્રવધૂઓ!’ મંદોદરીને માથે હાથ કેરવતી કેક્સીએ હસતાં હસતાં સ્પષ્ટતા કરી. ત્યાં પદ્માવતી વગેરે છ હજાર સ્ત્રીઓ એક પછી એક પ્રવેશવા માંડી અને કેક્સી તથા મંદોદરીની પાછળ આવી ઊભી રહી.

મંદોદરી તત્કાળ પતિના પરાક્રમને સમજી ગઈ. તેના ઉદાર હૃદયમાં આનંદ ઊભરાયો. પતિની સુખરાંપત્તિ વધતી જોઈ સુશીલ પતની હર્ઘને જ અનુભવે.

કેક્સીએ દશમુખના શયનગૃહનો ત્યાગ કર્યો. મંદોદરી તો પદ્માવતી વગેરે વિધાધર યુવતીઓને જોઈનો આનંદિત થઈ ગઈ.

૫૨

જૈન શમાધિપતિ

બીજુ બાજુ દશમુખના સેવક વિદ્યાધરોને વાસમંદિરના બીજા ભવ્ય ખંડોને શાશગારીને સુશોભિત બનાવી દીધા હતા.

વિદ્યાપતિ દશમુખે ‘બહુરૂપિષણી’ વિદ્યાનું સ્મરણ કર્યું. વાસમંદિરમાં છ હજાર દશમુખ દેખાવા લાગ્યા. દરેક સ્ત્રીને દશમુખનું પ્રેમલર્યુ સાનિધ્ય ગ્રાપ્ત થયું. દિવસો વીતવા લાગ્યા.

વૈતાઢ્ય પર્વત પર કુંભપુરનો મહોદર નામે રાજ હતો.

તેને સુરૂપ નયનાદેવી રાણી અને તરિન્માલા પુત્રી હતી.

મહોદરે તરિન્માલાનું લંજ કુંભકર્ણની સાથે કર્યું.

જ્યોતિષ્પુરનગરના વીર ગૃહે પંકજશ્રી નામની પોતાની પુત્રીને બિભીપણની સાથે પરણાવી.

ત્રણોય ભાઈઓની સંસારયાત્રાનો ગ્રાંસભ થયો.

અનંત અનંત કાળથી જીવ આ જ કરતો આવ્યો છે ને! બસ, એ જનમવું, મોટા થવું, ભોગવવું અને મોત પામવું. ભૂતકાળમાં ભોગનાં સુખો અનુભવવામાં કેઠ બાકી નથી રાયું. છતાં છન્દિયો તૃપ્ત નથી થઈ. ક્યાંથી થાય? અજિનમાં લાકડાં નાંખવાથી આગ બુઝાય નહિ, પરંતુ વધે. ભોગેશ્વરા એ ભયંકર અજિન છે, એ જ્યાલને ટઢ કરવાની જ સાંગ્રથમ જરૂર છે.

કેક્સી પુત્રોએ સર્જેલી તેમની નવી દુનિયાને જોઈને અતિ આનંદિત બની. પરંતુ તેના હેંયાના ઊડાણમાં હજુ દુઃખની આગ ધીમી ધીમી જલી રહી હતી. અલખત, તે પુત્રોના સુખલોગમાં વિક્રેષ કરવા નદોતી છચ્છતી અને તેથી પુત્રોની સમક્ષ થોડો સમય પોતાના દુઃખના કારણની સ્મૃતિ પણ ન કરાવી. વળી, દશમુખ તો ક્યાં સ્વયંપ્રભનગરમાં બહુ રહેતો જ હતો! એ તો મસ્ત થઈને આકશને આંગણો પ્રિયાઓ સાથે રમતો રહેતો હતો.

થોડાક મહિના વીત્યા.

કેક્સીને કુંભકર્ણ અને બિભીપણને બોવાવ્યા.

બંને ભાઈઓ તરત જ માતાની સમક્ષ આવીને નતમસ્તકે ઊભા રહ્યા.

ઘણા દિવસો, મહિનાઓ બાદ આજે માતાને તેમણે ગંભીર મુખવાળી અને દુઃખની લાગણીઓ અનુભવતી દીઠી. માતા શું કસેશે? એના સાચા-ગોટા તર્ક-વિતર્કો બંને ભાઈઓના મનમાં થવા લાગ્યા.



૭. લંકાવિજય

‘બેટાઓ! હવે મારી ઇચ્છા તમે ક્યારે પૂર્ણ કરશો?’ કેકસીએ કંઈક વેદનાભર્યા અવાજે કહ્યું.

‘કંઈ ઇચ્છા?’ બિભીષણે કંઈક સમજવા પ્રયત્ન કર્યો.

‘તમારા બાપ-દાદાનું લંકાનું રાજ્ય લેવાની.’ સીધી જ સ્પષ્ટ વાત કેકસીએ કરી.

‘ઓહો! એ વાત છે... લંકા લેવી એ તો અમારે મન મામૂલી વાત છે મા!’ બિભીષણે કુભકર્ણની સામે જોયું.

મંદિરોમાં સંધ્યાની આરતીના ઘંટ વાગી ઉઠયા.

કેકસીની રજા લઈ બંને ભાઈઓ ત્યાંથી ઉઠયા. કેકસી પોતાના શયનગૃહમાં પદ્ધતોચી, ત્યાં શુભ સમાચાર સાંપડ્યા કે મંદોદરીએ પુત્રરતનને જન્મ આપ્યો છે. કેકસીના હૃદ્યામાં હર્ષ ઉભરાયો. તરત જ તેણે નગરમાં ભવ્ય જિનભક્તિ-મહોત્સવ ઉજવવાની સેવકાને આજ્ઞા ફરમાવી, દીન-અનાથોને દાન દેવાની ઘોષણા કરાવી.

પણ બીજુ બાજુ કુભકર્ણ અને બિભીષણ તો હવે એ જ યોજનામાં પડી ગયા કે લંકાનું રાજ્ય કેમ પ્રાપ્ત કરવું?

‘ચાલ ને બિભીષણા, સીધા જઈને વૈશ્વવણને જ ખોખરો કરી નાખીએ.’

દૂરી ને ટચ વાત કરતાં કુભકર્ણો કહ્યું.

‘ભાઈ! આપના માટે એ અશક્ય નથી, પરંતુ મને તો એક બીજો જ ઉપાય સૂઝે છે!’ બિભીષણે કહ્યું.

‘શું?’

‘પહેલાં આપણો વૈશ્વવણને ત્રાસ ત્રાસ પોકારાવી દઈએ! હેરાન-પરેશાન કરી નાખીએ, પછી એ શું કરે છે તે જોઈએ. કામનું કામ અને ગમતની ગમત!’

‘ચાલો! આપણો તો તૈયાર જ છીએ.’ હાથમાં ગાદાને ઉછાળતો કુભકર્ણ આગળ થયો.

બંને મહાન પરાક્રમી.

બંને વિદ્યાસિદ્ધ યોગ્યાઓ.

બંને ઉત્સાહભર્યા અને સાહસિક.

કાળી રાતનો ગાઢ અંધકાર તેમને ડરાવી ન શકે. વિકરાળ પશુઓના ભીષણ સ્વરો તેમનાં કાળજાને થથરાવી ન શકે. પ્રતિસ્પર્ધાઓનાં લખિયારોના ખડાખણાટ તેમની સાહસિકતાને ડરાવી ન શકે.

કુંભકર્ણ ચદા લીધી.

બિભીષણો ઘનુષ અને બાણ લીધા.

આકાશમાર્ગ પ્રયાણ કર્યું. લંકાની સરહદ પર આવી પછોંચ્યા. દીપકોની જળદળી જ્યોતિમાં લંકા અલકાની સરસાઈ કરતી લાગતી હતી.

સુવર્ણનો ડિલ્વો લંકાની રક્ષા કરતો ચારેકોર વીટળાઈને રહેલો હતો. રાજ વૈશ્વવણા ચુનંદા વજાદાર સૈનિકો પ્રજાના રક્ષણ માટે ડિલ્વાનાં અનેક ભવ્ય દ્વારો પર જાગતા રહેલા હતા.

‘બિભીષણ.’

‘કેમ મોટાભાઈ?’

‘આ આપજો લંકા અને અમાં મહાલે છે વૈશ્વવણા.’

‘હવે એનો કાળ આવી પછોંચ્યો છે.’

‘સાચી વાત છે.’

‘હવે આપજો આપણું કાર્ય શરૂ કરીએ.’

‘શું?’

‘જુઓ, પેલું છે લંકાનું મુખ્ય પ્રવેશદ્વાર! જોયું?’

‘હા.’

‘ત્યાં જઈએ. પછી વિચારીએ કે શું કરવું.’

બંને ભાઈઓ લંકાના વિરાટ દ્વાર આગળ આકાશમાંથી ઉત્તર્યા. ત્યાં જુએ છે તો દ્વારપાલો જોકાં ખાઈ રહ્યા છે! બિભીષણની આંખો ચમકી, તેના મગજમાં એક તુકડો જાગ્યો. ધીમે પગલે તે દ્વારપાલોની પાસે પડોંચ્યા.

બંને દ્વારપાલો એકબીજાના ભભાને ટેકવીને નસકોરાં બોલાવી રહ્યા હતા. બંને મોટી મોટી મૂછોવાળા હતા.

સાચવી રહીને બિભીષણો બંનેની મૂછો લેગી કરીને ગાંઠ મારી! પાછા આવીને કુંભકર્ણને એક ઇશારો કર્યો. કાણ વારમાં કુંભકર્ણ આકાશમાં ચાલ્યો ગયો. બિભીષણ એક મોટા ઝડ પર ચઢી ગયો.

લંકવિજય

૪૫

થોડાંક સમય વીત્યો ત્યાં તો આકાશમાં એક મોટો ઝુંગર આવતો દેખાયો. ડિલ્લાની બહાર બ્રહ્માંડને કાડી નાખે તેવો ધબાંગ કરતો મોટો ધબાકો થયો. જ્યાં ધબાકો થયો ત્યાં આખી લંકા ધ્રુવ ઉઠીનો. એકે એક સેનિક ચમડી ઉઠ્યા! લાયમાં આયુધો લઈ જે દિશામાંથી અવાજ આવ્યો તે દિશામાં સેનિકોએ ઢાટ મૃકી. પેંદા દ્વારપાલો તો ધબાંગ કરતો ધબાકો થતાં જબકીને જાગ્યા... અને ઉછળ્યા! પણ મોટાં ફેરવવા જાય ત્યાં તો મુદ્ધ બંધાયેલી! એકબીજાની સામે જોવા લાગ્યા!

ત્યાં આકાશમાં કુંભકર્ણનું ભયાનક અહૃદાસ્ય સંભળાયું. વૈશ્વવાણા સુભટો ચારેકોર જોવા લાગ્યા. જોતજોતામાં તો દરવાજા આગળ હજારો સુભટો આવી પહોંચ્યા. બસ, કુંભકર્ણને અને બિભીષણને તો આટલું જ જોઈતું હતું! વૃક્ષ પરથી બિભીષણ નીચે ઉત્તર્યો અને વૈશ્વવાણા સુભટો પર તીક્ષણ તીરોની વૃષ્ટિ કરવા માંડી. સુભટો બિભીષણની તરફ ઘસ્યા. અનેક શસ્ત્રોથી બિભીષણનો સામનો કરવા લાગ્યા.

આકાશમાંથી જંગી ગદા સાથે કુંભકર્ણ સુભટોને માથે ત્રાટક્યો! સુભટો ન્રાસ પોકારી ગયા... કુંભકર્ણ અને બિભીષણના એકધારા પ્રહારો સામે સુભટો ન ટકી શક્યા... વાત પહોંચી વૈશ્વવાણની પાસે.

વૈશ્વવાણ ધૂંધવાયો. તરત જ પોતાના મહાસેનાપતિ વીરેન્દ્રને આશા કરી: ‘જાઓ... એ બંને દુષ્પોને જીવતા ને જીવતા પકડી લાવો અને સાથે સાથે એ પણ તપારા કરજો કે એ છે કોણા?’ સેનાપતિ પોતાના ચુનંદા સેનિકો સાથે નગરની બહાર આવ્યો, ત્યાં બિભીષણ કુંભકર્ણને આખોનો હશારો કર્યો. બંનેએ પાતાળલંકાનો રસ્તો પકડ્યો.

આગળ બસે ભાઈઓ અને પાછળ વૈશ્વવાણા સુભટો. બંને પાસે આકાશ ઉદ્ધયનની વિદ્યા હતી! શીદ્રવંગે બંને ભાઈઓ આગળ વધી ગયા, સુભટો પાછળ રહી ગયા. પરન્તુ સેનાપતિએ સમજ લીધું કે આ બસે પાતાળલંકાને માર્ગ જાય છે, માટે જ રૂર આ સુમાલીના જ પૌત્રો લાગે છે. પણ ત્રામાંથી આ બે કોણ કોણ હશે? શું દશમુખ અને કુંભકર્ણ હશે? શું દશમુખ અને બિભીષણ હશે? કે કુંભકર્ણ અને બિભીષણ હશે?

સેનાપતિ સુભટો સાથે પાછાં ફર્યો. વૈશ્વવાણાની પાસે આવી ને સર્વ વૃત્તાત કલ્યો.

બંને ભાઈઓ સ્વયંપ્રભનગરમાં પહોંચ્યા. સીધા પોતપોતાના શયનગૃહમાં જઈને સૂર્જ ગયા.

૪૫

જૈન રામાયણ

પાછા આવ્યા, પણ રસ લઈને આવ્યા અને રસનો ચટકો લાગ્યો એટલે હવે મનમાં અની જ યોજનાઓ! અના જ મનોરથો!

મનુષ્યના ચિત્તમાં શાના વિચારો, શાની યોજનાઓ અને શાના મનોરથો ચાલે છે; તેના પરથી તેની રસવૃત્તિનું માપ નીકળે છે.

સવારે ઊઠીને બને સીધા માતા કેક્સી પાસે પહોંચ્યા. જઈને રાત્રિનો આજો અહેવાલ એવો તો રસમય શૈલીમાં કલ્યા કે કેક્સી તો હસીહરીને ભેવડ વળી ગઈ. બસ! માતાને આનંદ થાય એટલું જ એમને જોઈતું હતું.

‘હજુ તો માતા! આ કેઈ નથી કર્યુ... વૈશ્વવળાને એવો હેરાન-પરેશાન કરી નાખીશું કે એ પણ ભસ્યાજુ અમને જિંદગીપર્યેત યાદ કરશો!’ કુંભકર્ણો કહ્યું.

પ્રાભાતિક કાર્યો પતાવી, પછી કુંભકર્ણ-બિભીષણની જોડીએ લંડાનો રસ્તો પકડ્યો. પહોંચતાં કેટલી વાર! જોતજોતામાં તો લંડાની નજીક આવી પહોંચ્યા. જોયું તો વૈશ્વવળો લંડાની ફરતો ચાંપતો પહેરો ગોઠવી દીધો હતો. પણ આમને ક્યાં દરવાજામાંથી પસાર થવું હતું! તે તો આકાશમાર્ગે જ સીધા લંડાની મધ્યમાં પહોંચ્યા. એક ઉદ્ઘાનમાં ઊત્તર્યા.

‘બિભીષણ, ચાલ ને ભાઈને બેટી આવીએ?’

‘ક્યાં, વૈશ્વવળાની પાસે?’

‘હા!’

‘ત્યાં જઈને શું કરશું?’

‘અના અતઃપુરને જ ઉપાડી લાવોએ?’

‘છદ્દ... છદ્દ... આ શું બોલ્યા ભાઈ?’

‘કેમ?’

‘પરસ્ક્રીને ઉપાડી લાવી શું નિર્મળ કુળને કલંકિત કરવું છે? આ વિચાર પણ ન કરવો જોઈએ. એ કામ તો સર્વવિનાશને નોતરનાલે છે.’

‘ઠીક, ત્યારે તું જ બોલ, શું કરવું છે?’

‘સાંભળો ત્યારે...’ બને ભાઈઓ આસોપાલવના વૃક્ષ નીચે બેઠા. બિભીષણે આખી યોજના કુંભકર્ણને સમજાવી દીધો અને કુંભકર્ણો કયારે શું કરવું તેનો પણ વ્યવસ્થિત ભ્યાલ આપી દીધો.

તેજઃસ્વામી સહસ્રરશ્મિએ ગગનના મધ્ય સ્વિદાસને આસન જમાયું હતું; બને આકાશમાં ઊજ્યા. રાજમલાલયના ગગનચુંબી શિખર પર પહોંચ્યા,

જ્યાં યુદ્ધભેરી રહેલી હતી. યુદ્ધભેરીની રક્ષા કરવા માટે વૈશ્વવણા ચાર સરસ્વત સુભટો ત્યા ઊભેલા હતા. કુંભકર્ણ ગર્જના કરી, ગદાના એક પ્રદારે એક સુભટને ઢાળી દીધા. બાકીના ત્રણ સુભટોએ મરણિયા થઈને કુંભકર્ણ અને બિભીષણાનો સામનો કરવા માંડ્યો. પરેતુ કેક્સીના પુત્રો આગળ તે કેટલું જરૂરી શકે? ત્રણેય સુભટોને બિભીષણાના તીક્ષ્ણ તીરોએ પરલોકના યાત્રિક બનાવી દીધા.

કુંભકર્ણ ત્યાં જોરશોરથી યુદ્ધની નોભત બજાવી. બિભીષણો યુદ્ધની દુદુલિને ધઘડાવી. અચાનક યુદ્ધના સુચનથી યુદ્ધવીરો રાજમહાલયના પટાંગણમાં ત્વરાથી આવી પહોંચ્યો. સેનાપતિ વીરેન્દ્ર તો હંફણોકંફણો થઈ ગયો. સીધો વૈશ્વવણાની પાસે પહોંચ્યો.

‘કેમ અચાનક યુદ્ધભેરી વગાડવામાં આવી?’ સેનાપતિએ પૂછ્યું.

‘મને ખબર નથી, મને પણ આશ્વર્ય થયું કે મને પૂછ્યા વિના કોણો યુદ્ધ ભેરી બજાવી?’ વૈશ્વવણ બોલ્યો. ‘ચાંપતી તપાસ કરવી પડશે. કોણ છે એ નરાધમ?’ આંગમાંથી અંગારા વરસાવતો સેનાપતિ યુદ્ધભેરીના સ્થળે જવા રવાના થઈ ગયો.

હજારો સુભટોને તેણો મહાલયના પટાંગણમાં ઊભરાયેલા જોયા; તરત જ પોતાના ખાસ પ્રતાપી ચોદાઓને હાક મારી બોલાવ્યા. ‘જાઓ, એ તપાસ કરો કે યુદ્ધભેરી કોણો બજાવી? ભેરીરક્ષકને અહીં મારી પાસે હાજર કરો.’

સુભટો તરત જ મહાલયની પાસે ઊભેલા ગગનચુંબી મિનારા પર ચઠ્યા, ઉપર જઈને જુબે છે તો વિરાટકાય કુંભકર્ણ અને તેજસ્વી બિભીષણાને અનેક શસ્ત્રોથી સજજ થઈ ઊભેલા જોયા.

‘કોણો છો...?’ પૂછતાં પૂછતાં તો સુભટોનાં મોઢાં બિભીષણો તીરોથી ભરી દીધાં. સુભટો ઉપરથી સીધા જ નીચે પટકાયા!

‘જરૂર કોઈ દુષ્ટો ઉપર છુપાયા છે.’ સેનાપતિએ ત્રાડ પાડી.

‘છુપાયા નથી, આ રહ્યા તારી સામે!’ કહેતાં બિભીષણો આકાશમાં રહ્યા રહ્યા તીરોની વર્ષા વરસાવી.

ખાસ! ધોર સંગ્રહ મંચી ગયો. લડતા જાય છે અને બંને સરકતા જાય છે... તેઓ લંકાની બહાર નીકળી આવ્યા... ઠીક ઠીક પરચો દોખાડી પાતાળલંકાના માર્ગો આગળ વધવા માંડ્યા. ધોરે ધીરે લંકાથી ખૂબ દૂર સુધી સૈન્યને ખેંચી લાવ્યા. જ્યાં પાતાળલંકાની સરહદ આવી, વૈશ્વવણાનું સૈન્ય ચોંક્યું અને થંભી

૫૮

જૈન રામાયણ

ગયું. કુભકર્ષ અને બિભીષણ તો જોતજોતામાં અદૃશ્ય થઈ ગયા. સંન્ય પાછું લંકા તરફ વળ્યું. બીજુ બાજુ વૈશ્વાણ ખૂબ ચિડાયો. જ્યારે કુભકર્ષ અને તાં તોફાનનો ચટકો લાગ્યો! દિવસ ઉગે અને કેઈ ને કેઈ ધાંધલ મચાવવા જોઈએ. ઘણા દિવસો સુધી આમ ચાલ્યું. છેવટે વૈશ્વાણ દ્વાતને સ્વયંપ્રભનગરે મોકલ્યો અને કુભકર્ષ તથા બિભીષણની સામે પાંતાનાં સખત વિરોધ નાંધાવ્યો. દ્વાત સ્વયંપ્રભનગરમાં આવી પહોંચ્યો. સીધો જ રાજસભામાં આવીને સુમાલી સમક્ષ ઉભો રહ્યો.

‘કહો, કેમ આવવું થયું?’ સુમાલીએ પૂછ્યું.

‘હું લંકાપતિ વૈશ્વાણનો દ્વાત હું અને તેમનો એક સંદેશો કહેવા માટે અહીં આવ્યો હું.’

‘શું કહેવું છે?’

‘એ જ કે તમારા સ્વચ્છંદી પૌત્રોને સંબાળો. કુલાનાં દેડડો જેવા એમને પોતાની શક્તિનું ભાન નથી, અભિમાનની કોઈ સીમા નથી. કપટથી અમારી લંકામાં વારંવાર આવીને તોફાન મચાવે છે. તેથી અમારા નાથ વૈશ્વાણ નરેશે બાળકો જાણી અત્યાર સુધી ઉપેક્ષા કરી છે. હું સુમાલી, હવે જો એમને તમે નહિ રોકો તો માલીને માર્ગ તમને, તમારા પૌત્રોસહિત વળાવવા માટે લંકાપતિ આતુર છે.’

પણ આવાં પડકારડુપ વચનો સાંભળી દશમુખ રાવણ ક્યાં સુધી બંધો રહી શકે! પગ પછાડતો તે સિંહાસન પરથી ઉભો થઈ ગયો.

‘કોરા છે એ રઘેડા જેવો વૈશ્વાણ? બીજાનો ગુલામ બનીને પોતાની જતને લંકાપતિ મનાવતો એ મોટો નિર્લજ્જ લાગે છે. તું દ્વાત છે એટલે તારા પ્રાણ નથી લેતો, પણ હવે તારા એ ગુલામ લંકાપતિને જ ધમનાં દ્વાર દેખાડવા હું આવું છું. જો તારા નાથને કહેજે?’

દ્વાત ત્યાંથી સીધો જ લંકામાં આવી પહોંચ્યો અને વૈશ્વાણને રાવણનો પ્રત્યુત્તર મરચુંભીહું ભભરાવીને સંભળાવ્યો.

આ બાજુ દ્વાતના ગયા બાદ તરત જ રાવણો યુદ્ધની જાહેરાત કરી. વિરાટ સેનાને શસ્ત્ર સજ્જ કરી. ત્રણોય ભાઈઓ મહાન ઉર્ધ્વપૂર્વક માતા કેક્સીના આશીર્વાદ લેવા તેમની પાસે પહોંચ્યા.

‘મારા વહાલા પુત્રો! તમારો વિજય જ થશે! તમે શત્રુઓને પરાજિત જ કરવાના, તમે તમારા પિતામહનું રાજ્ય જરૂર લેવાના!’ ત્રણોયને ખૂબ ખૂબ આશીર્વાદ આપ્યા.

માતાના મહલમાંથી જ્યાં નીકળ્યા ત્યાં સુવર્ણના થાળમાં કુભકુમ, અક્ષત અને શ્રીકણ લઈને મંદોદરી, તરિન્માલા અને પંકજશ્રી સામે આવી. ક્રમશ: નરંગયએ રાવણા, કુભકર્ણ, બિભીપણના કપાળમાં તિલક કર્યા. અક્ષતથી વધાવ્યા અને હાથમાં શ્રીકણ આપ્યા.

જ્યાં નરંગ ભાઈઓ રાજમહાલયના પટાંગણમાં આવ્યા ત્યાં ઉજારો રાક્ષસવીરોએ વિજયઘોષણાનો હિન્દ્યઘનિ કર્યો. નરંગ મહારથીઓ પોતપોતાના ખાસ રથોમાં આરૂપ થયા. પાસે ઊભેલા વયોવૃદ્ધ, પિતામહ સુમાલી અને પિતા રનશ્વાએ પુત્રરનોને આશીર્વાદ આપ્યા. રાજપુરોહિતે પ્રયાણની ઘડી આવતાં ઘોષણા કરી.

‘મહારાજ! પ્રયાણ આરંભો.’

લશ્કરના મહાન કોલાહલથી આકાશ ધમધમી ઊઠ્યું. દેવોએ આકાશમાંથી સુગંધી પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરી. સહસ્રરચિમ પરથી વાદળો દૂર ખસી ગમાં, પૃથ્વીતલ પ્રકાશના પુંજથી ઊભરાઈ ગયું.

વાયુવેનો અશ્વોએ લશ્કરને જોતજોતામાં સ્વયંપ્રભનગરથી દૂર દૂર લાવી મુક્યું. દશમુખનો રથ આગળ નીકળી ગયો. કુભકર્ણને તો તેના તાનમાં ને તાનમાં ખબર પડી નહિ ત્યાં બાજુમાં બિભીપણનો રથ આવી લાગ્યો.

‘કુમ નાઈ, શો વિચાર છે?’ રથની એક બાજુમાં સરકીને મોટા અવાજે બિભીપણો કુભકર્ણને પૂછ્યું. પણ કુભકર્ણ એટલે કુભકર્ણ! એમ પહેલી બ્રમ સાંભળો તે બોજા! બિભીપણો લોખંડના ભાથમાંથી અણીદાર તીર ખેંચીને કાઢ્યું અને ચઢાવ્યું બાજુ ઉપર. દોરી ખેંચીને નિશાન તાક્યું.

સરરર કરતું તીર કુભકર્ણના કુદલમાંથી પસાર થઈ ગયું. ખવાસ! કુભકર્ણ વિજ્યો! ઊછળ્યો! ગદાને ઘુમાવી! આંખોને ચગાવી! ત્યાં તો બાજુમાં બિભીપણને ખડાનડ લસતો જોયો.

‘આ તારું પરાક્રમ લાગે છે ખરું ને?’

‘મારું નહિ, તમારા નાના ભાઈનું!’

બતે ડસી પડ્યા.

‘કુમ રંગ કહેવું છે?’

‘એ જ કે આપણો વંત્રવાણી સામે જંગ ખેલી લઈએ.’ બિભીપણો કહ્યું,

‘એટલે?’

૫૦

જૈન રામાયણ

‘મોટાભાઈને કહેવાનું કે તેઓ બધું જોયા કરે.’

‘માનશે?’ શંકા ઉઠાવતાં કુભકર્ણો કહ્યું.

‘ચાલો ને અત્યારે જ પૂર્ણી લઈએ!!’

‘હા, એ ઠીક છે... પડા... બાજુમાં જુઓ છે તો દશમુખનો રથ હેખાતો નથી.

‘આગળ નીકળી ગયા લાગે છે.’

‘હા, એમ જ લાગે છે.’

તરત બંનેના રથ ઊપડ્યા, સેન્યને વટાવતા વટાવતા દશમુખના રથની બાજુમાં આવી પહોંચ્યા.

‘મોટાભાઈ!’ મોટા ઢોલના અવાજ જેવો કુભકર્ણનો અવાજ સાંભળી દશમુખે બાજુમાં જોયું.

‘કુમ?’

‘એક વાત કહેવી છે.’ કુભકર્ણ કહ્યું.

‘કહી નાંખો!’ કુભકર્ણને જુઓ ને રાવણ હસે નહિ તે બને ખરે?

‘આજે તમે જોયા કરો, અમે બસે જ વૈશ્વવણને ખોખરો કરી નાખીએં!’

‘પછી!!’

કુભકર્ણ મુંજાયો! શો જવાબ આપે?

‘અરે, તમે તો વૈશ્વવણને સારી રીતે પણબ્યો છે, આજે તો મારા હાથની ખણાજ મિટાવવાનો મોકો છે! માટે તમે જોયા કરજો કે તમારો અશજ શું કરે છે?’ રાવણો કહ્યું:

‘થઈ રહ્યું ભાઈ ત્યારે! અમારી વાત અમારી પાસે!’ કુભકર્ણને લાંબી ઝેંચપકડ ન આવડે! એ તો સીધી ને સટ વાત કરનારો માણસ.

લંકાની સરહદ પર ચાવડાનું જગી સૈન્ય આવી પહોંચ્યું. બીજુ બાજુ પોતાના પ્રચંડ સૈન્યની સાથે પમના દૂત જેવો વૈશ્વવણ લંકાની બહાર નીકળ્યો.

વૈશ્વવણ એટલે વીરતાની મૂર્તિ. વૈશ્વવણ એટલે પરાક્રમીઓનાં સ્વામી.

ભાઈ ભાઈની સામે લડવા નીકળે છે! ભાઈ ભાઈનું લોહી લંવા થનજને છે! વૈશ્વવણ ડોશિકાનો પુત્ર, દશમુખ કેક્સીનો પુત્ર, ડોશિકા મોટી બહેન અને કેક્સી નાની બહેન. બ્રાતૃત્વનો સ્નેહજરો વેરના પ્રચંડ તાપમાં સુકાઈ ગયો.

સુકાઈ જ જાય ને! જરો હતો માટે સુકાઈ ગયો. સાગર હોત તો સુકાઈ ન જત. ભવેને ગમે તેવો પ્રચંડ તાપ પડે, સાગર ન સુકાય.

દેહનો સ્નેહ જરો છે, આત્મનો સ્નેહ સાગર છે. નાથ તીર્થકરદેવોને વિશ્વ પર આત્મવિષયક સ્નેહ હોય છે, તેને સ્નેહસાગર કહેવાય. ગમે તેવા તાપ પડે છતાં ન સુકાય. ગોશાળાએ અને ગોવાળો ગમે તેટલા તાપ આપ્યા છતાં ભગવંત મહાવીરનો સ્નેહસાગર ન સુકાયો. સંસારમાં વળી સ્નેહસાગર હોય ક્યાંથી?

વૈશ્વવાસ અને દશમુખનો ખૂનખાર જંગ જાયો. લોહીથી ધરતી રંગાઈ ગઈ. ચારેકોર શસ્ત્રોના સંધર્ષથી તાણખાઓ ખરવા લાગ્યા. ફૂર, નિષ્ઠુર અને વીરતાપ્રેરક શબ્દોનો મહાન કોલાહલ મચી ગયો.

દશમુખ વૈશ્વવાણને શોધે છે, વૈશ્વવાણ દશમુખને ખોળે છે, પણ એ બે ભાઈઓ મળે ત્યાં તો દશમુખના સૈન્યે વૈશ્વવાણના સૈન્યને નષ્ટભષ્ટ કરી નાખ્યું. જેમ જેમ વૈશ્વવાણની સેના પાછી ઉઠવા લાગી તેમ તેમ દશમુખના યોદ્ધાઓનું શૌર્ય ઊછળવા માંડયું. વૈશ્વવાણની સેના ભાગી દશમુખના યોદ્ધાઓએ તેનો પીછો પકડ્યો. પરંતુ જ્યાં પોતાની સેનાને પરાજિત અવસ્થામાં જોઈ ત્યાં વૈશ્વવાણની વિચારધારાએ અજબ વળાંક લીધો.

તેના અંતઃકરણમાં પ્રગટેલો વૈરાજિનિ વિરામ પાય્યો. તે વિચારે છે :

‘માન નાસ્ત થયા પછી જીવતર જેરતુથ્ય છે. જીવન વિકારને પાત્ર છે. કમલો નાસ્ત થયા પછી સરોવરની શોભા રહેતી નથી. દંતૂશળ તૂટ્યા પછી છાથી મૃતમાયઃ જ રહે છે... ડાળીઓ કપાઈ ગયા પછી વૃક્ષનું અસ્તિત્વ નિર્ધયક હંયે છે.’

પરાજિત અવસ્થા પરાકમી પુરુષને અકળાવનારી હોય છે. પરાજિત અવસ્થાનું જીવન જીવવા કરતાં તે મૃત્યુને અધિક માને છે.

‘શું કરવું?’ વૈશ્વવાણ રાજા ઊંડા વિચારમાં ઊતરી ગયો.

‘એમ અપમાન... પરાજય... ના ભયથી મહામૂલ્યવંત જીવનને મોતના ખપરમાં હોમી દંવુ, તે તો યોગ્ય નથી જ, જ્યારે બીજી બાજુ અનર્થદાયી રાજ્યને ચીટકી રહેવું તે પણ તેટલું જ અયોગ્ય છે... રાજ્યે મને દગ્દો આપ્યો? કુભકર્ણ અને બિભીષણ તો મને ઘેરી મોહનિદ્રામાંથી જાગ્રત કરનારા બન્યા છે!

હું સંસારવાસનો ત્યાગ કરીશ. હું મહેલોને ત્યજ દઈશ. હું અરદ્ધવાસ સ્વીકારીશ. હું પરમાત્માને શરણો જઈશ. મારા તન-મન પરમાત્માને સમર્પિત કરી દઈશ.

૫૨

જૈન રામાયણ

‘વૈશ્રવણા, આમ દુઃખથી... હારથી... કાયર બની ભાગી છૂટવું એ સાચો વૈરાણ્ય નથી!’ અંતરમાંથી એક અવાજ સંભળાયો.

‘હું ભાગી છૂટે છું? મારો વૈરાણ્ય સાચો નથી?’

‘હા તું ભાગી છૂટે છે, તારો વૈરાણ્ય દુઃખમૂલક છે, જ્ઞાનમૂલક નથી...’

‘ખોટી વાત, ખોટી વાત, હું ભાગી છૂટતો નથી. શું ઠોકર લાગતાં પથરાળ ભાગ ત્યજી ધોરી માર્ગ ચાલવું અનું નામ ભાગી છૂટવું? શું દગ્ધો જાણ્યા પછી દગાખોરનો સંગ ત્યજી દેવો એટલે ભાગી છૂટવું? શું ખોરાકમાં ઝેર જાણ્યા પછી, ખોરાક ખાતાં ઝેરની અસરો વર્તાતાં, એ ખોરાકનો ત્યાગ કરવો... એ અસરોને નાખૂદ કરવાના ઉપયારો કરવા એટલે ભાગી છૂટવું? નહિ નહિ, હું ભાગી છૂટતો નથી, હું સાચો ત્યાગ કરે છું. મારો વૈરાણ્ય દુઃખમૂલક નથી, જ્ઞાનમૂલક છે. દુઃખનો પ્રસંગ પણ જો જ્ઞાનનયનું ઉદ્ઘાટન કરી વૈરાણ્યમાં પ્રેરક બની જાય તો તે પ્રસંગ દ્વારા જાગેલો વૈરાણ્ય દુઃખગર્ભિત આન દુઃખમૂલક નહીં પડા જ્ઞાનમૂલક જ હોય છે.

‘દશમુખ દ્વારા થયેલા પરાજ્યે મને જાગેત કર્યો છે; મારી મૌહ્યમય દૃષ્ટિ ઓલી નાંખી છે... મને સર્વોચ્ચ કર્તવ્યપાલન માટે પ્રેરણા કરી છે.’

‘પણ અત્યારે તું સાધુ બની જઈશ, તો લોકો તારી નિદા કરશે. તને કાયર ગણશે. તું કલંકિત થઈ જઈશ.

‘લોકની નિદાના ભયથી... લોકોના અવર્જાવાદના ભયથી ડરીને જો હું મારા સદ્ગુર્િચારને અમલમાં મૂકતાં અચકાઈશ તો, તે શું મારી કાયરતા નહિ ગણાય? તો હું અનંત સિદ્ધાત્માઓની દૃષ્ટિએ પામર નહિ ગણાડું? ભલે, લોકો અલ્યકાળ માટે મારી નિદાનો માર્ગ લે, એ નુકસાન થોડું છે. થોડા નુકસાનને બોગે મહાન લાભ થાય છે તો તે સ્વીકાર્ય જ છે! હવેનું અવશિષ્ટ જીવન મુક્તિના પુરુણપાર્થમાં જ વ્યતીત કરવાનો મારો નિશ્ચય સંદર્ભને માટે અફર જ રહેશે.’

‘સબૂર, વૈશ્રવણ! તારો નિશ્ચય ભવે અફર રહે, પણ એક વાત સાંભળ. દશમુખ રાવણનો ફરી એક વાર પરાજ્ય કર્યા પછી તું મુક્તિના પુરુણપાર્થમાં પરોવાજે.....’ ચિત્તે નવો વિકલ્પ ખડો કર્યો.

અહાહાહાહા! રાવણ મારો દુશ્મન છે? ના રે ના. રાવણ પૂર્વ પણ મારો ભાઈ હતો... મારી માસીનો પુત્ર છે અને અત્યારે પણ એ મારો ભાતા જ છે! એ રાજ્ય ઓગવે, એ લંકાપતિ બને, તેમાં કદાચ મારો અપયશ થશે તો પણ

ते हु सहन करीश. सामग्रे करवा करता सहन करवामां विशेष बलवता रहेली छे.’

जगनने आंगडो संध्याए रंगोली पूरी. आत्माना आंगडो वैश्रवणे संयमनी रंगोली पूरी.

ऐ ज युद्धनी भूमि पर लंकापति वैश्रवणे साधुतानो भेज धारण क्यो. तेहो विश्वनी साथे जन्मजन्मांतरना गुप्ताओनी शमापना करी दीधो. विश्वजंतुओनी साथे मैत्रीभावने धारण करी दीधो. अंतःकरणनी भूमिमांथी कोष, अभिमाननी बीजराशिने कोची नांझी. क्षमा, मृदुता, सरणता, निर्लोभतानां बीज वावी दीधां.

रावणे वैश्रवणाने जोयो, पाण त्यारे वैश्रवण राजा नहोतो ‘महाराजा’ हतो. रावणानो रोप ओगणी गयो. अंग परथी शस्त्रो उतारी नांझी, दशमुख वैश्रवणां चरणोमां नमी पड्यो. आंघोमां आंसु छलकायां. कंठ ढुँधायो. जे दाय औडी तेहो वैश्रवणाने वीनव्यो.

‘पराक्रमी! तमारा नानाभाईना आ अपराधने माइ करो. तमे मारा मोटाभाई छो. लंकामां निर्भयताथी तमे राज्य करो. अमे बीजे चात्या जईशु, कंठ पृथ्वी आटली ज नथी. कृपा करो...’

दशमुखनी केवी उदार अने उदात विचारणा छे? दशमुखनो आ दंभ के क्रपट नथी. आत्ममंटिरमां सुपुत्र शुभ भावो जेना छवनमां जुबकीने जागी जाय छे त्यारे ते महान असरकारक बनी जाय छे अने आपछुं हैयुं तेना उच्च आत्मत्वने नमी पडे छे.

वैश्रवणानो तो आ अंतिम भव छे. तत्वनिष्ठा हवे वैश्रवणने कोई मखोभनमां खेचाई जवा हे नहि. रावणानी गद्दगद विनंती पाण वैश्रवणना चित्तने चंयण न अनावी शकी.

जो वैश्रवणाना वैराज्य मोहगर्भित के हुँगागर्भित होत तो रावणाना स्नेहभीना आमंत्रणानो स्वीकार वैश्रवण तरत ज करी लेत. परंतु ज्ञानमूलक वैराज्य डोचाथी पुनः रागने मार्ग दृष्टि नांभवा माटे पाण ते तैयार न हतो!



૪૮. લંકાની દાજદાર્મામાં

રાવણ પુષ્પક વિમાનમાં બેઠો.

અથ્વ સમયમાં જ તે સમેતશિખર પર્વતની ટોચ પર આવી પદ્ધોંયો.

રાવણ એટલે પરમ જિનભક્ત. અનેક તીર્થકર ભગવંતોની નિર્વાણભૂમિ પર રહેલી અદ્ભુત જિનપ્રતિમાઓને તેણે વંદી.

રાવણના અંત:કરણને સમજવાની જરૂર છે. લંકા પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યા પછી લંકાના રંગીલા મહેલોમાં મહાવિવાને બદલે તેને તીર્થકરોની કલ્યાણક ભૂમિઓને સ્પર્શવાનો મનોરથ પ્રગટયો! હજારો નવયૌવના સ્ત્રીઓથી ઘેરાયેલા દશમુખને વિલાસની શેરીએ શેરીએ ભટકવાને બદલે વેરાજ્યનાં શિખરોની સહેલગાહ કરવાનાં અરમાન જાળ્યાં! સેંકડો, હજારો પ્રશંસકોની નિરુદ્ધાવલીની શરકાઈના મધુરા સ્વરો સાંભળવાને ટાણો તેને ત્રિભુવનપતિ તીર્થકરોના ગૃહાનુવાદ કરવાની અભિલાષા પ્રગટી! વિજયના સુવર્ણ સિદ્ધાસન પર આરૂઢ થઈ ‘લંકાપતિ’ કહેવરાવવાના પ્રસંગે પાખાણોના કુંગરો પર જઈ જિનભક્ત બનવાની તમન્ના પ્રગટી!

તીર્થયાત્રા કરી દશમુખ પરિવાર સાથે સમેતશિખર પરથી નીચે ઉત્તરતો હતો ત્યાં એક વનહાથીની ગર્જના સંભળાઈ.

દશમુખના વિશાળ પરિવારના કોલાહલથી વનહાથી દૂર દૂરથી ધમપછાડા કરતો ગર્જી રહ્યો હતો.

‘લંકાપતિ!’ પ્રહસ્ત નામનો મતિહારી દશમુખની પાસે આવ્યો.

‘કેમ?’

‘આ હાથી સામાન્ય નથી.’

‘ત્યારે?’

‘આ હસ્તીરણ છે!’

‘તું શું કહેવા માગો છે?’ દશમુખે પ્રહસ્ત સામે જોયું.

‘આપના માટે તે સુયોજ્ય છે!’

રાવણો એ મદોન્મત હાથીને ટસીટસીને જોયો. કેવો ઓ સોઢામણો હાથી હતો! તેના ગંડસ્થળમાંથી મદની ગંગા વહી રહી હતી... લાંબા લાંબા સુવર્ણરંગી દુદુશણો સહસ્ત્રરશ્મિનાં કિરણોથી ઝગમગી રહ્યા હતા. દશમુખને વાર કેટલી!

લંકાની રાજસભામાં

૫૫

જોતજોતામાં... રમત કરતાં કરતાં હાથીને વશ કરી લીધો અને એના ઉપર બેસી ગયો...

ઔરાવત પર બેઠેલો છન્દ પણ જાંખો પડી ગયો!

રાવણો પરિવારને પૂછ્યું.

‘બોલો ભાઈઓ, આપણો આ હસ્તીરનનું નામ શું પાડીશું?’

‘પાડેને જંગલી હાથી!’ કુલ્ભકણો પ્રકાશ્યું ને આખો પરિવાર જડાંડાટ હસી પડ્યો.

‘ના ના, એનું નામ પાડો વિશ્વરતન!’ બિભીષણો નામ સૂચયું.

‘એના કરતાં તો ‘લંકાભૂયણ’ રાખો નો!’ સેનાપતિ બોલ્યા.

‘મને લાગે છે કે આ હાથીનું નામ આપણે ‘શત્રુજીત’ પાડીએ!’ એક પરાકરી યોગ્યાને કહ્યું. બધાને આ નામ ગમ્યું... પણ દશમુખનું મૌં મલકયું નહિ એટલે કોણ બોલે? તાં દશમુખે કહ્યું :

‘આ મારા પ્રિય હાથીનું નામ ‘ભુવનાલંકાર’ રાખીએ!’

બસ! નામ નક્કી થઈ ગયું. બધાને ગમ્યું. જ્યયજ્યકાર સાથે ‘ભુવનાલંકાર’ નામની જાહેરાત થઈ.

તાં અંશુમાલીનો રથ ક્ષિતિજ પર પહોંચી ગયો હતો. રાતિ તાં જ પસાર કરવાનો નિર્ણય થયો. હાથીને એક મજબૂત થાંબલે બાંધી દીધો. આજે રાક્ષસવીરોના આનંદની કોઈ અવધિ નથી. એક બાજુ લંડા પર વિજય! બીજી બાજુ તીર્થકરોની કલ્યાણ-ભૂમિની પુર્યયાત્રા અને વિશેષમાં ‘ભુવનાલંકાર’ની પ્રાપ્તિ!

ઇષ્ટસિદ્ધિ કોને આનંદિત નથી કરતી? બાળક હોય, યુવાન હોય કે વૃદ્ધ હોય, ઇષ્ટના સિદ્ધિ સહુ કોઈને હર્ષિત બનાવી દે છે! ડાકુ હોય કે સાધુ હોય, ઇષ્ટસિદ્ધિ બનેને મલકાવી દે છે!

હર્ષિત બનવા, આનંદિત બનવા ઇષ્ટસિદ્ધિ આવશ્યક છે. એ ઇષ્ટસિદ્ધિ અંત્રી હોવી જોઈએ કે પછીથી અનિષ્ટ આવીને અડાપણું કરી ન જાય!

આકાશમાં પ્રકાશની એંધારીઓ દેખાઈ. પંખીઓનો કલરવ શરૂ થયો. દશમુખની નિદ્રા પૂર્ણ થઈ. જાળીને તે કોઈ વિચારમાં મળન થઈ ગયો અને પથારીમાં બેસી રહ્યો.

તાં પ્રતિહારીએ આવીને કહ્યું : ‘દેવ, એક વિદ્યાધર સેવક કોઈ મહત્વના સમાચાર લઈને આવ્યો છે અને તરત આપને મળવા છયું છે.’

‘આવવા દે,’ કેંદ્રક સ્વરથ બનીને દશમુખે કહ્યું.

વિદ્યાધરે દશમુખના આવાસમાં પ્રવેશ કર્યો. મસ્તકે અંજલિ જોડી, રાવણને પ્રાગામ કર્યો અને નતમસ્તકે ઉભો રહ્યો.

‘કેમ આવવું થયું છે?’ દશમુખે ગંભીર વદને પૂછ્યું.

‘લંકાપતિ! હું પવનવેગ નામનો વિદ્યાધર છું. આપનો વજાદાર સેવક છું. મારે એક મહાત્વની વાત કહેવી છે.’

‘કહો, મુજાશો નહિએ...’

‘પાતાલદંકામાંથી ડિચિન્ધિના પુત્રો સુર્યરજા અને યક્ષરજા પણ પોતાની નગરીમાં ગયા. પરંતુ ત્યા તો વૈતાઢ્ય પર્વતના રાજા છન્દનાં પરાક્રમી સુભટ યમ શાસન કરે છે. સુર્યરજા અને યક્ષરજાને તેણે પેસવા ન હીધા.’

‘એમ! એટલું અભિમાન છે?’ મિત્રો પ્રત્યેના અનુરોગથી રાવણ ઉંઘેરાયો.

‘હા દેવ! પછી તો સુર્યરજા અને યક્ષરજાઓ યમની સાથે યુદ્ધ કર્યું, પરંતુ યમ એટલે મહાદાદારણ, મહાન પરાક્રમી. બંને ભાઈઓને અને વાનરવીરોએ ખૂબ સમય સુધી ટકડર જીવી છતાં તેઓ ન ટકો શક્યા. યમે બંને ભાઈઓને પકડી કયક્યાવીને બંધનોથી બાંધ્યા અને નરકાગાર જેવા કેદાળાનામાં ધકેલી હીધા. અની સાથે એના સમગ્ર પરિવારની, સૈન્યના પણ એ જ દુર્ઘટા કરી. હે પરાક્રમી રાજા! આ તબક્ક આપની સમજ મહાન કર્તવ્ય આદ્ય કરવાની ફરજ અડી થઈ છે.

વાનરવેશના એ ભાઈઓ આપના વંશપરંપરાગત સેવકો છે, એટલું જ નહિ પણ આપના માટે તે પ્રીતિના પાત્ર છે. તેમને યમના નરકાગારમાંથી મુક્ત કરવા એ આપનું કર્તવ્ય છે.

રાવણે દાંત કયક્યાવ્યા અને તેણે પવનવેગને કહ્યું :

‘ખરેખર, મારા તે આશ્રિતોની દુર્દ્દાનું કારાણ હું % છું. આશ્રય આપનારની નબળાઈ વિના આશ્રિતની કદર્થના થઈ ન શકે. મેં એમનું ધ્યાન ન રાખ્યું જાણો દૃષ્ટ યમે એમની આવી વિટંબણા કરી... હમણાં જ એ યમને તેમનું ફળ ચખાડું છું.’

યુદ્ધપ્રિય દશમુખે યુદ્ધનાં નિશાન ગગડાવ્યા! સૈન્યના આશ્રયનો પાત્ર ન રહ્યો.

‘વળી કંના ભાર વાગ્યા?’ હાથમાં ગઢા ઉંઘાળતો કુભકર્ષ દોડતો આવ્યો અને પૂછ્યું.

‘જ ફાટચા હોય તેના...’

લંકાની રાજસમામાં

૭૭

‘કોણ ફાટ્યો છે વારું?’

‘પેલા બનાવટી છન્દનનો બનાવટી ટિક્કપાલ યમ!’

દશમુખે બધો વૃત્તાંત કુભકુર્ણને કહ્યો. સૈન્ય તો તૈયાર જ હતું. પુષ્પક વિમાનમાં બેસી સૈન્ય સાથે રાવણ ડિચ્કિન્ધાનગરીની નજીક આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે યમે બનાવેલ સાત નરકાગાર જોયાં.

પોતાના પ્રિય સેવક સેનિકોની તેમાં થતી ભયંકર કદર્થના જોઈ દશમુખનું હૈયું પૂરુષ ઉછ્યું.

યમના સુભટો, યક્ષરજા અને સૂર્યરજા વગેરેને ધારધાખતો સીસાનો રસ પાતા હતા. પથ્થરની શિલા પર પદ્ધાડતા હતા. તીક્ષણ ત્યક્તારથી છેદનબેદન કરતા હતા. દશમુખ આ જોઈ શકે ખરો? ક્ષણ વારમાં તેણે નરકાવાસના રક્ષકોને માર્દી-માર્દીને ભગાડી મૂક્યા... નરકાવાસોને તોડીકોડી નાન્દ કરી દીધા. સૂર્યરજા... યક્ષરજા વગેરે સેવકગણને મુક્ત કરી દીધો.

મહાન પુરુષોનું આગમન થાય અને કલેશ, વિખાંડ ટકે એ તો દીવો આવે છતાં અધકાર ટકે, તેના છેંબી વાત કહેવાય!

નરકાવાસના રક્ષકો તો દોડચા યમની પાસે! બૂમ પાડતા, હાથ ઉછાળતા રક્ષકો યમની પાસે આવી પહોંચ્યા.

આમ અચાનક આવી પડેલી આફતમાં રક્ષકો બેબાકળા બની ગયા. યમ પડા ક્ષણ વાર વિચારમાં પડી ગયો; એ કંઈ પૂછે એ પહેલાં તો રક્ષકોએ થોથરાતી છલ્યે કહેવા માંડ્યું.

‘અરે... અમે તો મરી ગયા, મહારાજ...’

‘શું થયું પડા?’

‘દશમુખ અચાનક તેના ચુનંદા સેનિકો સાથે આવી પહોંચ્યો છે. નરકાવાસોને નાન્દ કરી દઈ દુશ્મનોનો કબજો લઈ લીધો છે. હવે...’

‘હવે? એ તોંકાની દશાનનનો અંત આવ્યો સમજો...’ યમનો ચહેરો લાલચોળ બની ગયો. નગરમાં પુદ્રાણાં નિશાન ગડગડ્યાં. ગણ્યા ગણ્યા નાહિ તેટલા સેનિકોની ઝાજ સાથે યમ નગરની બહાર નીકળ્યો.

દશમુખ તો તૈયાર જ હતો.

સૈન્યની સામે સૈન્ય અથડાયું. ક્ષણવારમાં તો ડિચ્કિન્ધાની ઘરતી રઘુરથી રંગાઈ ગઈ.

૫૮

જેણ રામાયણ

યમ મરણિયો થઈને જગ્યામો રહ્યો હતો. દશમુખને હંસાવવા તેણે બાણોનાં વરસાદ વરસાવ્યો. પણ દશમુખે ય ક્યાં ગાંજ્યો જાય અંવો હતો! તેણે અંવાં તીર ફેંકવા માંડ્યાં કે યમનાં તીર વચ્ચેથી જ ચૂરેચૂરા થઈ ગયાં! યમ યમદંડ લઈને જાટક્યો. રાવણે 'કૃત્રમ' શસ્ત્રથી ક્ષણવારમાં તે દંડના ભૂકા ઉડાવી દીધા. ફરીથી યમે બાળો છોડવા માંડ્યાં... અંવાં છોડ્યાં કે આકાશ બાળોથી છવાઈ ગયું! દશમુખ છેડાઈ પડ્યો! તેણો મિજાજ ગયો. અત્યાર સુધી તો તે યુદ્ધને એક રમત ગણીને લડી રહ્યો હતો, પરંતુ હવે તેણે અલ્પકાળમાં જ યુદ્ધનો અંત લાવવાનો નિર્ધાર કર્યો. તેણે એવા જોરથી બાણોનો મારો ચલાવ્યો કે યમના અંગેઅંગમાં તીક્ષ્ણ તીરો ભોકાઈ ગયાં. યમનું સૈન્ય ત્રાસ ત્રાસ પોકારી ગયું.

યમ મૂઝાયો. તેણે વિચાર્યું;

'નાહક કમોતે મરવું પડશો. આમેય આ રાજ્ય ક્યાં મારું છે! 'જીવતો નર ભદ્રા પામે...' માટે અહીંથી ઇન્દ્રની પાસે પહોંચી જવું એ જ શ્રેયકર છે.'

યમ ભાગ્યો. સીધો રથનૂપુર પહોંચ્યો. ઇન્દ્રની સામે અંજલિ જોડીને કહ્યું:

'સ્વામી! તમારા યમપાણાને આજે તિલાંજલિ આપું છું.. મારે આવું યમપણું નથી કરવું. તમે રાણ થાઓ કે નારાજ થાઓ. પણ હવે, ત્રાસ ત્રાસ પોકારી ગયો છું. દશમુખ જમનાં પણ જમ પાક્યો છે!'

'શું કર્યું તેણે?' યમની વાતોથી વિહ્લાવળ બની ગયેલા ઇન્દ્રે પૂછ્યું.

'અરે ગજબ કરી નાંખ્યો...'

'એ અરું, પણ શું ગજબ કર્યો, એ કહોને?'

'નરકાવાસના રક્ષકોને મારી ભગડાડ્યા, નરકાવાસો તોડી નાંખ્યા, યુદ્ધમાં કેટલાય સુભટોનો સંહાર કર્યો.'

'પછી?'

'પછી? જાણતા નથી? વૈશ્વવાણને પરાજિત કરી લંકા લીધી, પુખ્પક વિમાન લીધું.'

'હું?' લંકા હાથમાંથી ગયાના સમાચાર સાંભળી ઇન્દ્ર સત્ત્વ બની ગયો અને સાથે જ આવેશથી ઘમઘમી ઉઠ્યો.

'હા જી રાજન, હવે એ દશમુખ શું નહિ કરે તે...'

'હું જરાય નહિ ચલાવી લઉં. એ આજ કાલનો છોકરો...'

લંકાની રાજસભામાં

૫૫

‘અરે એ દ્રાકરો નથી, એ તો હજાર વિદ્યાર્થોનો નાથ છે, નાથ!’ કુલમંત્રીઓનોં ઇન્દ્રને ઠડો પાડ્યો. બળવાન શત્રુ સાથે પુછ કરવું એટલે સામે ચાલીને કુલના ક્ષયને નાંતરવાનું. એવી મૂર્ખાઈ એં પુદ્ધમંત્રીઓં ઇન્દ્રને કરવા હે નહિ. યમને વેતાઢ્ય પર્વત પરનું ‘સુરસંગીત’ નગર આપ્યું. યમે ત્યાં પોતાની રાજધાની સ્થાપી, રાજ્ય કરવા માંડયું.

યમ ભાગ્યો એટલે યમની સેના પણ ભાગી. દશમુખે ડિઝિન્ધામાં ગ્રવેશ કર્યો, સુર્યરજાને ડિઝિન્ધાના સિંહાસને સ્થાપિત કર્યો અને યક્ષરજાને યક્ષપુરનગરનો અધિપતિ બનાવ્યો. રાવણ ત્યાંથી સીધો જ પુષ્પક વિમાનમાં બેસી લંકામાં ગયો. પિતામહના સિંહાસન પર વિધિપૂર્વક રાવડાનો અભિષેક કરવામાં આવ્યો.

એ દિવસે લંકાવાસીઓના હર્ષસમુદ્રમાં ભવ્ય ભરતી આવી. રાવણ જેવો અજોડ પરાકર્મી અને હજાર વિદ્યાર્થોનો સ્વામી પોતાના રાજ્યનો શાસક બનતો હોય ત્યારે કોને હર્ષ ન થાય?

દિવસો, મહિનાઓ અને વર્ષો વીત્યાં.

એક દિવસ રાવણની સ્મૃતિમાં મેરુણિરિ ઉપસ્થિત થયો. મેરુ પરનાં શાશ્વત કિનયૈયોને જુહારવાની અભિલાષા પ્રગટી.

શુંમે શીଘ્રમાં।

તેણે તરત જ પોતાના અંતઃપુરની સાથે ગિરિયાત્રાનો કાર્યક્રમ ગોઠવી દીધો. પૂરા આડંબર સાથે પ્રયાણ કરી દીધું. પરંતુ રાવણના ગયા પછી લંકામાં એક રોમાંચક કિસ્સો બની ગયો.

મેધપ્રભ નામનો એક વિદ્યાધરનો પુત્ર ‘ખર’ લંકા પર થઈને પસાર થતો હતો.

લંકાના રાજમદાલયની અગાસીમાં રાવણની બહેન ચંદ્રનભા બેઠી હતી.

ચંદ્રનભાની યૌવનથી લચી પડેલી દેહવેલડી પર ખર વિદ્યાધરની દૃષ્ટિ પડી. ચંદ્રનભા પ્રત્યે તેના હૃદ્યામાં અનુરૂપ પ્રગટ્યો. ચંદ્રનભાએ પણ ખરને જતાં જોયો ત્યાં વિકારને પરવશ થઈ ગઈ. ખરે ચંદ્રનભાના ભાવોને પરાયા; ખર ત્યાંથી જ ચંદ્રનભાને ઉપાડી પાતાલલંકામાં પહોંચ્યો.

પાતાલલંકામાં આદિત્યરજાના પુત્ર ચન્દ્રોદરને રાવડો રાજગાઢી પર સ્થાપેલો હતો. પરાકર્મી ખરે ચન્દ્રોદરને ભગડી મૂક્યો, અને પોતે પાતાલલંકાનો સ્વામી બન્યો.

મેરની યાત્રા કરી, રાવણો જ્યાં લંકામાં પગ મૂક્યો ત્યાં જ તેને સમાચાર

૭૦

જૈન રામાયણ

મધ્યા. બહેનના અપહરણની વાત સાંભળતાં જ રાવણા દેહમાં આગ લાગી. પણ મંદોદરી સાથે જ હતી. નણંદના અપહરણના સમાચારે પતિ પર પાહેલા પ્રત્યાધાતો ચતુર મંદોદરી કણી ગઈ.

‘આટલા બધો ધમધમાટ કરવાની શી જરૂર છે?’ મંદોદરીએ કહ્યું.

‘કેમ?’

‘આ પ્રસંગે આપ જે વિચાર કરો છો તે સુધોંય નથી.’

‘પણ તને શું ખબર કે હું ક્યો વિચાર કરે છું?’

‘ઓહો! મારા નાથ, આપની સાથે આટલાં વર્પો એક સહધર્મિણી તરીકે પસાર કર્યા, તે શું પાણીમાં બયાં છે? મારા હદ્યોશના મુખ પરના ભાવોથી સમજ શરૂ હું કે આપ કયા વિચારમાં છો!’

‘કહો ત્યારે હું શું વિચાર કરે છું?’

‘બહેનનું, અપહરણ કરનારને શિક્ષા કરવાનો!’

‘બરાબર!’

‘ના, બરાબર નથી! આપ જરા સ્વસ્થચિંતા વિચારો. જીવનમાં બનતા પ્રસંગોએ મનુષ્ય જો સ્વસ્થતાપૂર્વી વિચાર કરતો નથી તો તે પાછળથી પસ્તાય છે.’

‘તારે શું કહેવું છે?’

‘એ જ કે યુદ્ધનો વિચાર માંડી વાળો. કન્યા અવશ્ય કોઈને આપવાની જ છે. તે સ્વયં જ કુલીન વરને પ્રેમપૂર્વક વરી છે. તેમાં શું ખોટું છે? ચન્દ્રનભા માટે જર સુધોંય બર્તી છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ પરાક્રમી જર તમારો પણ એક વિશાસપાત્ર સેવક બનશો. માટે હું તો કહું છું કે આપણા પ્રધાન પુરુષને મોકલી ચન્દ્રનભાનો ભરની સાથે વિવાહ કરી દેવો જોઈએ અને પાતાલલંકા સન્માન સાથે સૌંપવી જોઈએ!’

રાવણા તો સાંભળી જ રહ્યો.⁴ મંદોદરીની રાજકારણમાં પ્રવેશતી સ્કૃષ્મ પ્રજા પર રાવણાના આશ્વર્યનો પાર ન રહ્યો.

મંદોદરી રાવણને કેવા માર્ગ દોરી રહી છે? શાંતિના માર્ગ, એટલું નહિ, પરંતુ આ નીતિ દ્વારા તે રાવણની પ્રતિક્ષાને વધારી રહી છે. જ્યારે જરને આ વાતની જાણ થશે ત્યારે તેના હેંયામાં રાવણ પ્રત્યે કેવો સદ્ગ્લાવ તથા સ્નેહ જાગશે!

ત્યાં ખૂબ એકાગ્ર ચિંતા મંદોદરીની વાત સાંભળી રહેલા બિલ્ભોપણો અને કુંભકર્ણો પણ મંદોદરીના માર્ગદર્શન પર મસ્તક ધુશાયાં, મહોરણાપ મારી.

लंकानी राज्यसभामां

७१

तरत जे रावणो मय अने मार्दीग नामना बे राक्षसवीरोने भोलाव्या अने आशा करी:

‘जाओ, पाताललंकामां जहांने चन्द्रनभानो भर विद्याधर साथे महोत्सवपूर्वक विवाह करी आवो.’

अने राक्षस विद्याधरो पाताललंकामां पढ़ोच्या, भरनी साथे चन्द्रनभानु लग्न करी, पाताललंका अरने सौंपी लंडा पाढा आव्या.

काणनी गति असम्भवित छे, वर्षा वीत्यां.

लंकानु राज्य सुव्यवस्थित बन्यु. रावणानी राज्यसभामां सर्व विषयो चर्चावा लाग्या. देश अने परदेशनी कथणती के सुधरती परिस्थितिओ पर समालोचनाओ थवा लाग्या. रावणानी सभामां, क्लाकारो कीर्ति कमावा मांडवा. संगीतकारो आवे छे, रावणाने रीजवी जाय छे. चित्रकारो आवे छे, रावणाने प्रसन्न करी जाय छे. नृत्यकारो आवे छे, रावणाने झुश झुश करी जाय छे. कथाकारो आवे छे, रावणाने रसतरबोज करी जाय छे.

रावण पाण तेमने अंवा धनभरपूर करी देतो के संगीतकारो संगीतमां गावा लाग्या! चित्रकारो चित्रमां रंग पूरवा लाग्या! नृत्यकारो नृत्यमां उतारवा लाग्या अने कथाकारो कथामां प्रवाह वहेतो करवा मांडवा! एक दिवस एक कथाकारनी वातमांथी एक वात नीकली पडी.

वात आ हती.

डिष्टिन्धामां सूर्यरजा सुभपूर्वक काण निर्जमन करतो हतो. तेनी छन्दुमालिनी राणीअे एक पुत्रने जन्म आयो. तेनु नाम पाडवामां आव्यु वाली. वालीनी वीरता अजेऽ. वाली ज्यां तरुणवयमां आव्यो त्यां तेणो कमाल करवा मांडी.

रोञ्ज ते ‘जंबूदीप’ ने प्रदक्षिणा देवा मांडयो अने सर्व जिनचेत्योनी यात्रा करवा मांडयो.

छन्दुमालिनीअे बीजा एक पुत्रने जन्म आयो. तेनु नाम ‘सुश्रीव’ पाडवामां आव्यु अने त्यार बाट जे पुत्रीने जन्म आयो तेनु नाम सुप्रभा हतु. सूर्यरजना भाई यक्षरजनी अर्धगिना हरिकान्ताअे पाण बे प्रबल पराकमी युवानाने जन्म आयो. तेमनां नाम नव अने नील पाडवामां आव्या.

वृद्ध सूर्यरजाअे नवी प्रजाने निडाणी. तेणो ज्येष्ठ के ‘वाली विश्वनो अजेऽ पराकमी छे.’ भरा! राज्य वालीने सौंपी सूर्यरजाअे संसारनो त्याग क्यों.

૭૨

જૈન રામાયણ

સંયમ સ્વીકારો, કર્મવનને સળગાવી દેવા, તીવ્ર તપને તપવા માંડયા. જ્યાં કર્મવન બળીને ખાખ થઈ ગયું ત્યાં તો મુક્તિવાસમાં જઈ પહોંચ્યા.

રાવણ કથાકારની આ કથા એક રસે સાંભળી રહ્યો હતો.

‘વાલી વાનરદીપનો અવિપત્તિ બન્યો. પોતાના નાનાભાઈ સુશ્રીવને યુવરાજપદે સ્થાપ્યો. સુશ્રીવ પણ વાલીને પગલે પગલે ચાલનારો છે. તેની દૃષ્ટિમાં નિર્મળતા છે. તેના વિચારો ન્યાયપૂત છે, તેનું અંત:કરણ કરુણાભીનું છે. તેના બાહુ પરાકમી છે. આમ સુશ્રીવ, નલ અને નીલની સાથે વાલી પ્રચંડ શક્તિને ધારણ કરી રહ્યો છે.’

કથાકારે વાલીના પરાકમની પેટ ભરીને પ્રશંસા કરી.

પરંતુ એ કથાકાર ક્યાં જાણતો હતો કે એની કરેલી પ્રશંસા ઓક ભયંકર વિગ્રહનું બીજ બનનારી છે!

ગુણીપુરુષોની પ્રશંસા પણ ક્યારેક ગુણીપુરુષોને સંકટમાં મૂકી દેનાર બને છે. ગુણીપુરુષોની પ્રશંસા પણ એવી વ્યક્તિઓ આગળ ન કરવી જોઈએ કે એ પ્રશંસા પર જેઓ અંતરના અનુમોદન પાથરવા માટે તૈયાર ન હોય.

બીજાના મહાન ઉત્કર્ષની કથા સાંભળી એના અનુમોદનની પુણ્યાંજલિ ચઢાવનારા પુરુષો પૃથ્વી પર બહુ થોડા મળશે.

વીર વાલીને પોતાનાં ચરણોમાં ગુકાવવાની મેલી મુરાદ રાવણાના હૈયામાં જન્મી. સભાનું વિસર્જન કરી દઈ, રાવણ પોતાના ખાનગી મંત્રગ્રાલયમાં પહોંચ્યો ગયો અને પોતાના વિશ્વાસમાત્ર દૂતને બોલાવ્યો. દૂતને વિસ્તારથી વાલી પરનો સંદેશો આપી, કિષ્ણન્દ્યા તરફ રવાના કર્યો અને વાલી શો પ્રત્યુત્તર આપે છે તેની રાહ જોતો બેઠો.



૩૫. રાજ વાલી

રાજદૂત ત્વરિત ગતિએ કિછિન્ધાના બાબુ ઉદ્ઘાનમાં આવી પહોંચ્યો.

આજ અં રાજદૂતે કિછિન્ધાને નવી રોનકમાં નીરાખી. ઠોરી નયનરમ્ય ગજનયુંભી કિનમણિઓ પર ધજાઓ લહેરાઈ રહી હતી, પંક્તિબદ્ધ ભવ્ય મહાવયોની વચ્ચેથી આરસમદેલા અને વિશાળ રાજમાર્ગો પર કજારો... લાખો મનુષ્યો સુખ અને શાન્તિથી પસાર થઈ રહ્યા હતા. ધન, યૌવન અને આનંદથી કિછિન્ધાની ગલીઓ હસી રહી હતી. રાજદૂત રાજમાર્ગ પરથી પસાર થયો. ચોરે અને ચીટે તેણે વાલીની એકધારી પ્રશંસા સાંભળી; વાલીના નૃષ્ણો, વાલીનાં પરાક્રમો, 'વાલીની કિનભક્તિ... નાનાં નાનાં બાળકો પણ-

'વાલી રાજ જ્યવંતા જ્યવંતા!

'વાલી રાજ બહુ ગમતા બહુ ગમતા!'

બોલતાં ને નાચતાં હતાં!

રાજદૂત રાજમહાવયના ગ્રાંગણમાં આવીને ઊભો રહ્યો.

રાજમહાવયની ભવ્યતાએ તેને આંજી નાંયો. લંકાના રાજમહાવયની શોભા તે વીસરી ગયો.

ત્યાં એક રાજરક્ષક પુરુષ રાવણા દૂતની પાસે આવી પહોંચ્યો.

'જ્ય કિનેન્દ્ર!' રાજરક્ષક પુરુષે ગ્રાણામ કર્યા!

'જ્ય કિનેન્દ્ર!' સામેથી રાજદૂતે પણ ગ્રાણામ કર્યા!

બંને કિનભક્ત રાજેન્દ્રોના અનુયાયીઓ છે, એટલે કિનેન્દ્ર તો તેમની જીબ પર જ રમતા હોય.

'ક્યાંથી પથાર્ય છો અને ક્યાં જવું છે?'

'હું લંકાપતિનો આસ રાજદૂત હું અને રાજ વાલીને મારે મળવું છું.'

પેલા રાજરક્ષક પુરુષે છશારો કર્યો અને પોતે ચાલવા માંડ્યું. રાજદૂતે પણ તેની પાછળ પાછળ જવા માંડ્યું. રાજરક્ષક પુરુષ રાજદૂતને રાજ્યસભાને દ્વારે ઊભો રાખી, પોતે સીધો જ વાલીની પાસે પહોંચી ગયો, અને લંકાથી રાજદૂતના આગમનની વાત કહી.

'રાજદૂતને અંદર આવવા દો.' વાલીએ અનુઝા આપી.

તરત જ રાજદૂતને લઈ રાજપુરુષ દાજર થયો. રાજદૂતે વાનરપતિ વાલીને જુડીને માણામ કર્યા.

૭૪

જેણ રામાયણ

‘હે રાજન! હું લંકાપતિ મહારાજ દશમુખનો દૃત છું અને તેમનો એક મહત્વનો સંદેશો લઈને આવ્યો છું’ દૃતે વાતનો ગ્રારંભ કર્યો.

‘કહો, મિત્ર શો સંદેશો મોકલ્યો છે?’

‘આપણી અજાગ્ર નહિ જ હોય છતાં કહી દઉં કે અમારા પૂર્વજ કીર્તિધવલ અને તમારા પૂર્વજ શ્રીકંઠ. શ્રીકંઠ દુશ્મનોથી ગ્રાસ પામી અમારા પૂર્વજ કીર્તિધવલના શરણો આવેલા.

કીર્તિધવલે શ્રીકંઠનું શત્રુથી રક્ષણ કરી, પોતાના તે સાળાને આ વાનરદ્વીપ આપેલો. બસ, પછી તો જે જે વાનરદ્વીપના રાજાઓ થયા, તેમણે લંકાપતિનું સ્વામીત્વ સ્વીકાર્ય. લંકાપતિઓએ પણ તેમને પોતાના સેવકો ગરણીને અવસરે અવસરે તેમનું રક્ષણ કર્યું... અને તમારા પિતા સ્વર્યરજાને યમના નરકાગારમાંથી કોણો મુક્તા કર્યા, તે સાહુ કોઈ જાણો છે. તે સ્વર્યરજાના તમે ન્યાય-નીતિ સંપન્ન પુરત્રલ છાં! તમારે પણ તમારા પૂર્વજોને પગલે ચાલીને લંકાપતિનું સ્વામીત્વ સ્વીકારી તેમની સેવામાં ઉપસ્થિત થવું જોઈએ.’

દૃતે જે કંઈ કહેવાનું હતું તે, અટકાયા વિના, મીઠી જબાને કહી દીધું. પરન્તુ વાલીના અંત: કરણમાં દ્રેમનો દાવાનળ સગળી ઊઠ્યો. છતાંય તે આંતરિક ભાવને તેણે પોતાના મુજબ પર આવવા દીધો નહિ.

ગંભીરતાનો ગુણ મનુષ્યના ટેલમાં વિકૃતિ આવવા હેતો નથી. જ્યારે જેનામાં ગંભીરતા નથી હોતી તે, સામાન્ય આપત્તિના પ્રસંગમાં પણ વિકૃતિને વશ થઈ જાય છે.

વાલીએ જિનવાણી દ્વારા પોતાના અંતરાત્માને ગંભીર, ઉદાર અને પ્રશાંત બનાવ્યો હતો. તેણે ખૂબ જ મધુર સ્વરે તેને પ્રત્યુત્તર આપ્યો :

‘હે વિયક્ષણ! લંકાપતિના સંદેશને મેં સાંભળ્યો. તે સંદેશાના પ્રત્યુત્તરરૂપે હું જે કહું તે, તું તારા નાથને કહેજો?’

‘હું રાક્ષસરાજા અને વાનરરાજાઓના પરાપૂર્વથી ચાલ્યા આવતા સ્નેહસંબંધને જાળું છું. તે સ્નેહસંબંધ આજદિનપર્યેત અખંડ રહેલો છે અને ભવિષ્યમાં પણ અખંડિત રહે તે હું ઈચ્છા છું.

પરંતુ તે સ્નેહસંબંધ સેવ્ય-સેવક તરીકેનો પૂર્વે હતો નહિ અને આજ પણ નથી. પૂર્વકાળથી આપત્તિ અને સંપત્તિમાં બસે વંશો સહભાગી રહેલા છે.... પરસ્પર સહાયક બનેલા છે. શું મિત્ર પર આપત્તિ આવે અને બીજો મિત્ર તે આપત્તિ દૂર કરે તેથી તે બસે વચ્ચે સેવ્ય-સેવક સંબંધ થઈ જાય છે? લંકાપતિએ

वीर वाली

७५

माता-पितानं पमना नासमांथी मुक्त कर्या तेथी शु लंकापति अमारो पशा राजा
बनी गयो? अमे तेना संवदो भनी गया? हरणिज नहि.'

'ऐ प्रियवादी दृत! आ वाली वीतराग सर्वज्ञदेवनां चरणोमां अने सद्गुरु
साधुनां चरणोमां ज नमे छे. तेमने ज पोताना स्वाभी, नाथ माने छे. तारा
लंकापतिने वणी आवो कोड क्यांथी जाय्यो? भरेभर, लंकापतिअे आजे गंगाजल
जेवा पवित्र संबंधने मविन करी दीधो. असंख्य काणथी चाल्या आवता स्नेहने
भांगी नाप्यो छे.

बाकी, ए दशमुख भिन्नकुलमां उत्पन्न थयेलो छे, तेम ज पोतानी शक्तिनुं
तेने भान नथी, तेथी हुं अेवुं पगलुं नहि भर्कु के जेथी वानरवंशना उज्ज्वल
यशने कुंक लागे. हा, ते झो अमारु अहित करवानी बालिश येष्टा करशे तो,
अमे ज़ुर तेनो वज्ञो जवाब अमारा प्रयंत्र सामर्थ्यथी वाणीशु. विग्रहनी
शहुआत अमे नहि करीअे, के जे शहुआत स्नेहना लीलाइभ वृक्षनो उच्छेद
करनार छे. माटे, तारा स्वाभीने कुहेजे के अेनी शक्ति पहांचे तेटबुं करी ले!'

किञ्चिन्धि पर्वतनां शिखरो धाराधारी उठायां. किञ्चिन्धिनगरीनी शेरीओ
भगभणी उठाई.

सुग्रीव, नल, नील वर्गे सेंकडो अश्रगष्ठय संनानीओनां काणजां कंपी
उठायां. असंख्य असंख्यकाणथी चाली आवती बे प्रदेशोनी मैत्रीना चूरा थई
गया. शाथी? परना उत्कर्षने नहि सही शक्तवानी तुझु वृत्तिथी! भिन्नराज्यना
राजवीनी प्रशंसा सांभળवा माटे रावणा असमर्थ बन्यो. कडो के, तेना दुष्ट
भविष्यनी आ एक सूचक घटना हती. राजदूत अख्य समयमां ज लंका पाछो
झर्या. लंकापति दशमुखनी समक्ष उपस्थित थयो अने वालीना प्रतिसंदेशने
अक्षरश: कही संभलाव्यो.

बस, अेनी धारया साची पडी. तेणो युद्धनां निशान वगडाव्यां. लाखो
सैनिको रावणनी पाछण खडा थई गया. वार केटली! जोतजोतामां तो किञ्चिन्धि
पर्वत पर राक्षस सैनिकोनां टोणेटोणां उतरी आव्यां. वाली तो दृतना जतां ज
समजु चूक्यो हतो के हमणां रावणा आव्यो समजो!

किञ्चिन्धाना एक एक स्त्रीपुरुषने वालीना अजोड पराक्रममां पूर्ण विश्वास
हतो. वालीनो विजय ज थाय, वाली कठीये हारे नहि तेवी अविचल श्रद्धाथी
प्रजाजनो निर्भय हता.

सुग्रीव, नल अने नील, त्रिष्णुनी साथे पोताना जुस्साभर्या सैनिकोनी साथे

૭૭

જૈન રામાયણ

વાલીએ યુદ્ધના મેદાનમાં પ્રયાશ કર્યું. પરાક્રમીને યુદ્ધનો અતિથિ ખરેખર પ્રિય હોય છે!

ખૂનખાર જંગ જામ્યો.

બંને પક્ષે જીવોની ભયંકર ખુલારી થવા લાગી. પરંતુ આ ખુલારી જોઈ વાનરપતિ વીર વાલીનું હથ્ય રડી ઉઠ્યું.

‘શા માટે આટલો બધો નિરર્થક માણીસંહાર?’ તરત જ વાલીએ પોતાના રથને રાવણાની તરફ હંકાર્યા. રાવણાની સામે આવી, વાલીએ રાવણાને કહ્યું:

‘હે દશમુખ! વિવેકી મનુષને સૂક્ષ્મ જંતુ-માત્રનો વધ કરવો ન શોભે તો પછી આ પચેન્દ્રિય જીવોની હત્યા તો કેવી રીતે શોભે? કદાચ તું કહીશ કે દુઃખમન પર વિજય પ્રાપ્ત કરવા માટે, આ હત્યા કરવી પડે. તો પણ હું કહું છું - પરાક્રમીઓ પરાક્રમીઓની સાથે લડી લઈ આ નિર્દોષ જીવોનો સંખાર શું ન અટકાવી શકે? તું પરાક્રમી છે એટલું જ નહિ, પરંતુ પરમાત્મા જિનેશ્વરનો ઉપાસક શ્રાવક છે. આ સૈન્ય દ્વારા યુદ્ધ કરવાનું મુક્તી દે. જે યુદ્ધ સાચે જ રૌરવ નરક માટે છે.’

વાલીનાં સત્ત્વશલોછબ સત્ત્વવચન દશમુખના માનસ પર ધારી અસર ઉપજાવી શક્યાં. દશમુખે ધર્મના મર્મને પિછાળ્યો.

બંને પક્ષે સૈન્યોને યુદ્ધવિરામનો આદેશ અપાર્શ ગયો. સૈન્યનું યુદ્ધ થંભો ગયું. બંને રાજેશરોનું યુદ્ધ પારેભાઈ ગયું.

રાવણો-મંત્રપૂત અસ્ત્રો છોડવા માંડ્યાં. કપીશરે પ્રતિપક્ષી અસ્ત્રોથી રાવણના અસ્ત્રોને છેદી નાંખ્યાં. રાવણાના શસ્ત્રો મંત્રો, અને અસ્ત્રો... વીર વાલીએ બધાને નિષ્ફળ બનાવી દીધાં.

જેમ જેમ રાવણ નિષ્ફળ થતો ગયો તેમ તેમ તેનો રોપ વધતો ચાલ્યો. રાવણે અતિમિ ચન્દ્રહાસ ખડગ ઉપાડ્યું.

મહાદાસુધા ખડગ લઈને રાવણ વાલીની તરફ ધર્યો, ત્યાં વાનરસૈન્યમાં હાઠાકાર મચી ગયો. સુગ્રીવ, નલ, નીલ, વર્ગેં પરાક્રમી વીરોની આંખોમાંથી અંગારા વરસવા માંડ્યા. બીજી બાજુ રાક્ષસ સૈન્યમાં દર્પની ચિંચિયારીઓ થવા માંડી.

પણ કષ્ટ વારમાં કેઈ અવનવું જ બની ગયું! માતેલા સાંઠની જેમ ધર્સમસતા આવતા રાવણને મહાવીર વાલીએ રમતમાં ને રમતમાં દાની જેમ ડાબા લાયે ઉપાડ્યો, બગલમાં ફાખ્યો અને વાલી આડાશમાં ઊડ્યો. બિચારું ચન્દ્રહાસ

वीर वाली

३७

भद्रतानुं तां रावणाना दायमां लटकतुं ज रही गयुं. ज्यां रावण ज वालीनी बगलमां लटकतो थष गयो, पढ़ी चन्द्रलासनुं तां पूछवुं ज शुं!

कुम्भकर्ण, बिभीषण, इन्द्रजित, मेधवाहन वगेरे राक्षस सुभटोना प्राण उत्ता थष गया. वालीओं तो जंबुद्वीपने प्रदक्षिणा देवा मांडी: एक वार, जे वार... त्रिष्ठा वार अने चार वार!

बगलनी भीसमां जडायेवा रावणानी दशा तो अधिक हुःभद्रायी बनी गई. लाखो, करोडो सैनिकोंनी समक्ष वालीओं करेली पोतानी भयंकर कठर्थना तेना स्वमानी... अने अभिमानी आत्माने माटे नरक करतां पश अधिक लागी. हजार हजार विद्याओंनां स्वभी पड़ा वीर वालीनी आगण अशरण अने अनाथ बनी गयो!

वालीओं चार वार प्रदक्षिणा दृष्ट आवीने दशभूषणे बगलमांशी मुक्त कर्यो. शरमथी, वज्रजाथी रावणानुं मस्तक नीचुं नभी गयुं. एक बाजू राक्षस सैन्य अने बोझ बाजू वानर सैन्य, वयमां उम्भा छे रावण अने वाली. वीर वालीओं त्यां गंभीर ध्वनिथी कह्यु :

‘वीतराग सर्वक्षंडव श्री अरिहंतपरमात्मा सिवाय आ विश्वमां मारे कोई वंहनीय नथी, पूजनीय नथी. पिक्कार छे अे देपभूलड अभिमानने के जे अभिमानो, मन नभाववानी आरा राष्ट्रनारा ओवानी आ महाहुद्दशा करी.’

‘ते करेला अमारां मातापिता परना उपकारनी स्मृतिथी में तने मृत्युना भयमांशी मुक्त कर्यो छ. अटेलुं ज नहि पश आ धरतीनुं राज्य पक्ष तने आपुं छुं माटे तुं राज्ञ था! ज्यां सुधी हुं तारो प्रतिस्पर्धा छुं त्यां सुधी तारी राज्यपिपासा पूर्वी नहि थाय. माटे हुं आजे परम पारमेश्वरी दीक्षा स्वीकारीश. डिङ्किन्धानां राज्ञ सुश्रीव बनां. परेतु ते तारी आज्ञाने धारण करशे. बस! तमांचे मंगल थाओ.’

सुश्रीव, नव, नीव... वगेरे हजारो नरवीरोनी आंभमांशी अंसुनी धारणो वडेवा मांडी. वडावा वालीने दूर दूर ज्ता जोई वानरसैन्य ध्रुसके ध्रुसके रोवा मांडयु.

रावणानी आंभोमां जषजग्नियां भराई गयां. कुम्भकर्ण, बिभीषण वगेरे वालीना पराक्रम उपर अने अंथीय अधिक वालीना महात्याग पर स्तब्ध बनी गया.

वालीओं आम आचाधायों संसारत्यागनो निर्धार केम कर्यो? वालीने ऐवुं ते शु निभित मर्युं के आम अचानक तेणे संयमभार्ग जवानो निर्झय कर्यो?

૭૮

જૈન રામાયણ

ઉપલક્ષિયા દૃષ્ટિથી આ વાત નહિ સમજાય. સ્થ્યલ બુદ્ધિથી આ મર્મ નહીં પમાય. વૈત્રવણે પરાજિત અવસ્થામાં સંયમ સ્વીકાર્યો. તે પણ સુધોંય જ કર્યું હતું. આજે વાલી વિજયી અવસ્થામાં સંયમ સ્વીકારે છે, તે પણ તેટલું જ સુમેળવાણું છે.

બંને યુદ્ધભૂમિ પર સંયમી બન્યા!

બંને રાવણની સામે સંયમી બન્યા!

વાલીની આંતરિક ભૂમિકાની ભવ્યતા સાથે એના અણાધાર્ય નિર્ણયને સંબંધ છે. બાલ્યકાળથી તે જિનદેવની નિકટમાં આવેલો છે, કણો કે જન્મજન્માંતરથી તેનો વીતરાગની સાથે પરિચય છે. તે પરિચયે તેને વીતરાગતાની દૃષ્ટિ આપેલી છે.

વિરાણીને વિજયી અવસ્થા પણ વૈરાણ્યની વૃદ્ધિ માટે જ બને! કારણ કે વૈરાણ્યની વેધક દૃષ્ટિમાં સાંસારિક ભૂમિકા પરના વિજયોમાં પણ પરાજય જ દેખાય છે. એના મને આવા વિજયો મૂલ્યલીન સમજાય છે. સાંસારિક વિજય કદીય ચરમ વિજય બની શકતો નથી. સાંસારિક વિજય પછી પરાજય આવે જ છે! સંસારની ભૂમિકા પર બધું ચંચળ છે!

પરાજય પણ ચંચળ છે.

વિજય પણ ચંચળ!

વાલીની દૃષ્ટિમાં રાવણ પરનો આ વિજય પણ ચંચળ દેખાય છે! અટલું જ નહિ, પરંતુ આવા મેળવેલા વિજયો પાછળ એ અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ, વ્યાખ્યાઓ અને વ્યગ્રતાઓની કલ્પના કરે છે, કલ્પનાના વિસ્તારમાં તેને સમગ્ર સંસાર, વિજયી સંસાર કે પરાજિત સંસાર અસાર ભાસે છે, ત્યાજ્ય ભાસે છે. તેની ચિનગારીસ્વરૂપે રહેલી વૈરાણ્યભાવના અંક વિરાટ દાવાનણરૂપે પ્રગટ થઈ અને એ દાવાનણમાં સમગ્ર સંસારિક વાસનાઓ બળીને ભર્સીભૂત થઈ ગઈ.

વાલીના રાવણ પરના વિજય કરતાં પણ વિજયી અવસ્થામાં સંસારના ઓણો કરેલો સર્વત્યાગ, મનુષ્યજાતને ઓક માર્મિક બોધ આપી રહ્યો છે.

આજે વિજય મનુષ્યજાતને રાગ ભણી જાય છે, ત્યારે 'વિજય વૈરાણ્ય ભણી' પણ લઈ જઈ શકે છે.' આ દિવ્ય દૃષ્ટિ, વાલીનો આ જીવનપ્રસંગ આપી જાય છે. વિજય જ્યારે રાગ તરફ જેંચી જાય ત્યારે સમજવું કે આપણો પુનઃ પરાજય તરફ ઠસડાઈ રહ્યા છીએ. વિજય વૈરાણ્ય તરફ જેંચી જાય ત્યારે સમજવું કે હવે આપણો પરાજય સર્વદા અસ્ત પામી ગયો! આપણો સદ્ગ વિજયી જ બન્યા રહેવાના.

गगनचन्द्र महर्षि पासे वाली राजाओं प्रवर्ज्या स्वीकारी.

ठिनप्रतिठिन वाली महामुनि अध्यात्मनी उम्रत भूमिकाए पहांचवा लाग्या. हन्द्रियनिरोध अने वृन्निनिरोधनी सिद्धि माटे रोज वालीमुनि नवी नवी उच्र प्रतिश्वाओं करवा लाग्या, महान तपस्यर्थाओं तपवा लाग्या अने स्मशान वर्गेरे भयेकर स्थणोंमे जઈने कायोंत्सर्ग-ध्याने रात्रिओं पसार करवा लाग्या.

निर्भमता अने निरहंकारितानी क्रोडिलाओंमे आ मुनिवृक्षनी साधनापत्त्ववित डाणीओं पर बेसी बेनमून गीत गावा मांडयां. महर्षिनी पवित्रतम् साधनाओं विश्वनी अतीन्द्रिय शक्तिओंने आकर्षी. छतां मुनिवर ए लब्धि, शक्तिओं प्रत्ये जराय न आकर्ष्या! विचरता विचरता महर्षि अष्टापदनी तपेटीमां आवी पहांच्या. तेमना चितमांथी एक साधनाशूरो विचार विघ्नतनी गतिथी पसार थई गयो.

आ तो चारशमुनि! आंखना पलकारामां तो ते अष्टापद जेवा विचाटकाय पर्वतनी टोये आवी उभा. भगवान ऋषभदेवना निर्वाळाथी गौरवपूर्ण बनेलो आ पहाड चोवीस तीर्थकरोनी स्मृति करावतो हतो. भरत चक्रवर्तीअं पिताना निर्वाणां शरमो घा अही मंटिरोनां सर्जन द्वारा रुजव्यो हतो! शोकनी आग रत्नमय छिनप्रतिभाओंने कंडारीने बुङावी हती.

महामुनि वालीओं ए छिननेशरदेवोनी भावनापूर्ण भावपूर्ण करी.

बस... अेक शिखरना अेकांत भागमां पहांची जઈ ध्यानाढूढ थ्या. खावानुं तो हये अेक महिनाने अंते हतुं! मासभमणना पारणे मासभमणा करवानो संकल्प करीने ज तेअं शिखर उपर आव्या हता! साधनाने माझे गति जोईओ... तीक्रगति जोईओ छे.

जे साधना लीधी, तपनी के त्यागनी, ज्ञाननी के ध्याननी, विनयनी के भक्तिनी... बस... अेमां आगण धपवुं... गाडानी गतिअे नहि, परंतु रोकेटनी गतिअे! गति अेट्ये शति. मात्र विसामो लेवा अटकवानुं. विसामो लेतां याद राखवुं जोईओ के 'हुं विसामो लई रह्यो हूं.' विसामो गतिने वेगवती बनावनार होय छे. गतिने वेगवत अनारे ते ज विसामो कलेवाप.

बीच बाजू किञ्चिन्मामां सुचीवे रावणाने पांतानी बहेन श्रीप्रभा आपी... लज्जांत्सव कर्यां. आम करवायी वानरद्वीप अने राक्षसद्विपनो तृटीयों संबंध अतूट रह्यो. सुचीवे दशमुनि आज्ञाने स्वीकारी. वालीना पुत्र यन्द्ररश्मिने सुचीवे युवराज बनाव्यो.

૮૦

જૈન રામાયણ

દશમુખ લંકા તરફ પાછો વળ્યો. જે જે રાજાઓની રૂપવતી કુવરીઓ જુએ છે તેની માગણી કરે છે. જો રાજભૂષણી પરદાવે તો ઠીક, નહિતર બનજબરીથી પણ પરદો છે!

આજ કર્મની વિચિત્રતા છે ને! એક બાજુ ગુણોની સુવાસ, બીજી બાજુ દોપોના કાંટા! ગુલાબમાં સુવાસની સાથે કાંટા મૂક્યા! રાવણમાં જિનમંજુસી, ઔદ્યાર્ય વગરે ગુણોની સુવાસની સાથે વિષયાંધતા અને હૃદતા વગરે દોપોના કાંટા હતા. પણ હતું એ પુષ્પ! કારણ કે એ ભવ્ય હતો કારણ કે એ ભાવિનો તીર્થકર હતો.



૧૦. વિશ્વવિજ્યની યાત્રાએ

સૂર્યાદ્ય થઈ ગયો હતો. પુષ્પક વિમાન તીવ્ર વેગથી નિત્યાલોક નગર તરફ બેડી રહ્યું હતું.

દશમુખના પ્રતાપી મુખ ઉપર ઉન્માદ અને ઉમંગની રેખાઓ ઊપસી રહી હતી. નિત્યાલોક નગરીની રૂપસુંદરી રત્નાવલીને પરણવા માટે તે જઈ રહ્યો હતો, વિમાન અષ્ટાપદ પર્વત પરથી પસાર થઈ રહ્યું હતું ત્યાં એક સભત આંચકા સાથે તે થંભી ગયું. અસ્મલિત ગતિશીલ પુષ્પક વિમાન આમ અકરમાતથી અટકી જતાં દશમુખ છેડાઈ પડ્યો.

‘કોણે મોતના મહેમાન બનવાની છચ્છા જાગી છે?’ ગજીના કરતા દશમુખે વિમાનને પર્વતના એક શિખર પર ઉત્તાર્યું. સૂક્ષ્મદસ્થિથી તેણે ચારેકોર નિરીક્ષણ કર્યું. ત્યાં તેણે બાજુના જ એક શિખર પર મહામુનિ વાલીને ધ્યાનરથ્ય અવસ્થામાં ઊભેલા જોયા. રાવણના મુખમાંથી સળગતા શાંદો છુટ્ટ્યા.

‘શા માટે આ દંબ કરે છે? શા માટે હજુ મારો પીછો નથી મૂકતો? પહેલાં પણ કોઈ અજ્ઞ માયાથી મને બગલમાં દબાવ્યો. હજુ પણ, ના ના, આજે તો હું તારી અંતિમ વિધિ જ કરી નાખું! ચન્દ્રદાસની સાથે મને ઉપાડીને તે સમુદ્રની આસપાસ ઘુમાવ્યો તો આજે આ આખા પર્વતની સાથે તને ઉપાડીને લવણ સમુદ્રમાં પદરાવી દઉં!’

અભિમાની મનુષ્યની આવી જ વેલછા હોય છે. એક વાખત વીર વાલીએ પોતાની છે દુર્દ્શા કરી છે તેની વેદના હજુ શર્મી નથી. ત્યાં કરીથી એ પરાક્રમીની સામે ધૂળ ઉડાડવાની ચેષ્ટા કરી રહ્યો છે! જાડો છે કે પોતાની એક હજાર વિદ્યાઓ, વાલીના બગલમાં પોતે સપડાયો ત્યારે નાકામિયાબ નીવડી હતી, હતાં એ વિદ્યાશક્તિના બળ પર પુનઃ વિદ્યાસ ધારડા કરી નવી આઝીત વહીની રહ્યો છે.

એ આસ્તાપદ પર્વતની તળેટીમાં આવ્યો. પુષ્પીને ચીરીને પર્વતની નીચે ધૂર્યો. હજારે વિદ્યાઓનું એક સાથે સ્મરણ કરીને વિરાટકાય પર્વતને તેણે ઉપાડવાની શરૂઆત કરી.

ધડાધડ શિલાઓ ગબડવા માંડી. શિખરો તૂટવા લાગ્યાં. એવો ભયાનક અવાજ થવા લાગ્યો કે હજારો ખોજન સુધી તેના પડધા પડવા લાગ્યા.

વાલી મહર્પિંડે અવધિજ્ઞાનના ડિવ્યપ્રકાશમાં દશમુખના અધમ હૃત્યને જોયું, તેમનું કરાગાભર્યું હેઠું કમકમી ઊહંયું.

६२

जैन रामायण

‘अररर, आ पापी केवुं दुष्ट साहस करी रखो छे? मारा प्रत्येना रोपथी आ भयंकर संहार करवा प्रेरायो. भरतेश्वरे निर्माण करेला आ भव्य तीर्थनो उच्छेद करी नांभशो.’ महामुनिअे रावणाना कुट्टयनुं परिष्णाम विचार्य.

‘पशा तेथी मारे शुं? मारे अने विश्वने शो संबंध छे? मैं जगत्थी संबंधने तोडी नांभयो छे. अरे, ज्यां मारा शरीर परथी पशा मैं ममत्वनुं विसर्जन कर्यु छे, त्यां मारे आ भवां परिष्णामना विचार करवाथी शुं?’

महामुनि अेकत्व भावमां गया; परंतु पाइषा वणी गया. ज्यारे अनेकना विचार करवानी पवित्र फरज उपस्थित थई होय त्यारे केवળ ज्ञातनो विचार करनार शानी न कर्हेवाय. महामुनि विचारे छे :

‘चैत्यरक्षा अने छ्यवरक्षानां कर्तव्यो आजे मारी सामे छे. माराथी ऐना प्रत्ये उपेक्षा केम थई शके? राग अने देखने जराय उंचानीचा थवा दीधा विना आ नराधमने कंठिक परयो देखाईं.’

अनेक मलान शक्तिअोना सागरसमा महामुनिअे मात्र पौताना पगना अेक अंगूठाने ज पर्वतना शिखर पर द्वायो.

उंचो थयेलो पहाड नीचे जवा मांडयो. पृथ्वी झाडीने नीचे पेठेलो रावण द्वायो, भूब द्वायो, अरे ऐवो द्वायो के भयानक चीस पाडी उडयो, राड पाडी उडयो.

त्यारथी ए ‘रावण’ कर्हेवायो.

दीनताभयो अवाज ज्यां महामुनिने अने पडयो तरत ज तेमणे द्वायेलो अंगूठो उपाडी लीधो! कृपाना सागर महामुनिने रावण प्रत्ये क्यां रोप ज हतो! अेक मात्र अनर्थथी अनुं वारणा करवुं द्यनुं, ते थई जयुं अंटवे भस!

शिक्षामात्र करवानी बुद्धिथी जे पगलुं भराय ते जुहुं अने रोपथी जे पगलुं भराय ते जुहुं. महान पुरुषो भीजानी भूल देखतां अनिवार्य संज्ञेऽग्रोभां देख विना शिक्षा करे भरा, परंतु ज्यां ए भूल द्वर थयेली जुअे अंटवे शिक्षा बंध करी हे. ज्यारे जगत्ना पामर ज्ववो भीजानी भूल झोर्ह रोपे भराय. छ, गुस्सो करे छे. पछी रोपमां ने रोपमां भीजाने शिक्षा करवा जाय छे, भवेने पछी सामाजे पौतानी भूल कभुली लीधी होय, दांप द्वर क्यों होय, छतां पेलो तो रोपमां ओ ज विचारवानों के ‘भराबर, ऐवा शिक्षा करूं के फरीथी माथुं ज न उंचके, तेने सीधोद्दोर करी नाहनु. हमणां तो ओ भूल कभुलूं छे, पशा फरीथी पाइषा ऐवा ने ऐवा! माटे भयंकर शिक्षाना ज आ तो घराक!’ पाइषा अं शिक्षा

વિશ્વવિજયની યાત્રાએ

૬૩

કરીને જંપે નહિ; અના પ્રત્યે શંકાની જ દસ્તિથી જોવાના, એ દોપિત વ્યક્તિને જોવાનાં ચશમાં જ જુદાં રાખવાના!

મહામુનિ તો પુનઃ પોતાના ધ્યાનમાં પરોવાઈ ગયા. એમને ક્યાં બીજુ ફૂરસદ જ હતી!

રાવણની દશા જોવા જેવી થઈ ગઈ. તેના મુખ પરથી પ્રતાપની લાલિમા લય પામી ગઈ, વિદ્યારાજિતઓનો ગર્વ ઓસરી ગયો અને ઉત્ત મસ્તક નીચું ઢળી પડ્યું. બહાર નીકળી તે સીધો જ ઉપર આવ્યો. પશ્ચાત્તાપપૂર્વી અંતઃકરણથી તેણે મહામુનિ વાલીનાં ચરણોમાં નમસ્કાર કર્યા. અભિમાનનો દિમાલય પશ્ચાત્તાપના પ્રખ્ય તાપથી પાણી પાણી થઈ મહામુનિનાં ચરણોનું પ્રક્ષાલન કરી રહ્યો.

‘પભુ! નિર્દ્વજજ બની વારંવાર મેં આપના અપરાધ કર્યા છે. આપ મહાન શક્તિશાળી હોવા છતાં મહાત્મા બની આપે પરમકૃપાથી તે અપરાધોને સહન કર્યા...’ રાવણનો કંઠ શોખાયો. પરંતુ આજે મહામુનિની સમક્ષ લંકાપતિ રાવણ તરીકે નહિ, પરંતુ એક નિકુષ્ટ અપરાધી તરીકે ગુણાઓનો એકરાર કરવા તલસી રહ્યો છે.

‘આપે રાજ્ય છોડ્યું, કુદ્દેખ છોડ્યું, તે આપનામાં શક્તિ નથી માટે નહિ, પરંતુ મારા પરની કલાકાથી જ; એ વાત મને આજે બરાબર સમજાઈ. આજે આપના અને મારા વચ્ચેના અંતરનું મને ઠીકઠીક ભાન થયું, આપ જો એક વિરાટકાય પર્વત છો તો હું એક રાફડા જેવો છું. આપ જો ગરુડના સ્થાને છો તો હું એક તૃષ્ણ ગીધના જેવો છું. ખરેખર, મોતના જ ડબામાં ચવાઈ જતા મને આજે આપની સર્વોત્તમ કૃપામય દૃષ્ટિએ જ ઉચાર્યો છે. અપકારી પ્રત્યેની પણ આપની આ મહાનું ઉદ્ઘાસ્તુતિને મારાં કોટિ કોટિ વંદન છે...’

ભક્તિભરપૂર વચ્ચનોથી મહામુનિના ગુણોનું કીર્તન કરી, પોતાના અપરાધોની ક્ષમા યાચી, લંકાપતિએ મહામુનિને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા દઈ, વારંવાર વંદના કરી.

મહામુનિ તો કેવલની નજીકમાં હતા! રાગ અને દેખને નામશોષ પ્રાય: કરી નાંખ્યા હતા. મહામુનિના ઉજ્જવલ આત્માએ અમરલોકના અમરોને પણ આકર્ષ્યા. તીર્થરક્ષા અને જીવરક્ષા કરવાની ગ્રશસ્ત અભિજાળા... રાગ કે દેખ વિના રાવણને કરેલી શિક્ષા, રાવણ નમતો આવ્યો છતાં અના પર એટલી જ સમભાવદશા... દેવોએ ઉપરથી પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરી; પ્રશંસાના શબ્દોનો દિવ્યધ્વનિ કર્યો.

રાવણના ભક્તિજલભર્યા જવાધિમાં વેગ આવ્યો. પુનઃ તેણે મુનિવરનાં ચરણોમાં મસ્તકસ્પર્શ કરી કૃતકૃત્યતા અનુભવી.

રાવણને 'રાક્ષસ' તરીકે નિહાળતા મનુષ્ય માટે રાવણના આ જીવનપ્રસંગો દીવાદાંડીરૂપ છે. રાવણના ઉચ્ચ વ્યક્તિત્વને સમજવાની તક આ જીવનપ્રસંગો આપે છે.

પુષ્પક વિમાનમાંથી રાવણનું અંતઃપુર અને પરિવાર વગેરે રાવણની પાસે ઉપસ્થિત થઈ ગયા. રાવણ બધાંની સાથે ત્યાંથી ભરતેશ્વરે નિર્માણ કરેલા અનુપમ હિન્દુયૈત્યો તરફ ગયો.

ચન્દ્રલાસ વગેરે શસ્ત્રોને બલાર મુકી તે અંદર ગયો. ઋપભદ્રેવથી માંડી વીર-વર્ધમાનસ્વામી પર્યંત ચોવીસે તીર્થકરોની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી.

પછી ભાવપૂજા શરૂ કરી. રાવણો લાયમાં વીણા લીધી. વીણાના તારો જણાજણી ઊઠ્યા. અંતઃપુરની રાણીઓએ જાંઝરના જમકાર સાથે કોડિલકુંઠના કમનીય સૂરો ઊઠ્યા. વીણાના સૂરો સાથે કંઠના સૂરોનું મિલન થયું અને ભક્તિરસની છોણો ઊઠળવા માંડી.

સમય વીતનો જાય છે, રાવણના દિલનું દર્દ દીનાનાથના દિલને ભીજવી દેવા મથી રહ્યું છે. રાવણની સૂચિમાં ફક્ત નાથ તીર્થકર દેવ સિવાય કોઈ નથી. પરમાત્મસૂચિની પરમ માધુરીમાં મસ્ત બની રાવણ ડેલી રહ્યો છે.

બીજુ ભાજુ હિન્દુલયના એકાંત ખૂશામાં ઊભો ઊભો એક દિવ્યપુરુષ રાવણમાં લીન બની ગયો હતો. રાવણની જિનભક્તિ પર એ દિવ્યપુરુષ આફરીન બની ગયો હતો.

એ હતો ધરણોન્દ.

એ પણ તીર્થની યાત્રા કરવા માટે આવ્યો હતો. પરંતુ જ્યાં તેણે હિન્દુલયના ભવ્ય દ્વારમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં જ તેના કાને દિવ્ય ભાવપૂજાના સૂરો પડ્યા. પછી તો એ ધીમે પગલે એવી રીતે અંદર પ્રવેશ્યો કે કોઈ જાણી ન શકે.

રાવણો જ્યાં પૂજા પૂર્ણ કરી ત્યાં ધરણોન્દ બોલ્યો :

'રાવણ! તેં કમાલ કરી ! અરિદંતના ગુણોનું તેં જે કીર્તન કર્યું તે અદ્ભુત છે! તારા પર હું તુષ્ટ થઈ ગયો છું!'

'ના રે ના. હું સ્તવના કરી શકું? હું તો મારા ભાંગા તૂટ્યા...'

'ના ના. તેં તને શોભે એવી ભવ્ય ભક્તિ કરી છે કે જે ભક્તિનું ફળ મોક્ષ

विश्वविजयनी यात्राए

८५

छ. छतां तं कहे : हु तरे शु आपु! तु कंडक मारी पासे माग.' धरणेन्द्र खूब
प्रसन्न मुँगे रावणाना बरडे हाथ फेरवतां कहुं.

'नारेन्द्र! त्रिलोकपतिनी शृङ्गस्तुतिथी तमे प्रसन्न बनों, ते योज्य ज छं!
स्वामीनो भक्त स्वामीना शुणो सांजलीने हसे ज, नाचे ज! बाढी तो हे
धरणेन्द्र! प्रसन्न बनाने तमे मने विभूति आपवा उत्कंठित बन्या छों ते,
तमारी स्वामीभक्तिनो उत्कर्ष सूचवे छे, ज्यारे हु जो अे लड़ तां, मारी
स्वामीभक्तिने छीशपत लागे!'

रावणानी निःस्पृहता पर धरणेन्द्र ताजुब बनी गयो.

'दशमुख धन्य छे तारी निःस्पृहताने! हु तारा पर अधिक तुष्ट बन्यो हुं. हु
तारी निःस्पृहताने नतमस्तके वारंवार अनुभोद्ध हुं!' कहीने धरणेन्द्र रावणाने
'अमोघ विजया' नामनी बहुरुपकारिष्ठी विद्या आपी अने त्यांथी चालो गयो.

निराकाशभक्तिनो आदर्श आपनार दशमुखनुं केवुं उज्ज्वल आत्मत्व!
प्रभुभक्ति ऐटले बजारमां सोंदो झरवानी वस्तु नथो, जे वात रावणाना
अंतस्तलमां केवी अंडित थर्ह गर्ह लहे? जगतनी तमाम भौतिक वस्तुओंनां
मृत्यु करतां परमात्मानी भक्तिनुं मृत्युआंकन अने हेये केवुं चढियातुं वस्युं लहे?
परमात्मानी भक्तिथी जगतनी ठोर्ह पछा समृद्धि जरीठवानो नानो शो पश
ज्याल अना भनमां न लहो, ते शु रावणानी उत्तमता पुरवार झरवा समर्थ नथी?

अहीं रावणाने अमोघविद्या वरी त्यारे भीछ आजु महामुनि वावीने
केवल्यश्री वरी! महामुनिने केवलज्ञान थाय अने देव-दानवो बेसी रहे? लाखो
देव-दानवो अप्तापद पर्वत पर उतरी आव्या. केवलज्ञानानो महोत्सव उयों.
केवलज्ञानी महामुनिवरे त्यां मधुर देशना आपी अने त्यांथी केवलज्ञानीअं
विहार कर्या.

रावणो त्यांथी पुण्यक विमान उपाड्युं. जोतज्ञेतामां नित्यालोकपुरमां आवी
पहाँच्यो. विवाहना महोत्सव मेंडाया. दशमुख जेवो पराकमी राजा पोतानी
पुत्रीनो भर्ता बनतो छतो. रत्नावलीना पिताअे भव्य दबद्धापूर्वक रत्नावलीनो
दशमुखनी साथे विवाह कर्या. विवाहमहोत्सव पती जतां रावणो रत्नावलीने
लहने लंडा तरफ प्रयाणा कर्यु.

रात्रीनो प्रारंभ लहो.

लंकाना राजमार्ग, राजभवनो, महालयो अने नृत्य-शालाओं देईमान
दीपकोंनी रोशनीमां जग्जली रव्वा लहां त्यारे लंडामांथी कोई हायनो, निराशानो

૬૯

જૈન રામાયણ

કે શોકનો સ્વર સંભળાતો ન હતો, બલકે આનંદ, પ્રમોદ, વિલાસ અને વિનોદનો ધ્વનિ સ્વર્ગલોકે પડ્યા પાડી દેવોને પણ ઈર્ષા જન્માવતો હતો.

રાજમહાલયની અટારી પર એક ભવ્ય સુખાસન પર લંકાપતિ બેઠો છે, તેની ચમકદાર આંખો અવકાશના તારામંદળ તરફ મંડાઈ છે. વિચારના વિરાટોદધિમાં તે ખૂબ લાંબે પહોંચી ગયો છે, તેના વિચારમાં કોઈ મહાન મહત્વાકાંક્ષાના ઘબકારા વર્તાય છે, કોઈ અજબ-ગજબની સિદ્ધિઓના આનંદના અંદાજા દેખાય છે.

તે ઊભો થયો, તે અટારીને ડિનારે ગયો અને પાછો ફર્યો. તેણે આંટા મારવા શરૂ કર્યા. પાછો તે સુખાસન પર બેરી ગયો. હાથની એક તાલી વગાડી. દ્વાર પરનો સશસ્ત્ર સુભટ આવીને નતમસ્તકે આવી ઊભો.

‘ભાઈઓને બોલાવો.’

‘જુ હજુર...’ મસ્તક નમાવી સુભટ ત્યાંથી અહશ્ય થયો. થોડીક મિનિટમાં બિલ્બીધારું અને કુલ્લકર્ણ અટારીને દ્વારે આવીને ઊભા. રાવણની દ્વારિ દ્વાર પર પડી, સુખાસન પરથી ઊઠી ઝડપથી તે દ્વાર આગળ ગયો અને બંને ભાઈઓ સાથે સ્નેહાલિંગન કર્યું. બે બાજુ બંને ભાઈઓના હાથ પકડી રાવણ સુખાસન પર બેઠો.

‘કેમ મોટાભાઈ...’ બિલ્બીધારું આતુર આંખે રાવણની સામે જોયું.

‘તમને જોઈને ધણો જ આનંદ ઊભરાય છે! બિલ્બીધારુને સહેજ બગલમાં દ્વારાવતાં રાવણ બોલ્યો.

‘મોટાભાઈ કોઈ મોટા વિચારમાં લાગે છે!’ કુલ્લકર્ણ એક નિપુણ જોપીની અદાથી પ્રકાશયું!

‘સાચી વાત છે તારી, કુલ્લકર્ણ!

‘ઓમ તો મેં થોડોક જ્યોતિષનો પણ...’

‘અભ્યાસ કર્યો છે, ઓમ ને?’ રાવણો વાક્ય પૂર્ણ કર્યું અને નણોય ભાઈઓનું નિર્દોપ દાસ્ય રેલાયું.

રજનીપતિ ત્યારે પૂર્વ દિશામાં લાવધૂમ દેખાયા.

‘કુલ્લકર્ણ! હવે એક વિચાર આવે છે.’

‘શો?’

‘તુ જ કહે ને?’

વિશ્વવિજ્યની યાત્રાએ

૮૭

'કહું?'

'કહે.'

'પણ એક શરત!'

'ગી?'

'હસવાનું નહિ!'

'કબૂલ!

'શરતમાં તમારો સાક્ષી કોણ!'

'આ બિભીષણ.'

'ત્યારે કહું છું હો?'

'કહી નાખ.'

આંખો બંધ કરી, હોઠ ફકડાવવા શરૂ કર્યા. ટેરવાં ગજવા માંડ્યા. જાણો કોઈ ઋપિએ ધ્યાન લગાવ્યું! આંખો ખોલીને કહ્યું :

'કોઈની સાથે બાખડવાનો વિચાર કરતા લાગો છો. બોલો, ખરું ને?'

ખલાસ! રાવણો પેટ પકડીને હસવા માંડ્યું! કુભકર્ણો જ્યારથી આંખો બંધ કરી હતી ત્યારથી રાવણો હાસ્યને દ્બાવી રાખ્યું હતું!

'સાચું, જોપીમહારાજ સાચું! સોળ આના ને સતત પાઈ સાચું!' સહેજ ગંભીર બની રાવણો મૃળ વાત પર આવતાં કહ્યું :

'મને વિચાર આવે છે કે આપણો વિશ્વવિજ્ય માટેની યાત્રા શરૂ કરીએ. કહો, તમને આ વિચાર ગમ્યો?'

'મોટાભાઈને જે ગમ્યું તે અમને કયા દિવસે નથી ગમ્યું?' બિભીષણો કહ્યું.

'તો તે માટેની તૈયારીઓ કરવી જોઈએ.'

'તૈયાર છીએ.'

'તો પ્રયત્ન યાત્રાપ્રયાત્રાનું મુહૂર્ત રાજજોપીને પૂછો.'

'એ બેઠાને જોપી મહારાજ?' બિભીષણો કુભકર્ણો સામે આડ નજરે જોતાં કહ્યું. ત્યાં તો કુભકર્ણના હાથમાં બિભીષણાનો કાન કચડાવા માંડ્યા!

'લુચ્યા, મારી મશકરી?'

'નહિ કરું બાપા, છોડો...' ચીસ પાડતો બિભીષણ કુભકર્ણના હાથમાંથી છટક્યો, ભાગ્યો. આગળ બિભીષણ અને પાછળ કુભકર્ણ. બંને ધમાધમ

૬૮

જૈન રામાયણ

કરતા રાજપુરોહિતના મકાને પહોંચ્યા. જઈને દ્વાર ખખડતવ્યાં. માંડી રાતે દ્વાર ખખડતાં પુરોહિતે પૂછ્યું :

‘કોણ છે?’

ખલાસ! કુભકર્ણનો મિઅાજ ગયો. પણ બિભીષણે હાથ દ્વારા તેને ઠંડો પાડ્યો. ‘અરે, અમે છીએ, દરવાજા ખોલો...’ બિભીષણનો અવાજ ઓળખતાં પુરોહિત ઉચાઈ ગયો. ‘અત્યારે કેમ આવ્યા હશે? શું હશે? હું કોઈ યુનામાં તો નહીં આવ્યો હોઉં ને!...’ તર્ક-વિતર્ક કરતા પુરોહિતે ધ્રુજતે હાથે દરવાજા ખોલ્યા. સામે જ કુભકર્ણ અને બિભીષણને જોયા.

‘કેમ સ્વામી! અત્યારે સેવકને યાદ કરવાં પડ્યો?’

‘ટીપણું જોવાનું છે.’

‘અત્યારે?’

‘તો શું કાઢે?’

‘પણ શા માટે તે કહેવા કૃપા કરશો?’

‘શું એટલી સમજણા નથી. પડતી? હવે શાનું મુદ્દૂર્ત જોવાનું દોય? બંન તો થઈ ગયાં છે...!’ કુભકર્ણની વાગ્ધારા અસ્વાલિત જતિએ ચાલી.

‘શું પુરુષાત્મા માટે?’

‘હવે સમજયા!’

‘ગુજુનિધિ! સારા સમયે મુદ્દૂર્ત જોઈને લંકાપતિનાં ચરાઓમાં ઉપસ્થિત થઈશા!’

‘બધુ સારું.’ કહીને બંને કુમારો પોતપોતાના મહેલમાં ગયા. તેઓ પુરુષાત્માનો બ્રૂહ વિચારતા વિચારતા નિદ્રાધીન થયા.

બીજા દિવસની શરૂઆતથી લંકા વિજયસાત્રાની તડભાર તૈયારીઓથી ધમધમી ઊઠી. આજુબાજુના કેટલાય વિદ્યાધરો, વિદ્યાધર રાજાઓ લંકામાં આવવા લાગ્યા. સૌપ્રથમ રથનુષુરના છન્દ રાજા પર ચદાઈ કરવાનાં નિર્ણય લેવાયો.

પ્રશસ્ત મુદ્દૂર્ત આવી પહોંચ્યું. કુભકર્ણ, બિભીષણ, છન્દકિત અને મેવવાહન વગેરે અગ્રગણ્ય વીરોની સાથે રાવણો પ્રયાણ કર્યું. બીજુ બાજુ કિંદિનચાથી સુચ્ચીવ પણ પોતાના મહાન સૈન્યની સાથે રાવણનો આવી મળ્યો. પાતાલલંકાથી ખર વિદ્યાધર પોતાના ચુંનંદ ચૌંદ હજાર વિદ્યાધર વીરોની સાથે આવી પહોંચ્યો.

○ ○ ○

૧૦, ૧૧. રેવાના તટે

વૈતાઢ્યના પર્વતો તરફ લક્ષ કેન્દ્રિત કરી રાવણે વેગથી પ્રયાણ આરંભ્યું. વચ્ચે જે હોઈ નહિ જિતાયેલા દેશ-પ્રદેશ આવે તેને જીતતા-જીતતા આગળ વધવાનું હતું. પરંતુ એ વચગાળાનું કામ તો છન્દજિત અને મેઘવાહનની કિડાકેલી માટેનું હતું! તેમાં રાવણ કે કુલકાર્ણ-બિભીષણે કશું જોવાનું ન હતું.

પ્રયાણ આગળ આગળ વધતું જ જતું હતું. રાવણની દાસ્તિ સુદ્ધિના સૌનંદ્યનું અમીપાન કરી રહી હતી. ત્યાં તેણે વિન્દ્યાચલ પર્વત પરથી ઉત્તરતી ‘રેવા’ નદીને જોઈ. વિશાળ પટ, ઊડાં ઊડાં કાળાં પાણી, ધસમસતો પ્રવાહ, ઉછળતા તોફાની છતાંય નયનરખ તરંગો, ઊચા ઊચા તટ પર મનોહર મોરલાઓની કલારો અને પક્ષીઓની મધુર સૂરાવલી.

રાવણ આકર્ષણ્યો. તેણે અહીં પ્રયમ પડાવ નાંખવાનો નિશ્ચય કર્યો. સુચીવ વગેરેને રેવાના વિશાળ તટ પર પડાવ નાંખવાની આજ્ઞા ફરમાવી, જોતજોતામાં રેવાના તટ પર કરોડોનું સૈન્ય પથરાઈ ગયું. લાખો અશો, હાથીઓ, રથોના મહાન કોદાહલથી રેવાનો તટ ધમધમી ઊઠ્યો.

ડિનારા પરના એક સોડામણા સ્થાને રાવણની છાવણી નાંખવામાં આવી હતી. બાજુમાં જ કુલકાર્ણ-બિભીષણ, છન્દજિત-મેઘવાહન તથા સુચીવ-ખર વગેરે મહાન પરાકમીઓની છાવણીઓ હતી.

રાવણની જિન્હું હજુ બાકી હતી. રાવણ હમેશાં જિનેશ્વરદેવનું પૂજન કરતો હતો! નગરમાં ય પૂજન કરતો અને જંગલમાં પણ કરતો! તીર્થયાત્રામાં ય કરતો અને યુદ્ધયાત્રામાં ય કરતો! એક દિવસ પૂજા વિના જાય નહિ. આ વિશ્વવિજયની યાત્રામાં પણ તેણે જિનેશ્વરદેવની રલમય પ્રતિમા સાથે રાખી હતી. રાવણે સ્નાન કર્યું, સુંદર શૈત વસ્ત્રો પહેર્યાં. એક રમણીય વૃક્ષની નીચે, ભૂમિને સુગંધીજલથી પવિત્ર કરી, મણિમઢેલાં નાનકડાં સિંહાસન પર નાજુક રલમય પ્રતિમા પદ્ધરાવી અને પૂજન શરૂ કર્યું.

રેવાના નિર્મણ નીરથી પ્રતિમા પર અભિષેક કર્યો. રેવાના તટ પરનાં ભીલેલાં પંકજ-પુષ્પોથી પરમાત્માનાં અંગ સજ્યાં. રાવણનાં તન અને મન પરમાત્મામાં પરોવાઈ ગયાં. પરંતુ અચાનક રેવાનાં પાણી ઊછળ્યાં, ખૂબ ઊચાં ઊછળવા માંડ્યાં, ગાંડાંતૂર બનીને ઊછળવા માંડ્યાં, ડિનારાની તોતિગ બેખડો ધસવા માંડી, વિરાટકાય વૃક્ષો તૂટી તૂટીને રેવાના પ્રલયકારી પૂરમાં તણવા લાગ્યાં. ઊચા ઊચા ડિનારાઓ પર પણ પાણી રેલાવા માંડ્યાં. મોટા મોટા મગરમણ્યો પાડીનાં મોજાંઓની સાથે ઊછળવા માંડ્યાં...

તાં એક ધર્મસત્તો મહિન પાણીનો પ્રવાહ રાવણની આસપાસ ફરી વળ્યો. પરમાત્મા શ્રી જિનેન્દ્રદેવની પ્રતિમા પર પણ એ મહિન જલે આકમણ કર્યું. રાવણો ભાવભક્તિથી કરેલી પૂજા જોતજોતામાં નાન્દભષ્ટ થઈ ગઈ. પ્રશાન્ત સમાધિસ્થ રાવણા, આમ અચાનક આવી પડેલી આફિતથી ધમધમી ઊઠ્યો. પરમાત્માની પૂજાનો નાશ અને માયું કપાવવાથી પણ અધિક લાગ્યો. છંછડાયેલા કેસરી સિંહની જેમ રાવણો ત્રાડ પાડી.

‘કોણ એ હુણ હુશ્મન પાક્યો છે? કોણો આ અરિહંતદેવની પૂજામાં ભંગ પાડી મોતનો ખોઝ વહેલો છે?’

બહાર અચાનક ધાંધલ મચી ગયેલી જોઈ અને એમાંથી રાવણનો ધૂજારીભયો અવાજ સાંભળી કુંભકર્ણ, બિભીષણ વગેરે દોડતા રાવણની પાસે આવી ઊભા. રાવણો રૌદ્રસ્વરૂપ ધારડા કર્યું.

‘કયો એ મિથ્યાત્તી રાજ છે? કયો પાપી વિદ્યાધર, અસુર કે સુર પાક્યો છે?’ કોણ જવાબ આપે? બધા અંદર સમસમી રહ્યા.

તાં એક વિદ્યાધર સુભટ બોલ્યો :

‘દેવ! એહીથી કેટલાક ગાઉ દૂર ‘માહિષતી’ નામની નગરી છે. તે નગરીમાં ‘સહસ્રકિરણ’ નામનો પરાકમી અને પ્રસિદ્ધ રાજ છે. હજારો રાજાઓ એની સેવા કરે છે. અત્યારે તે નગરીમાં જલકીડામહાતોસવ ચાલી રહ્યો છે. રાજાએ જલકીડા કરવા માટે રેવાનાં પાણી સેતુબંધ કરીને આવ્યા છે. એમાં પોતાની એક હજાર રાજીઓની સાથે તે સ્વૈચ્છિત કીડા કરી રહ્યો છે. બંને બાજુના કિનારે લાખ લાખ રક્ષક સુભટો શસ્ત્રસજ્જ બનીને સહસ્રકિરણની સંભાળ રાખી રહ્યા છે. જલકીડા કરતાં કરતાં પાણી ઊભરાય છે, ખૂબ પાણી લોગું થતાં બંધને છોડી દે છે. હે સ્વામી! આ પૂર જે આયું છે તેમાં આ જ કરણ છે! એ જ જલકીડાનાં મહિન થયેલાં પાણી અહીં ધરી આવ્યાં છે અને જિન પૂજામાં ભંગ પડ્યો છે. જુઓ, રેવાના તીર પર, સહસ્રકિરણની રાણીઓનાં અંગ પરથી ઊતરેલાં પુષ્પો, વિલેપનો, નિર્માલ્ય દેખાઈ રહેલ છે.

વિદ્યાધર સુભટની વાત સાચી હતી. પાણી શરીરના મેલથી ઉહોણાયેલું અને હજારો ઊતરેલી પુષ્પમાળાઓથી યુક્ત દેખાતું હતું. સુભટની વાત સાંભળી રાવણ ઉશ્કેરાયો. અન્નિમાં આહુતિ અપાઈ!

‘અહો, કેવી એ સહસ્રકિરણની ધૃષ્ટા? મહિન પાણીથી એડો આ જિનપૂજાનો ભંગ કર્યા... જાઓ, એ અભિમાની રાજાને બરાબર બાંધીને મારી સમક્ષ હાજર કરો...’

रेवाना तटे

६१

रावणनी आज्ञा थतां लाखो राक्षस सुभटो रेवाना किनारे दौड़या, माहिषतीनी नछक आव्या, दूरथी तेमणे सहस्रिरणाना लाखो सैनिको शस्त्रोधी सज्ज थहर्ने उभेला जोया.

रेवानो रमणीय कीड़तट ज्ञेतज्जेतामां पुढ़मेदानमां पलटाई गयो. राक्षसीरो अने सहस्रिरणाना सुभटो वच्चे खूनभार जंग जाय्यो. राक्षसीरोंसे आकाशभां रहीने तीरोनो मारो चलाव्यो अने विद्याशक्तिथी अनेक सुभटोंने मूँजवी दीदा.

जलकीडा करता सहस्रिरणो पोताना सैन्यनी कहर्यना थती जोई, जलकीडा त्यज दीदी. राणीओने छोडी, ते रणमेदानमां आव्यो.

सुरसिन्धुमांथी जायो के ऐरावत भद्रार आव्यो! हाथमां लीधां घनुष्य अने बाषा. मध्याह्ननो सूर्य जेम असंघ्य ताराने ढांकी दे तेम सहस्रिरणानी सञ्चत अने सतत तीरवृच्छिमां राक्षस-सुभटो छवाई गया, ढंकाई गया.

...सहस्रिरणनु पराक्रम एट्ले अजोड सहस्रिरणनु बाहुबल अट्ले अजेय. सहस्रिरणानी तीरवर्षा एट्ले अंगारवर्षा!

पोताना सुभटोने राड पाडता अने भागता जोई रावण मेदाने पड़यो. कोधयी धमधमता रावणो सहस्रिरणो पर असंघ्य तीरोनो वर्पा वरसावी. परंतु सहस्रिरणो रावणाना एक-एक तीरोनो सामनो करी रावणाने हङ्काववा मांडयो. रावणो तीर मूँझीने मुद्घगर उपाइयु. सहस्रिरणो पंडा मद्घगर लीधु. रावण थाक्यो अने गदा लीधी. सहस्रिरणो गदाथी सामनो क्यो. रावणाने गदा पण मूँझी देवी पडी. एक पछी एक शस्त्रोमां रावण निष्कण नीवडवा लाग्यो. सहस्रिरणनु अपूर्व पौरुष जोई रावण दंग थर्य गयो. ऐहो जोयु के शस्त्रोधी आ पराक्रमीने पराजित करी शकाशे नहि. तेहो विद्याशक्तिनो आशरो लीधो.

विद्याशक्तिना प्रभावथी सहस्रिरण परवश बनी गयो. अने सहस्रिरण पकडायो, पाण रावणाना मुख पर विजयनो आनंद नहोता. तेनु हृदय कडी रख्यु छतु-

‘विजय तो खरेखर सहस्रिरणानो छे.’

तेहो सहस्रिरणानी पीठ थाबडी.

‘हे पराक्रमी! खरेखर आजे विजय तमारो छे... तमारं अद्भुत अने अजेय पराक्रम जोई मारो बणमठ ओंगणी गयो छे...’

मानपूर्वक सहस्रिरणने लर्हने, रावण पोतानी छावणीमां आव्यो. पोताना सिंहासन पर, पोतानी साथे सहस्रिरणने बेसामी, लाखो सुभटोनी समक्ष रावणो सहस्रिरणानी वीरताने भावभरी अंजलि आपी.

રાવણની કેવી અનુમોદનીય ગુણાદૃષ્ટિ!

રાવણની કેવી પ્રશંસનીય ગુણસૃષ્ટિ!

સહસરિરાણના શુનાને સહસરિરાણના વીરતાગુણને જોઈ, જાણો રાવણ સાવ ભૂલી ગયો! એટલું જ નહિ પણ સહસરિરાણ પ્રતે, એક વીરને છાજે તેવું વર્તન રાખ્યું!

બીજા સમયે, અનેક વીરોથી વીટળાઈ રાવણ રાજસભામાં બેઠો હતો ત્યાં તો આકાશમાર્ગથી એક તપોમૂર્તિ મહર્ષિ સભામાં પ્રવેશ્યા.

રાવણ જડપથી હર્ષ અને ઉમંગ અનુભવતો સિંહાસન પરથી ઊભો થઈ ગયો. પગમાંથી મહિામય પાદુકાને કાઢી નાંખ્યી, મસ્તકે અંજલિ જોડી, તે મહામુનિની સન્મુખ જયો. ચરણકમલમાં મસ્તકનો સ્પર્શ કરી, ખૂબ ખૂબ ખૂશી અનુભવતો મહામુનિને સાક્ષાત્ જાણો ગણધર ભગવંત સમજવા લાગ્યો.

મહામુનિને એક સ્વચ્છ કાષ્ટાસન પર બિરાજમાન કરી, પોતે પૃથ્વી પર હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક બેઠો.

મહામુનિ તો જાણો સમસ્ત વિશ્વના છિતની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જ જોઈ લ્યો! તેઓશ્રીના મુખ પર સંસારના ભાવો પ્રત્યેની ઉદાસીનતા, જ્ઞાનતેજનો પ્રકાશ, સંયમ સાધનાની શુરતા, વિશ્વછિતની પરમ કરુણા સ્પષ્ટ તરવરી રહેલાં હતાં.

રાવણને તેઓશ્રીએ 'ધર્મલાભ'ની આશિષ સમર્પણ કરી.

'ધર્મલાભ'ની આશિષ એટલે કલ્યાણમાતા! જેને 'ધર્મલાભ'ની આશિષ પ્રાપ્ત થઈ, તેને કલ્યાણની જનેતા પ્રાપ્ત થઈ! બસ, એ માતા પાસેથી કલ્યાણ, કલ્યાણ અને કલ્યાણ જ મળ્યા કરવાનું! જેની પાસે આ કલ્યાણજનેતા 'ધર્મલાભ'ની આશિષ છે તેને જગતનાં અનિષ્ટો અને દુઃખો સત્તાવી ના શકે. 'ધર્મલાભ'ની આશિષ જેને પ્રાપ્ત થાય છે, તેને જગતની સર્વશ્રેષ્ઠ સંપત્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે.

રાવણો પ્રેમ અને ભક્તિભર્યા વિનન્દ્ર શબ્દોમાં પૂછ્યું-

'પ્રભુ! આપને જોઈને મને નિરવધિ આનંદ થયો છે. કે કચ્છાનિધિ! અત્રે પધારવાનું કારણ કહી સેવકને પ્રસન્ન કરશો?'

શેરડીના રસ જેવી મીઠા મધુરી વાણીમાં મહર્ષિ બોલ્યા :

'રાજન! માણિભતી નગરીમાં હુ રાજ હતો. મારું નામ શતબાણુ હતું. ભવના ભીષણતાનું એક દિવસ ભાન થયું. ભવનાં દુઃખો કરતાં ય ભવનાં સુખોની દારુણતા સમજાઈ. રાજ્ય અને સારા ય સંસાર પરથી મારું મન ઊઠી ગયું. રાજ્યસિંહાસન મને કાંટાનું બિઘણતું લાગ્યું. માદક રસપ્રયુર ખાદ્યપદ્ધત્યો

रेवाना तटे

६३

जेरना कांडिया देखावा लाग्या. राजरमणीओमां मने भयंकर अने जेरी सापड़ानुं दर्शन थयुं.

‘मैं मारो मनोरथ... संसारत्यागनो मनोरथ... मंत्रीवर्गने कव्यो. मारा पुत्र सहस्रिरणाने राजगाढी पर बेसाडी, मैं चारित्रज्ञवन् स्वीकार्यु...’

‘हुं? शुं पराकमी सहस्रिरण आप पूज्यश्रीनुं पुत्ररत्न छे?’ आश्वर्य अने आवेगमां रावणो वच्ये ज प्रश्न कर्यो.

‘हा’ मुनीन्द्रे कव्यु.

‘हुं दिविज्य माटे लंकाथी नीकप्पो धुं. आ रमणीय प्रदेश जोई अहीं पडाव नांझी परमात्मा जिनेश्वरना पूजनमां तल्लीन बनेलो त्यां सहस्रिरणे जलकीडा करी भलिन पाणीने धूटुं मूळ्युं, रेवानां पाणी उछज्यां. मारी जिनपूजा धोवाई गर्ई, हुं आवेशमां आव्यो अने मारे सहस्रिरणाने पकडवो पडयो.

परंतु मने लागे छे, के ओहो घ्याल बहार ज आ कार्य कर्यु छे. आपनो आ महान पुत्र शुं जिनेश्वरदेवनी आशातना करे भरो?’

आम कहीने रावणा अंदरना विभागमां जई सहस्रिरणाने नमन करी प्रेमपूर्वक छाथ पकडी बहार लई आयो.

बज्जा अने मर्यादाथी नम्र बनेला सहस्रिरणो मुनिपितानां चरणोमां मस्तक नमायुं. महामुनिअे ‘धर्मलाभ’नी आशिष आपी.

रावण तो आवा गणधरसमा गुरुदेव अने महापराकमी सहस्रिरण पिता-पुत्रे जोईने गद्यगद् बनी गयो. ऐनी आंझो हर्षनां आंसुथी उभराई गर्ई. सहस्रिरणाना उथने पोताना छाथमां लई रावण बोल्यो :

‘पराकमी! तुं आजथी मारो भाई अने महामुनि जेम तारा पिता, तेम मारा पण पिता. तमने बनेने जोई मारा हैयामां जे उर्ध उभराई रख्यो छे, तेनुं हुं तेवी रीते वर्णन करुं? आओ, भुशीथी राज्य करो अने आ भाईनी भेट तरीके बीच पष्ठा पृथ्वीने स्वीकारो. अमे त्रष्णा भाई छीअे, आजथी अमे चार भाई थया!’

सहस्रिरणानी दृष्टि भूत अने भाविना पडदा थीरीने खूब दूर दूर घोडी रही छे. संसारनी आ बधी गडमथलमांथी ते ज्ञवननुं परम सत्य शोधी रख्यो छे, पारमार्थिक सुभमय आत्मतात्वना उद्वारनी कोई सर्वांगीष विचारणानुं चित्र ते दोरी रख्यो छे.

तेना मून पर ग्रांठ गंभीरता छवाई गर्ई.

‘दशमुख! हवे मारे राज्यनुं प्रयोजन नथी.’

‘હું?’ રાવણ વિહૃવળ બની ગયો.

‘હા, દેહનું પણ પ્રયોજન નથી...’

‘એટલે?’

‘હું પરમકલ્યાણી પિતાને ચરણો જઈશ. હું પિતા પાસે મહાગ્રતો લઈશ.’

રાવણના મુખ પર જ્વાનિ છહાઈ ગઈ. સભામાં નિસ્તબ્ધતા છહાઈ ગઈ. સહસ્રકિરણનો આ નિર્ઝય પ્રત્યેક રાક્ષસવીરને આશ્ર્યદીની સાથે મહાન જ્વાનિ જન્માવનાર હતો. સહસ્રકિરણના ઉચ્ચતમ્ભ વ્યક્તિત્વથી કોણ નહોતું આકર્ષાયું? એ સહસ્રકિરણના અજ્ઞેય પરાક્રમથી કોણ નહોતું અંજાયું? એ સહસ્રકિરણ શું, સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી ચાલ્યો જશે? સંયમની કઠોર સાધનાઓ કરશે?

રેવાનાં પૂર ઓસરી ગયાં. પંખીઓના અવાજ બંધ થઈ ગયા.

‘મને બરાબર સમજાય છે, નિર્વાણનો આ જ એક મહામાર્ગ છે.’

‘દેહના માણખામાં પુરાયેલા આત્મતત્ત્વના આવિર્ભાવનો આ જ એક પરમ ઉપાય છે,’ સહસ્રકિરણનો નિર્ઝય વધારે સ્પષ્ટ થતો ગયો.

રાવણની આંખમાંથી આંસુ સરવા લાગ્યાં, આંસુઓથી ધરતી ભીજવા લાગી. નતમસ્તકે મૂંગે મોઢે રાવણ સહસ્રકિરણના અતિ ભવ્ય ત્યાગને સમજવા મથી રહ્યો.

‘સહસ્રકિરણ આ શું કરી રહ્યો છે? એનો આ નિર્ઝય જ્યારે એની એક દજાર પ્રિયતમાઓ, માહિભતીનાં લાખો પ્રજાજનોના જીણશે ત્યારે કેવું કરશ આકદ કરશે? કેવા ઊડા શોકના સમુદ્રમાં દૂબી જશે?’ રાવણનું મનોમંથન લાંબું ચાલે ત્યાં તો સહસ્રકિરણ રાવણના ખખે હાથ મુક્યો; બંનેની દૃષ્ટિ મળી. રાવણો સહસ્રકિરણને બાથમાં લઈ લીધો અને ગરમ ગરમ આંસુથી અભિપેક કર્યો.

સહસ્રકિરણ પોતાનો નાનો પુત્ર રાવણને સૌંઘ્યો.

અને ત્યાં જ એ ચરમદેહી નરેશરે મુનિ પિતાનાં ચરણોમાં જીવન સમર્પણ કર્યું. તેણે સંસારવાસને ત્યાજ્ઞને, સંયમના દુષ્કર પ્રતને ધારણ કર્યા.

રેવાનો તટ ત્યારે માહિભતીનાં લાખો પ્રજાજનોનાં ચૌધાર આંસુઓથી ભીજાઈ રહ્યો હતો. હજારો રાણીઓના હંદ્યકાટ આકદથી દ્રવી ઊઠ્યો હતો.

ત્યાં અચાનક સહસ્રકિરણ રાજર્ષિને એક સ્મરણ થયું.

એક દૂતને બોલાવ્યો અને કહ્યું :

‘તમે અયોધ્યા જાઓ અને અયોધ્યાપતિ ‘અનરણ્ય’ને સમાચાર આપો, કે તમારા મિત્ર સહસ્રકિરણ આજે સંયમ સ્વીકાર્યું છે.’

રેવાના તટે

૬૫

વાત ઓમ હતી :

અયોધ્યાપતિ અનરાણ્ય અને સહસ્રકિરણને પરમ મૈત્રી હતી. બંને મિત્રોએ નિર્ણય કર્યો હતો, કે બંનેએ સાથે સંયમ સ્વીકારવું! જ્યારે એક દીક્ષા લે ત્યારે બીજાને સમાચાર આપવા અને બીજાએ પણ દીક્ષા લેવી.'

દ્વાત ઝડપથી અયોધ્યા આવી પહોંચ્યો. સીધો જ રાજમહેલમાં પહોંચી ગયો. અનરાણ્ય રાજાને પ્રષ્ણામ કરી ઉભો રહ્યો.

'ક્યાંથી અને શા માટે આવવાનું થયું છે?' રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો.

'હું રેવાના તટ પરથી આવું છું અને માહિભતીના રાજા સહસ્રકિરણનો સંદેશો આપવા માટે આવ્યો છું.'

સહસ્રકિરણનું નામ સાંભળતાં જ અનરાણ્ય રાજા સિંહાસન પરથી ઉભો થઈ ગયો. દ્વાતનો હાથ પકડી પ્રેમથી અને આતુરતાથી પૂછે છે :

'કહો, મારા એ પ્રિય મિત્ર કુશળતામાં તો છે ને?'

દ્વાતની આંખમાં જ્વળણિયાં આવી ગયાં. અનરાણ્ય રાજાની આતુરતા વધી ગઈ. દ્વાતનો ચહેરો જોતાં કંઈક અમંગળની આરાંકાઓ થવા લાગી. ત્યાં દ્વાતે તોતડાતી જબાને કહ્યું :

'મહારાજા સહસ્રકિરણાં આજે સંસારત્યાગ કર્યો.'

'ઓમ?' ખૂબ જ ગંભીર બની અનરાણ્ય રાજા ઊડા ચિંતનમાં ફૂલી ગયા.

તેમની સામે ભૂતકાળ તરવરવા માંડયો.

એ સમીસાંજના સમયે, સહસ્રકિરણની સાથે થયેલી જીવનના મૂલ્ય અંગેની માર્ગિક અને રસભરપૂર વિચારણા. આ બનેનો નિર્ણય કરવો કે 'બંને સાથે સંસારત્યાગ કરવો.'

પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું અનરાણ્યને ભાન થયું. સહસ્રકિરણની ધર્મમૈત્રીએ તેને પ્રતિજ્ઞાના પાલન માટે ઉભો કરી દીધો.

અનરાણ્યે પોતાના પુત્ર દશરથને રાજ્ય સાંઘ્ય અને ચારિત્રના મહામાર્ગ ચાલી નીકલ્યો.

આ બાજુ રાવડો શતબાધુ મહર્પિ અને સહસ્રકિરણ મહર્ષિને ભાવપૂર્વક વંદન કર્યા.

રાવડો પોતે માહિભતીના રાજ્યસિંહાસને સહસ્રકિરણના પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કર્યો અને આકાશમાર્ગ પ્રયાણ આગળ લંબાવ્યું.



૩૬. ૧૨. નારદજીનો મોટો હું

‘ભાઈ! આ પશુઓને અહીં કેમ લેગાં કર્યા છે?’

‘તમે કોઈ પરદેશી લાગો છો! અહીં એક મહાયજ્ઞ થાય છે...’

‘તેમાં આ પશુઓની શી જરૂર છે?’

‘તમે ય ભલાભોળા લાગો છો? યજ્ઞમાં આ પશુઓને હોમવામાં આવશે, સમજ્યા?’

‘હું?’

‘હા!’

માથે ઊરી જટા, હાથમાં વીણા, પગમાં પાવડી, દેવર્ષિ નારદ જલમાર્ગ, સ્થલમાર્ગ અને આકાશમાર્ગ પૃથ્વી પર પરિબ્રમણ કરતા કરતા રાજપુરનગરમાં આવી ચઢ્યા. અને એ તો દેવોના લાડકવાયા ઋષિ! સીધા પહોંચા રાજમહેલમાં, પરંતુ રાજમહેલની બહાર તો મોટા ભવ્ય મંડપો બંધાયેલા અને સેંકડો, હજારો પશુઓનાં ટોળાં તેમણે જોયાં. રાજમહેલમાં અનેક ભૂદેવોની અવરજયર જોઈ. દેવર્ષિ દ્વારે જ થંબી ગયા. એક નાના બ્રાહ્મણપુત્રની સૌભ્યાઙૃતિ જોઈ દેવર્ષિએ તેને બોલાવ્યો અને તેની સાથે વાતચીત કરી. પશુવધની વાતથી દેવર્ષિને દુભાયેલા અને રોષે ભરાયેલા જોઈ બ્રાહ્મણપુત્ર યજ્ઞમંડપમાં સરકી ગયો.

નારદજીનું કમલકોમળ હૈયું કમકમી ઉઠ્યું. ધર્મના નામે, ધર્મના પડદા પાછળથી થતી ઘોર હિસા, મહાન અન્યાય, ભયંકર ધતિંગ જોઈ તેમણે આ યજ્ઞને બંધ કરાવવાનો મનોમન દૃઢ સંકલ્પ કર્યો.

‘અરે... ઓ... ભૂદેવ...’

‘કેમ? કોણ છે તું?’

‘પણ જરા ઊભા તો રહો?’

‘શું કામ છે? મોઢેથી ભસ ને...’

યજ્ઞમંડપમાં જતા એક ગોળી જેવડા પેટવાળા, મોટા કોળા જેવડા મોંવાળા, અને થાંબલા જેવડા જાડા પગવાળા ભૂદેવને જતા જોઈ, નારદજીએ તેમને ઊભા રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ ભૂદેવે તો શંકરનું ત્રીજું નેત્ર ખોલ્યું અને ક્ષણ વારમાં યજ્ઞમંડપમાં અલોપ થઈ ગયા.

નારદજી યજ્ઞમંડપ તરફ વળ્યા. લાલભીળા પીતાંબરોથી વીટાળેલા, ભસુ,

નારદજીનો ભેટો

૫૭

સિંહદુર, ને કંકુથી ક્રપાળને રંગતા, મંત્રોચ્ચારથી હોકને ફફડાવતા, અનેક બ્રાહ્મણોની વચ્ચે તેમણે મનોમન વિચાર્યુ કે જરૂર આ રાજા જ મહાઅનર્થનું મૂળ છે. એ જ આ યજ્ઞ કરાવતો લાગે છે.

નારદજી તો રાજાની પાસે પહોંચ્યા.

‘અરે રાજન! આ તમે શું શરૂ કર્યું છે?’ પશુઓની કારમી ચિચિયારીઓ સાંભળીને ખળખળી ઊઠેલા કૃપાસાગર નારદજીએ રાજાને જ પ્રશ્ન કર્યો.

‘કેમ આપને ન સમજાયું? આ તો બ્રાહ્મણનું પરમ ધર્મભૂત યજ્ઞકર્મ થઈ રહ્યું છે!’ મરણ રાજાએ નારદજીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો.

‘પણ તે યજ્ઞમાં આ પશુઓની શી જરૂર?’

‘તે પશુઓને આ યજ્ઞની ભડકતી આગમાં હોમવામાં આવશે...’

‘અસરર... ભયંકર પાપ... ભયંકર પાપ!’ નારદજીને રાજાની આ વાત સાંભળતાં ગ્રાસ ગ્રાસ થઈ ગયો.

‘તેમાં તમે કેમ અકળાઈ ગયા? આ પશુઓને હોમવાથી પશુઓને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થશે, દેવો તૃપ્ત થશે?’

‘આવું ભૂત તમને કોડો વળગાડચું? પશુઓને હોમવાથી પશુઓને સ્વર્ગ મળશે એમ? તો પછી તમે જ ફૂદી પડો ને? તમારે સ્વર્ગ નથી જોઈતું? પહેલાં તો આ બધા ગોંગમટોળ પેટાળિયા ધર્મચાંડાલોને જ હોમવા જોઈએ.’

નારદની આગજરતી વાણીથી બ્રાહ્મણો સમસભી ઊઠ્યા. પરંતુ મરણ રાજાએ નારદજીને પૂછ્યું :

‘તો શું આ મહાધર્મ નથી?’

‘ના, જરાય નહિ. યજ્ઞ જો તારે કરવો હોય તો અહિસક યજ્ઞ કર.’

‘તે કેવી રીતે?’

‘શરીરને યજ્ઞની વેદિકા સમજ.

આત્મા એ યજ્ઞ કરનાર છે.

તપ એ અનિ છે.

જ્ઞાન એ ધી છે.

કર્મા એ સમિધ (લાકડા) છે.

કોધાહિ એ પશુઓ છે.

સત્ય એ યજના પૂપ (ખીલો) છે.

સર્વ-જીવરક્ષા એ દક્ષિણા છે.

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર એ ત્રણ વેદી છે.

રાજન! વેદોની અંદર આ યજન... આ રીતે કરવાનો કહેવો છે કે જેનાથી આત્મા સર્વ કર્મનાબંધનથી મુક્ત બને. બાડી જે દુષ્પ રાક્ષસ જેવા બનીને ધોર હિસક યજન કરે છે તે તે મરીને રોરવ નરકમાં ઉત્પસ થાય છે. રાજન! તમે બુદ્ધિશાળી છો. ઉત્તમ કુળના રત્ન છો. આ દારુણ ધાતકી ફૃત્યથી તમે પાછા...'

પણ નારદજીનું વાક્ય પૂરું થાય ત્યાં તો નારદજીના શરીર પર ધડ...ધડ...ધડ...દંડાઓ તૂટી પડ્યા. બાબ્મણો ઉશ્કેરાયા, કેટલાક તો તલવાર લઈને નારદજીની પાછળ પડ્યા, નારદજ દોડ્યા, દોટ મૂકીને ભાયા!

યજ્ઞમંડપની બહાર આવીને સીધા જ આકાશમાર્ગે ઊડ્યા! આકાશમાર્ગથી રાવજના વિરાટ કાફલો પસાર થઈ રહ્યો હતો. નારદજાએ પુષ્પક વિમાન જોયું. સીધા નારદજ વિમાનની આગળ જઈને ઊભા. પોકાર કર્યો, 'બચાવો બચાવો.'

રાવજો જતા દેવર્થિને જોતાં, તરત જ વિમાન થંભાવી ઢીઘું.

દાય જોડીને મસ્તક નમાવીને રાવજો પૂછ્યું : 'કેમ આમ બેબાકળા?'

'કાળો કેર વર્તાઈ રહ્યો છે...' ધ્રૂજતા અવાજે દેવર્થિ બોલ્યા.

'કોના પર? કોણ વર્તાવે છે? શા માટે?' રાવજો એક સાથે પ્રશ્નો કર્યા. નારદજાએ અથથી છતિ સુધી બધી જ વાત કરી. રાવજનું કાળજું કંપ્યો ઊક્ખાં. રાવજો વિમાનને રાજપુરનગરના ઉધાનમાં ઉતાર્યું. મરુત રાજને ખબર પડી કે ઉધાનમાં પુષ્પક વિમાન સાથે લંકાપતિ રાવજા આવ્યો છે. તરત જ રાજ મરુત ઉધાનમાં આવ્યો... રાવજનાં ચરણોમાં નમા કરી, રાવજનું યોગ્ય સન્માન કર્યું અને સ્વાગત કર્યું. પરંતુ રાવજા પ્રસન્ન ન થયો. કેવી રીતે પ્રસન્ન થાય? એક બાજુ પોતાના અભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ વર્તે અને બીજી બાજુ પોતાની આગતાસ્વાગતા કરે, તેવા મનુષ્યો પ્રત્યે વિવેકી મનુષ્ય આકર્પાતો નથી, પ્રસન્ન થતો નથી. બીજાને પ્રસન્ન કરવા, એના અભિપ્રાયને સમજી, એ અભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ આચરણનો ત્યાગ કરવો અનિવાર્ય હોય છે.'

રાવજો કહ્યું : 'અરે મરુત, આ તો શું આરંભ્યું છે? આવો હિસક યજન કરીને તારે કયાં જવું છે? સમજી રાખ, જેવી રીતે જીવન તને પ્રિય છે, એવી રીતે આ

નારદજીનો ભેટો

૬૫

નિર્દોષ છુંગોને પણ છુવન પ્રિય છે. તેમની આ રીતે ધર્મને નામે ફર કલત
કરવાથી જ જો સ્વર્ગ મળતું હોય તો તેવા સ્વર્ગને ધિક્કાર છે. પરમાત્મા
સર્વજ્ઞનાથે અહિસામય ધર્મ કહેલો છે. હિસેડ યજ્ઞધર્મ કરીને તો તું ઉભ્ય
લોકને બગાડી રહ્યો છે. પરલોકનું સ્વર્ગ તો પછી, પણ અહીં તો નર્કિયાર
જેવી મારી જેલના સાધિયાની પાછળ પુરાવું પડશે.'

રાવણની આજ્ઞા એટલે વિશ્વના માટે અલંદ્ય! જે રાવણની આજ્ઞાને અવગારો,
તેના પર મોતના ઓળા ઉત્તરે, રાવણના આગમનના સમાચાર સાંભળતાં જ
પેલા પહૃતકાય પહેલવાન ભૂદેવોના અંગે કંપારી વધ્યાટી! પરસેવાથી રેખુંબ
થઈ ગયા. અને યજ્ઞમંદ્ય મૂકીને ઘરભેગા થઈ જવા લાગ્યા. પરંતુ ત્યાં તો
કોલાહલ થઈ ગયો! કુભકર્ણ અને બિભીષણની જોડી યજ્ઞમંદ્યના દ્વારે પહોંચી
ગઈ હતી! ભાગતા ભૂદેવોને કુભકર્ણ પડકાર્યા :

'ઉભા રહો, ઉભા રહો... ક્યાં ભાગો છો હત્યારાઓ? ઉભા રહો, તમને
જ આ યજ્ઞની વેદી પર વધેરોને સ્વર્ગના દેવતા બનાવીએ! મૂંગાં પ્રાણીઓને...'
કોઈની યોટલી પકડીને ધૂષાયા, તો કોઈને બોચી પકડીને ધૂષાયા. મેઘવાહન
અને છન્દજિતે જઈને પશુઓના વાડા ભાંગી નાખ્યા. પશુઓને બંધનમાંથી
મુક્ત કરી દીધાં અને બતે યજ્ઞના મંડપમાં આવ્યા.

'અરે, કાકા! લાવોને, આ લોમનો કુડ એમને એમ સણગી રહ્યો છે તો
ભૂદેવોને સ્વર્ગની યાત્રા કરાવીએ...'

ખલાસ! કુભકર્ણને તો કોઈ કહેનાર જ જોઈતું હતું. હષ્ટપુષ્ટ ભૂદેવને બે
છાથે ઉપાડ્યા, ઢાઢાકાર વર્તાઈ ગયો. એકએક બ્રાહ્મજીના હાંજા ગગડી ગયા.
'એક પછી એક બધાની આ દશા કુભકર્ણ કરશે...' એ વિચારે બ્રાહ્મજીઓને
જીવતા જીવે યમનાં દર્શન થવા લાગ્યાં. પરંતુ યજ્ઞના અભિનમાં બ્રાહ્મજી હોમાય,
તે પહેલાં મરત રાજ દોડતો યજ્ઞમંદ્યમાં પહોંચ્યો અને યજ્ઞનું વિસર્જન કરી
દેવાની આજ્ઞા કરી. કુભકર્ણ અને બિભીષણને પણ હાથ જોડી, બ્રાહ્મજીઓને
મુક્ત કરવાની વિનંતી કરી. ત્યારે કુભકર્ણ કહ્યું :

'રાજન! આ ભૂદેવોને સ્વર્ગમાં મોકલીએ, બિચારા આ મનુષ્યલોકમાં દુઃખી
થઈ રહ્યા છે!'

'ભાઈસાબ, છોડો, કૃપા કરો. આવી હિસા નહિ કરીએ.' બ્રાહ્મજીઓ છાથ
જોડીને કરગરવા લાગ્યા.

કુભકર્ણને દ્યા આવી. બ્રાહ્મજીઓને મુક્ત કર્યા. મરત રાજનો રાજમહાલય

૧૦૦

જૈન રામાયણ

જોતજોતામાં પવરાઈ ગયો! ભ્રાહ્મણોની દોડધામ દુર થઈ. રાવણાના વિશાળ પરિવારની અવરજવર શરૂ થઈ ગઈ. સ્નાન-પૂજા-ભોજન વગેરે નિત્યકૃત્યોધી પરવારી બધા રાજસભામાં ભેગા થયા. એક સુંદર સિંહાસન પર દેવર્ષિ નારદજીને બિરાજમાન કરવામાં આવ્યા. બીજા એક સિંહાસન પર લંકાપતિ આરૂઢ થયો, અને બીજા પોતપોતાને યોગ્ય આસને બેઠા. ત્યાં લંકાપતિએ દેવર્ષિ સામે દૃષ્ટિ કરી. દેવર્ષિએ રાવણાની તરફ જોયું.

‘દેવર્ષિ! એક વાત પૂછું!’ લંકાપતિએ કહ્યું.

‘પૂછો ને?’

‘મને સમજાતું નથી, કે આ ભ્રાહ્મણોએ આવો હિસાભક યજ્ઞ ક્યારથી શરૂ કર્યો?’

‘એ વાત પણ સમજવા જેવી છે, ખૂબ જ રોમાંચક રસભરપૂર એ વાત છે!’

‘તો તો જરૂર સંભળાવો, દેવર્ષિજી!’ બિન્નિખણો કહ્યું.

ત્યારે સાંભળો!

શુક્તિમતી સરયુના તર પર શુક્તિમતી નામની નગરી હતી,

અભિયાન્દ નામે એક ભૂપતિ ત્યાં થઈ ગયો. તેને એક પુત્ર હતો. તેનું નામ વસુ હતું. તેનો બુદ્ધિવૈભવ અપૂર્વ હતો. સત્યપ્રતથી તે દેશપ્રસિદ્ધ બન્યો હતો. જ્યારે તે તરણાવયમાં આવ્યો ત્યારે રાજેન્દ્ર અભિયાન્દે ‘ક્ષીરકંદલ’ આચાર્યના આશ્રમમાં અધ્યયન માટે મૂક્યાં. હું પણ તે જ આશ્રમમાં અધ્યયન માટે રહેલો હતો. મારે, વસુ અને ગુરુપુત્ર પર્વતને પરસ્પરમાં પ્રીતિ બંધાઈ. ત્રણેય ગુરુદેવની પાસે વિનયપૂર્વક, મર્યાદાપૂર્વક અધ્યયન કરવા લાગ્યા.

આશ્રમની રમણીયતા પણ ગજબ! બાજુમાં જ શુક્તિમતીનાં શાંત, શીતલ નીર વહેતાં હતાં. આસોપાલવ, આખ, વડ, લીમડા વગેરે લીલાંછમ વૃક્ષોની છાયા પથરાયેલી હતી... જંગલાંના નિર્દોષ પશુઓની અવરજવરથી આશ્રમમાં આનંદનું વાતાવરણ ઉભયાતું હતું. ગુરુદેવ અતિ પ્રેમથી, કાળજીથી અને પરલોકની દૃષ્ટિથી અમને શાસ્ત્રાધ્યયન કરાવતા હતા.

વરસો વીત્યાં.

એક રાતે અમે ગુરુદેવની સાથે આશ્રમની અગાસીમાં સૂતા હતા. આખો દિવસ અધ્યયન કરીને અમે શ્રમિત થઈ ગયા હતા, તેથી પથારીમાં પડતાં જ અમે નિદ્રાધીન થયા. પરંતુ ગુરુદેવ જાગતા જ સૂતા હતા. ત્યાં આકાશમાર્ગે બે ચારણ મુનિવરો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે અમને ત્રણેયને જોઈ અમારા અંગે પરસ્પર વાતાવાપ કર્યો :

‘आ त्रष्णा विद्यार्थीओमांथी एक मोक्षे जशे, बे नरके जशे.’

मुनिवरो तो आकाशभागे आगण चाली गया, परंतु तेमनी वातसीत अमारा गुरुदेवे सांभणी. ते यमकी उठचा. तेमना कलषासभर अंतःकरणमां तीक्ष्ण वेदना थर्छ. जिन चित्ते तेमधो विचार्यु :

‘अहो! आ निर्गन्ध मुनिवरो उता.... तेमधो तो महाप्रतोनुं पालन करवानुं होय छे. तेओ असत्य तो कदापि न बोले. तो शुं मारा शिष्यो नरकमां जशे? वणी आ त्रष्णमांथी कोषा मोक्षे जशे अने कोषा नरके जशे? अे स्पष्टता मुनिवरोंसे करी नथी, तो हवे सौम्यम भारे आ निर्गन्ध करवो जोईअे.’

आग्नीय रात अमारा त्रष्णेयना परबोक अंगेना विचार करतां गुरुदेव क्षणवार पश उघ्या नहि अने अमारा परबोक्नो निर्गन्ध करवानी योजना थडी काढी. हजु ग्रन्थात थयुं न उत्तुं त्यां गुरुदेवे अमने त्रष्णेयने जगाइया. गुरुदेवनां चरणमां वंदना करी त्यारे गुरुदेवे अमारा हाथमां दरेकने एक एक फुकडो आप्यो. अमे कैरि समज शक्या नहि. तेथी अमे पूछ्युं :

‘गुरुदेव! आने अमे शुं करीअे?’

‘ओंगो वध करवानो छे, पष्ठा ऐवी जग्याअे के ज्यां कोई पष्ठा जोतुं न होय.’ गुरुदेवे कल्युं. अमे त्रष्णेय ए ज क्षणे मनमां तर्क-वितर्क करता अंगुकडाओ लाईने जंगलना मार्गे वध्या.

राजपुत वसु अने गुरुपुत्र पर्वत निर्जन प्रदेश आवतां विचारवा लाग्या के ‘गुरुदेवना कहेवा मुझब आ स्थान बरोबर छे. अही कोई जोतुं नथी.’ आम विचारीने त्यां फुकडानो वध करीने पाइ। वध्या.

हुं आश्रमथी घाङो दूर नीकणी गयो. ऐवा अरण्यमां पहांच्यो के ज्यां मनुष्य के पशु-पांखीओ, कोई देखातुं न उत्तुं. हुं त्यां उिभो रही गयो अने गुरुदेवनी आज्ञानुं पुनःस्मरणा करी, अना पर चित्तन करवा लाग्यो. ‘गुरुदेवे कल्युं छे : ‘आ फुकडो तारे ऐवा प्रदेशमां मारवानो छे ज्यां कोई जोतुं न होय...’ ज्यारे अहीं तो आ फुकडो जोई रव्यो छे, हुं जोई रव्यो हुं, असंघ्य ताराओ जोई रव्या छे, लोकपालो जोई रव्या छे, हिव्यहेया ज्ञानीपुरुषो जोई रव्या छे. अहो! आम विचारतां तो अंवुं कोई स्थान नथी के ज्यां कोई न जोतुं होय! अने आ उक्कीकृत गुरुदेव आज्ञाता ज होय, छतां तेमधो आवी आज्ञा करी, तेमां तेओनुं तात्पर्य फुकडाने नहि मारवानुं ज होवुं जोईअे. तेओ विश्वना तमाम ज्ञवो प्रत्ये करणा, कृपाने घारणा करनार हिंसा करवानी

૧૦૨

જૈન રામાયણ

આજી આપે ખરા? જરૂર, જરૂર એ કૃપાનિધિ ગુરુદેવે અમારા ત્રણોયની પ્રજ્ઞાની પરીક્ષા કરવાનો જ, આ એક પ્રસંગ પ્રયોજ્યો લાગે છે!

ટગમગતા તારલાઓ અને જાંખો જાંખો ચન્દ્ર જાહો મારા વિચારમાં સંભતિ આપતા હસી રહ્યા હતા. મેં ફૂકડાને માર્યાં નહિ; હું આશ્રમ તરફ પાછો વળ્યો. હાથમાં ફૂકડો લઈને હું ગુરુદેવની સમક્ષ ઉપસ્થિત થયો. ફૂકડાને માર્યા વિના મને આવેલો જોઈ સ્ફેજ ઉગ્ર અવાજે મને કહ્યું :

‘કેમ, તને શું આજી નહોતી કરી?’

‘ગુરુદેવ! આપશ્રીની આજી મુજબ જ મેં કર્યું છે.’ સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રત્યુત્તર વળ્યો.

‘મેં તો તને ફૂકડો મારીને લાવવાનું કહ્યું હતું.’

‘પણ આપશ્રીએ સાથે શરત મૂકી હતી ને! કે જ્યાં કોઈ જોતું ન હોય ત્યાં ફૂકડાને મારવો.’

‘હા, તે શું તને એવી જગા ન મળી?’

‘ના, ગુરુદેવ!’

મેં અરાધ્યમાં કરેલું ચિંતન, વિચારણા ગુરુદેવને કહી સંભળાવી. ગુરુદેવના મુખ પર પ્રસન્નતા છાપાઈ ગઈ. વાસ્તવમાં એ ફૂકડો લોટનો હતો ને લાક્ષારસથી ભરેલો હતો. તેઓ બોલી ઊઠ્યા :

‘સરસ! સરસ! અને મને છાતી સરસો ચાંપી, ગાઢ આલિંગન કર્યું. તેઓશ્રીને નિર્ણય થયો કે ‘જરૂર આ વિદ્યાર્થી મોકષગામી છે.’

ત્યાં તો પર્વત અને વસુ આવી પહોંચ્યા. ગુરુદેવને પ્રજ્ઞામ કરી તેમણે કહ્યું:

‘આપની આજી મુજબ અમે ફૂકડા મારીને પાછા આવ્યા છીએ.’

‘અરે મેં કઈ જગાએ મારવાનું કહ્યું હતું?’

‘કોઈ ન જોતું હોય તેવી જગાએ જ અમે ફૂકડાને મારીને આવ્યા છીએ.’

‘અરે પાપાત્માઓ, શું તમે જોતા હતા કે નહિ? અસંખ્ય તારાઓ અને લોકપાલો જોતા હતા કે નહિ?’

ક્ષીરકંદંબ ઉપાધ્યાયને ખેદ, ચિંતા અને વ્યગતાનો પાર ન રહ્યો. જ્યારે ‘રાજપુત્ર અને સ્વપુત્ર પર્વત નરકગામી છે.’ આ વાત સમજાઈ ત્યારે તેમણે એક સખત અંયકો અનુભવ્યો. તેમણે વિચાર્યું :

‘हવे आमने भाषाववायी सर्वु, अत्यार सुधी में वर्थ अध्यापन कराव्यु, परंतु गुरुपदेशो हि यथापात्रं परिणमेत्’ वर्षानुं पाइँ जेवा स्थानमां पडे ते मुक्तभ परिषमें छे. सर्पना मुखमां पडेलुं जलबिंदु ऊर बने छे, इवामां पडेलुं पाइँ भींडु बने छे, सागरमां पडेलुं खारे बने छे. पुत्र पर्वत मने प्रिय छे त्यारे अना करतांय वसु अधिक प्रिय छे... ते बने जो नरकज्ञामा छे तो हवे घरवासमां रहेवायी सर्वु...’ उपाध्यायनुं चित संसार प्रत्ये उदासीन बन्यु. खरेखरा! गुरुदेवनो वैराज्य वधतो चाल्यो. तेमाझे एक दिवस घरवास त्यज्ञ अराहयवास स्तीकायो.

गुरुदेव चाल्या गया पछी मने जराय थेन न पडवा लाग्यु. गुरुदेवनी कृपायी में सर्व शास्त्रोमां प्रवीष्टाता मेषवी लीधी ढती. हुं भारा स्थाने पदांची गयो. राजपुत्र वसु पाडा पोतानी राजधानीमां गयो. गुरुदेवने स्थाने पर्वत बेठो. आम अमे त्रिष्टुप जुदा पडी गया.

अभियन्न राजा एक दिवस राजपाट त्यज्ञ दृढ साधु बन्या. शुक्तिमती नगरीना राजसिंहासने वसुनो राज्याभिषेक करवामां आव्यो. वसुराजा दिनप्रतिदिन पृथ्वी पर. सत्यवादी तरीके प्रसिद्ध बनतो गयो. भुद्धि, शक्ति अने सत्यथी तेणो समस्त भूमंडलने आकर्षु.

एक वर्षतनी वात छे.

शिकारीओनो एक समूह शिकार करवा अराहयमां गयो. तेणो एक मृगने पोताना शिकारनुं लक्ष बनाव्यु. परंतु यपण अने चंचल मृग शिकारीओने जोઈने चारे ४ पगे उिछीने भागवा भांड्यु. शिकारीओअे मृगनो पीछो पकड्यो. मृग विध्याचत्वानी भीषणमां अदृश्य थायु. शिकारी पाडा अत्यंत वेगथी भीषणमां प्रवेशयो. शिकारीअे धनुष्य पर तीर चढाव्यु. कान सुधी ढोरी खेंची, सनननन करतुं तीर मृग तरफ छोड्यु. परंतु आश्रय! तीर वस्ये ज झोઈ अदृश्य पदार्थ साथे अथडायुं अने भांगीने चूरो थई गयु. शिकारी ज्यां तीर भांगीने पड्यु त्यां आवी पहांच्यो अने तीर कोनी साथे अथडायुं, ते तपासवा तेणो हाथ लंबाव्या. तेना हाथ एक अदृश्य शिलाने अडक्या. तेणो उिचे, नीचे हाथ फेरवीने मापी जोयु के शिला केवडी छे! शिकारीअे विचार्यु : ‘आकाशना जेवी स्फटिकमय शिला छे, अडक्या विना कोई समज्ञ न शडे के आ शिला छे!’ जडर आ राजा वसुना माटे सुयोग्य छे. जोઈने हुं महाराजाने वात करु...! शिकारीअे नगरमां आवी भहाराजा वसुने स्फटिकमय शिलानी वात कही. वसु शिकारी पर प्रसन्न थयो. गुप्त रुपे तेणो शिकारी द्वारा शिलाने महेवना एक

૧૦૪

જેણ રામાયણ

ગુપ્ત સ્થળમાં મંગાવી લીધો. શિકારીને પુષ્કળ ઘન આપી રાછરાછ કરી દીધો. શિલાનું સિંહાસન બનાવવાનો વસુને મનોરથ જાગ્યો. તાબડતોબ શિલ્પીઓને બોલાવી સિંહાસન બનાવવાની આજ્ઞા કરી. શિલ્પીઓએ ખૂબ જ કણા અને ખંતથી અલ્ય ડાળમાં જ સિંહાસન તૈયાર કરી દીધું.

વસુરાજાને બોલાવી સિંહાસન બતાવ્યું. વસુરાજાને સિંહાસન ખૂબ જ ગમી ગયું. પરંતુ સાથે સાથે વસુરાજાના ચિંતમાં એક ભયંકર વિચાર સ્ફુર્યો.

તેણે વિચાર્યુઃ : ‘આ રહસ્યમય સિંહાસનનું રહસ્ય આ શિલ્પીઓ ગુપ્ત નહિ રાખે અને જો સિંહાસનનું રહસ્ય પ્રગટ થઈ જાય તો, તો પછી મારી બધી જ મુરાદ મનમાં રહી જાય, માટે આ શિલ્પીઓને જીવતા ન જ રહેવા હેવાય. તેમનો ગુપ્ત રીતે વધ જ કરાવી દઉં.’

વસુએ કેવી ભ્યાનક કૃતથા વિચારણા કરી? આ જ છે સંસારની દારુણતા. આ જ છે સંસાર! એના સાચા સ્વરૂપે, આ જ હન્દ્રિયોના વિષયોની સ્પૃહતાનું વિનાશ-તાંડવ...!’

નારદજી લંડાપતિ રાવાણને જરાય ખમચાયા વિના કહી દે છે :

‘રાવણ! રાજાઓ કોઈના પણ સગા થયા નથી. વસુએ કરપીછા રીતે શિલ્પીઓને મારીને ભૂમિમાં ભંડારી દીધા. રાત્રિના સમયે રાજસભામાં તેણે આ સ્કટિકમય શિલાનું સિંહાસન બરાબર ગોઠવી દીધું. કોઈને સિંહાસન દેખાય નહિ અને કોઈ સિંહાસનને અડી શકે નહિ તેવી રીતે ખૂબ બવસ્થિત બંદોબસ્ત કરી દીધો. બીજે દિવસે રાજસભા ભરાઈ, બધા જુએ છે તો રાજાનું સિંહાસન જ દેખાતું નથી. બધા તર્ક-વિતર્ક કરે છે, ‘મહારાજ આજે ક્યાં બિરાજમાન થશે?’ સિંહાસન કેમ ઉઠાવી લીધું છે? આજે મહારાજ સભામાં નહિ પથારે?...’ ત્યાં તો પૂરા ઠાઠમાઠથી વસુ રાજ રાજસભામાં પ્રવેશ્યો અને જ્યાં ખાલી જગ્યા હેખાતી હતી ત્યાં જ આકારામાં પગથિયાં ચઢવા લાગ્યો! સભા તો દુગ થઈ ગઈ.

‘મહારાજ વસુ ખરેખરા સત્યવાદી! સત્યના પ્રભાવથી દેવોની અદરશ સહાયથી આજે આકાશમાં કોઈ જ આધાર વિના બેઠા!’ ક્યાં કોઈને વસુના કપટની ગંમ પણ હતી? વાતને તો વાયરો પોતાની પાંખે બેસાડી, સારી ય પૃથ્વી પર ફેરવી આવ્યો. કેટલાય રાજ, મહારાજાઓ વસુના આ દિવ્ય પ્રભાવને જાડી, સ્વર્ણ જ આધીન થવા લાગ્યા.

સાચી કે ખોટી પ્રસિદ્ધ મનુષને વિજય અપાવે છે.

बीજ बाहु ढुँ फरतो फरतो गुरुदेव कीरकदंब उपाध्यायना आश्रममां जઈ
चढव्या. त्यां गुरुदेवने स्थाने तेमनो पुत्र पर्वत प्रज्ञावंत शिष्योने ऋग्वेदनी
वाचना आपतो हतो. 'अजैर्वष्टव्यम्' आ वेदना विधानां अर्थ तेणे शिष्योने
समजाव्यो, अजै: अटले मेषे: भेष = भक्ताच्छोथी पक्ष करवो. भेष नामना पशु
द्वारा पक्ष करवो. आ सांभणी ढुँ चौंक्यो. मैं प्रेमथी कह्युः :

'आई! वेद वाक्यनो अर्थ करवामां भने कंडक भूल लागे छे.'

'कंडक भूल?' तेणे गर्वथी पूछ्युः.

अजै: नो अर्थ भेष नथी, परंतु आपशा गुरुदेवे तो त्रिष्ण वर्ष जूना धान्यने,
के जे वाववाथी ऊरे नहि, तेने 'अजै' कहेलु, ते तुं केम भूली गयो?'

'वाह रे वाह! गुरुदेवे तो जेम तमारा हता तेम मारा पक्ष हता. गुरुदेवे
ऐवी व्याख्या करी ज नहोती. तेमणे तो 'अजै' नो अर्थ 'भेष' ज करेलो. वणी
कोशनी अंदर पक्ष 'अजै' नो अर्थ 'भेष' करवामां आव्यो छे.' पोते करेला
मिथ्या प्रतिपादनने सिद्ध करवानो प्रयत्न करतां पर्वते कह्युः.

'शज्जनो अर्थ बे रीते थाय : (१) मुख्य, (२) गौणा. गुरुदेवे 'अजै'
शज्जनो मुख्यार्थ नथी कह्यो, परंतु गौणार्थ कहेलो छे. मुख्य अर्थ भवे 'भेष'
होय, परंतु अहो यक्ष करवामां 'अजै' शज्जनो गौणा अर्थ करवामां आव्यो छे.
अर्थात् 'त्रिष्ण वर्षानुं जूनुं धान्य' ए 'अजै' शज्जनो गौणार्थ छे.' मैं कह्युः.

'मारी वात सांभणी पर्वत छेडाई पक्यो; अने आग्रहवश थह्यने बोल्यो :
'बिलकुल खोटु. गुरुदेवे 'अजै' नो अर्थ 'भेष' ज करेलो छे.'

ज्यारे पर्वतने पोताना मंतव्यमां अति आग्रहवाणो जोयो त्यारे मैं अने
कह्युः :

'मित्र! गुरु उभेशां धर्मना ज उपदेशक होय, यक्षमां बोकडाना वधनो
उपदेश गुरु न आपे. ज्यारे 'अजै' नो अर्थ 'भेष' करवामां तो अधर्मनो
उपदेश अपाय छे. वणी वेदश्चुति धर्मनुं प्रतिपादन करे, अधर्म करवानुं प्रतिपादन
वेदश्चुति न करे. तुं जे अर्थ करे छे तेथी तो श्रुतिने पक्ष अन्याय थाय छे अने
आ रीते मिथ्या अर्थ करवाथी तुं पाप बांधी रह्यो छे.'

अमारा बने वस्त्रेनो विवाद उत्र बन्यो. आम अमारा बनेमांथी कोई ओक
निर्णय पर आवे अम न लाग्यु. त्यां ते ज बोल्यो :

'आपशामांथी जेनी वात मिथ्या ठरे तेनी छभनो छेद थाय. बोलो, छे
कभूल?'

૧૦૯

જૈન રામાયણ

‘મને કબૂલ છે. પરંતુ આપણો ન્યાય તોલનાર કોણ?’

‘આપણો સહાધ્યાથી રાજ વસ્તુ.’

‘મને કબૂલ છે!’ મેં કહ્યું, સત્યવક્તાને વળી કોભ શાનો? મને જરાય ભય ન હતો. પરંતુ અમારી આ ચર્ચા પર્વતની માતા સાંભળી રહી હતી. તેણે જ્યારે અમારી શરત સાંભળી ત્યારે તે પ્રૂજ ઉઠી. પર્વતની માતાએ પર્વતને ઓકાંતમાં બોલાવ્યો. અને કહ્યું : ‘મેં તમારા પિતાના મુખે સાંભળ્યું હતું કે ‘અજ’ એટલે ‘ત્રણ વર્ષનું જૂનું ધાન્ય’, માટે નારદ કહે છે તે સાચું છે.’

‘પણ મેં તો...’

‘પ્રતિક્રિયા કરી છે, તે અચોચ્ય કર્યું છે. અભિમાનમાં જિલ્લાવાણ્ણેદની શરત કરીને તેં મહાન અનર્થ કર્યો છો...’ માતાએ હૃદ્યાતે હૈથે કહ્યું.

‘ખરેખર, વિચાર્યા વિના, મુખ્ય વિચાર કર્યા વિના, મનુષ્ય પગલું ભરે છે તો તે આપત્તિઓના ખાડામાં જ ધકેલાઈ જાય છે.’

‘મા, હવે જે થયું તે થયું, હવે તે મિથ્યા ન થઈ શકે.’

પર્વતની ભાવિ વિપત્તિની કલ્યાણાથી માતા વિહૃવળ બની ગઈ.



૩૫. ૧૩. અંતિમ મહાકાળ અસ્તુર કોણા? ૪૬

‘પદારો માતા! આજે આપને જોઈને મેં જાગ્રો ક્ષીરકંદબ ગુરુલદેવને જોયા!’

‘પુત્ર! તું કુશળ તો છે ને?’

‘આપના પુનિત આધીવર્દથી, પરંતુ હવે આપ કહો, હું આપનું આતિથ્ય શું કરું? હું આપને શું અર્પણ કરું?’

પુત્રરક્ષણાની પૂર્વભૂમિકા સર્જવા ક્ષીરકંદબાચાર્યની પત્ની વસુ રાજાની રાજસભામાં આવી પહોંચી. કોઈ ટિવસ નહિ અને આજે ગુરુપત્નીને આવેલ જોઈ વસુ તરત જ સિંહાસન પરથી ઊભો થઈ ગયો. ગુરુપત્નીને નમન કરી, સત્કાર કર્યો.

‘હે રાજેન્દ્ર! ધનનું પ્રયોજન નથી, ધાન્યની જરૂર નથી. પુત્ર વિના ધન-ધાન્યને મારે શું કરવું?’

‘પણ માતાજી પર્વત...’

‘એની પ્રાણાભિક્ષા માગવા આવી છું રાજન...’

‘માતાજી! ગુરુલદેવ ક્ષીરકંદબાચાર્ય જેમ મારા માટે પૂજય અને પાલનીય હતા, તેવી જ રીતે આજે પર્વત પણ મારે માટે પૂજનીય છે, પાલનીય છે. ગુરુપુત્ર પ્રત્યે ગુરુની જેમ જ વર્તવું જોઈએ, એ વેદની આશા છે.’

‘રાજન! તમને ધન્ય છે.’

‘પણ એ તો કહો કે અકાલે કોણ મોત માગી રહેલો છે? મારા ભાઈને મારવાની કરોને ફુલુદ્ધિ સૂઝી છે? માતાજી, શા માટે આટલો બધી વિલ્લાવળતા?’ ગુરુપુત્ર પર્વત પર કોઈ મહાન આપણિ આવી પડેલી જાડી, વસુનો રોપ ભભૂકી ઉઠ્યો.

ત્યારે ગુરુપત્નીએ પર્વત અને મારા વચ્ચે ‘અજ’ શબ્દ અંગે થયેલો વિવાદ, તેમાં થયેલી શરત, વસુની લવાદી, નારદના મતની સત્યતા, છતાં પુત્રરક્ષા માટે પુત્રના મતનો પણ કરવાની દિમાયત, વગેરે વસુને સારી રીતે સમજાવ્યું.

વસુ ગુરુપત્નીની વાત સાંભળીને ચોંકી ઉઠ્યો. અસત્યનું સમર્થન કરવાની વાત એટલે સત્યવાદી વસુના માટે કારમો આધાત. તેણે ખૂબ ગંભીરતાપૂર્વક ગુરુપત્નીને કહ્યું :

‘माता, माराठी असत्य केम જ બोलाय? माझा ज्ञाय तो भवे, परंतु सत्यवादी असत्य कदापि न बोले.’

‘पड़ा आ एक वार...’

‘अरे, पापभीरु आत्मा बीજुँ कोई पड़ा असत्य न बोले, ज्यारे आ असत्य तो गुरुहेवना वयनने भिथ्या करनार છे. तेवुं असत्य तो माराठी न ज बोलाय.’

जिंदगीपर्यंत सत्यनो ज साक्षी बनेलो वसु असत्य अने गुरुहेवननो अपलाप करनारुं असत्य केवी रीते उयरी शके? तेषो स्पष्ट शब्दोमां असत्य नहि बोलवानो पोतानो निर्णय कडी दीधों, परंतु पोताना पुत्र प्रति अथाग रागने धारडा करनारी गुरुपत्नी, पोताना पति क्षीरकट्टब आचार्यना वयननी, वसुनी अविचल सत्यवाहितानी किंमत नथी आंडी शकती.

पुत्रनो राग तेने समजावी रह्यो छे. ‘पतिनुं वयन के वसुनुं सत्य तारा पुत्रना रक्षानी आगण नगश्य छे, तुझु छे!’

सत्यनो राग वसुने समजावी रह्यो छे : गुरुहेवनुं वयन अने सत्यनी रक्षा समक्ष विश्वनी कोई पश्च वस्तु किंमती नथी!

‘जो भाईनुं रक्षाकरवा चाहतो होय तो ‘अज’नो अर्थ ‘मेष’ तारे करवो जोहिए. महान् पुरुषो प्राणाना जोभमे पड़ा बीजानुं रक्षाकरे छे, ज्यारे अहीं तो मात्र सहेज बोलवानो ज प्रश्न छे.’ गुरुपत्नी बोली.

‘माताज्ञ, अहीं मात्र बोलवानो प्रश्न नथी, परंतु सत्यधर्मना पालननो प्रश्न छे. गुरुहेवना वयननी तथ्यता रक्षवानो प्रश्न छे. मारी सत्यवादी तरीकेनी प्रसिद्धिनो प्रश्न छे.’

वसुने पोताना भंतव्यमां ढड जोई, गुरुपत्नी रोपथी सणगी उठी.

‘तने तारुं सत्य वडालुं होय तो तेनुं रक्षाकर. तने गुरुपुत्र वडालो होय तो तेनुं जतन कर?’

रोपथी कडी, गुरुपत्नींसे राजसभामांथी बहार नीकणवा मांडळु. राजा वसु धूळ उठ्या. ‘शु करवुं? कोने प्राधान्य आपवुं? गुरुपुत्रनी रक्षा करवा जतां आदर्शनुं मृत्यु थाय छे, आदर्शनी रक्षा करवा जतां गुरुपुत्रनुं मोत थाय छे अने गुरुपत्नीनुं दिल दुभाय छे.’ वसुनुं चित व्यग्र बन्यु. तेनी आंख सामे गुरुपत्नीनो रोष अने गुरुपुत्रनो जिंदवाछेद तरवरवा लाय्या. ते दोळ्यो. राजद्वारमांथी नीकणती गुरुपत्नीनी समक्ष जઈने उभो रह्यो, तेणे कह्यु :

‘પર્વતના પક્ષમાં ન્યાય તોલાશે...’ ઝડપભેર તે આશ્રમમાં આવી. અમે બંને, હું અને પર્વત, વસુરાજાની રાજસભામાં આવ્યા. હું નિર્ભય હતો, કારણ કે મારું અંતઃકરણ વિશુદ્ધ હતું. પર્વતના મુખ પર ભયની સૂચક અનેક રેખાઓ તરફરતી હતી, કારણ કે તેનું અંતઃકરણ મહિન હતું. રાજસભા અનેક પ્રસિદ્ધ પંડિતો, કવિઓ અને પ્રજ્ઞાવંતોથી ભરાઈ ગયેલી હતી, વાદસભાને યોગ્ય પુરુષોની હાજરી સારી હતી.

વાદસભામાં તો જોઈએ મધ્યસ્થ દાઢિ! વાદસભામાં જોઈએ હંસલાઓ. ક્ષીર અને નીરનો વિભાગ કરનારા. ક્ષીર એટલે સત્ય અને નીર એટલે અસત્ય. સત્યાસત્યનું યથાર્થ વિભાગીકરણ કરનારા સભાસદોથી વાદસભા શોંભે.

વસુ સ્ફટિકના સિંહાસન પર આરૂઢ થયો. જાણો આકાશમાં ચન્દ્રમા ખીલી ઊઠ્યો! વાદસભાનું કામ શરૂ થયું. પર્વતે પોતાના પક્ષનાં સ્થાપન કર્યું. મેં મારું મન્ત્રય રજૂ કર્યું. અમે બંનેએ વસુરાજાને સત્ય કહેવા માટે ગ્રાન્થના કરી.

વસુના માટે એ છેલ્લો દિવસ હતો, ન્યાય તોલવાની એ છંલલી તક હતી. સત્યવાઠી તરીકેની એ ચરમ ક્ષણ હતી. ગુરુપત્નીના અનુરોધથી અસત્ય ભાપણ માટે વસુ તૈયાર જ હતો. અમારાં બંનેનાં મંત્રબીજા, તેના પર કૃત્રિમ પરામર્શ કરવા લાગ્યો અને થોડીક વારમાં તેણે કહ્યું :

‘ગુરુદેવે ‘અજ’ની વ્યાખ્યા ‘મેષ’ કરી હતી.’

હું તો સાંભળતા જ ઉધાઈ ગયો... પરંતુ હજુ હું વિચાર કરું હું ત્યાં તો એક ભયાનક હોનારત સર્જીઈ ગઈ... ધડકડ... ધડકડ... ધડકડ સ્ફટિક સિંહાસન પર અદૃશ્ય ઘણાના પ્રહારો થવા લાગ્યા. સિંહાસન ભાંગીને ચૂરેચૂરા થઈ ગયું. વસુ ભૂમિ પર પછડાયો. તેના મુખમાંથી લોહીની ધારા વહેવા લાગી. અસત્ય ન્યાય તોલવાથી કોત્રદેવતાઓ કોધાયમાન થયા હતા અને એ દેવોએ જ આ કરાલ વિનાશ તાંડવ સર્જીઈ હતું. ઊચા સિંહાસન પરથી પછડાયેલો વસુ તત્કાળ મૃત્યુને શરાણો થયો, મરીને તે ઘોર નરકમાં પટકાઈ ગયો.

હું તો આ દૃશ્ય જોતાં જ સહ્ય થઈ ગયો. તત્કાળ હું કેરી જ સમજ ન શક્યો, પરંતુ વસુનો વિનિયોગ જોઈને મારું હૃદય દ્વી ઊઠ્યું. વસુના મૃત્યુ પછી વસુના સિંહાસને તેનો મોટો પુત્ર ‘પૃથુવસુ’ બેઠો. પરંતુ કોપાયમાન થયેલા દેવોએ અને પણ જાતમ કરી નાખ્યો. ત્યાર પછી કમશ: એના પુત્રો સિંહાસન પર બેસતા ગયા અને દેવો તેમને મારતા ગયા. આઠ પુત્રો માર્યા ગયા. સુવસુ નામનો નવમો પુત્ર ભાગ્યો. તે નાગપુર પહોંચી ગયો, જ્યારે દશમો પુત્ર બૃહદ્ધિવજ મથુરામાં ચાલ્યો ગયો.

૧૧૦

જૈન રામાયણ

વસુના વંશનું પતન થયું. એક દિવસમાં શુક્તિમતીનો રાજમહાલય હતો નહિતો થઈ ગયો. બીજી આજુ પ્રજાએ આ સકલ અનર્થના મૂળ પર્વતને મારી મારીને નગરની બહાર તરેડી મુક્યો. હું ત્યાંથી ખૂબ દૃષ્ટિ સાથે મારા સ્થાને ચાલ્યો ગયો.

નારદજીની આંખોમાં દિલદઈ ઊભરાયું. રાવણા, કુલકર્ણી, બિભીયણ એકતાન થઈને નારદજીની વાડી સાંભળી રહ્યા હતા. નારદજ થંભી ગયા.

દશમુખે પૂછ્યું : ‘દેવર્ષિ, પછી એ પર્વત ક્યાં ગયો? તેનું શું થયું?’

દેવર્ષિએ દીર્ઘ શાસ લઈને કહ્યું : ‘એ અત્માળી પર્વત નગરની બહાર ગયો. શુક્તિમતી નદીના તટ પર આમતેમ ફરતો હતો ત્યાં મહાકાલ નામના એક અસુરે તેને પકડ્યો.’

‘એ મહાકાલ-અસુર કોણ દેવર્ષિ?’ વચ્ચે જ રાવણો પ્રશ્ન કર્યો.

હિસ્ક યશની શરૂઆતમાં આ મહાકાલ-અસુર પ્રધાન પાત્ર છે. રાવણ! તેને જ્યાં પર્વતનો ભેટો થયો ત્યાં તેણે પોતાનું કાર્ય આગળ ધપાવ્યું! પરંતુ મહાકાલ અસુરનો પૂર્વભવ સાંભળવા જેવો છે!’

‘જરૂર સંભળાવો દેવર્ષિ!’ કુલકર્ણીને નારદજીની વાતોમાં ખૂબ મજા આવતી હતી. મહાકાલ અસુરનો પૂર્વભવ સાંભળવા તે ખૂબજ ઉત્કંઠિત બન્યો. નારદજને યાત કહેવા, તેણે ઉત્સાહિત કર્યા.

નારદજએ મહાકાલ અસુરનો પૂર્વભવ કહેવો શરૂ કર્યો.

ચારણાયુગલ નામની એક નગરી હતી.

ત્યાં ‘અયોધન’ નામનો રાજા એની પ્રિય પત્ની ‘દિતિ’ સાથે સુખપૂર્વક પોતાનો કાળ નિર્ઝમન કરી રહ્યો હતો.

તેમને એક સંતાનની પ્રાપ્તિ થઈ. પુત્રી દિનપ્રતિદિન મોટી થતી ગઈ. તેનું નામ સુલસા પાડવામાં આવ્યું.

પુત્રીનું રૂપ અને લાવણ્ય જોઈને રાજા-રાણીનો ઉમંગ માતો નહોતો. પરંતુ સાથે જ એમને ચિંતા થવા લાગી - ‘પુત્રીને અનુરૂપ રાજપુત્ર કેવી રીતે મળશે?’ મંત્રીની સલાહથી અયોધન રાજાએ સ્વયંવરનું આયોજન કર્યું. દેશ-વિદેશના અનેક રાજાઓ સુલસાને વરવાના કોડે ચારણાયુગલ નગરીમાં આવી પહોંચ્યા. તેમાં સગર રાજા અતિ અંશ્રયથી શોભતો હતો. સગરે પોતાની દ્વારપાલિકા મંદ્યોદરીને અયોધનના રાજમહેલમાં જતી-આવતી રાખી અને અયોધનના અંતઃપુરમાં શું ચર્ચા- વિચારણા ચાલી રહી છે, તેના પર લક્ષ

એ મહાકાળ અસુર કોણા

૧૧૧

રાખવા લાગ્યો. હજુ સ્વયંવરનો દિવસ દૂર હતો. તે અરસામાં ઓડ દિવસ સુલસા અને તેની માતા દિતિ, મહેલની પાછળના ભાગમાં આવેલા ઉઘાનમાં ગયાં. પાછળ દ્શપી રીતે પેલી સગરરાજની ચુખચર મંદોદરી પાડી ઉઘાનમાં વૃદ્ધી ગઈ.

‘દિતિ અને સુલસા એક લતામંડપમાં આવીને બેઠા.

‘મા, તું બોલતી નથી, પરંતુ તારા મનમાં કોઈ ઊંડ ઊંડ દુઃખ રહેલું છે.’
સુલસાએ માતાના મુખનું નિરીક્ષણ કરતાં કહ્યું.

‘તે શું છે? મને કહે?’

‘તારી વાત સાચી છે બેટી!’

‘એ મારું દુઃખ દૂર કરવાનું તારા હાથમાં જ છે!’ દિતિએ મૂળ વાત પર આવતાં કહ્યું.

‘તું કહે, મારાથી શક્ય હશે તો તારું દુઃખ દૂર કરીશ. શું મારી માને હું દુઃખી કરવા ચાહું છું?’

‘ના, મારી વહાલી પુત્રી! હું તારા પ્રેમને પરખું છું?’

‘તો હવે તારું ગુપ્ત દુઃખ મને કહે?’

‘તું સ્વયંવરમાં કોણે વરીશ?’ દિતિએ ધીમે અવાજે સુલસાની ખૂબ જ નજીક આવી પૂછ્યું.

‘અનો હજુ મેં નિર્ણય નથી કર્યો.’

‘તો તારે...’

‘બોલને, અચકાય છે શા માટે?’

‘મારા ભાઈ તૃણાંબિન્દુના પુત્ર મધુપિંગને તો તું ઓળખે છે ને?’

‘સારી રીતે.’

‘કેવો છે એ?’

‘ધીર અને વીર.’

‘બસ, તું એના ગળામાં વરમાળા આરોપે, તે હું ચાહું છું.’

માતા અને પુત્રીનો વાર્તાલાપ મંદોદરી ખૂબ એકાગ્રતાથી સાંભળી રહી હતી. દિતિના પ્રસ્તાવનો સુલસા શો પ્રત્યુત્તર આપે છે, તે સાંભળવા તેને ખૂબ જ ઉત્સુકતા થઈ ગઈ.

૧૧૨

જૈન રામાયણ

સુલસાએ માતાના પ્રસ્તાવને વિચારી જોયો. ‘મધુપિંગ ઓમવંશના કુલીન રાજપુત્ર છે. હૃપ, ગુડા અને શૌર્યનો તેનામાં સંગમ થયેલો છે. તેને વરવાથી માતાનું દુઃખ દૂર થશે અને હું પણ સુખી થઈશ.’

‘મા, તારી છથા મુજબ સ્વયંવરમાં હું મધુપિંગને વરીશ.’

‘બસ, બસ! ઘણું સરસ, મારી પુત્રી!’ દિતિએ સુલસાને બાહુપાશમાં લઈ આલિંગનથી ગ્રેમ અભિવ્યક્ત કર્યો.

સુલસાનો પ્રત્યુત્તર સાંભળી સગરરાજની ગુપ્તચર મંદોદરી ચાંડી ઊઠી. ત્વરાથી ત્યાંથી નીકળી ગઈ. સગરરાજના ઊતરે આવી પહોંચી.

સંધ્યાના રંગો હમણાં જ ઊડી ગયા હતા અને પૃથ્વી પર કાળું અંધારું છવાવા લાય્યું હતું. સગરરાજના ઊતરામાં દીપમાળાઓ જલી ઊઠી હતી. મંદોદરી જડપથી સગરરાજના ઓરડામાં પ્રવેશી. આંટા મારી રહેલો સગરરાજ એકદમ થંભી ગયો. તેણો મંદોદરીના મુખ પર ઉત્સુકતા સાથે ભયની લાગળી તરવરતી જોઈ.

‘કેમ, શા સમાચાર છે, મંદોદરી?’ શેત ચાદરથી આસ્થાદિત એક ઊંચી ગાઢી પર બેસતાં સગરરાજે પૂછ્યાં.

‘મહારાજા, જે કાર્ય માટે આપ અહીં પદ્ધાર્યા છો, તે કાર્ય સિદ્ધ નહિ થાય’

‘એટલે?’ મંદોદરીની વાત ખૂબ મહત્વની અને પોતાના મૃષ્ય કાર્ય અંગની હતી.

‘એટલે એ જ. આપ હવે રસાલા સાથે રાજધાનીમાં પાછા ફરો.’ મંદોદરીએ સગરરાજની છન્તેજારી ખૂબ વધારી દીધી.

‘પણ શી વાત છે એ તો કહે.’

‘સુલસાએ પોતાની પસંદગી કરી લીધી છે.’

‘કોની?’

‘મધુપિંગની, કલિંગદેશના રાજપુત્રની.’

‘તે કોના મોટે સાંભળ્યું?’ સગરરાજની વ્યાકુળતા વધી.

‘ખુદ સુલસાના મોટે.’ મંદોદરીએ સગરરાજને સુલસા અને દિતિ વચ્ચેનો અથથી હતિ સુધીનો બધો જ વાર્તાલાપ કહી સંભળાયો.

સગરરાજે મંદોદરીને રવાના કરી. પોતે ચિંતાના સાગરમાં ઝૂબકીઓ ખાવા લાગ્યો. જો સુલસા મધુપિંગને વરે તો સગરરાજની પ્રસિદ્ધિ, સગરરાજનું પરાકર, સગરની મહત્ત્તા, સગરની સર્વોપરિતા... બધા જ પર પાણી ફરી

એ મહાકાળ અસુર કોણા

૧૧૩

વળે. સગરને પોતાના નગરમાં જવું લજ્જાસ્પદ બની જાય. ‘શું કરે તો સુલસા મધુપિંગને ન વરે? ’ સાય ભરે નહિ અને લાકડી ભાંગે નહિ તેવો જ કોઈ ઉપાય કરવો જોઈએ. સગર મનોમન વિચાર કરવા લાગ્યો. તેની ઊંઘ હરામ થઈ ગઈ. પલંગમાં પડ્યો પડ્યો તે અપાર વેદના અનુભવવા લાગ્યો. સુલસાને પરણવાના પ્રશ્ન કરતાં હવે તેને પોતાની પ્રતિફળાં પ્રશ્ન...., પ્રસિદ્ધ જાળવવાનાં પ્રશ્ન વધુ પીડી રહ્યો હતો.

એક વિપયની સ્પૃહા જીવાત્મા કરે છે. તે વિપયમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરી લેવાનો મનોરથ કરે છે. તે મુજબ પ્રવૃત્તિ કરે છે. પરંતુ વિપયમાંથી મનોરથ મુજબ સુખ તો મળશે પણ તે પહેલાં દુઃખ, ત્રાસ અને પરિશ્રમ તો ખરાં જ! સુલસા એ જગતનો વિષય હતો. સગરે એની સ્પૃહા કરી. સુલસામાંથી સુખ મેળવવા તેને પરણવા આવ્યો! એને પરણીને સુખ મેળવશે ત્યારે ખરં, પણ તે પૂર્વ એ કેટલાં દુઃખ, ત્રાસ અને મુંજવાણ અનુભવી રહ્યો છે?

બીજી બાજુ હવે સુલસાને મેળવવા મધુપિંગનો ઘાટ ઘડી નાંખવાનું સગર વિચારે છે! સુખની સ્પૃહા... વિષય-જન્ય સુખની સ્પૃહા કેટલી ભયંકર હોય છે! બીજાને મારીને, બીજાને બદનામ કરીને પણ જો વિષયજન્ય સુખ મળે છે, તો સુખલોકુપી જીવ તે જતું નહિ કરે.

‘સંસારનાં સુખો આવાં છે.

કોઈના પતન પર કોઈનું ઉત્થાન છે! કોઈના સમશાને કોઈનું સઠન છે! કોઈના વિસર્જનમાં કોઈનું સર્જન છે! કોઈના સ્પલનમાં કોઈનું શરણ છે! કોઈના દફનમાં કોઈની વાસનાનું શમન છે! કોઈના કંદનમાં કોઈનું મનોહર રમણ છે!

મધુપિંગને બદનામ કરી નાખવાનાં એક ઉપાય સગરે વિચાર્યો. તરત જ પોતાના પુરોહિત વિશભૂતિને બોલાવ્યો અને કહ્યું :

‘વિશભૂતિજી! આજે તમારું એક મહત્વનું કામ ઉપસ્થિત થયું છે.’

‘ફરમાવો રાજેશ્વર! આપના પ્રત્યેક કાર્ય માટે સેવક તૈયાર જ છે.’

‘જો કે તમારા જેવા તેજસ્વી માટે આ કાર્ય અશક્ય નથી, છતાય કઠિન તો જરૂર છે.’

‘રાજન! જ્યાં પ્રેમ છે ત્યાં કંઈ જ કઠિન નથી. આપ ફરમાવો!’

રાજપુરોહિતે સગરના ચિન્તને પ્રકૃત્યિત કરી દીધું.

‘તમારે કાલે ને કાલે ‘નૃપલક્ષણસંહિતા’ નામનો શ્રંધ્ર રચવાનો છે, તેમાં રાજનાં કેવાં લક્ષ્ય હોવાં જોઈએ તેનું વિશદ્ધ વર્ણન કરવાનું; કે જે લક્ષ્યનો

૧૧૪

जैन रामायण

बधां જ મારામાં ઘટતાં હોય અને સાથે સાથે મધુપિંગમાં લક્ષણો ઘટતાં ન હોય. બડકે મધુપિંગ રાજા તરીકે અધોગ્ય ઠરવો જોઈએ.' સગરે પોતાની તરકીબ કહી સંભળાવી...

‘જરૂર મહારાજ! કાવે તૈયાર થઈ જશે.’

‘તો હું મારા પુરોહિતજીનો અપૂર્વ સતકાર કરીશા.’

‘આપનો પ્રેમ એ જ...’ કહી પુરોહિત રવાના થયો.

સગર પૂર્વવત્ત દર્શયી રાચી રહ્યો.

રાજસભા ભરાઈ હતી. સ્વયંવર માટે આવેલા નાના મોટા બધા રાજઓની હાજરી હતી. મુખ્ય સિંહાસન પર પરાકમી અને પ્રસિદ્ધ સગરરાજ બેઠો હતો. અયોધન રાજા તેના પાસેના સિંહાસન પર આરૂઢ થયા હતા. ત્યાં રાજપુરોહિત વિશ્વભૂતિ એક નાનકડી, નાજૂક પરંતુ પુરાણી પેટી લઈને રાજસભામાં હાજર થયો. પુરોહિતના હાથમાં પેટી જોઈ અયોધને પૂછ્યું :

‘પુરોહિતજી! કયું પુરાણ લઈ આવ્યા છો?’

‘મહારાજા! જો કે આ પુરાણ નથી, પરંતુ પુરાણ જેટલું આ એક મહત્વનું પુસ્તક છે!’ વિશ્વભૂતિએ ગંભીર વદને પેટીને પોતાના આસનના એક ભાગ પર મુક્તાં કર્યું.

‘શું નામ છે એ પુસ્તકનું?’ અયોધને જિજ્ઞાસા વયકત કરી.

‘નૃપલક્ષણસંહિતા’ સ્પ્રાષ્ટ શબ્દોચ્ચાર કર્યો.

‘ઓહો! નામ તો બહુ સરસ છે! વારુ, પેટી ખોલીને થોડું વાંચો સંભળાવો ને!’

‘જરૂર મહારાજ! કઈ નવું ને નવું, આપને સંભળાવવું એ તો અમારું કામ છે!’ પુરોહિતે મસ્તક નમાવીને, વિનમ્ર શબ્દોથી પ્રત્યુત્તર આપ્યો. પેટી ખોલીને અંદરથી મૂલ્યવંત વસ્ત્રથી વીટાયેલી પોથી બહાર કાઢી.

‘જરા થોભો, પુરોહિતજી મારે કેઈ કહેવું છે...’ સગરરાજ બોલ્યા.

‘જરૂર ફરમાવો મહારાજા!’

‘પહેલાં અહીં બંદેલા બધા જ રાજા-મહારાજાઓએ એક નિર્ણય કરવો જોઈએ.’

‘શાનો નિર્ણય રાજન?’ અયોધને સગરને પૂછ્યું.

‘એ કે, આ ‘નૃપલક્ષણસંહિતા’ એટલે રાજાઓનાં લક્ષણોનો ચંથ. તો આ લક્ષણો સંભળ્યા પછી, આ લક્ષણોથી જે હીન હોય તેનો વધ કરવો યા તો કાઢી મુક્તવો!’

એ મહાકાળ અસુર કોઈ

૧૧૫

સભામાં સંબ્ધતા છવાઈ ગઈ. સગરરાજનો પ્રસ્તાવ પ્રસ્તુત છે કે અપ્રસ્તુત, તેની ચર્ચાઓમાં રાજાઓનો આણો આણો ગણગણાટ સંભળાવા લાગ્યો.

જો રાજાઓ સગરરાજના પ્રસ્તાવને આવકારે નહિ તો એમ સિદ્ધ થાય કે રાજાઓને ભય છે કે પોતે લક્ષ્માણીન હરે તો? માટે નિષેધ કરે છે. જો આવકારે તો જરૂર કોઈને અન્યાય થયા વિના રહે નહિ! શું ડરવું? વળી આ તો સ્વયંવરનો અવસર, તેમાં કોઈના પર આફત ઉત્તરે તો... વિચાર કરતાં રાજાઓને સગરરાજનો પ્રસ્તાવ અયોગ્ય લાગ્યો. પરંતુ હવે વિરોધ કોણ રજૂ કરે? અયોધન રાજાથી તો કંઈ બોલાય જ નહિ, કારણ કે તેના વરે પ્રસંગ છે! બધાં જ તેના મહેમાનો છે. જો અયોધન રાજા વિરોધ કરે તો સગરરાજનું ભારોભાર અપમાન થાય...

મૌન છવાયું.

'મૌન અનુમતમ બધા મૌન છે, માટે પ્રસ્તાવ સાથે કોઈને વિરોધ નથી, એમ હું સમજું છું. માટે પુરોહિતજી, હવે તમે ગ્રંથનું વાંચન શરૂ કરો.' સગરરાજે વિશ્વભૂતિને ગ્રંથ વાંચવાની આક્ષા ફરમાવી.

વિશ્વભૂતિ પુરોહિતે ગ્રંથનો મારંબ કર્યો. તેમણે એક પદ્ધી એક લક્ષ્માણ એવી ઢબથી રજૂ કરવા માંડ્યાં કે જેથી સભાને ભાન થવા માંડ્યું કે આ બધાં લક્ષ્માણથી યુક્ત સગર છે, જ્યારે મધુપિંગ લક્ષ્માણીન છે! સભાની દૃષ્ટિ વારેવાર મધુપિંગ તરફ પડવા લાગી, વિકારની દૃષ્ટિ, તિરસ્કારની દૃષ્ટિ, હાસ્યની દૃષ્ટિ, બુદ્ધિશાળી મધુપિંગ પડા સમજ ચૂક્યો હતો કે 'આ મને બદનામ કરવાનું, સુલસા મને ન વરે અને સગરને વરે એ માટેનું ભયંકર કાવતણ છે,' પરંતુ મધુપિંગ પાસે એવો કોઈ જ પુરાવો ન હતો કે જેથી તે આ ગ્રંથને અપ્રામાણિક સિદ્ધ કરી શક. એની સ્વિતિ કઝોડી બની ગઈ. તેને પોતાનું ધોર અપમાન થતું ભાસ્યું. તેણે એક કાણ વિચાર કરી લીધો. કાણ વારમાં તે રાજસભામાંથી અહશ્ય થઈ ગયો. તે ચાલ્યો ગયો, રોષ, આવેશ અને વેરથી ધમધમતો ચાલ્યો ગયો. તેણે નગરો છોડ્યાં, ઉદ્યાનો છોડ્યાં. તે ગાઢ અરણ્યમાં ગયો, ત્યાં તેણે તપશ્ચર્યા તપવા માંડી. એવી શક્તિઓ મેળવવા કે જે શક્તિઓ દ્વારા સગરના કુકૃત્યનો બદલો આપી શકાય. સગરને ખતમ કરી શકાય.

એ ભવમાં તો મધુપિંગ એવી શક્તિઓ પાભી ન શક્યો. સગર સુલસાને પરણુંને પોતાના નગરમાં ચાલ્યો પણ નથી.

મધુપિંગનું મૃત્યુ થયું. મરીને તે મહાકાળ અસુર થયો. નારદજીએ કુભકર્ણની જામે જોવું.

૩૫. ૧૪. વેરની વશુલાત

‘ભાઈ, તું મને ઓળખે છે?’ શુક્તિમતી નદીને ડિનારે નિરાધાર સ્થિતિમાં રહડતા પર્વતને જોઈને મહાકાલ-અસુરે બ્રાહ્મણનો વેશ ધારણ કર્યો અને એની પાસે આવીને પૂછ્યું.

‘ના, હું આપને નથી ઓળખતો.’ પર્વતે જવાબ આપ્યો.

‘માણ નામ શાંદિલ્ય. તારા પિતા ક્ષીરકંદંબ ઉપાધ્યાયનો હું મિત્ર હું!’
મહાકાલે ડિગ મારી.

‘મારા પિતાના તમે મિત્ર?’

‘હા! ગૌતમ નામના ઉપાધ્યાયની પાસે તારા પિતા અને હું સાથે અધ્યયન કરતા હતા.’

‘આપ અહીં ક્યાંથી આવી ચઢ્યા?’

‘મેં બાજુના જ ગામમાં સાંભળ્યું કે મારા મિત્રના મહામતિમંત પુત્ર પર્વતને લોકોએ તથા નારદે તિરસ્કાર કરીને કાઢી મૂક્યો છે, ત્યારે હું મારાં બધાં જ કામ પડતાં મૂકી અહીં દોડી આવ્યો. તને જોઈને ભાઈ, હવે મને નિરાંત થઈ.’

ક્ષણ વાર થંભીને મહાકાલે આગળ ચલાવ્યું :

‘પણ હવે તારે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. હું તારી પડાયે હું.’

‘તમે શું કરશો?’

‘હું મંત્રશક્તિથી સારા યે વિશ્વને વશ કરીશ. તારા મતને વિશવ્યાપી બનાવીશ. તારા નામને દેશના ખૂંઝોખૂંઝો ગુંજતું કરી દઈશ.’

શાંદિલ્ય બ્રાહ્મણની વાત સાંભળીને પર્વત નાચી ઊછાયો. એની આંગે ભાવિનો અધ્ય સ્વભન્દોક દેખાવા લાગ્યો. પુનઃ પ્રતિભા અને પ્રસિદ્ધિની તેને તક દેખાવા લાગી.

ખરેખર, અધોગતિમાં જનાર જીવને નિમિત્તો પણ એવાં જ મળી જાય છે!
તે શાંદિલ્ય પ્રત્યે આકર્ષાયો. શાંદિલ્યે પર્વતને બરાબર સકેજામાં લીધો. પર્વત દ્વારા, તેણે પોતાનું છાટ કાર્ય સિદ્ધ કરવાનો મારંભ કર્યો.

‘રાવણ! હિસક યજનો મારંભ હવે થાય છે...’ નારદજીએ રાવણના પ્રશ્નના મત્યુત્તરની આટલી પૂર્વભૂમિકા સમજાવી.

વेરની વસુલાત

૧૧૭

‘શું એ મહાકાળ અસુર (શાંદિલ્ય) હિંસક યજનો પ્રયોજક છે?’ રાવાં પ્રથમ્યું.

‘હા! સગર પ્રત્યેના વેરની વસુલાત માટે હિંસક યજન મહાકાલે પ્રયોજન કર્યું!

‘મુનિવર! એ તો કણો, એણો કેવી રીતે હિંસક યજા શરૂ કર્યો! અને એમાં સગર સાથેનો વેરનો બદલો કેવી રીતે લીધો?’

નારદખાંથે જરા ગળું ખોખારીને વાતને આગળ ચલાવી.

‘શાંદિલ્ય અને પર્વત ત્યાંથી આગળ વધ્યા... શાંદિલ્યે પોતાની આસુરી શક્તિથી ગામોમાં, નગરમાં રોગો, વ્યાધિઓ, પીડાઓ ફેલાવવા માંડી. ચારેકોર લોકો ત્રાસ ત્રાસ પોકારવા લાગ્યા. બીજી બાજુ શાંદિલ્ય પ્રચાર કરવા માંડ્યો;

‘જે કોઈ પર્વતનો મત સ્વીકારશે તેના રોગો શાંત થઈ જશે!’ અને જે કોઈ પર્વતના અનુયાયી થવા લાગ્યા તેના રોગો તત્કાળ દૂર થવા લાગ્યા. શાંદિલ્ય પોતાની આસુરી શક્તિથી અદૃશ્યપણે રોગોને દૂર કરવા લાગ્યો. બસ, જોતજોતામાં પર્વતના અનુયાયીઓનો એક વિરાટ વર્ગ તૈયાર થઈ ગયો. ફરતા ફરતા બસે સગરરાજના નગરમાં આવી પહોંચ્યા. તેઓએ આખાય નગરમાં અનેક ભયંકર રોગો ફેલાવી દીધા. રાજના અંતઃપુરમાં, રાજના મંત્રીવર્ગમાં, રાજના આપા ય પરિવારમાં જીવલોણ દર્દી ફાટી નીકળ્યાં.

કશોપકર્ણ સગરરાજને પણ સમાચાર મળ્યા હતા કે ‘આ રોગચાળામાંથી મુક્ત કરનાર કેવળ પર્વત છે. જે પર્વતનો અનુયાયી બને છે, તેના રોગો તત્કાળ ઉપશમી જાય છે. પરિવારની પારાવાર પીડા જોઈને સગરરાજે પર્વતની ભાગ મેળવવી શરૂ કરી. ત્યાં તો સામેથી તેને સમાચાર મળ્યા કે પર્વત પોતાના નગરના ઉધાનમાં જ આવેલો છે. તરત જ પોતાના પ્રધાન પુરુષોને લઈ સગરરાજ નગરની ભહાર ઉધાનમાં આવ્યો. એક ઊંચા કાષ્ટાસન પર પર્વતે આસન જમાવ્યું હતું. શરીરે સોનાની જનોઈ, કપાણે અનેક રેણના તિલક, લાલ પીતાંબર અને ચારેકોર અનેક રોગચેસ્ત માણસોની લીડ જામેલી હતી.

સગરે આવીને પર્વતનાં ચરણોમાં મસ્તક નમાવ્યું.

‘હે મહાક્રષ્ણ! આપની કૃપાથી મારી પ્રજા નીરોગી બને, મારો પરિવાર, મારું અંતઃપુર નીરોગી બને તેમ કરવા અનુગ્રહ કરો.’ સગરે પર્વતની સામે બેસી, વિનયપૂર્વક હાથ જોઈને વિનંતી કરી.

‘રાજન! અમાણે તો એ કર્તવ્ય જ છે કે દુઃખીનાં દુઃખ દૂર કરવાં.’ પર્વતે

૧૧૮

જૈન રામાયણ

ઠાવકા મોઢે જવાબ આપ્યો. શાંતિલ્યની દેવી સહાયથી અલ્યકાળમાં જ પર્વતે સગરરાજના સારા યે નગરને રોગમાંથી મુક્ત કર્યું. સગરરાજના આનંદની સીમા ન રહી. પર્વતનો એ અદનો સેવક બની ગયો. પર્વતના દેવી પ્રભાવોમાં સગર અંજાઈ ગયો.

બિચારો સગરરાજ! એને ક્યાં સમજ છે, કે એનું જ કાસળ કાડી નાંખવાની આ એક વ્યવસ્થિત જ્ઞાન બિજાવવામાં આવી છે. અજ્ઞાનતા એ કેટલો ભયંકર શત્રુ છે? અજ્ઞાનતા સગરરાજને પર્વતનો ભયંકર ભેદ પરખવા હેતી નથી, અજ્ઞાનતા મહાકાલ અસુરની મેલી રમતનો તાગ પામવા હેતી નથી. અજ્ઞાનતાએ સગરરાજને મોતના મુખમાં ધંકેલી દીધો.

માટે જ પરમપિતા જિનેશરદેવોએ કેવળજ્ઞાન માટેનો પુરુષાર્થ કરવા, અજ્ઞાનતાને નિર્મણ કરી હેવા ઉપદેશ કર્યો છે. અજ્ઞાનતામાં મનુષ્ય મિત્રને મિત્રરૂપે ઓળખી શકતો નથી, શત્રુને શત્રુરૂપે ઓળખી શકતો નથી. એટલું જ નહિ, પરંતુ મિત્રને શત્રુ સમજે છે... શત્રુને મિત્ર માનો છે! અરે, અજ્ઞાનતામાં મનુષ્ય પોતાની જાતને... પોતાના જ સ્વરૂપને ઓળખી શકતો નથી. આનાથી વધીને બીજી કરી કર્ણાણતા હોઈ શકે? મનુષ્ય જ્યાં સુધી પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપને ન સમજી શક્યો હોય ત્યાં સુધી એ અજ્ઞાનતામાં અટવાયેલો છે. એ સત્ય સ્વીકાર્યે જ છૂટકો.

સગરરાજે પર્વતનાં પડાંના સેવવાં શરૂ કર્યાં.

યજ્ઞકર્મના બહાના નીચે પર્વતે સગરને સુરાપાન કરતો કર્યો, વેશ્યાગામી બનાવ્યો તેમજ માંસાહારી બનાવ્યો. સગરરાજના ચિન્તમાં હસાવ્યુ કે: ‘યજ્ઞમાં ઘરુ પીવો એ પાપ નથી! યજ્ઞના નિભિને પરસ્તીને ભોગવવી તે પાપ નથી! યજ્ઞના પ્રસાદરૂપે માંસાહાર કરવો તે પાપ નથી! એટલું જ નહિ, પરંતુ જ્યાં સગરરાજ પાડો સુરાપાની, માંસાહારી અને પરસ્તીગામી જન્યો એટલે મહાકાલની સ્ક્રનાનુસાર પર્વતે સગરરાજને માતૃપ્રશ્ન, પિતૃપ્રશ્ન વગેરે યજોનો મહિમા સમજાવવા માંડયો. તેણે સમજાવ્યુ :

‘માતાને સ્વર્ગ મોકલવી હોય તો યજ્ઞમાં માતાને હોમવી જોઈએ, પિતાને સ્વર્ગમાં મોકલવા પિતાને યજ્ઞના અભિનમાં હોમી હેવા જોઈએ...’ સાથે સાથે મહાકાલે (શાંતિલ્ય) પોતાની આસુરી શક્તિથી એવી માયા રચી : તેણે આકાશમાં વિમાનાં બતાવ્યાં, વિમાનોમાં હવોં બતાવ્યાં, તેણે હવોના મોઢે એવી વાણી બોલાવી, ‘અમે આ પવિત્ર યજ્ઞથી સ્વર્ગમાં આવ્યા છીએ!’

वेरनी वसुलात

१९८

भलास! पछी तो पूछवु ज शु? लोडोंमे आंखो मीवीने हिंसक यज्ञो कराववा मांड्या. 'पथा राजा तथा प्रजा.' सगरराजे वारे ने तहेवारे ठेर ठेर यज्ञो कराववा मांड्या, त्यां प्रजा शु बाकी राखे? हजारो, लाखो अने करोडो पशुओंनां यज्ञनी वेदिका पर भविदान अपावा लाग्यां. नारदज्ञांने रावळाने कहूँ -

'हे दशमुण! मे ज्यारे जाह्युं के पर्वते महाकालना सहारे माझा भूकीने हिंसक यज्ञो आरेभ्या छे त्यारे भारा उयामां अपार हुःख थयूं. निर्दोष पशुओंने मृत्युना मुभामांथी उगारी लेवा मे 'दिवाकर' नामना भारा एक विद्याधर मित्रने वात करी. तेषो पशु भारी वात स्वीकारी अने तेषो ज्यां यज्ञ माटे पशुओ भेगां कर्या हतां त्यां जई पशुओंनु अपहरण करवा मांड्यूं. शहूआतमां तो अमारी आ योजना खूब कारगत नीवडी. परंतु ठेर ठेर ज्यारे पशुओंनु अपहरण थवा मांड्यूं त्यारे पेलो सुराधम महाकाल चांड्यो! तेषो पोताना विभंगज्ञाननो उपयोग कर्यो. तेषो अमारी योजना जोई. दिवाकर विद्याधरने पशुओंनु अपहरण करतां जोयो. विद्याधरनी विद्यानो प्रतिकार करवानो महाकाले एक प्रबल उमाय शोधी काढ्यो. तेषो परमात्मा ऋषभदेवनी प्रतिमानी स्थापना करवा मांडी. विद्याधर पोतानी विद्यानो उपयोग न करी शक्यो. तेनी विद्या पाछी पडवा लागी. हु निरुपाय थई गयो... हाश खंभेरीने अन्य स्थंगे चाल्यो गयो.

सगरराजनी पासे अनेक प्रकारना यज्ञो करावतां करावतां, हवे सुराधम महाकाले अनों घाट घडी नांभवानी तैयारी करी.

सगरना राजमहेवे पितृमेध अने मातृमेध यज्ञ थवा मांड्या. सगरना पुत्रोने पर्वते समजावी दीद्युं : 'हवे तमारु कर्तव्य मातापिताने स्वर्गमां मोक्षवावानु छे. आ परम यज्ञकार्य तमारे विना विलंबे करवु जोईओ.' सगरना पुत्रो पशु पर्वतना ग्रभावथी ग्रभावित थयेला हता. मातापिताने यज्ञमां हामी ठेवानु नकी थयूं.

यज्ञना मंत्रोच्चारो थवा लाग्या. निर्दोष पशुओंनां स्वादिष्ट मांसनी महेडिल जामी. नशादार सुरानी घालीओ उडवा लागी, भेटी पडवाओंनी पाछल सगरना अंतःपुर साथे, नशामां चक्क्यर बनी दंभी धर्मिकोंमे पापलीलाओ आचरवा मांडी. आजे पर्वते सगरराज अने सुलसाने खूब खूब मांस खवडाव्युं. खूब खूब सुरापान कराव्युं. पर्वते ऊंचा स्वरे पितृमेधनो मंत्राक्षर उच्चायो.

૧૨૦

જૈન રામાયણ

સંકેત મુજબ સગરના પુત્રે સગરને ઉપાડીને પણના ધર્મધખતા અભિનમાં દોમી દીઘો. પર્વતે મોટા સ્વરે માતૃમધનો મંત્રાક્ષર ઉચ્ચાર્યો. સુલસાને ઉપાડીને દોમમાં દોમી દેવામાં આવી.

બસ! કાર્ય સમાપ્ત થઈ ગયું.

મહાકાળના કલેજે ઠંડક વળી. વેરની વસ્તુલાત લેવાઈ ગઈ. પર્વતને રખડતો મૂકી, મહાકાળ પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો!

કેવી સ્વાર્થસાધકતા! પોતાના સ્વાર્થને સાધવાની પાછળ કેટલા, અસંખ્ય જીવોનો કારમો હત્યાકાંડ! પાપ-લીલાનું કેવું દાર્ઢા અને હિતવિધાતક પ્રવર્તન!!

દશમુણ! ત્યારથી આ હિંસક યજ્ઞ ચાલી રહ્યો છે. ત્યારથી ધર્મને નામે હિસા, જૂઠ, દુરાચાર વગેરે સેંકડો પાપો આચરાઈ રહ્યાં છે. પરંતુ દવે મારે તમને એક જ વાત કહેવી છે કે જ્યાં જ્યાં આવા હિંસક યજ્ઞો થતા દ્વોય ત્યાં ત્યાં તે યજ્ઞો તમારે અટકાવવા જોઈએ, કારણ કે તમે સમર્થ છો, શક્તિસમૃદ્ધ છો.'

'દેવર્ણિ! આપની આજ્ઞા હું શિરે ચઢાવું હું. મારાથી બનતા બધા જ પ્રયત્નોથી આ હિંસક યજ્ઞો નાખૂં કરીશ.'

રાવણે દેવર્ણિનાં ચરણોમાં નમસ્કાર કર્યો. મરણું રાજાએ નારદજીનાં ચરણોમાં પડી, પોતાના અપરાધની ક્ષમા યાચી. નારદજીએ પણ ઉદાર હથે ક્ષમા બક્ષી અને જવા માટે રજા માણી. બંને રાજાઓએ દ્વાર સુધી જઈને નારદજીને વિદ્યાય આપી. નારદજી તો ત્યાંથી ક્ષાળવારમાં આકાશમાર્ગે અદૃશ્ય થઈ ગયા.

મરણું રાજા તો અચરજ પામી ગયો. આ દિવ્ય પુણ્ય કોણ? રાવણ પણ જેમને નસે, બહુમાન કરે!

'પરાકરી! આ કુપાસાગર મહાપુરુષ હતા કે જેમણે મને ધોર પાપમાંથી ઉગારી લીધો?'

મરણે રાવણ પાસેથી નારદજી અંગે જ્ઞાનવાની હયજા વ્યક્ત કરો.

'રાજન! એ મહાપુરુષ 'નારદજી' તરીકે પૃથ્વી પ્રસિદ્ધ દેવર્ણિ હતા! તેમનો ઇતિહાસ પણ રમ્યું અને રોમાંચક છે!'

'મોટા ભાઈ! કહોને ત્યારે એ ઇતિહાસ! ભૂતકાળના અનંત ક્ષેત્ર પર જ પરિભ્રમણ કરવાનો આજનો દિવસ છે!' બિભીષણો કહ્યું :

નમતો પછોર હતો.

વेરनી વસુલાત

૧૨૧

નારદજીએ કહેલો હિંસક યજનો લાંબો છતિહાસ સાંભળ્યા પછી, બધા જ નારદજ અંગે સાંભળવા માટે આતુર હતા. તેમાંથી રાવણને મોઢે સાંભળવાની તક મળતાં સહુને આનંદ થયો.

રાવણો ધીમા સ્વરે વાતનો પ્રારંભ કરતો હત્યું :

એક અરાધ્ય હતું પણ મનને મહેકાવી હે તેવી ત્યાં મધુરતા હતી. દિલને ડોલાવી હે તેવું ત્યાં સૌન્દર્ય હતું. આત્માને રસતરબોળ કરી હે તેવી ત્યાં શાંતિ અને શીતળતા હતી. ત્યાં એક આશ્રમ હતો. નાનકડી એક કુટિર! તેમાં એક તાપસ પોતાની પત્ની સાથે રહે.

તાપસનું નામ બ્રહ્મરચિ અને તાપસની પત્નીનું નામ કુર્મી. બસ, અરાધ્યનાં ફળો ખાઈને કૃધા શમાવવાની. નદીનું પાણી પીને તૃપા છિપાવવાની. વૃક્ષની છાલનાં વસ્ત્ર બનાવીને શરીર ઢાંકવાનું! બાકી આખો ય દિવસ પરમાત્માનું નામસમરણ કરતાં કરતાં પસાર કરવાનો. પરંતુ હજુ તેઓ બ્રહ્મચારી ન હતાં, છતાં વિપ્યાસકત ન હતાં. કાળકમે ઋષિપત્ની ગર્ભિણી બની. એ અરસામાં એક પુરુષ પ્રસંગ બન્યો.

કેટલાક જૈનશ્રમણો બ્રહ્મરચિ તાપસના આશ્રમે આવી ચઢ્યા. બ્રહ્મરચિએ શ્રમણોનો સત્કાર કર્યો. એક ઘટાદાર વૃક્ષની નીંઘે, સ્વચ્છ ભૂમિ પર, શ્રમણોએ વિસામો કર્યો. બ્રહ્મરચિ શ્રમણોની સામે આવીને બેઠો. શ્રમણોએ બ્રહ્મરચિ તાપસના ભાવુક, ઉમત આત્માને પારાયો. તેને સાચું માર્ગદર્શન આપી સન્માર્ગ ચડાવવાની શ્રમણોએ ભાવના કરી.

‘મહાનુભાવ! તમે અહીં ઘડા સમયથી રહેતા લાગો છો.’ શ્રમણોએ વાર્તાવાપ શરૂ કર્યો.

‘હા છુ’ બ્રહ્મરચિએ વિનયયુક્ત જવાબ આપ્યો.

‘તમે ઘર અને નગર ત્યાગીને અહીં - વનમાં કેમ વસ્યા છો?’

‘પરમ બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરવા માટે.’

‘પણ તમે તો અહીં પણ નવો જ સંસાર શરૂ કર્યો છો. પછી પરમ બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થશે?’

‘એટલે આપનું કહેવાનું તાત્પર્ય શું છે?’

‘એ જ કે પરમ બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માટે તો વૈપયિક સુખનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, સ્ત્રીનો સહવાસ ત્યજવો જોઈએ. પરમ બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાન,

૧૨૨

જેણ રામાયણ

ધ્યાન, તપ, ત્યાગ અને ગુરુસેવા વગેરે અનેક બાહ્ય-અભ્યંતર સાધનામાં મળી થઈ જવું જોઈએ. આ રીતે વનમાં રહેવાથી સર્વથા નિષ્પાપ જીવન જીવી શકાય નહિ. છયે પ્રકારના જીવાં(પટકાય)ને સર્વથા અભ્યદાન આપી શકાય નહિ.'

તાપસ એકાશતાપૂર્વક શ્રમણોની સાકરમધૂર વાડીને સાંભળી રહ્યો હતો. શ્રમણોએ પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવના શાસનનો સર્વાંગ સંપૂર્ણ, નિષ્પાપ સાધનામાર્ગ બતાવ્યો. સાધક જીવનની ભવ્ય દિનચર્યા સમજાવી. પરમાત્માનો અદ્ભુત તત્ત્વમાર્ગ બતાવ્યો.

તાપસના અંતઃકરણમાં સમ્બંધજ્ઞાનનો રનદીવો પ્રગટી ગયો. તેને શ્રમણોની વાત ગમી. તેને સાધનાનાં સોચાનો આરોહણ કરવાનાં અરમાન જાગ્યાં. તેણે ગૃહસ્થજીવનની સાધનાનો ખ્યાલ મેળવ્યો... પણ એનાથીય આગળ સાધના કરી લેવાની ભાવના તેને જાગ્રત થઈ. શ્રમણો પાસેથી શ્રમજી જીવનની સંપૂર્ણ રૂપરેખા જાડી ત્યારે હઠયમાં હર્ઘનો સાગર ઢિકાણે ચડ્યા.

તેણે પોતાની ધર્મપત્ની કુમ્ભને પણ બીલાવી. તેણે પણ શ્રમણોના પાવન મુખે ગૃહસ્થજીવનની ચર્ચા સમજી લીધી. શ્રાવિકા બનવાના તેને પણ મનોરથ જાગ્યા. બ્રહ્મસ્થિતિએ કુમ્ભને પૂછી જોયું કે પોતે શ્રમજી બને તો તેની અનુમતિ છે ને? તેને દુઃખ નહિ થાય ને? કુમ્ભી પતિના અભિપ્રાયને, પતિના પ્રિયને સમજનારો હતી. તેણે પતિની શ્રમજી બનવાની ભાવનાને અનુમતિ આપી. શ્રમણોએ ત્યાં જ બ્રહ્મસ્થિતિને શ્રમજીવેશ સમજ્યો. ગર્ભિણી ઋષિપત્નીને શ્રાવિકા-ધર્મ આપ્યો.

શ્રમણોએ ત્યાંથી બ્રહ્મસ્થિતિને લઈને વિદ્ધાર કર્યો. કુમ્ભી આશ્રમમાં રહી ગઈનું કાળજીપૂર્વક પાલન કરવા લાગી.

શ્રાવિકા બનેલી ઋષિપત્ની હવે રોજ શ્રમણોએ આપેલા નમસ્કાર મહામંત્રનું ધ્યાન ધરે છે અને પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવનું નામસમરણ કરે છે. તેણે કંદ્મજીનાં ત્યાગ કર્યો અને ભક્ષ્ય એવાં જ ફળો પર નિર્વાહ કરવા માંડ્યો. નહીનું પાણી ગાળીને ઉપયોગમાં લેવા માંડ્યું.

નવ મહિના પૂર્ણ થયા. ઋષિપત્નીએ એક તેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપ્યો. પરંતુ જગતની બીજી માતાઓ જે પુત્રોને જન્મ આપે છે તેના કરતાં આ પુત્રનો જન્મ આશ્વર્યજનક બન્યો! જન્મતાં બીજાં બાળકોની જેમ આ ઋષિપુત્ર રોતો નથી! રૂદ્ધ ન કર્યું, માટે તેનું નામ 'નારદ' કહેવાયું!

નવજીત પુત્રને આશ્રમના આંગણામાં, એક રમણીય વૃક્ષની નીંયે, પર્ણની પથારી પર, રમતો મૂકી ઋષિપત્ની નહીનાં પાણી ભરવા ગઈ.

वेरनी वसुलात

१२३

अहीं देवलोकना 'ज्ञानभक्त' ज्ञातना देवों मनुष्यलोकनां तीर्थोनी पात्रा करीने पाइया वणता हता. आ बाणकना प्रदृष्ट पुष्टे देवोनां दिलने आकर्ष्या. बाणकने उपाडी ज्ञानां विचार करी, देवों बाणकनी पासे आव्या अने बाणकने विमानमां बंसाई, पोताना स्थाने चाल्या गया. देवों अे विचार न कर्यो कि, ज्ञाने आ बाणकने ओनी माता नहि जु अे त्यारे अे केवुं शारमुं लहन करशे? ओनी स्थिति केवी कफोडी थशे?

संसारी छवोनी आवी ज स्थिति होय छे. पोताना सुखनी पाइया संसारी छव बीजानां दुःखनो विचार नथी करतो; बीजानां दुःखनी परवावा कर्या विना केवल पोताना सुखनां ज विचार करनारा संसारी छवों होय छे.

कुमी पाणी भरीने आश्रममां आवी, आवीने तरत ज पोताना पुत्रनी पासे गई. परंतु सुकेमण पर्णनी पथारी खाली पडी हती. कुमीना पेटमां मोटी फाण पडी. तेणे आजूबाजू तपास करी, परंतु पुत्रने न ज्ञेयो. कुमी खूब विहृवण बनी गई. तेनी आंधोमांथी आंसुनी वर्पट्या लागी. करुणा विलाप करती ते अटवीमां करवा लागी. पुत्रना विरहमां तेना माथे दुःखनां दुःगर तृटी पड्यो. ते आवानुं भूली, पीवानुं भूली, बस, पुत्रने याद करी करीने रहन करवा सिवाय तेने कोई सुजतुं नथी. अनेक प्रकारना विकल्पोमां ते अटवावा लागी. 'शु मारा पुत्रने कोई जंगली पशु उपाडी गयुं हशे? शु मारा लाइलाने कोई योर उपाडी गयो हशे? अरेरे... मारा ए वलाला पुत्रनुं शु थयुं हशे?...' तेने हवे आश्रम आकरो लागवा मांड्यो.

धशा दिवसो वीत्या पाढा पुत्रनो पत्तों न लाघ्यो, त्यारे कुमीअे पतिने माझे ज्ञानां निर्णय कर्यो. सद्भाव्ये 'छन्दुमाला' नामनां साध्वीकृत महाराज मणी गयां. तेमनी पासे कुमीअे साध्वीकृतवन स्वीकार्यू. शोकनी लागडीने वैराग्यना अभूतकुडमां जबोणी दृष्टि कुमी प्रशांत बनी.

देवों आल नारदने खूब लालनपालनथी उछेरवा मांड्यो. देवोनी काणच अंटले पर्णी पूछवुं ज शु? अंटलुं लालनपालन ज नहि, परंतु अनेक कलाओं, अनेकविध शास्त्रों पाढा शीखव्यां. योवनमां प्रवेशतां नारदक्षने देवों अे 'आकाशगामिनी' विद्या आपी.

नारदक्षअे पोतानो वेश विचित्र रथ्यो! तेमाङ्गे पोताना माथे वाण वधवा दीधा अने वधेला वाणनी मजेदार जटा बांधवा लाग्या! मस्त योवन अने ऊंची जटा, नारदक्ष न तो गुहस्थ लागे के न तों साधु! बस, आकाशमां

૧૨૪

જૈન રામાયણ

ઉક્તયન કરવાની વિદ્યાથી તેઓ બિન બિન શાશ્વત તીર્થાંની યાત્રા કરવા લાગ્યા! વચ્ચે કોઈ આકર્ષક નગર, વન કે ગુફા દેખાય તો ઉત્તરી પડે નીચે. હા, તેઓ કોઈના દ્વારે ગયા અને તેમનું જો સ્વાગત ન કર્યું તો પેલાના બાર જ વાગ્યા સમજવા! એમને જઘડો જોવાનો શોખ! જઘડો જોવા ન મળે તો જઘડો કરાવવાનો! સંગીતનો પણ એટલો જ રસ! હાથમાં વીજા રાખીને ફરવાના!

આ બધાની સાથે એમની ગુણસમૃદ્ધિ પણ જેવી તેવી નથી. તેઓ અણુપ્રતિધારી છે.

‘અણુપ્રત એટલે શું?’ ભરૂત રાજાને વચ્ચે જ પ્રશ્ન કર્યો.

‘અણુપ્રત પાંચ છે. પ્રતનું આંશિક પાલન કરનાર અણુપ્રતી કહેવાય. પ્રતનું સર્વથા પાલન કરે તે મહાપ્રતી કહેવાય.

૧. હિસા ન કરવી.

૨. જૂઠ ન બોલવું.

૩. ચોરી ન કરવી.

૪. મૈચુન ન સેવવું.

૫. પરિશ્રદ્ધ ન રાખવો.

આ પાંચેય પ્રતોનું નારદજી અમુક અંશે પાલન કરે છે. હમણાં જ તમે ન જોયું? આ હિસક યજા જોઈને તેમને કેટલું દુઃખ થયું હતું? હિસા બંધ કરાવવા તેમણે કેટલી બધી ધમાલ મચાવી? બસ, તેઓ પૃથ્વી પર છચ્છા મુજબ વિચરતા જ રહે છે! તેમણે લળ કર્યું નથી અને કરવાના પણ નથી! તેઓ બ્રહ્મચારી છે.’

નારદજી અંગેની આટલી રસપૂર્વક માહિતી આપી રાવણે હવે આગળ પ્રયાણ કરવાની ભરૂત રાજા પાસે રજા માંગી.



૩૫. મથુરામાં મધુનું મિલન છે

રાજપુરમાં રાવણ ધારણા કરતાં અધિક રોકાયો.

મનતરાચે પોતાની કનકગ્રલા નામની કન્યાનું રાવણ સાથે લગ્ન કર્યું. તેથી રાવણ સાથે મનતની મૈત્રી પાડી બની. રાવણે અહીંના રમણીય ઉદ્ઘાનોમાં કેટલોક કાળ નિર્ગમન કર્યો. એક દિવસ પાતાલલંકાના અધિપતિ ખર વિદ્યાધરે આવીને કહ્યું.

‘હે લંકાપતિ! હવે આપણો આગળ પ્રયાણ કરવું જોઈએ. કેમ કે આપણો હજુ એક પ્રભળ શન્નું પરાસ્ત કરવાનો છે...’

‘બરાબર યાદ કરાવ્યું! ખરને દસ્તીને દશમુખે પ્રત્યુત્તર આપ્યો અને સાથે જ પ્રયાણ કરવાની સૈન્યને આજા કરી.

એક પ્રભાતે, ખુશનુમા હવામાનમાં રાવણે આકાશમાર્ગ પ્રયાણ પ્રારંભ્યું. થોડાક કલાકો વીત્યા.

‘આ મથુરા આવ્યું...’ વાનરેશર સુશ્રીવે મોટા અવાજે દશમુખને કહ્યું.

‘વિમાન નીચે ઉતારો.’ રાવણે આજા કરી.

જોતજોતામાં મથુરાનો બાબ્ય પ્રદેશ મનુષ્યો અને પ્રાણીઓથી સાગરની જેમ ઊભરાવા લાગ્યો. મથુરાનરેશ હરિવાહન, પુત્ર મધુની સાથે રાવણની સેવામાં પ્રેમથી ઉપસ્થિત થયા. બને રાજાઓએ અરસપરસ પ્રેમથી વાર્તાલાપ કર્યો. ત્યાં રાવણની દૃષ્ટિ રાજપુત્ર મધુ પર પડી. મધુ એટલે સાચે જ મધુ હતો! તેનું મુખનું અને તેનું વયશું! જાણો મધુજરતાં મધુપુડો!

રાવણ ખૂબ પ્રસન્ન થઈ ગયો, પણ તરત જ અશ્વર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો. તેણે રાજપુત્ર મધુના પાસે ‘શૂળ’ નામનું શર્સ્ત્ર જોયું. શર્સ્ત્ર માત્ર શર્સ્ત્ર જ ન હતું પણ એ શર્સ્ત્ર હૈવી હતું. શર્સ્ત્રનું તેજ, આકાર અને પ્રતાપ જોઈને રાવણે હરિવાહન રાજાને પૂછ્યું :

‘રાજનુ! રાજપુત્રની પાસે આ શૂળ આયુધ ક્યાંથી આવ્યું?’

‘હરિવાહન મધુને પ્રત્યુત્તર આપવા આંખનો છશારો કર્યો. મધુએ મધુર વાણીમાં લંકાપતિના પ્રશનનો પ્રત્યુત્તર આપ્યો :

‘હે પૂજ્ય! આ શૂળ શર્સ્ત્રની પાછળ જન્માંતરનો રોમાંચક હતિહાસ પડેલો છે. વાત જરા લાંબી છે.’

‘એમ? બહુ સરસ! જરાય સંકોચ રાખ્યા વિના તે કહે.’ રાવણે મધુને પોતાની પાસે બેસાડતાં, એની પીઠ પર હાથ ફેરવીને કહ્યું.

રાજપુત્ર મધુએ વાતને આરંભી.

‘એક ઉજળી રાતે હું રાજમહેલને જરૂરે બેઠો હતો. ચંદ્રની ચાંદની સાથે મૌન રીતે મધુરતા માણી રહ્યો હતો ત્યાં અચાનક મારી સમક્ષ એક હિવ્ય આફૃતિ ઉપરિથિત થઈ. મેં મનોમન નિર્ણય કર્યો કે, ‘આ કોઈ હિવ્ય, હેવી પુરુષ છે.’ હતાં મેં પૂછ્યું :

‘આપ કોણ છો? ક્યાંથી આવ્યા છો? શા માટે આવ્યા છો?’

એ હિવ્યપુરુષે રસનીતરતી વાણીમાં કહ્યું : ‘રાજપુત્ર, હું તને એક વાર્તા કહીશ. બસ, એ વાર્તા સાંભળતાં જ તારા ગ્રષેય પ્રશ્નાઓનો તને ઉત્તરો મળી રહેશે.’

‘હે લંકાપતિ, આતલું કહી તેણે મને કેવી રોમાંચક, રસભરપૂર વાત કહી તે હું તમને કહી બતાવું. પરંતુ નકલ તે નકલ! મેં પોતે જે એના મુખે વાર્તા સાંભળી, બસ એની સ્મૃતિ, એનું સ્વખ આજે પડા મને આનંદથી ભરી જાય છે...’ એ હિવ્ય પુરુષે કહ્યું :

‘જેવી રીતે આ જંબૂદીપ છે, તેવી રીતે લવણ સમુદ્રની પેણે પાર ‘ધાતકીખંડ’ નામની ધરતી છે. ત્યાં આ ભરતક્ષેત્ર જેવું અરવત નામનું ક્ષેત્ર છે. એ અરવત ક્ષેત્રમાં ‘મહાપુરુ’ નામની એક નગરી હતી. નગરીની ચારેકોર સોં દરવાજા હતા! ત્યાં બે મિત્રો વસતા હતા. એક હતો રાજપુત્ર સુમિત્ર અને બીજો હતો શ્રેષ્ઠપુત્ર પ્રભવ. બસેની મૈત્રી વસતા અને કામદેવ જેવી! જ્યાં સુમિત્ર ત્યાં પ્રભવ. અને જ્યાં પ્રભવ ત્યાં સુમિત્ર! બાલ્યકાળમાં એક જ બુરુની પાસે બંનેએ કલાભ્યાસ કર્યો. એક જ મેદાનમાં તેઓ રમ્યા. એક જ થાળીમાં તેઓ જર્યા. સુષ્ટિના અવિચિષ્ટ કમ મુજબ બંનેએ યૌવનકાળમાં પ્રવેશ કર્યો.

રાજપુત્ર સુમિત્ર મહાપુરના રાજ્યસિંહાસને આરૂઢ થયો. મિત્ર પ્રભવને પણ રાજી સુમિત્રે પોતાની સમાન બનાવ્યો! જેવી સમૃદ્ધિ પોતાની પાસે તેવી સમૃદ્ધિ પ્રભવની પાસે! જેવી સત્તા પોતાની પાસે તેવી સત્તા પ્રભવની પાસે! સત્તા અને સમૃદ્ધિની વચ્ચે ય પણ સુમિત્ર-પ્રભવની મૈત્રી અતૃપ્ત રહી.

એક હિવસ એક શાહ સોદાગર રાજી સુમિત્રની પાસે ઉપરિથિત થયો. તે સોદાગર ધોડાનો વેપારી હતો. કેટલાક લક્ષણવંતા તેજસ્વી અશ્વને લઈને તે આવ્યો હતો. રાજી સુમિત્રે તેમાંથી એક અશ્વને પસંદ કર્યો અને એ જ હિવસે એના પર સવારી કરી. નગર બહારના એક વિશાળ મેદાન પર અશ્વને દોડાવવા માંડ્યો. અશ્વ પવનવેગી હતો! અંગે આંખના પલકારામાં મેદાનને વટાવી દીધું; રાજીએ અશ્વને ઊભો રાખવા લગામ બેંચી, પરંતુ અશ્વે તો પોતાનો વેગ બમણો કરી દીધો! વનની વાટ પકડી તેણે દોટ મૂડી... જેમ જેમ

મધુરામાં મધુરું મિલન

૧૨૭

સુમિત્ર લગામ ખેણે તેમ તેમ અશની ગતિ વધે! અશનો વેગ અતિશય વધી જતાં, સુમિત્રના દાથોમાંથી લગામ છૂટી ગઈ, તેની આંખે અંધારાં આવી ગયાં.

પણ જ્યાં લગામ છૂટી ત્યાં જ અશ થંબી ગયો! રાજા ઉતરી પડ્યો. રાજા એક પલ્લીમાં આવી ચડ્યો. કૃધા અને તૃષ્ણાથી વાકુળ બન્યો. બાજુમાં જ તેણે પલ્લીવાસીઓના માટીમટિરો જોયાં. રાજા એક મોટા સ્વચ્છ માટીગૃહની નજીક આવ્યો. ઘરના આંગણામાં એક નવયૌવના આ પરદેશીને તાકી તાકીને જોઈ રહી હતી અને જ્યારે રાજાને એના જ ઘર તરફ આવતો જોયો ત્યારે તે ભય, લજા અને આંતરદર્થ વગેરે અનેક મિશ્ર લાગણીઓ અનુભવી રહી.

‘પાણી મળશે?’ નજીક આવી, રાજાએ એ જ યૌવનાની પાસે પાણીની માગણી કરી. તરત જ એ ઉતાવળે પગલે ઘરમાં ગઈ અને એક ઉજળા લોટામાં ઠંડુ હિમ જેવું પાણી ભરી લાવી, રાજાના દાથમાં આપ્યું. પાણી તો આપ્યું પણ સાથે પોતાનું ટિલ પણ આપ્યું, પ્રેમવારિના ખાલા ભરીને પાયા. સુમિત્રમાં જેમ રૂપ અને યૌવન ધબડી રહ્યું હતું તેમ એ કન્યામાં પણ રૂપ અને યૌવન અભકરા લઈ રહ્યું હતું. બંને મૌન હતાં, પણ તેમનાં મનદાં વાચાળ બની ગયાં હતાં. બંને મૌન હતાં પણ બંનેનાં લોચનિયાં પાર વિનાની વાતો કરી રહ્યાં હતાં. કન્યા પાણી પાઈને આંગણામાં આસોપાલવના વૃક્ષની છાયામાં ઢોંકિયો દાણી, રાજાને બેસવાનો છશારો કરી, ઘરમાં ચાલી ગઈ.

અનુરાગના બંધનમાં બદ્ધ થયેલો સુમિત્ર ઢાણેલા ઢોલિયા પર બેસી ગયો. ત્યાં એ ઘરનો માલિક કે જે આ પલ્લીનો અધિપતિ હતો, તે આવી ગયો. તેણે પોતાના આંગણામાં એક બાજુ શાશગારેલા અશને હણાહણાતો જોયો અને બીજી બાજુ રાજપોશાકમાં સજ્જ સુમિત્રરાજને જોયો. પલ્લીપતિ સુમિત્રના રાજ્યાભિપેક વખતે તે નગરમાં હતો. તેણે સુમિત્રને ઓળખ્યો. પોતાના માલિક તરીકે ઓળખ્યો. તેના હર્ઘનો કોઈ પાર ન રહ્યો. દૈડતા આવીને તેણે સુમિત્રનાં ચરણોમાં વંદન કર્યો અને પોતાને આંગણે પધારવા માટેનો દર્ખ વ્યક્ત કર્યો. સુમિત્રે પણ પોતે કેવી રીતે આહી આવી ચડ્યો, તેની વાત કહી.

ત્યાં તો પેલી યૌવના કે જે પલ્લીપતિની પુત્રી ‘વનમાલા’ હતી તે આવી પહોંચી. એક ધોયેલા કેળપત્રમાં વનનાં મધુર ફળો કાપોને તે લાવી હતી, એક પ્રેમી પરદેશીના સત્કાર માટે. એક અજ્ઞાન્યા અતિથિના સત્કાર માટે, તેનો આત્મા ડેલી ઉછ્ચ્યો હતો. પરદેશીની પાસે પોતાના પિતાને બેઠેલો જોઈ વનમાલા ભમચાઈ, લજાથી તે બે ડગવાં પાછી પડી ગઈ. પલ્લીપતિએ પુત્રીને જોઈ.

१२८

जैन रामायण

‘आप पुत्री आव! आजे तो आपका अंगाणे आपका मालिक पद्धार्य हो! ओणभे छे आमने? महाराज सुमित्र छे आ!’

वनमालाने मन पितानी वात कोई महत्वनी न छती. ऐषे तो क्यारनी य आ परदेशीनी परब दरी लीधी छती अने ऐनो सत्कार करवा थनगनी उठी छती. मधुर फलोथी राजाएं पोतानी कुधा शभावी.

बीज बाजु वनमालानो राजा प्रत्येनो अनुराग, वनमालानी माताना जाणमां आवी गयो. ‘ओ राजा पोतानी पुत्रीन परछो तो सुखी बने...’ आ विचार तेषों पोताना पतिने जषाव्यो. पल्लीपतिने पाजा वात गमी. तेषो राजाने प्रशाम करी विनंती करी :

‘महाराज! आप अमारा अंगाणे पद्धार्य हो तो अमारी एक भेट आपने स्वीकारवी पडशो!’

‘तमारी घडी सेवा लीधी... हवे विशेष शु जोईओ!’ राजाएं समित ठबुं.

‘तमारे जोईतुं ख्वे न छोय, परंतु अमारे आपवुं छे!’

‘राजाने जोईतुं ज छतुं ने वैद्य बताव्यु! पल्लीपतिए त्यां ज पोतानी पुत्री वनमालानो सुमित्र साथे विवाह करी दीधो. वनमालाने लहने राजा अश पर नगरमां पाछो वज्यो.

डेवी संसारनी विचित्र घटनाओ! राजाएं अश खरीहवो, जाते ज सवारी करवी, अटवीमां पहाँच्यवुं, पल्लीपतिनं अंगाणे जवुं, कन्यानी साथे प्रशाय थवो, लग्न थवुं, बधु न धायनुं बन्युं. धारणा बहारनुं बने अने धारणाओ निष्फल जाय ए तो आ संसारनी एक आगवी खासियत छे!

वनमालाने लहने ते सीधों ज राजमहेलमां आव्यो. अही महेलमां तो सुमित्रना जवाथी बधाना छोशकोश उडी गया छता. तेमांय भित्र प्रभवनी स्थिति तो साव कझोडी थही छती. मित्रना विरहमां तेषो खावा ने पीवानुं, झरवानुं ने उघवानुं... गीत अने गान बधुं मूकी दीधुं छतुं, पशु ज्यां तेषो दूरथी अश उपर एक अजाणी स्त्रीनी साथे राजाने आवतो जेयो त्यारे ते आनंदविभोर बनी गयो.

राजा पशु आवतानी साथे भित्रने भेटी पड्यो. तेषो तेने अटवीनां रोमांचक प्रसंग कह्वो. प्रभवने खुब आनंद थयो. तेषो वनमालाने जोई, परंतु वनमाला पर दृष्टि पडतां ज तेना हृष्यमां विकारनो दाढ उत्पन थयो. तरत ज महेलमांथी नीकणी, पोताना थेर आवी गयो. तन पोताना थेर आव्युं पशु मन तो ‘धेर’ न आव्युं तो न ज आव्युं. वनमालानी कोमण देहलता, तेनां

મધુરામાં મધુનું મિલન

૧૨૭

મોટાં મોટાં છતાં પ્રેમરસથી છલકાતાં લોચનો, પ્રભવની આંગ સામે તરવરી રહ્યાં. વનમાલામાં પ્રભવ વિવશ બની ગયા. તેનો સમગ્ર જીવનમાંથી રસ ઊરી ગયો. વનમાલાની અપ્રાપ્તિમાં તે ઝૂરવા લાગ્યો. પ્રભવનું શરીર સુકાવા લાગ્યું. સદ્ગ હસતું મુખ બેચેન અને ગમગીન બની ગયું. રોજ સભામાં જાય છે. સુમિત્રને મળે છે પણ માત્ર તે વ્યવહાર પૂર્તું જ! સુમિત્ર તેની લયડતી જતી તથિયત જોઈને બેચેન બનવા લાગ્યો. વનમાલા પણ રાજ સુમિત્રની બેચેની ટાળી શકી નહિ. પ્રભવને સુમિત્ર તેની અસ્વસ્થતાનું કારણ પૂછું છે પણ પ્રભવ મૌન રહે છે તો ક્યારેક જૂછું બોલે છે. ક્યારેક બીજી વાત કાઢીને પ્રસંગ ટાળે છે, પણ એક દિવસે તો સુમિત્રે મિત્રના હદ્યને જાણવાનો મક્કમ નિર્ધાર કર્યો.

‘મિત્ર તું કહે, તારે કહેવું જ પડશે...’ પલંગમાં અસ્વસ્થ હાલતમાં પાગલનો જેમ આંગોટતા પ્રભવની પાસે બેસી, તેનું મસ્તક પોતાના ખોળામાં લઈ ખૂબ જ લાગણીભર્યા શબ્દોથી સુમિત્રે કહ્યું.

પ્રભવનાં વસ્ત્રો મલિન થઈ ગયાં હતાં. ઘણા દિવસોથી તેણે સાન પણ નહોતું કર્યું. આખો ઊરી ગઈ હતી... તેજ હિકું પડી ગયું હતું. તેનું હદ્ય અકથ્ય વેદનામાં આર્ત બની ગયું હતું. સુમિત્રના પ્રશ્નમાં પ્રભવ મૌન રહ્યો. તે સુમિત્રની સામે પણ જોઈ ન શક્યો.

‘તું આમ મૌન રહીશ, પ્રભવે?’ પોતાના બે હાથે પ્રભવનું મુખ પોતાની સામે કર્યું, પણ પ્રભવે સુમિત્રની દાઢિમાં દાઢિ ન મિલાવી.

‘તારા શરીરમાં રોગ નથી, પણ તારા મનમાં કોઈ ભયંકર રોગ ભરાયો છે.’

‘સાચી વાત છે.’ પ્રભવે મૌન તોડયું.

‘મને તું તે કહે.’

‘કહેવાય એવું નથી...’

‘પણ સહેવાય એવું ય નથી ને?’

‘અસત્ય છે...’

‘તું કહે, તારું દુઃખ ટાળવા તું કહે, તે કરવા તૈયાર છું.’

‘કહું તો કુળ લાજે, મિત્રતા લાજે...’

‘મિત્ર આગળ વળી આજે આ બધું તને શું સૂઝે છે? મિત્રની સમક્ષ લાજવાનું શાનું? તું નહિ કહે ત્યાં સુધી હું અહીંથી જઈશ નહિ, જાઈશ નહિ. તું હજુ મારા હદ્યને પણ શું નથી સમજું શક્યો? તું મારા શરીરની સામે તો જો. તારા દુઃખે હું દુઃખી છું, તારા સંતાપમાં હું સંતપ્ત છું...’ સુમિત્રની આંખોમાં આંસુ ભરાયા.

૧૩૦

જૈન રામાયણ

‘રાજન! કહી શકવા જ્ઞબ દીપડતી નથી, છતાંય કઢું છું. જ્યારથી મારી દૃષ્ટિ વનમાલા પર પડી છે ત્યારથી તેના પ્રત્યે હું અનુરાગી બન્યો છું...’

‘અરે મિત્ર! તારો ખાતર હું રાજ્ય પણ તજવા તૈયાર છું, પછી એક સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો તો શું વિશેષ છે? આજે જ તું વનમાલાનો સ્વીકાર કર.’

કેવો અંધ મિત્રસેહ! કેવો અદ્ભુત મિત્ર રાગ! મિત્રની ખાતર પોતાની પ્રાણપ્રિયાનો ત્યાગ કરવા સુભિત્ર તૈયાર થયો. કેવી મૂઢ મિત્ર પ્રીતિ! પ્રીતિએ તેને પ્રિયાનું અર્પણ પણ કરાયું. પ્રભવને એને સ્થાને રવાના કરી સુભિત્ર તાબડતોબ વનમાલાના આવાસમાં આવ્યો.

સ્વામીને અચ્યાનક આવેલા જોઈ વનમાલા એકદમ ઊભી થઈ ગઈ, સુભિત્ર પલંગ પર બેસી ગયો. વનમાલા ભૂમિ પર પતિનાં ચરણોમાં બેઠી.

‘પ્રિયે! આજે પ્રાતિની કસોટી છે.’ સુભિત્રે કહ્યું.

‘પ્રીતિ કસોટીએં ચઢે ત્યારે જ તેના મૂળસ્વરૂપમાં ચમકે છે સ્વામી!’ વનમાલાએ એક ઉત્તમ સ્ત્રીને ઉચિત પ્રત્યુત્તર વાય્યો.

‘જરૂર કહો.’

‘તારે મિત્ર પ્રભવની પાસે જવાનું છે અને તેની ઇચ્છાઓને તાબે થવાનું છે...’

‘જેવી સ્વામીની આજ્ઞા...’

‘તો અત્યારે જ તૈયાર થઈ જાઓ...’ વનમાલાએ તરત જ શણગાર સજ્યા અને પ્રભવના મહેલે આવી પહોંચ્યો.

નિશાનો અંધકાર વ્યાપ્ત હતો. પ્રભવના આવાસમાં દીપકો ઝણછળી રહ્યા હતા. પ્રભવના ચિંતામાં શોક અને હર્ષની ભરતી-ઓટ પૂરજોશમાં શરૂ થઈ હતી. શયનખંડમાં તે આદુળ-વ્યાદુળ ચિંતા આંટા મારી રહ્યો હતો. ત્યાં ખંડમાં વનમાલાની સુકોમળ દેહલતા દ્વારા થઈ. નૃપુરના નાદે પ્રભવને વિચારનિદ્રમાંથી જાગ્રત કર્યો.

‘કોણ છો તમે? અને અત્યારે અહીં...’

‘વનમાલા.’ એક જ શહેનો પ્રત્યુત્તર! પ્રભવ પાખાણાની મૂર્તિની જેમ ખંડમાં ઊભો ને ઊભો થંબી ગયો, તેને ભૂમિ ભમતી લાગી.

‘મહારાજા દ્વારા હું આપને અર્પણ કરાઈ છું. મારો સ્વીકાર કરો!’

‘પણ તમે મહારાજાની આજ્ઞા...’

‘મારા માટે પતિની આજ્ઞા એટલે પરમાત્માની આજ્ઞા. દુઃખી મિત્રની ખાતર મારા પતિ સમગ્ર રાજ્યનો પણ ત્યાગ કરી દેવા કે ગ્રાણનું પણ

મધુરામાં મધુનું મિલન

૧૩૧

બળિદાન દઈ દેવા તૈયાર છે, તો મારા જેવી અંક દાસીનો ત્યાગ કરવો તો તેમના માટે કોઈ દુષ્કર વાત નથી!

‘પ્રભવની આંખે અંધારાં આવવા લાગ્યાં. તેનું મસ્તક ભમી શયું. તે સ્તબ્ધ બની ગયો. કંઈ જ બોલતો નથી, કંઈ જ ચાલતો નથી.

‘કેમ, આમ ઉદાસીન છો? મારો...’

‘બસ કર માતા... બસ કર...’ પ્રભવ પલંગ પર ફસડાઈ પડ્યો. તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી. પોતાના બે હાથથી તેણે પોતાનું મોં છુપાવી દીધું. તેનો કંદ રૂઘાઈ ગયો. ગદ્વારા સ્વરે તે બોલ્યો :

‘ધિકાર છે મારી નિર્બજન જાતને. ક્યાં એ મહાન સત્ત્વશીલ મિત્ર અને ક્યાં એનો પરમ મૈત્રી? અને ક્યાં હું નમાલો, સત્ત્વહીન. બીજાને ખાતર હજુ પ્રાજ્ઞ આપી શકાય, પરંતુ પ્રિયા નહિ. જ્યારે એણે મારે ખાતર સર્વસ્વત્યજયું. હું પાપી હું, અધમ હું. પાપી માટે કંઈ પણ અવાચ્ય નથી હોતું, કંઈ પણ અધાચ્ય નથી હોતું. તે બધું જ બોલે, બધું જ માગો! જ્યારે કલ્પવૃક્ષ જેવા એ મિત્રને કંઈ પણ અદેય નથી. એણે બધું જ આપ્યું.

માતા...! તું અહીંથી ચાલો જા. ફરીથી આ પાપીનું મોં પણ ન જોઈશ. આ અધમની સાથે એક શબ્દ પણ ન બોલીશ.’ બે હાથમાં મોં છુપાવી પ્રભવ ધૂસકે ને ધૂસકે રડી પડ્યો, હીબકી હીબકીને રડી પડ્યો.

દાર પાછળ આવીને સુમિત્ર ક્યારાનો ય ઊભો હતો. પ્રભવનું ઘીલી ઊઠેલું ખમીર અને જાગી ગયેલી પવિત્ર ભાવના જોઈને સુમિત્રનું હૈંયું હર્થથી ગદ્વારા બની ગયું. ત્યાં તેની મૈત્રીની ગ્રીતિ પરાકાષ્ટામે પડોંશી, પણ જ્યાં એની દુષ્ટી પ્રભવ પર પડી ત્યાં એની આંખો ફાટી ગઈ. એક તીણી ચીસ પાડી, તે એકદમ ખંડમાં ઘસી ગયો.

વનમાલાને પાછળા દરવાજેથી રવાના કરી દઈ, પ્રભવે તીક્ષ્ણ ખડગ ખેંચી કાઢી પોતાના ગળા પર ઝીકવા ઉગામ્યું હતું. સુમિત્રે એક જ જપાટે પ્રભવના હાથમાંથી ખડગ ખેંચી દીધું.

‘સાહસ ન કર, મિત્ર...’

‘મહારાજા, મને ખડગ પાછું આપો, મને મરી જવા દો, હું જીવવાલાયક નથી...’

‘મરવાની જરૂર નથી, મિત્ર! શા માટે મરવું જોઈએ? શું મૃત્યુ એ જ ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે? હું તને નહિ મરવા દઈ, મારા જીવતાં તને નહિ મરવા દઈ.’

‘ધબકુને હૈંયે અને આંસુ ગળતી આંખે પ્રભવ સુમિત્રની છાતી પર મસ્તક નાંખી, કરુણા આંકદ કરવા લાગ્યો. સુમિત્રે પોતાના હુંકાળા બાદ્ધપાશમાં

૧૩૨

જૈન રામાયણ

પ્રભવને જ કહી લીધો. પ્રભવની વેદના ઉળવી થઈ. ધીમે ધીમે તેનું રદ્દન બંધ થયું. પ્રભવના શોકને ઉળવો કરી, તેના ચિત્તને સ્વસ્થ બનાવી, સુમિત્ર રાજ પોતાના મહેદમાં પાછા આવી ગયા. પુનઃ તેમની મૈત્રીની કલકલ નાદ કરતી, સરિતા વહેવા લાગી. બસેંબે કુશળતાથી રાજ્યનું પાલન કરવા માંડયું. વર્પો વીતવા લાગ્યાં. યૌવન વીત્યું. વૃદ્ધાવસ્થામાં પ્રવેશ થયો. સુમિત્રનું ચિત્ત વૈરાગ્ય રંગે રંગાયું. તેણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો.

ત્યાગ અને વૈરાગ્યના સુમેળથી તેણે અનુનાર આત્મવિશુદ્ધિ કરી. વૈરાગ્ય વિનાનાં ત્યાગ સંસારવર્ધક બને છે. ત્યાગ વિનાનાં વૈરાગ્ય કષણજીવી બને છે. વૈરાગ્યને ટકાવવા, તીવ્ર બનાવવા ત્યાગની શરત અનિવાર્ય છે. ત્યાગનું યથાર્થ ફળ નિપાત્રાવવા વૈરાગ્યભાવના જાગ્રત રાજવી આવશ્યક છે. સુમિત્રનું મૃત્યુ થયું. મરીને તે ઈશાન દેવલોકનો હન્દ થયો. એકોટસે, એકાચચિત્ત રાજકુમાર મધુની મધુર વાત દશમુખ રાવણ સાંભળી રહ્યો હતો.

‘પછી એ દિવ્ય પુરુષે તમને શું કહ્યું?’ રાવણે જિજાસા વ્યક્ત કરી.

‘એ ઈશાનેન્દ્રે દીર્ઘકાળ-પર્યત સુખમાં કાળ નિર્ગમન કર્યો. ત્યાંથી ચ્યલીને તે મથુરા નગરમાં રાજ દરિવાહનનો પુત્ર થયો! તે હું!!’

‘ઓહો! આ તો એ દિવ્યપુરુષે તને તારો જ પૂર્વજીવનનો વૃત્તાંત કહ્યો! બહુ સરસ!’ રાવણાની આંખો હરખી ઊઠી. તેણે મધુની પીઠ પર લાય થાબડયો.

‘પછા તે દિવ્ય પુરુષ કોણ હતો? તે પાત્ર તેણે કહ્યું હશે ને?’ વાતનં પૂરેપૂરી જાહી લેવાની છન્નોંકારી રાવણે બતાવી.

‘હા છુ! પ્રભવ મરીને, સંસારમાં પર્યાટન કરતો કરતો એક ભવમાં ઉત્ત્ર સાધના કરી, તે ‘ચમરેન્દ્ર’ બન્યો! અને એ ચમરેન્દ્ર જ અવધિજ્ઞાનમાં પોતાના પૂર્વભયો જોયા. મારા પ્રત્યેના અનુસ્યાનથી તે મથુરા આવ્યો! અને આ વૃત્તાંત કહી, મૈત્રીના પ્રતીકરૂપે ‘શ્રુણ’ શસ્ત્ર આપી ગયો! મધુને વાત પૂરી કરી.

‘આ ‘શ્રુણ’ શસ્ત્રની આસ શું વિશેષતા છે?’ બાજુમાં બંદેલા બિનીપણે પ્રશ્ન કર્યો.

‘આ ‘શ્રુણ’ બે દાજાર યોજન સુધી દૂર જઈ, ધાર્યુ કામ કરીને, પાણું આવે છે!’

રાવણ રાજકુમાર મધુ પર અતિ પ્રસન્ન થયો અને ત્યાં જ તેણે પોતાની પુત્રી મનાંરમાનું મધુ સાથે લગ્ન કર્યું.

લંકાથી નીકળ્યાને અઢાર વર્ષ વીતી ગયાં હતાં.



૧૫. ૧૬. રાવણાની શીલારક્ષા ૧૬

રાવણ સમગ્ર પરિવાર સાથે મેરુપર્વત પર પહોંચ્યો. પાંડુક વનમાં રહેલા ગગનચુંબી જિનમંદિરોને ભાવપૂર્વક નીરખી રાવણ અપૂર્વ આનંદ અનુભવી રહ્યો. તેણે બબ્ય સંગીતમય પૂજા-મદ્દોત્સવ ઉજવ્યો. પોતાની મહાન ઋદ્ધિસમૃદ્ધિનો જિનપૂજનમાં ઉપયોગ કરી તેણે મહાન સુકૃત ઉપાર્જ્યું. સુવાર્ણાચવના એક શિખર પર રાવણ પોતાના પરિવારથી વીંટળાઈને બેઠો હતો.

‘ખરેખર! આજે પ્રભુભક્તિમાં અપૂર્વ રંગત જામી...’ રાવણનું ભક્તિધેંબું હેઠું નાચો ઉઠ્યું હતું. તે બોલ્યો :

‘આજે તો આપ પૂરબહારમાં હતા મોટાભાઈ! બિલ્લીધણો અનુમોદન કર્યું.

‘જીવનમાં આના સિવાય બીજું કયું ઉચ્ચ કર્તવ્ય છે, બિલ્લીધણ! મને તો એમ થાય છે કે બસ જિનમંદિરમાં જ બેસી રહ્યું-’ રાવણનું અંતકરણ બોલ્યો રહ્યું હતું.

ત્યાં એક અનુચ્ચર આવ્યો અને રાવણના જાનમાં કંઈક કદ્દી ચાલ્યો ગયો. રાવણના મુખ પર ગંભીરતા છાવાઈ. તે ઊભો થયો અને પોતાની છાવણી તરફ વળ્યો. પાછળ કુલકર્ણી, બિલ્લીધણ, સુશ્રીવ, ખર... વગેરે પણ મૌનપણે ચાલ્યા આવ્યા અને રાવણના નિવાસમાં પ્રવેશ્યા.

‘કુલકર્ણી...’

‘મોટાભાઈ...!’

‘સમાચાર મુજબ આપણો પહેલાં દુર્લઘપુરના નલકુબેરને પરાજિત કરવો જોઈએ. તે...’

‘એમાં વળી આટલો બધો વિચાર શા માટે કરવાનો? આપ આજ્ઞા કરો એટલી વાર! કુલકર્ણી સહર્ષ બોલી ઉઠ્યો. રાવણ મૌન રહ્યો.

‘મોટાભાઈ, આપને આવવાની જરૂર નથી, અમે જ નલકુબેરના મુકાબલો કરી લઈશું.’ બિલ્લીધણો રાવણના મુખ પરના ભાવો સમજી લઈ કર્યું. તેણે રાવણાની છચ્છા અહીં વધુ રોકાવાની અને પ્રભુભક્તિમાં સમય વ્યતીત કરવાની જોઈને પ્રત્યુત્તર આવ્યો.

‘સરસ! તો તમે તંયારી કરો. હું અહીં રોકાઈશ’ દુર્લઘપુર જવા આજ્ઞા કરી. જોતજોતામાં વિરાટ સેન્ય યુદ્ધસજ્જ બની ગયું અને આકાશમાર્ગો પ્રયાણ પણ થઈ ગયું.

૧૩૪

જૈન રામાયણ

રાવણ ખરેખર તો રથનુપુરના ઇન્દ્રરાજાને પરાજિત કરવા નીકળ્યો હતો. પરંતુ વચ્ચામાં આવતા રાજાઓને પણ આગાવતી બનાવવાની એની કામના અદમ્ય હતી. નલકુબેર ઇન્દ્રની બનાવટી રાજ્યવ્યવસ્થામાં ટિકપાલના સ્થાને હતો. એક બાહોશ અને બુદ્ધિશાળી રાજા હતો. તેને સમાચાર તો મળી ચૂક્યા હતા કે રાવણ પોતાના નગર પર ત્રાટકવાનો છે. અંટલે તેણે દુર્લઘપુરની આસપાસ ‘આશાલી’ નામની વિદ્યાના બળથી અજિનમય કિલ્લા બનાવી દીધો અને એ કિલ્લા પર એવાં યંત્રો ગોઠવ્યાં કે જે યંત્રોમાંથી અજિનજવાલાઓ નીકળ્યા જ કરે!

પોતે કોટની અંદરના ભાગમાં પોતાના વિશાળ સૈન્યની સાથે સજ્જ થઈને ઊભો હતો. આ બાજુ કુંભકર્ણની આગેવાની નીચે પ્રયંડ રાક્ષસસૈન્ય દુર્લઘપુરની બહાર ઊતરી ગયું. દુર્લઘપુરની ચારેકોર ભયાનક અજિનજવાલાઓ ઝોઈ કુંભકર્ણ છંછેડાઈ ગયો.

‘બિભીષણ’

‘કેમ?’

નલકુબેર બડો લુચ્યો લાગે છે. સમજાતું નથી કે આવી ભયાનક અજિનખાઈ ઓળંગીને કેવી રીતે નગરની અંદર પ્રવેશ કરવો?’

‘આજે આપની બુદ્ધિની કસોટી છે, મોટાભાઈ! બિભીષણે ટીનણ કરી.

‘બેસ બેસ, મોટો બુદ્ધિશાળી નીકળી પડ્યો,’ કુંભકર્ણ છંછેડાઈ પડ્યો. સુચીવ, ખર વગેરેને બોલાવી કુંભકર્ણ ગંભીર મસલતો ચલાવી, પરંતુ કોઈ જ માર્ગ સ્ફૂર્યો નહિ. કુંભકર્ણ ધૂંઆ પૂંઆ થઈ ગયો, પરંતુ થાય શું? બિભીષણ તો એની છાવણીમાં સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરી, પરમાત્માના ધ્યાનમાં પરોવાઈ ચર્યો હતો. કુંભકર્ણ બિભીષણને શોધે છે, પરંતુ તે મળતો નથી. શોધતાં શોધતાં તે બિભીષણના નિવાસમાં પહોંચ્યો.

‘અલ્યા ભગતડા, અહીં યુદ્ધ કરવા આવ્યો છે કે આ ઢોંગ કરવા? લો, આ બેઠા માણા જપવા...’

‘કેમ, યુદ્ધકુશળ મોટાભાઈ?’ સહેજ સિમિત કરીને બિભીષણ કહ્યું.

‘આ અમે લમણાઙ્કડ કરીએ ને તમે મોટા મહારાજા... બોલ તો ખરો, દહ્યે શું ઉપાય કરવો?’

‘મહાસેનાપત્રિ તો આપ શ્રીમાન છો!’

રાવણી શીલરક્ષા

૧૩૫

‘બસ કર, હવે તારી મજાક. અત્યારે આપણો ગંભીર બનીને આ પ્રશ્નને હલ કરવો જોઈએ. નલકુભેરની આ લીલા ન સમજાય તેવી છે.’

‘સારી વાત છે. આપણો હવે વિલંબ કર્યા વિના એક સુભટને આકાશમાર્ગે સુવર્ણાચલ પર મોકલવો જોઈએ અને મોટાભાઈને અહીની પરિસ્થિતિથી વાકેક કરવા જોઈએ.’

‘તું તો સાવ અકલહીન વાત કરે છું...’

‘કમ?’

‘આપણો અહીં શા માટે આવ્યા છીએ? મોટાભાઈને બોલાવવા હતા તો પછી તેમની સાથે જ આવવું હતું ને? બેઅબરું નથી થવું.’

‘એમાં બેઅબરું શાની? મોટાભાઈની સમક્ષ નાના ભાઈઓનો પરાજ્ય થાય, એમાં બેઅબરું શાની? બલકે મોટાભાઈનો પ્રેમ વધશે એમ મને વિચારતાં લાગે છે.’

બિભીષણો કુલકાર્ણને સમજાયો અને તરત એક સુભટને મેરુપર્વત પર રવાના કર્યો. સુભટ વાયુવંશે મેરુપર્વતે ઉપર પહોંચ્યો. રાવણ તો પાંડુકવનમાં પોતાના પરિવારની સાથે પરમાત્મા શ્રી કિનેશ્વર ભગવંતની ભક્તિમાં મસ્ત બનીને પાતાના દિવસો પસાર કરી રહ્યો હતો.

‘સુભટે આવી, રાવણને પ્રાર્ગામ કર્યા અને મૌન ઊભો રહ્યો.

‘કેમ, શું સમાચાર છે?’ પરિચિત સુભટને આમ અચાનક આવેલો જોઈ રાવણો પ્રદૃષ્યું.

‘મહારાજા, નલકુભેરે ગજબ લીલા કરી છે.’

‘શું?’

‘નગરમાં કોઈ જ પ્રવેશી ન શકે તે માટે નગરની આસપાસ ભયંકર અભિનની મોટી ખાઈ ખોડી છે અને એમાંથી એવી વિકરાળ અને દારાણા જ્વાણાઓ નોકળી રહી છે કે એ દૃશ્ય જોતાં જ હાંજ ગગડી જાય.’

‘બંધ કર, ડાયર, બોલીશ નહિ, હું દ્દમણાં જ આવું છું.’

રાવણનો આ સ્વભાવ હતો કે કોઈ બીજાના મહાત્મને વધારનારી વાત બાલતું કે તે તરત જ બાછુ ઊઠતો! એમાંથી શરૂનાં ગુણગાન તો એના માટે તમતમતાં તીર સમાન હતો.

૧૩૭

જૈન રામાયણ

રાવજા તરત જ પરિવારની સાથે પુષ્પક વિમાનમાં દુર્લઘપુર આવી પછોંચ્યો. કુંભકર્ણ, બિભીષણ, સુગ્રીવ, ખર વગેરે વીરોની સાથે બેસી પરિસ્થિતિથી સંપૂર્ણ વાકેફ થયો. પરંતુ રાવજાના બુદ્ધિનું પણ અભિમાન ઓંસરવા માંડયું. વાણું વિચાર્યું છતાં ‘આશાલી’ વિદ્યાને પરાજિત કરે તેવી એક હજાર વિદ્યાઓમાંથી એકે ય વિદ્યા ન મળી.

મૌન પથરાયું. કોઈ કાઈ બોલતું નથી! કોઈને કઈ સુજતું નથી! આટલા વર્ષોમાં આવી પરિસ્થિતિ પઢેલવહેલી જ સર્જાઈ હતી.

ત્યાં એક સ્ત્રી આવી. અનુપમ રૂપ અને લાવયની મૂર્તિસમી એ સ્ત્રી તરફ સૌની દૃષ્ટિ બેચ્યાઈ. રાવજાને નમન કર્યું અને મીઠી જબાને કહ્યું :

‘હે લંકાપતિ! મારી સ્વામિની ‘ઉપરંભા’ કે જે રાજ નલકુબેરની પટરાણી છે, તેણે આપને એક ગુપ્ત સંદેશો પાઠબ્યો છે.’

‘કછો, શું છે એ ગુપ્ત સંદેશો?’ રાવજા આશ્રય અને શંકામાં પડી ગયો.

આગંતુક સુંદરી બોલતાં ખમચાતી જોઈ, રાવજો પુનઃ કહ્યું :

‘જરાય સંકોચ રાખીશ નહિ. આ બધા મારા અંગત માણસો છે.’

‘આપના શુણો, પરાક્રમો અને અનુપમ સૌન્દર્યની પણોગાશા સાંભળીને દેવી ઉપરંભા આપના પ્રત્યે અનુરૂપ ધરનારી બની ગઈ છે.’

‘હું... પછી?’

‘એ આપનું મિલન ચાહે છે...’ સુંદરીએ સાહસ કરીને કહી દીધું.

રાવજા કુંભકર્ણ વગેરેની સામે જોયું. શું પ્રત્યુત્તર આપવો, તે વળી એક નવો કોયડો ઊભો થયો!

‘લંકાપતિ! બહુ વિચાર ન કરો. દુર્લઘપુરના ડિલ્વાનું રક્ષણ કરી રહેલી ‘આશાલી’ વિદ્યાને અમારી પટરાણી તમને સ્વાધીન કરશો, તમારો વિજય થશો! નલકુબેરને જીવતો પકડી શકશો અને ‘સુંદર્શનચક’ અહીં તમને સિદ્ધ થશો...’ સુંદરીએ ઉપરંભા તરફથી આબાદ રીતે વાત રજૂ કરતાં કરતાં કહ્યું. રાવજા બિભીષણ સામે જોઈને કંઈક મલક્યો!

રાવજા મલક્યો કંઈક સમજાને, બિભીષણ સમજ્યો કંઈક જુદુ! એણે તો આગંતુક સુંદરીને આંખનો છશારો કરી કહી દીધું :

‘ભલે! તારી વાત કબૂલ!’ સુંદરી પ્રસમનવદ્ધને ત્યાંથી રવાના થઈ ગઈ, પરંતુ બિભીષણનો આ વત્તિવ જોઈ રાવજા કોધથી રાતોપીભો થઈ ગયો.

રાવણી શીતરક્ષા

૧૩૭

‘આરે બિભીષણ, તે આ શું કર્યું? તે આજે કુળની છજીત પર પાડી ફેરવી દીધું.’

‘પણ મોટાભાઈ,’

‘રહેવા ટે તારે ડાપણ. આપણા કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા કોઈએ પરસ્ક્રીને પોતાનું કદ્ય સૌંઘ્ય નથી અને શત્રુઓને પીડ બતાવી નથી. આજે તે નવું કલંક ચઠાવ્યું. તાંતે આ શું સૂઝાયું કે આ પ્રમાણે તું બોલ્યો?’

બિભીષણ તો આભો જ બની ગયો. મનોમન તે વિચારે છે : ‘તો શું મોટાભાઈ મારી સામું જોઈને હસ્યા હતા, તેનું કોઈ બીજું પ્રયોજન હતું? હું સમજવામાં ભૂલ્યો? જરૂર, જેર જે બનવાનું હતું તે બની ગયું...’ રાવણ કંઈક શાંત પડ્યો એટલે બિભીષણે કહ્યું :

‘મોટાભાઈ, ભૂલ થઈ ગઈ. ફરીથી આવી ભૂલ નહિ થાય. તમે પ્રસત્ન થાઓ. બાકી વિશુદ્ધ હદ્યના માણસો માટે બોલવા માત્રથી કલંક લાગી જતું નથી. ઉપરંભાને આવવા દો! આશાલી વિદ્યા આપવા દો! શત્રુને વશ થવા દો! પછી જોયું જશો!’

‘શું જોયું જશો?’

‘એ જ, આપ બુદ્ધિશાળી છો. સમજાવી પટાવીને તગડી મૂકજો!

‘તું ય ખરો છો!’ રાવણ હસી પડ્યો.

અહીં આપણાને રાવણાનું કેવું ઉચ્ચતમ વ્યક્તિત્વ જોવા મળે છે! બિભીષણે પરસ્ક્રી પ્રત્યે રાગથી નહિ, પરંતુ રાજદ્વારી રમતમાં પણ નમતું વલણ અપનાવ્યું, તો રાવણે તેને જાટકી કાઢ્યો. પરસ્ક્રીની છછાને વશ થઈને વિજય મેળવવો રાવણને જાતો ન હતો. બલકે રાવણ તેને વિકારતો હતો.

બિભીષણની પણ કેવી કુશગતા! કોષથી ધમધમતા રાવણને હસાવી દીધો! આનું નામ આવડત! ભયેકર પરિણામ લાવે તેવા પ્રસંગને પણ કુનેહથી સુંદર પરિણામવાળો બનાવી દીધો!

બંને ભાઈઓ વચ્ચે વાતો ચાલી રહી હતી ત્યાં તો નલકુબેરની પલ્લી ઉપરંભા સોળ શાંતાગાર સજ્જને રાવણાની સન્મુખ આવી ઊભી રહી. રાવણના અંગને આવિંગન આપવા આતુર બનેલી, આ બેવજા રાણીએ રાવણાની સામે આંખોના કટાક્ષ ફેરી કહ્યું :

‘લંકાપતિ! આ આશાવિકા વિદ્યા હું તમને આપું છું. એનાથી તમે સરળતાથી નગરમાં પ્રવેશ કરી શકશો. નલકુબેરને પરાજિત કરી શકશો અને હું તમારી...’

१३८

जैन रामायण

उपरेभाएं त्यां रावणाने आशाविका विद्या आपी. उपरांत देवाथी अधिष्ठित भीजों शस्त्रों पक्ष आप्यां. रावणों पक्ष उपरेभानो समक्ष अंवा भाव बताव्या के उपरेभा मानी बेठी, 'रावण तरत ज मने ग्रहण करशो!'

बिभीषणे संचामनों शंख ज्ञेयशोरथी फूँक्यों. निराश भनी गयेलुं लंकानु सैन्य सक्षाप्युं बेहु थई गयुं अने उर्पना पोकारो करवा लाग्युं. ज्ञेतज्ञेतामां लाखों सैनिकों शस्त्रसज्ज भनी युद्ध माटे थनगनी उठाया.

रावणों विद्याबलथी अजिनिना डिल्लाने ओलंग्यो अने सेना साथे दुर्लभपुर उपर धरारो कर्यो. अंदर युद्ध माटे सज्ज थईने उल्लेला नवकुबेरे सभत सामनों कर्यो; परंतु ज्ञेतज्ञेतामां ज बिभीषणे नवकुबेरने छवतों पकडी लीधो. त्यां रावणाने 'सुर्दर्शनयक' प्राप्त थयुं.

नवकुबेरे रावणानी आज्ञा मान्य करी. रावणों दुर्लभपुर नवकुबेरने पाढ्युं सांपी दीधूं! रावणाना आवासमां उपरेभा आवीने ऊबी रही. रावणाने छशारो करी, पोतानी पाछ्यन आववानुं सूचवी, ते राजमलालयना अंक गुप्त खंड तरफ वणी, रावण तेनी पाछ्यन चाल्यो. थोडीक वारमां ज एक भाँयरा जेवो भाग देखावी लाग्यो. उपरेभाने त्यां ज अटकावीने रावणों पूछ्युं :

'शा माटे अने क्यां लई जाय छे?'

'तमे मने वयन आप्यु छे, ते शु भूली गया?' विकारविवश बनेली उपरेभाएं धीमा रवरे अने झीझी आंगे कल्पुं.

'अदे गांडी! अेवां ते वयन अपातां हशे अने पणातां हशे?'

'हे? ओटले शु?'

'चमकवानी जडुर नथी. परंतु तारे तारी कुलीनतानो विचार करवो जडुरी छे.' रावणों कंठक गंभीर भनीने कह्युं.

'परंतु अत्यारे मारु मन बेकाबू...'

'ओ न चाले. तारे तारा पतिने वकादार रहेवुं ज्ञोईओ; ओ ज तारा जेवी तेजस्वी स्त्रीनुं परम कर्तव्य छे.'

भौन छवायुं. उपरेभा कंठी शकती नथी तेम पोतानी चासनाने सही शकती नथी! रावणों पुनः वात्सल्यपूर्ण शब्दोमां कह्युं :

'तें मने विद्या आपी तेथी तुं मारी विद्यायुर थई! तेथी तारा शरीरे अडवुं ए तो महापातक. वणी, परस्त्री मात्रने मारी माता अने बहेन मानुं धुं.'

રાવણની શીલરક્ષા

૧૩૮

‘શું તમારા જેવાએ આવી રીતે વગન આપીને ફરી જવું છીક છે?’ ઉપરંભાઓ ખૂબ મનોમંથન કરીને કહ્યું.

‘હકીકતમાં વિચારીએ તો મેં વગન આખ્યું જ નથી! બિભીખણે તારી સખીને હશારો કર્યો અને તેણે માની લીધું! માટે એ બધી વાત જવા દઈને, તારે તારા વિચારોને બદલી નાખવા જોઈએ એવી મારી તને વિનંતી છે!’

રાવણા કેટલી મજૂમતા! પરસ્ની પ્રયોગો કેવો પવિત્ર આચાર! ઉપરંભા જેવી વિશની એક ખૂબસુરત સુંદરી સામેથી ભોગ-પ્રાર્થના કરતી આવે અને પ્રાર્થનાને ન સ્વીકારતાં એને પોતાના સાચા કર્તવ્યનું ભાન કરાવવું...! રાવણની આ ડિજળી બાજુને કેમ દુનિયા આજે ભૂતી જાય છે? કેવળ કાળી બાજુને જ યાં રાખી રાવણને વિકારવો તે શું ન્યાય છે?

ઉપરંભાઓ જોયું કે રાવણ જરાય નમતું આપે એમ નથી, ત્યારે તે ત્યાંથી ઝડપભેર ચાલી ગઈ. રાવણ પોતાના આવાસમાં આવ્યો. નલકુબેરે રાવણનું બહુમાન કર્યું અને દુર્લઘપુરમાં વધુ રોકાવા પ્રાર્થના કરી. પરંતુ રાવણને તો હવે જલદીથી રથન્યુપુર પહોંચવું હતું અને બનાવટી છન્દને હરાવી વિદ્યાધર-દુનિયામાં અજોય અને અદ્વિતીય બનવું હતું.

તે દુર્લઘપુરમાંથી તરત જ નીકળી ગયો. તેણે રથન્યુપુરના માર્ગે પ્રયાણ આરંભ્યું. દુર્લઘપુરના પઠનના સમાચાર વાયુવેગે રથન્યુપુરમાં પહોંચી ગયા હતા અને રાવણ રથન્યુપુર પર ચઢી આવે છે એ વાત પડા છન્દે જાણી હતી. છીતાં એ બંધરવા હતો. પરંતુ છન્દના પિતા સહસારને ચિંતા થઈ. વયોવૃદ્ધ અને અનુભવી સહસારે છન્દનને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. છન્દ પોતાના પ્રેમાણ પિતાને નમન કરી, એમની પાસે બેઠો.

‘વત્સ! આજે તને એક વાત કહેવી છે...’ છન્દના બરડે હાથ ફેરવતાં સહસ્ત્રારે કહ્યું.

‘જરૂર પિતાજી, જે આપને કહેવા યોગ્ય લાગે તે કહો.’ છન્દે પિતાના મુખ સામે જોયું.

‘તું ખરેખર પરાકમી છે. તે મારા વંશની આબાદી-ઉત્ત્તિ કરી છે. બીજાના વંશનો ઉચ્છેદ કરીને, અવનતિ કરીને તે શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરી છે.’

‘આપના પ્રભજ પુષ્પના પ્રતાપે આ આબાદી સર્જી છે, પિતાજી! હું તાં...’

‘છન્દ! તું મહાન પુષ્પશાળી છે. તારા પગલે પ્રભુતા આવી છે. પરંતુ...’

‘પરંતુ શું? આપ સંકોચ ન રાખો. જે યોગ્ય લાગે તે કહી દો.’

૧૪૦

જૈન રામયણ

‘અટલું જ કહેવું છે કે પરાક્રમ દાખલવાનો કાળ ગયો, હવે ‘નીતિ’ને અનુસરવાનો કાળ આવી પહોંચ્યો છે!’

‘સમજાપું નહિએ...’ છન્દે કહ્યું.

‘એ જ કે, કેવળ લડવું, લડવું, ને લડવું! તેનાથી ક્યારેક પરાક્રમી પણ આપત્તિમાં સપ્તાઈ જાય છે, કારણ કે પૃથ્વી શેરના માથે સવાશેરને જન્મ આપતી હોય છે!’ સહસ્રારને બોલતાં થાક લાગતો હતો. ક્ષણાવાર તે થંબી ગયો. છન્દ તો સહસ્રારની આજની વાત એકાગ્ર બનીને સાંભળતો હતો, એના મનમાં અનેક પ્રકારના વિચારોની દોડધામ શરૂ થઈ ગઈ હતી.

‘હું સૌથી વધુ પરાક્રમી છું એવું અભિમાન કરવા જેવું નથી...’

‘એટલે શું મારા કરતાં...’

‘હા, લંકાશ રાવડા આજે અદ્ધિતીય પરાક્રમી છે. મણતરાજાના પણને જેણો તોડ્યો, અષ્ટાપદ જેવા પર્વતને જેણો ઉપાડ્યો, યમને ભગાડ્યો, વૈશ્વવાઙ્મને જત્યો, વાતીના ભાઈ સુશીવને સેવક બનાવ્યો...’ દુર્વિઘ્ય દુર્વિઘ્યપુરને ઓળંગ્યું અને નિલકુલેરને વશ કરી લીધો, રાવણના પરાક્રમોની એક હારમાળા સહસ્રારે રજૂ કરી... છન્દ મૌન રહ્યો. એનું મન તો તરેલ તરેલના વિચારોથી ધમધમી રહ્યું હતું. સહસ્રારે છન્દને આગળ વાત કહેવી શરૂ કરી.

‘એ લંકાપતિ રાવડા તારી સીમા પર ધર્સી રહ્યો છે. તેનો તારે પ્રેસ્ન કરવો જોઈએ. એ માટે તારે રાવણના ચરણમાં નમસ્કાર કરવા જોઈએ... એટલું જ નહિ, પરંતુ એની સાથે કાયમનો સંબંધ રાખવા માટે પુત્રી રૂપિશીનું રાવણની સાથે લંજ કરવું જોઈએ.’

બસ થઈ ગયું! અત્યાર સુધી ધીરજ રાખીને સાંભળી રહેલો છન્દ રોપથી ધમધમી ઊકચો.

‘બિલકુલ નહિ. વંશપરંપરાના એ વેરીને કન્યા આપ્યું? દરગિજ નહિ બને. એનો તો વધ કરીશ. જે દશા એના પિતામહ માલીની કરી હતી, એ જ ધાટ એનો ધડી દઈશ. પિતાછ, સોહદેલા ન અનો. ધીરજ રાખો. શું તમારા પુત્રનું પરાક્રમ તમે નથી જોયું? શું તમને મારામાંથી વિશ્વાસ ઊરી ગયો?’

હજુ અણી પિતા-પુત્ર વચ્ચે વાર્તાલાપ ચાલી રહ્યો હતો, ત્યાં તો નગરમાં મહાન કોલાહલ મચી ગયો. રાજમહેલ પણ ક્ષણાવારમાં જ ખળભળી ઊકચો. સુભટો દોડતા છન્દની પાસે આવ્યા.

‘મહારાજ! વિલંબ ન કરો. લંકાપતિ રાવડો રથનૃપુરને વેરી લાવું છે...’

રાવણી શીલરક્ષા

૧૪૭

ઇન્દ્ર રોપથી સળગી ઊઠ્યો, તે ત્વરાથી ત્યાંથી નીકળી ગયો અને પોતાના ખાસ મંત્રજ્ઞાલયમાં પહોંચ્યો. ચાલ્યા જતા ઇન્દ્રને જોઈ સહસરે એક મોટો નિસાસાં નાખ્યો. તેણે પોતાના રાજ્યનું પતન નિદાખ્યું. ઇન્દ્રના અભિમાની વર્તાવ પર તેણે ભારે કચવાટ અનુભવ્યો. પણ કરે શું? રાજ્ય અત્યારે પિતાનું નથી, પુત્રનું છે!

ઇન્દ્રે તરત જ પોતાના મંત્રીમંડળને લોગું કર્યું. તેણે મંત્રી વર્ગનાં અભિપ્રાય પૂછ્યું.

‘બોલો બૃહસ્પતિશ! આ તબક્કે શું કરવું ચોગ્ય છે?’ ઇન્દ્રે મુખ્યમંત્રીને પૂછ્યું.

‘યુદ્ધ!’ મંત્રીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો. મંત્રી ઇન્દ્રના મિજાજને ઓળખતો હતો. જો આવા પ્રસંગે બીજો-બીજો અભિપ્રાય આપે તો ઇન્દ્ર એની કેવી દુર્દીશા કરે, તેનું તેને સંપૂર્ણ ભાન હતું.

કેવો સ્વાર્થ! પોતાનું અહિત ન થાય એ માટે બીજાને અવળી સલાહ આપવાની નીતિ! જ્યારે જીવનાં કર્મ રૂઠે છે ત્યારે સારા સલાહકારોને પણ અવળી બુદ્ધિ સૂઝે છે! મુખ્યમંત્રીના અભિપ્રાયમાં બીજાઓએ હા માં હા મિલાવી! યુદ્ધના વ્યૂહની મસલાતો ચલાવી, ત્યાં તો દ્વારપાલે આવીને સમાચાર આપ્યા :

‘મહારાજાનું જ્ય હો. લંકાપતિનો દૂત આપને મળવા હચ્છે છે.’

‘અને આવવા હો.’ ઇન્દ્રે તરત જ આશા કરી. મંત્રીવર્ગમાં મૌન છવાયું. દ્રેક લંકાપતિના દૂતને જોવા અને સાંભળવા તલપાપડ બન્યા.

દૂતે ઇન્દ્રના મંત્રજ્ઞાલયમાં ગ્રવેશ કર્યો. ગ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ, દમામભરી ચાલ અને ભલકાભેર પહેરવેશ.

‘રાજન! મહારાજા દશમુખનો હું દૂત હું. મહારાજાએ મને એહી મોકલ્યો છે, અને એક સંદેશો મારે આપવો છે...’ દૂતે પોતાની ઓળખ આપી.

‘કહો, શું સંદેશો છે?’ ઇન્દ્રે દૂતને કહ્યું.

‘એ જ કે દવે તમારે રાવણની સેવા કરવાનો અવસર આવી લાગ્યો છે. જે પરાકરી, વિદ્યાશાળી અને અભિમાની રાજાઓ છે, તેમણે બધાએ લંકાપતિની સેવા સ્વીકારી છે. એ તો લંકાપતિની ગફવતમાં જ આટલો કાળ વીતી ગયો ને તમે બની ગયા, પરંતુ હવે તો સમય પાડી ગયો છે.’

૧૪૨

જૈન રામાયણ

‘અંતે? એટલું બધું અભિમાન?’ છન્દે આગ જરતી આંખ દૃતની સામે જોયું.
‘કાં ભક્તિ કરો કાં શક્તિ બતાવો! બે વિકલ્પ છે. ભક્તિ અને શક્તિ
વિનાનો મનુષ્ય તો મરવા જ સર્જીયો છે...’ દૂતે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી નાયું.

‘અરે વાચાણ દૃત, તારો રાજા ગર્વિફ બન્યો છે. રાંકડ રાજાઓએ એની
સેવા સ્વીકારી, તેથી તેને લોભ લાગ્યો છે કે મારી સેવાનાં સ્વખાં તેણે સેવાંનાં
અત્યાર સુધી રાચણે સુખના દિવસો વિતાવ્યા, પણ હવે મને છંછેડીને તણે
કરાલ કાળને છંછેડ્યો છે. જી જલદી જી, તારા રાજને કહે કે કાંતો એ મારો
ભક્ત બને કાંતો એની શક્તિ બતાવે, નહિંતર પલવારમાં નખ થઈ જશે! વીર
પુરુષ જો બીજા વીરોનો અહેકાર સહન કરે તો તે વીર શાનો!

‘દૃત જડપથી રાવણની ધાવણીમાં પલર્ણ્યો. રાવણને છન્દની સાથે થયેલી
તીખીતમતમતી ચર્ચા કહી. રાવણનો રોપ ભભૂકી ઊઠ્યો. તેણે જાડ પાડી :

‘યુદ્ધની નોભતો ગગડાવો, અને રથનૂપુર પર યદ્રાઈ કરો.’

રાવણનું સાગર જેવું અપાર સૈન્ય યુદ્ધ માટે તૈયાર બની ગયું.

‘બીજુ બાજુ પરાકમી છન્દ પણ પોતાની તમામ તાકાત સાથે રાવણનો
સામનો કરી લેવા તૈયાર બની ગયો. જોતાજોતામાં તો રથનૂપુર યુદ્ધની એક
વિરાટકાય ધાવણીમાં પલટાઈ ગયું.

‘ઔરાવત’ હાથી પર બેચી, છન્દ ધસમસતો યુદ્ધના મેદાન પર આવી
લાગ્યો. આ બાજુ ‘ભુવનાલંકાર’ હાથી પર બેસી રાવણ છન્દના સેન્યની સામે
ધસ્યો. પાયદળ પાયદળની સામે જુગવા માંડ્યું, અશ્વદળ અશ્વદળની સામે
લડવા માંડ્યું. હૃદળ હૃદળની સામે ભટકવા માંડ્યું. ખૂનખાર જંગ જામી
પડ્યાં. તીક્ષ્ણ તીરોની દારુણ વર્ષા થવા લાગી. કંઈક વીરોનાં લોહીથી ધરતી
રક્તતરબોળ બનવા માંડી.

એક સત્તાલોલુપીનું હૃત્ય કેટલા છ્વોના વિનાશને નોતરે છે!

ઔરાવત હાથીની સામે ‘ભુવનાલંકાર’ હાથી ભટકાયો. છન્દ અને રાવણ!
બંને સામસામા આવી ગયા. પહેલાં તો બંનેના હાથીઓએ જ સુઢ વડે યુદ્ધનો
પ્રારંભ કર્યો. તીક્ષ્ણ અને લાંબા દંતશૂણોથી એકબાજા પર છ્વલોકા હુમલાઓ
કરવા માંડ્યા. બંને હાથીઓના ગંડસ્થળમાંથી રઘુરની ધારાઓ વહેવા માંડી.

બીજુ બાજુ ગાંડા હાથીઓ જેવા છન્દ અને રાવણો પણ પ્રાણની પરવા કર્યા
વિના, એકબીજા પર પ્રદાર કરવા માંડ્યા. કાશમાં બાણોની વર્ષા, કાશમાં
ગદાઓના પ્રાણરો, કાશમાં ચકમકતા ભાલાના ઘા, કાશમાં મૃદુગરોના ફટકા.

शस्त्रार्थी थाक्या तो भन्नशक्तिये रक्षायेलां अस्त्रार्थी पूर्व करवा मांडयुं. रावणो अनेक दाव आजमाव्या, परंतु इन्द्रे बधा ज दाव निष्फળ बनावी दीधा. रावणो बाजूमां रहेला सुश्रीवनी सामे ज्ञेयुं. सुश्रीवे मापी लीधुं हतुं के इन्द्रने आ रीते सामी लाई आपोने हरावी शकाशे नहि. सुश्रीव रावणनी खूब निकटमां पदांची गयो. रावण अनेक विद्याओंनुं स्मरण करी अस्त्रो छोडतो हतो. इन्द्र सामेयी ऐनो सखत प्रतिकार करी रव्यो हतो.

‘इदको मारीने औरावण पर पढोयी जाओ.’ सुश्रीवे रावणना डानमां खूब मारी. रावणना चिनमां पडा ओ ज विचार आव्यो हतो, ऐमां सुश्रीवना सूचने वेग आप्यो.

पणवारमां तो रावण छलांग मारीने औरावण हाथी पर जई पड्यो. पहेला तडाके ज भङ्गावतने यमसन्धनमां पहांचाडी दीधो अने इन्द्रने जकडीने बांधी दीधो.

आटली झडपथी आ बनी गयुं के इन्द्रने सामनो करवानी तक ज न मणी. इन्द्र पकडायो जाऊ, इन्द्रनुं सैन्य भागवा मांडयुं. औरावण हाथीना साथे रावण इन्द्रने पोतानी शिखिरमां लई आव्यो. राक्षससैन्ये आनंदोत्सव उजव्यो. रावण समस्त विद्याधर - आदमनो राजा बन्यो.

रावण रथनुपुरुभां न रोकातां, इन्द्रने लर्हने लंकामां पाछो वज्यो. लंकानी प्रजाएं रावणानुं भव्य स्वागत कर्यु. लाकडाना पींजरामां पुरायेला इन्द्रने पछा लंकानी शेंद्रीओमां, ऐना राजमार्गो पर फेरववामां आव्यो अने लंकाना शरागारामां पूरवामां आव्यो.

इन्द्रना पिता सहसारनी स्थिति विवित्र सर्जई. पुत्रसेहे तेने व्याकुण बनावी दीधो. पुत्रने पाछो मेणववा भाटे तेझे पोताना परिवार साथे लंका तरफ ग्रयावा कर्यु.

कम्हनी केवी विवित्रता छे! आटली वृद्धावस्थामां सहसारने पुत्रमिका मागवा नीडणवुं पडे छे!

‘महाराज! रथनुपुरथी इन्द्रना पिता सहसार आपने मणवा छख्ये छे.’ प्रतिहारीं राजसभामां प्रवेशी रावणने कर्यु.

‘आववा दो ओमने’ रावणे अनुमति आपी.

वयोवृद्ध सहसारे धीमे पगले राजसभामां प्रवेश करी, रावणने नमन कर्यु. रावणं योग्य आसन आप्यु. सहसार आसन पर बोठा. परंतु ओमनी आंघोमां

૧૪૪

જૈન રામાયણ

પુત્રવિરહની વથા હતી, હઠથમાં અપાર વેદના હતી. તેમનું શરીર ધૂળ રહ્યું હતું.

‘આજે હું એક યાચના કરવા આવ્યો શું રાજન...! તારી પાસે યાચના કરવી તેમાં હું શરમ નથી ગડાતો. જેણે સહેલાઈથી મેરુ જેવા પર્વતનો ઉપાડ્યો તેવા પરાકમીની આગળ યાચના કરવામાં શરમાવાનું શું હોય? લંકાપતિ! મારે બીજું કંઈ જોઈતું નથી, માત્ર પુત્ર જોઈએ છે! પુત્રભિક્ષા આપ.’

‘સહસારે ગળગળા અવાજે જે કંઈ કહેવાનું હતું તે કહી દીધું. રાવળે કાશાભર વિચારી લીધું અને કહ્યું :

‘ઇન્દ્રને મુક્ત કરવામાં મને વાંધો નથી, પરંતુ મારી શરતો કબૂલ રાખવી પડશે.’

‘શું?’ સહસ્ત્રારને આશાનું કિરણાનું લાધ્યું.

‘દિક્ષપાલોના પરિવાર સાથે ઇન્દ્ર નીચે મુજબનાં કાર્યો કરવાનાં.

(૧) લંકામાંથી જાડુ કાઢવાનું.

(૨) રાજમાર્ગ પર જલ છંટકાવ કરવાનો.

(૩) પુષ્પમાળા ગુંધી મંદિરોમાં પહોંચાડવી. આવાં આવાં જેટલાં કાર્યો હું બતાવું તે કરવાનાં, બોલો છે કબૂલ?’

સહસાર વિચારમાં પડી ગયો. એની ચિત્તાનો કોઈ પાર ન રહ્યો. શું કરવું ને શું ન કરવું? જો પુત્રને મુક્ત કરે છે તો એક પામર જેવું જીવન જીવવા પુત્ર તૈયાર થશે કે નહિ? જો મુક્ત ન કરે તો પુત્ર વિના પોતે જૂરી જૂરીને મરી જાય. છેવટે મનોમન નિશ્ચય કરી, ‘બનવા કાળ બનશે.’ એમ આશાસન લઈ, સહસારે રાવણાની શરતો કબૂલ રાખી અને પુત્ર ઇન્દ્રને લઈ સહસાર રથનૂપુર ભણી ચાલ્યો.



૪૫. ઈન્ડ્ર મુનીન્દ્ર બને છે ૪૫

શીલ અને સ્વમાન વેચીને જીવવાની તીવ્ર લાલસામાં ફસાપેલા આજના યુગને કદાચ આ વાત નહિ સમજાય, પરંતુ એક એવો ય યુગ હતો કે જે યુગમાં શીલની ખાતર પ્રાણોની આદૃતિ અપાતી, સ્વમાનની ખાતર જીવનનાં બલિદાન અપાતી!

પિતાએ ભલે રાવણના કારાગારમાંથી પોતાને મુક્ત કર્યો, પરંતુ મુક્ત થયા પછી છન્દ્રના જીવને ચેન નથી પડતું. સ્વમાન હણાઈ ગયા પછી જીવવું, એને મન મોતાથીય અધિક દુઃખદાયી લાગ્યું. રથનૂપુરમાં આવ્યા પછી છન્દ્ર નથી કોઈની સાથે હસતો કે નથી કોઈની સાથે ભળતો, નથી મેવા-મીઠાઈ ખાતો કે નથી બહાર ફરતો! એ અરસામાં વનપાલકે આવીને છન્દ્રને વધામણી આપી.

‘એક મહામુનિ ઉપવનમાં પદાર્થ છે. ચન્દ્ર જેવા સૌભ્ય છે અને સૂર્ય જેવા તેજસ્વી છે?’

‘અમનું નામ શું છે?’

‘નિર્વાણસંગમ!’

‘નામ સરસ છે! નિર્વાણ સાથે જીવનો સંગમ કરી આપે તે નિર્વાણસંગમ!’

વનપાલકને ગ્રાતિદાન દઈ રવાના કર્યો અને પોતે મહામુનિનાં દર્શન કરવા માટે તૈયાર થયો. સાથે કોઈને લીધા વિના જ છન્દ્રે જવાનું વિચાર્ય કારણ કે વિશિષ્ટ જ્ઞાની મહાત્મા પાસેથી તેને પોતાના પ્રશ્નોનાં સમાધાન મેળવવાં હતાં.

તે ઉપવનમાં પદોંચ્યો. તેણે એક એકાંત સ્વરચ્છ ભૂમિભાગમાં મહામુનિનો જોયા. મુનિવરને જોઈને જ તે આનંદિત થઈ ગયો. મુનિના મુખ ઉપર અસંઘ્ય ગુણો મૂર્તિમંત થયેલા હતો અને તેમનું અપૂર્વ આત્મતેજ તેમની આંખોમાં ચમકી રહેલું હતું. મહામુનિનાં ચરણોમાં વંદના કરી, છન્દ્રે યોગ્ય આસન લીધું.

‘ભગવંત, એક પ્રશ્ન પૂછ્યા છે, આપની રજા હોય તો પૂછું.’ છન્દ્રે કહું.

‘રાજનુ! પુછી શકે છે.’ નિર્વાણસંગમ મુનિએ કંઈક સિમત કરીને કહ્યું.

‘મનુષ્ય સુખી થાય છે એની પાછળ કંચું કારણ હોય છે?’

‘પૂર્વ ઉપાર્જલું પુષ્પકર્મ.’

‘મનુષ્ય દુઃખી થાય છે એની પાછળ પણ કંચું કારણ હોય છે?’

‘પૂર્વ ઉપાર્જલું પાપકર્મ.’

‘રાવણો મારી જે નાલેશી કરી તેમાં મારું પૂર્વ ઉપાર્જલું પાપ-કર્મ કારણ

૧૪૯

જैन रामायण

હोय तो ओ कर्म में क्यारे अने तेवा रीते उपाञ्चकु, ते कहेवा आप हुपा न करो?' बे हाथ जोड़ी मूनिवरनी सहेज निकटमां आवी, हन्दे कहुं.

पृथ्वीनी सुवास महेंकी रही हत्ती. पंखीओंनो मधुर कलरव अने राधुओंना स्वाध्याय ध्वनि वस्ये मधुर स्पर्धा थઈ रही हत्ती. मूनिभगवंते हन्द्रना रहस्यपूर्ण भूतकाल उपर भीट मांडी. मननी समग्र वृत्तिओंने ओकाश बनावी, हन्द्रनी वात आरंभी :

अरिंजयपुर नामे नगर हतु. ज्वलनसिंह नामनो त्यां पराकर्मी राजा हतो, वेगवती नामे शीलसोहभाषु राजी हती.

वेगवतीओ एक पुत्रीने जन्म आयो. पुत्रीन् नाम पाडवामां आयु अहित्या, अहित्या जेम जेम मोटी थती गई तेम तेम तेनु हृप भीवतुं गयुं. ज्यारे ते यौवनमां आवी त्यारे तो ओ राजकुवरी. उपनी मृति ज हंगावा लाजी.

ज्वलनसिंह राजाओ अहित्यानो स्वयंवर रस्यो अने अनेक राजाओंने तथा राजकुमारोंने आमंत्र्या. स्वयंवरनो टिवसे सेंकडो राजाओं तथा राजकुमारो अरिंजयपुरमां उतरी पड्या. तेमां चंद्रावर्त नगरनो राजा आनंदमाली अने सूर्योवर्त नगरनो राजा तडित्रभ पशु आवेदा हता.

आ बे राजाओं तो जाझे अम समज्जने ज आवेदा के 'राजकुमारी मने ज वरशो!' मोहनी लीला गेवी होय छे के छवने ते उधी समजमां वरमावे छे अने अंते हुःभना खाडामां पटडे छे.

अहित्याओ बधा राजाओंने जोया. तेषो चंद्रावर्त नगरना राजा आनंदमालीना गणामां वरमाजा आरोपी. परंतु ओ जोर्हने सूर्योवर्तनो राजा तडित्रभ समसभी उठ्यो.

'ओ तडित्रभ ओ ज तु!' महामूनिये हन्द्रने वातनु अनुसंधान करी आपतां कहुं.

आनंदमाली प्रत्ये कृष्णमां ईर्ष्या, देवनु बोज वावी, तडित्रभ त्यांची पोताना नगरमां पहुँच्यो. तेने कंठ चेन पडतुं नव्ये. क्यांची पडे? ज्यां सूधी कृष्णमां ईर्ष्यानी आग सणगती रहे त्यां सूधी चेन अनूभवी शके नाहि, भेचेन ज रव्या करे. ओ भेचेनी लोढी अने भांसनुं भक्षण करनारी लोय छे. अर्थात् ईर्ष्या मनुष्य द्विनप्रतिदिन सुकातो जाय छे. ओटबुं ज नहि बलके ईर्ष्याणु मनुष्यनुं मन तो अटबुं बघुं क्वर बनतुं जाय छे के केनी ऊर्ध सीमा रहेती नथी.

आनंदमाली तो अहित्याने लक्ष पोताना नगरमां गयों. भोगसूखोंमां तेना

ઇન્દ્ર મુનીન્દ્ર બને છે

૧૪૭

દિવસો વીતવા લાગ્યા. પરંતુ જેમ જમ વર્ષા વીતતાં ગયાં તેમ તેમ એનું ચિત્ત ભોગસુખોથી નિર્લોપ થતું ગયું.

માણસ શરીરે ક્યાં સુધી ખાડો? જ્યાં સુધી ખાજાજ આવતી હોય તાં સુધી. તેમ જ્યાં સુધી વિકારોની ખાજાજ હતી ત્યાં સુધી આનંદમાલીએ ભોગસુખો ભોગવ્યાં અને જ્યાં એ ખાજાજ બંધ થઈ એટલે ભોગસુખોથી તે અળગો થઈ ગયો.

એક દિવસ તેણે અહિલ્યાને એકાંતમાં પોતાના મનોભાવથી વાકેક કરી : ‘મારું ચિત્ત હવે આ સંસારના કામભોગમાં ચોટંતું નથી...’ અહિલ્યા પર પોતાના શબ્દોની શી અસર પડે છે તે જોવા, તેણે અહિલ્યાના મુખ સામે જોયું, પરંતુ એ સત્ત્વશીલ સત્ત્વારીના મુખ પર કોઈ દુઃખ કુલાનિની અસર દેખાઈ નહિ.

‘મને તો એમ થાય છે કે આ સંસારનો ત્યાગ કરી પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવના ચારિત્રમાર્ગ ચાલ્યો જાઉં... તમે શું હક્કણો છો?’

સ્વામી! તમારો મન્દોરથ શુભ છે, તમારી ભાવના ઉત્તમ છે અને એ જ ક્ષત્રિય રાજાઓની પરંપરામાં ચાલી આવતી રીતિ છે કે ભોગસુખોથી વિરક્ત બની જીવનના અવશિષ્ટ વર્ષાં જાથુતામાં વિતાવવા.’

‘પણ તમને દુઃખાં...’

‘મને કદાચ દુઃખ થાય તો તે મારા સ્વાર્થનું, સ્વામી! બાકી એ ય થાય એમ નથી, કારણ કે મારું ચિન પણ ભોગોમાંથી વિરક્ત બનતું જાય છે! અલબંજ તમારો દીર્ઘ કાળનો સંયોગ તૂટે છે તેટલું દુઃખ જરૂર છે, પરંતુ તમારા મહાન કાર્યમાં મારા એ દુઃખનો પથ્યર વચ્ચે નહિ નાણું. તમારા સંયમમાર્ગની આડે નહિ આવું...’

‘ખરેખર, તમે જિનશાસનના મર્મને ઓળખ્યો છો, દેવો!’ આનંદમાલીના આનંદનો કોઈ પાર ન રહ્યો.

‘તે છતાં હું હતાભાગી હું કે તમારા માર્ગ હું આવી શકું એમ નથી. નાનાં બાળકોને મુકી, નીકળી શકવાનું મન ના પાડે છે, મોછ નડે છે. બાકી બાળકોને સંભાળનારું ભાગ્ય છે %?’

બસ, આનંદમાલીનો માર્ગ સરળ થઈ ગયો. શુભ દિવસે અને શુભ મુહૂર્તે તંડો સંસારનો ત્યાગ કરી, મોટા ભાઈ કલ્યાણગુણધર મહામુનિ પાસે સંપ્રમ સ્વીકાર્યું; સંપ્રમ સ્વીકારી મોટાભાઈ સાથે ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા.

નિવોશસંગમ મહામુનિ હન્દને કહે છે :

‘ઇન્દ્ર! આનંદમાલીએ દીક્ષા લઈને અપૂર્વ તપ, ત્યાગ અને જ્ઞાનધ્યાન આઈર્યા. વિચરતા વિચરતા એક દિવસ કલ્યાણગુણધર મુનિવરની સાથે

૧૪૮

જેન રામાયણ

આનંદમાલીમુનિ રથવર્ત-પર્વત પર પદ્ધાર્યા... ત્યાં તડિત્પ્રભને (તો) આનંદમાલી મુનિનં જોયા. જોતાં જ અહિત્યાનો સ્વયંવર આંખ સામં તરવરી ઉક્ખાં. દેખના, કોધના તણાખા જરવા લાગ્યા. તેનું ચિત્ત ધૂધવાઈ ઉક્ખાં. ધ્યાનદશામાં જીબેલા આનંદમાલી મુનિ પાસે તે પછીઓંચ્યો. મહામુનિનં દોરડાથી બાધ્યા. મુનિ તો ન હાલે કે ન ચાલે! એ તો એમના ધ્યાનમાં લીન હતા! ઉશ્કેરાયેલા તડિત્પ્રભને મુનિને બાંધીને મારવા માંડ્યા. વેર યાદ કરી કરીને મારવા માંડ્યા. મુનિ સમભાવે સહન કરતા હતા, પરંતુ મોટા ભાઈ કલ્યાણગુણધર શ્રમણાપતિ તડિત્પ્રભની આ દુષ્ટા જોઈને ઘમધમી ઉક્ખાં.

કલ્યાણગુણધર મહામુનિની પાસે તેજોલેશ્યાની શક્તિ હતી. તેમણે તરત જ તડિત્પ્રભ ઉપર તેજોલેશ્યા મૂકી. જેમ વીજણી ઝાડ પર પડે અને ઝાડ બળીને રાખ થઈ જાય!

તડિત્પ્રભની સાથે જ તેની પત્ની 'સત્યશ્રી' હતી. તડિત્પ્રભનં સાધુની વિટેબણા ન કરવા માટે તેણે વારેવાર વીનવ્યો હતો, પરંતુ તડિત્પ્રભ ન માન્યો. જ્યાં તેજોલેશ્યા છુટી અને તડિત્પ્રભના અંગમાં પ્રવેશી ત્યાં સત્યશ્રીએ કારમી ચીસ પાડી. ચોધાર આંસુ પાડતી તે કલ્યાણગુણધર મુનિનાં ચરણ્યોમાં પડી. કાકલૂટી કરવા લાગી. પોતાના પતિને તેજોલેશ્યાથી મુક્ત કરવા વીનવા લાગી.

મુનિ તો કણણાના સાગર! સત્યશ્રીનો કરણ કલ્યાંત જોઈ તરત જ તેજોલેશ્યા પાછી ખેંચી લીધી.

'ઇન્દ્ર! તું ત્યાં તેજોલેશ્યાનો ભોગ ન બન્યો. તું બચ્ચી ગયો. પરંતુ ત્યાં તે દાટણ કર્મા બાંધ્યાં. બસ, રાવણાથી તારો જે પરાભવ થયો તેનું આ કારણ છે.' નિર્વાદાસંગમ મુનિએ ઇન્દ્રના પ્રશ્નનું સમાધાન પૂર્વી કર્યું.

પા-અડધો કલાક મુનિની વિટેબણા... અને અનું ફળ, રાવણા હાથે સારાએ જગત સમક્ષ મહાન નાલેશી! આ છે છ્યવસૃચિ પર કર્માનું શાસન, આ છે છ્યવની અવળચંડાઈનું દારુંડા પરિણામ!

'ઇન્દ્ર! બાંધ્યેલાં કર્માં અવશ્ય ભોગવાં પડે છે. આ ભવમાં બાંધ્યેલાં કર્માં બીજા જ ભવમાં ઉદ્ય આવે એવો કોઈ નિયમ નથી. લાંબા કાળે પણ ઉદ્યમાં આવે! તડિત્પ્રભના ભવ પછી તો વચ્ચે તે બીજા વણા ભવો કર્યા. તે ભવોમાં પેલું બાંધ્યું પાપકર્મ ઉદ્યમાં ન આવ્યું. પણ આ ભવમાં આવ્યું! વળી, આ નિયમ કેવળ તારા માટે નથી, ઇન્દ્રથી માંડી યાવત્તુ કીડા માટે પણ આ સિદ્ધાંત છે. સંસારની સ્થિતિ જ એવી છે. જ્યાં સુધી આત્મા કર્મ પરવશ છે ત્યાં સુધી

ઇન્દ્ર મુનીન્દ્ર બને છે

૧૪૯

આ સ્થિતિનો અંત આવતો નથી, માટે આ જીવનમાં જો કોઈ મહાન પુરુષાર્થ કરવા જેવો હોય તો તે કર્માનાં બંધનો તોડવા માટે કરવા જેવો છે.''

ઇન્દ્રનું વજ જેવું હૃદય ત્યારે કમળ જેવું કોમળ બની ગયું, પોતાના પૂર્વભવનું હૃદયદ્વારક વર્ણન સાંભળીને ઇન્દ્રનો આત્મા કંપી ઊઠ્યો. બાધ્ય જગતમાંથી નીકળી, તે આત્માના આંતરપ્રદેશમાં પ્રવેશ્યો. મહામુનિના શબ્દોએ રાગ-દેખની પ્રબળ ગંથિઓને ભેદી નાખી. તેણે સારાયે જીવન દરમિયાન નહિ કરેલા સદ્ગિયારો ત્યારે તેના મનમાં ઊઠવા લાગ્યા.

મહામુનિનાં ચરણોમાં વંદના કરી, અશ્રૂભીની આંખે તે નગર તરફ વણ્ણો. તેનું ચિત્ત પરસ્પર વિરોધી વિચારોમાં અટવાઈ ગયું. મુનિ ભગવંતની સચોટ દેશનાથી કર્તવ્યપરાયણ બનેલું ચિત્ત કહે છે :

'ઇન્દ્ર! હવે આત્માને કર્માનાં બંધનોમાંથી મુક્ત કરવાનો સંગ્રહ ખેલી લે, એમાં જ તારું પરાક્રમ દાખાવ.'

આદિકાલીન કુરાંસકારોથી વાસિત બનેલું ચિત્ત કહે છે :

'ઇન્દ્ર! શું તું સાધુ થવાના મનોરથો કરે છે? રાવણાથી એક વાર તારો પરાજય થયો, એટલામાં હતાશ થઈ જાય છે? તારી કાયરતાને તું વેરાજ્ય માની રહ્યો છે, અત્યારે તને સંસાર અસાર લાગે છે, પણ જ્યારે સિંહસન પર આરૂઢ હતો ત્યારે સંસાર કેવો લાગતો હતો?'

જિનેશ્વર ભગવંતના જ્ઞાનથી પ્રકાશિત થયેલું ચિત્ત કહે છે :

'ઇન્દ્ર! રાવણો કરેલો તારો પરાજય એ તો દુષ્ટ કર્માંથે પોતાની દુષ્ટતાનો એક નમૂનો તને બતાવ્યો છે. એટલાથી જ ડાખ્યો માણસ સાવચેત બની જાય. વળી, માની લે કે ફરીથી તે રાવણ પર વિજય મેળવ્યો. તે વિજય શું કાયમી છે? એ વિજય પણ કર્માની જ ભેટ છે! કર્માંથે અપાવેલો પરાજય જેમ ભયાનક છે તેમ કર્માંથે અપાવેલો વિજય પણ ભયંકર છે! માટે તો વાતીરાજાએ વિજય પણ ફગાવી દીધ્યો હતો! રાવણનો પરાજય કરવો તે સરળ છે. કર્માનો પરાજય કરવો તે જ દુષ્ટ છે. દુષ્ટ કાર્ય સિદ્ધ કરનાર મહાન પરાક્રમી ગણાય છે.'

ઇન્દ્રના ચિત્તમાં સાત્ત્વિક વિચારોનો વિજય થયો. તેણે જ્ઞાનદાસ્ત્રી સમસ્ત સંસારને માપી લીધ્યો. જે સંસારને પોતાની ભલિન વૃત્તિઓને પોપવાનું સાધન બનાવ્યું, તે સંસારને હવે પોતાની પવિત્ર વૃત્તિઓને પોપવાનું સાધન બનાવ્યું :

જે સંસારના વિષયોમાં તેણે નિત્યતાનો ઘ્યાલ બાંધ્યો હતો, તેમાં અનિત્યતાનું

૧૫૦

જૈન રામાયણ

ભાન કર્યું, જે સંસારમાં શરણબુદ્ધિ હતી તેમાં નરી અશરણાતા નિહાળી, જે સંસારનાં સગાંસંબંધીઓને મોહ-પરવશ બની પોતાના માનતો હતો, તેમાં અન્યત્વપણાનો-ન્યારકાપણાનો ભાવ જાગ્રત કર્યો. પોતાની જાતને રાગનાં બંધનમાં જીકડીને 'હું તમારો છું...' એમ સંસારને જાતનું સમર્પણ કર્યું હતું. ત્યાં ઎ંગોડહેં નો પવિત્ર મંત્ર ગુજરતો કરી દીધો! જે જીવાત્માઓ પ્રત્યે હેખનો અજીને પ્રગતાવ્યો હતો, તેમના પ્રત્યે શુભ મૈત્રીભાવનું જરણું વહેતું કરી દીધું.

ઇન્દ્ર સંસારનો ત્યાગ કરવા દેહ સંકલ્પ કર્યો. પિતા સહસારની અનુમતિ લેવા, તે સહસારના મહેવમાં પહોંચ્યો. પ્રભાતનાં કાર્યાંશી પરવારી સહસાર શ્રી નવકાર મંત્રનું ધ્યાન ધરતા બેઠા હતા. ઇન્દ્ર જઈને પિતાનાં ચરણોમાં પ્રણામ કર્યો. સહસારે ઇન્દ્રના મસ્તકે હાથ મૂકીને આશીર્વાદ આપ્યા.

'પિતાજી! એક અનુમતિ લેવા માટે આવ્યો છું.' પિતાની સમક્ષ વિનયપૂર્વક બેસીને ઇન્દ્ર વાતનો આરંભ કર્યો.

'શાની અનુમતિ, ભાઈ?'

'સંસારત્યાગની.'

'હે? સહસારની આપે અંધારાં આવ્યા.

'હવે સંસારમાં રહેવું મારા માટે વ્યર્થ છે.'

'પરંતુ રાવડાની યુવાનીમાં કાયમ માટે ન રહેવું પડે તેવો ઉમાય હું શોધી રહ્યો છું. જરા ધીરજ ધર.'

'આપનો મારા પરનો સોછ છે તેથી આપ મને સુખી કરવા આપનાથી શક્ય બધું જ કરશો. પરંતુ હવે તો સુખમય સંસાર પરથી પડા માણ મન ઊઠી ગયું છે. સંસારનું સ્વરૂપ મેં જાણી લીધું છે...'

સહસારનો અતિવૃદ્ધ દેહ ઇન્દ્રની વાતથી ધૂષ્ણ ઊછ્યો. પુત્રવિરહનું દુઃખ તેના માટે અસ્વચ્છ હતું અને તેથી જ તે રાવણા દ્વારે જઈ પુત્રભિક્ષા માંગી લાવ્યો હતો, પરંતુ પુત્ર જ્યારે સંસારના ત્યાગના માર્ગે જવા તૈયાર થયો ત્યારે તે વાતનો ઇન્કાર કરવો, તે પડા સહસાર માટે અશક્ય હતું :

'પિતાજી! શાની યુરુદેવ નિર્વાણસંગમ મહામુનિએ આંતરચક્ષુઓ ઉઘાડી નાખ્યાં છે. મારા પૂર્વજન્મોનો કરુણા ઇતિહાસ કહીને મારી રાગાંધતાને, મારી સંસારરસિકતાને કચડી નાંખી છે. કદાચ આપ રાવડા પાસે મારી ગુલામી રદ કરાવી દેશો, મને પુનઃ રાજસ્થિહાસન પર સ્વાપિત કરશો, તો પડા મારો અંતરાત્મા સંસારમાં નહિ રહે.'

ઇન્દ્ર મુનીન્દ્ર બને છે

૧૫૧

જેમ જેમ ઇન્દ્રની વેરોળ્યભરપૂર વાડી નીકળની જાય છે તેમ તેમ સહસ્રાર ગંભીર વિચારસાગરમાં દ્રબ્ધતા જાય છે. જ્યારે જ્યારે પુત્રવિરહનું ચિત્ર આંખ સામે આવે છે ત્યારે ત્યારે તંમની આંખો આંસુભીની થઈ જાય છે.

‘બેટા શું કહું? તારો વિરહ મારાથી સહન થાય તેમ નથી...’ સહસ્રારે ખેસના છેડાથી પોતાની આંખો લુદ્ધી.

‘છતાંય મારે તને દુઃખી નથી કરવો. બેટા, તને દુઃખી કરીને મારે સુખ ન જોઈએ.’

પિતાનાં તાત્ત્વિક વચનોએ ઇન્દ્રનાા દિલને સંયમચાવી નાંખું. તેણે વયોવૃદ્ધ પિતાનાં ચરણોમાં મસ્તક મૂકી દીધું.

‘સંસારત્યાગ કરીને તું સુખી થઈશ અને તને સુખી થયેલો જોઈને હું પણ સુખી થઈશ, હા, રાગ છે એટલે ક્ષાણકલાર આઘાત લાગશે, પરંતુ મારા રાગની ખાતર તારા આત્માની ઉત્ત્રતિ ન રોકાય.’

સહસ્રારે આકાશ સામે જોયું, આંખમાંથી બે આંસુ ઇન્દ્રના મસ્તક પર પડ્યાં.

આખા રથન્યૂપૂર નગરમાં ઇન્દ્રની સંસારત્યાગની વાત વાયુવેગો પ્રસરી ગઈ. રાજમહેલમાં, સ્વજન - પરિજનોમાં પણ વાત પહોંચી ગઈ. સ્વજનો અને નગરનાં અચચણ્ય નાચરિકોનાં ટોળેટોળાં ઇન્દ્રને મળવા માટે આવવા લાગ્યાં.

ઇન્દ્રે પોતાના પુત્ર દાલીયનાં રાજ્યાભિપેક કરવા સચિવમંડળને આદેશ કરી દીધો. એ જ દિવસે રાજ્યાભિપેક કરીને ઇન્દ્રને સંયમમાર્ગ જવું હતું, તેથી મંત્રીમંડળ વિનાવિલંબે રાજ્યાભિપેકની પૂર્ણ તૈયારીઓ કરી દીધી. આખું નગર રાજાને અભિનંદવા અને ઇન્દ્રને સંયમમાર્ગ વળાવવા ભેગું થયું.

રાજપુરોહિતે રાજસિલાસન પર દત્તવીર્યને બેસાડી, રાજતિલક કર્યું અને પ્રજાને ‘મહારાજા દાલીયની જય’નો ગગનભેટી ધ્વનિ કર્યો.

બસ, જ્યાં પુત્રનો અભિપેક થયો કે તરત જ ઇન્દ્ર મહાલયમાંથી બહાર નીકળી ગયો. પિતા સહસ્રારનાં ચરણોમાં પ્રશામ કરી, સીધો તે ઉદ્ઘાનમાં નિર્વાઙ્કાસંગમ મહામુનિ પાસે પહોંચ્યો. પાછળ લાખો પ્રજાજનોનો પણ પહોંચ્યા. પોતાના પરાકર્મી રાજાને જતો જોઈ પ્રજાજનોની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં.

ઇન્દ્રે શુદ્ધદેવને વંદન કરી સંયમ આપવા માટે નમ્ર પ્રાર્થના કરી. નિર્વાઙ્કાસંગમ મહામુનિએ ત્યાં ઇન્દ્રને ચારિત્રશ્વન આપ્યું.

ક્ષાણપૂર્વનાં રાજ ઇન્દ્ર કણ પછી મુનિવર ઇન્દ્ર બની ગયા. આ બાજુ રાવણને લંકામાં એક સમાચાર મળ્યા.

१५२

जैन रामायण

‘मेरु-पर्वत पर अनन्तावीर्य-महर्षिने केवलज्ञान प्रगट थयुं छे.’

तरत ज रावण पुष्पकविमानमां बेसी, सुवर्णाचलना शिखर पर आवी पहाँओं.

त्यां तो देवोनां वृद्धो उतरी पडचां छतां. सुवर्णाना भव्य कमलनी रचना थई छती. ऐना पर केवलज्ञानी महर्षि बिराज्या छता अने मंगलमय देशना आपी रख्या छता.

रावणो आवीने महाभुनिने वंदना करी अने पोताने योग्य स्थाने बेसी गयो. केवलज्ञानी भगवंतनी देशना एटेवे पूछ्युं ज शु! साकरथी य अधिक मधुर अने यंदनथी अधिक शीतल!

देशना पूर्वी थई, देवो पोतपोताने स्थाने चाल्या गया. रावण त्यां ज बेसी रख्यो. ऐनुं मन आजे एक गंभीर प्रश्न उठावीने बेद्दु छतु! ‘मारु मरण केवी रीते थशे?’ आ भाविने समजवा माटे ते उत्कंठित बन्यो छतो. ते केवलज्ञानी भगवंतनी निकटमां गयो.

‘भगवंत? आप भारा भनना भावो जाओ छो अने जुओ छो! कृपा करीने मारी भूजवाणो उकेल न आपो? मारु मरण केवी रीते थशे?’

‘हे रावण! तु प्रतिवासुदेव छे. तारु मृत्यु वासुदेवने हाथे थशे.’

‘कृपा कारणाथी भगवंत?’ रावणो पूछ्युं.

‘परस्त्री-लंपटताना कारणाथी.’ भगवंते स्पष्ट उत्तर आप्यो.

रावणां आत्मा आ सांभलीने भण्डणी उक्ष्यो. तेना सदाचारपिय मनमां अनेक विचारो पसार थवा लाया.

‘ज्ञानी पुरुष कहे छे ते भिथ्या थवानुं नथी. माटे बनवानुं छशे तेम बनशे!’ भनमां विडल्य उठ्यो. परंतु सदाचारना रक्षाङ्गनी तममाझो कब्जुः :

‘परस्त्रीना कारणाथी मारु मृत्यु थवानुं ज्ञानी भगवंत कहे छे तो हु ऐ कारणाथी अणगो रहुं तो? कारण ज नहि थवा दहुं तो कार्य केवी रीते थशे?’ तेणो भनोभन निष्ठ्य उक्ष्यो केवलज्ञानी भगवंतने विनंती करी.

‘मने नहि चाहती परस्त्री साथे हु कीडा नहि करु, अने स्पर्श पषा नहीं करु, मने प्रतिज्ञा आपो.’ रावणानी केटली बधी जागृति! पापनो परपेसारो थतो रोकवा तेणो प्रतिज्ञानी पाण बांधी; केवलज्ञानी भुनि पासे तेणो प्रतिज्ञा लीधी. भुनिवरने भावभरी वंदना करी ते लंका तरफ वज्यो.

○ ○ ○

૨૫. ૧૮. વરની પસંદગી

યન્દ્રની ચાંદનીમાં રાજમહાલયના સંગેમરમર હસી રહ્યા હતા.

પ્રવેશદ્વાર આગળ બે સશસ્ત્ર સૈનિકો ચોકી કરી રહ્યા હતા. રાજમાર્ગો પર વિદ્યાર્થરણની અવરાજવર નહિવત્ થઈ ગઈ હતી. મહેન્દ્રનગર સ્વર્ગલોકની મસ્તીમાં નિદ્રાધીન બન્યું હતું. પરંતુ રાજા મહેન્દ્રની ઊંઘ તો કેટલાય દિવસોથી અદૃશ્ય બની ગઈ હતી. પાંતના શયનાગારમાં, તે વિચારના અતિ ભાર નીચે દ્વાર્યેલા આમતેમ આંટા મારી રહ્યો હતો. સંગેમરમરના મહાલયો તેની આ ચિંતા ઓછી કરી શકતા ન હતા, તેનું અતુલ બાદુબળ તેની ચિંતાની આગ ભૂજાવી શકતું ન હતું. અપાર વૈભવસંપત્તિ તેનું મનોદૃષ્ટિ ટાળી શકતી ન હતી.

ઘડીકમાં તે પલંગમાં આપોટે છે, તો ઘડીકમાં આંટા મારે છે. ઘડીમાં તે ઝડુખામાં જઈ આડાશ સામે મીટ માડે છે, તો ઘડીકમાં ચમકતી આરસની ફરસ સામું તાકી રહે છે.

ત્યાં શયનાગારને દ્વારે ટકોરા પડ્યા.

‘દ્વાર ઊંઘાડો...’ મધુર છતાં કંઈક વેદનામિશ્રિત સ્વર સંભળાયો. રાજાને સ્વર પરિચિત લાગ્યો. તરત જ તેણે દ્વાર ખોલ્યું.

દ્વાર ખૂબતાં જ પટરાણી વદ્યસુંદરીએ મૌન રીતે પ્રવેશ કર્યો.

બે-પાંચ મિનિટ સુધી કોઈ બોલતું નથી. નથી બોલતો રાજા કે નથી બોલતો રાણી! પરંતુ રાણીથી ધીરજ રાણી શકાઈ નહિ.

‘સ્વામીનાથ, શું આજે કોઈ તપાસ કરીને આવ્યુ?’

હા, તપાસ કરીને ક્યારે કોઈ નથી આવતું? પરંતુ...

‘પસંદગી ઊતરતી નથી...એમ ને?’

‘હા.’ રાજાએ નિસાસો નાખ્યો.

‘મને એક બીજો વિચાર આવે છે.’ રાણીએ કહ્યું.

‘શો?’

‘જે જે વિદ્યાર્થરો રાજપુત્રોને જોવા માટે જાય, તેમને આજ્ઞા કરો કે તેઓ રાજપુત્રોનાં ચિત્રો સાથે લેતા આવે અને એના અંગેની તમામ માહિતી પણ લેતા આવે.’

‘એ વાત સાચી છે.’ રાજાએ કંઈક વિચાર કરીને કહ્યું.

૧૫૪

જેણ રામાયણ

પુત્રી અંજના યૌવનનો આંગણો આવીને ઊભી હતી. ઉપ, ગુજર અને કળાના ત્રિવેણી સંગમસમી પુત્રી માટે યોગ્ય વરની તપાસ ચાલી રહી હતી. વિદ્યાધરોની દુનિયામાંથી રાજ મહેન્દ્રના કુશળ પુરુષો તપાસ કરી રહ્યા હતા. દિવસો વીતતા હતા, પરંતુ હજુ કોઈના પર રાજ-રાણીની પસંદગી ઊતરતી ન હતી અને તેથી બને રાજ-રાણી ચિત્તાના ભાર નીચે દબાપેલાં રહેતો હતાં.

રાત્રિનો બીજો પ્રહર પૂરો થવા આવ્યો, રાજદંપતી નિદ્રાધીન થયાં.

સવારે ઊઠીને રાજાએ તરત જ મહામંત્રીને બોલાવ્યા. મહામંત્રી પ્રાભ્યાતિક કાર્યોમાં પરોવાયેલા હતા, પરંતુ રાજાની આજ્ઞા આવતાં, વિના વિલંબે તૈપાર થઈને રાજમહાલયે પહોંચી ગયા.

રાજ મંત્રાશાલયના દ્વારે જ મહામંત્રીની રાહ જોતા ઊભા હતા. મંત્રીને આવતા જોઈ, રાજ સામે જઈ, મંત્રીનો હાથ પકડી, મંત્રાશાલયમાં લઈ જયા. ‘આજે દેવીને એક સરસ વિચાર સૂક્ષ્યો છે, તે તમને કહેવા, અત્યારના પ્રહરમાં બોલાવ્યા!’ રાજાએ વાતનો આર્થન કર્યો.

‘આપ મારા નાથ છાં. આપ જ્યારે યાદ કરો ત્યારે સેવક સેવામાં દાજર જ છે.’

અંજના માટે વરની તપાસ કરવા માટે આપણા જે જે પુરુષો જાય છે, તેમને એવી આજ્ઞા કરો કે તેમની પસંદગી જે કુમાર પર ઊતરે, તંત્ર ચિત્ત લેતા આવે અને એના અંગેની તમામ માહિતી અકત્ર કરી લાવે.’

‘હા જુ, હમણાં જ આજ્ઞાનો અમલ કરે છું...’ મહામંત્રીએ રાજાની વાતને વગર દલીલે વધાવી લેતાં કહ્યું.

‘ના, ના, પણ આ વાત બરાબર તો લાગે છે ને?’ કાઈ પણ દલીલ વગર, મંત્રીને વાત વધાવી લેતા જોઈ, રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘વાત બરાબર છે મહારાજ, તેથી આપણને પસંદગી કરવામાં સરળતા અને ચોકસાઈ રહેશે.’ રાજાને પ્રશ્નામ કરી મહામંત્રી વેર આવ્યા. પોતાનાં બાઝી રહેલાં પ્રાભ્યાતિક કાર્યોથી પરવાઈને જે તે પુરુષોને બોલાવી, યોગ્ય કુચનો આપી, રવાના કર્યા.

થોડાક દિવસો વીત્યા.

એક વિચક્ષણ મંત્રી એક દિવસ દાજર થયો. તંશે રાજાની સમકા એક ચિત્ર રજૂ કર્યું. રાજાએ ચિત્ર જોયું. રાણીએ ચિત્ર જોયું. જાઈને તેઓ ખૂબ જ પ્રસન્ન થઈ ગયાં.

वरनी पसंदगी

१५५

‘मंत्री! आ शुं कोई क्लाकारनी कल्पनामूर्ति छे के साचेसाथ कोई राजकुमारनुं ज आ चित्र छं?’ राजामें चित्र तरक्क हाण्डि राणीने मंत्रीने पूछ्यु. ‘महाराजा! आ कोई क्लाकारनी कल्पनामूर्ति नथी, परंतु आ जेनुं चित्र छे ते राजकुमार दाल विद्यमान छं!’

बस! राजना आनंदनो कोई पार न रह्यो. अत्यार सुधीमां हजारो राजकुमारों औंसा, सांभळ्या, परंतु चित्र प्रसन्न नहोतु थतु. आजे आ चित्र ओईने राजा-राणीनुं चित्र प्रसन्न थयु.

चित्र राजमहेलमां फरवा मांड्यु. जे जुओं छे ते अंजनाने धन्यवाद आपे छे; जे जुओं छे ते ‘अपूर्व इप’ कहीने हसी उठे छे.

बीजो टिवस ऊण्यो, राजसभा भराई. तां एक बीजो मंत्री चित्र लઈने आजर थयो. राजाने प्रणाम करी तेणो चित्र राजनी समक्ष रक्खु इयु.

सुंदर वस्त्रथी आपरायेला चित्र परथी वस्त्र फूर कर्यु अने ज्यां चित्र जोयु तां राजनी आंखो विकस्वर बनी गर्ह! चित्रने जोई ज रह्यो... जोई ज रह्यो.’ राजना भुज परनी देखाओं ओई, सभाना प्रत्येक सभ्यने चित्र जोवानी भारे उत्कंठा जागी.

राजाओं चित्र राणीने आयु, राणी पशा आ चित्र ओईने उर्ध्वी पुलकित बनी गर्ह. कालानुं चित्र पशा राणी पासे उतुं, तरत ज तेणो ऐ चित्र काढ्यु अने अपजना चित्र साथे तेनी सरभामणी करवा लागी, पशा कोई कोईनाथी उतरतुं दोय तो ने? बेमांथी जे जुओं छे ते गमे छे! राणीनी मूङजवाङ्ग वधी गर्ह! बेमांथी दोना पर पसंदगी उतारवी? तेणो बने चित्रों राजाने आयो. राजनी पशा ओ ज चित्रित थर्ह! महामंत्री राजा-राणीनी आ मूङजवानो ताग पामी गया. तेमणे आगला टिवसे चित्र लावनार मंत्रीने ऊबा कर्या अने कहु.

‘तमे गर्ह काले जेनुं चित्र लाच्चा, तेना अंगेनी जे कोई विशेष माहिती तमारी पासे दोय ते महाराजाने कहो.’

मंत्रीओ कहुः ‘महाराजा! मैं के चित्र गर्ह काले आपने आयु, ते राजकुमारनुं नाम ‘विद्युत्प्रभ’ छे. विद्याधरनाथ लिरप्याभनो पूर्न छे. ‘सुभना’ राणीनी कुक्षिने अजवाणनारो छे. अना चित्र परथी ज अना उपनो घ्याल आवी शक्ते छे. अने आकृति: कथयति गुणान-आकृति परथी व्यक्तिना गुणो जाणी शकाय! इप, कुण, अण, भुद्धि अने गुण... वगरे बधुं ज उतम क्षानुं छे. विशेष तो शुं कहु? मंत्रीओ पोतानुं वक्तव्य पूर्णा कर्यु एटले महामंत्रीओ बीजुं चित्र लावनार मंत्रीने कहु.

૧૫૭

જેણ રામાયણ

‘હવે તમે જ રાજકુમારનું ચિત્ર લાવ્યા છો તેની વિશેષ માહિતી આપો.’
મંત્રીએ ઉભા થઈને રાજાને મસ્તક નમાવીને પોતાનું વક્તવ્ય શરૂ કર્યું.

‘મહારાજ! આદિત્યપુર નગર, વિઘાધરોની દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ છે. એ નજરનો રાજ છે પ્રસ્તુતાદ. પરાકરી અને ગુણીયત્વ પ્રસ્તુતાને કેતુમતી નામની પત્ની છે. તેમનો પુત્ર છે ‘પવનંજય.’ અદ્ભુત પરાકરી અને અપાર કળાઓનો તે સ્વામી છે. એ કુમારનું ચિત્ર જ એના બેનમૂન રૂપ અને ગુણને કહી આપે છે.’

રાજાને બંને કુમારોની વિશેષતા સમાન લાગી. મુંજવજાનો અંત ન આવ્યો. રાજા, રાણી અને બીજાઓ વિચારમાં પડી ગયા. પરંતુ ત્યાં તો વિદ્યુત્પ્રભનું ચિત્ર લઈને આવનાર મંત્રી ઉભો થયો અને કહ્યું :

‘મહારાજ એક મહત્વની વાત કહેવાની રહી ગઈ.’

‘શું?’ એકદમ ઉત્સુક હદ્દે રાજાએ પૂછ્યું.

‘વિદ્યુત્પ્રભ ચરમશરીરી છે, એમ એક વિશ્વાસપાત્ર નૈમિત્તિકનું કથન છે, અર્થાત્ આ જ ભવે તે મોક્ષ જનાર ઉત્તમ આત્મા છે.’

‘પવનંજય કરતાં વિદ્યુત્પ્રભની આ અસાધારણ વિશેષતા કહેવાય,’ મહામંત્રીએ સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવાના આશયથી પ્રશ્ન કર્યો.

‘તમે વિદ્યુત્પ્રભની વાત કહી તે સુંદર, પરંતુ જે નૈમિત્તિક અનું આ ભવમાં નિર્વાણ કહ્યું, તે નૈમિત્તિકોએ એ પણ કહ્યું હશે ને કે કટલામે વર્ષે અનું નિર્વાણ થશે?’

‘હા જી, એ પણ કહ્યું છે.’

‘તે વાત કરો.’

‘નૈમિત્તિકે કહ્યું છે કે અઢાર વર્ધની વયે તેમનું નિર્વાણ થશે.’

‘હું! શું કહો છો? અઢાર વર્ધની વયે નિર્વાણ?’ રાજા બોલી ઉઠચા.

‘હા જી. આ વાત સત્ય છે, જરાય ખોટી નથી.’

મહામંત્રીએ પવનંજયનું ચિત્ર લાવનાર મંત્રીને પૂછ્યું : ‘મંત્રી, પવનંજયના આયુષ્ય અંગે તમારી પાસે કોઈ ચોક્કસ માહિતી છે? હોય તો કહો.’

‘હા જી, પવનંજયનું આયુષ્ય લાંબું અને બળવાન છે; નૈમિત્તિકનું કથન છે અને તે કથન ભરોસાપાત્ર છે.’

‘મહામંત્રીએ મહારાજાની સામે જોયું. રાજા મહામંત્રીના નિર્ણયને સમજવા હશ્યતો હતો. તે મહામંત્રીએ રાજાના મુખ પરની રેખાઓ પરથી જાણ્યું.

वरनी पसंदगी

१५७

‘महाराजा, हवे जो आपश्री अनुक्षा आपो तो आ प्रकरण अंगे हुं कोईक
कहुँ।’

‘हा, हा, ४३२ कहो महामंत्री!'

भौमारो आईने जरा गणुं साफ करी, ऐसने खबा पर सरखो करी,
महामंत्रीओ पोतानुं कथन शरु कर्यु.

‘महाराजा! राज कुमारी अंजना माटे योग्य वरनी पसंदगी करवा माटे
आपश्रीओ भारे जहेमत उठावी छे, ए माटे के अंजना पराईने ज्यां ज्यां त्यां
ते सुधपूर्वक पोतानुं ज्ञवन ज्वी शके. आ लोक अने परलोकमां सुखी बनावनारी
करडी करी शके. भगवंत जिनेश्वरटेवे बतावेलुं श्राविकाज्ञवन ज्वी शके.
ऐटलुं ४ नहि, परंतु पोताना पतिने, सासुने, ससराने, नषांदने, दियरने
निर्भय स्नेहना घोषथी नवरात्री नापे! पति तरफथी अने वैष्णिक सुखोनी
ग्राप्तिमां कोई विक्ष न आवे.

आ बधा माटे जेनी साथे आपणे अंजनानां लग्न करीओ, अनुं आयुष्य
केटलुं छे, ए जाडी लेवुं आवश्यक होय छे, अने ते आपणे जाडी लीहुं.
विद्युत्प्रभ करतां पवनंजय वधु आयुष्यवाणो छे, अने बाजी कोई वातमां
विद्युत्प्रभथी उतरतो नथी. माटे मने तो लागे छे के अंजना माटे पवनंजय ज
योग्य छे.’

सभामां मौन दृश्यायुं. थोडी क्षणो वीती. राजा बोल्या.

‘महामंत्रीओ पवनंजयनी पसंदगी करी छे ते योग्य ४ करी छे. मने लागे
छे के अंजनानुं हित चाहता कोईने पण आमां वांधा जेवुं नहि लागे.’

‘पसंदगी योग्य छे... पसंदगी योग्य छे.’ महाराजी हृदयसुंदरी बोली उठी.

‘निर्णय लेवाई गयो. सहु आनंदित बन्यां.

‘केवो अे भव्य भूतकाण! कन्याने पराइववा माटे माता-पितानी केवी
तकेदारी! कन्याना भाविकालीन हितनो केवो उदात विचार!

‘माता-पिता ज्यारे आटलां चिंतातुर होय त्यारे कन्याने पछी स्वतंत्रपणे
बीजो कोई विचार करवानो रहे भरो?

भरेभर, आ एक गंभीरपणो विचारवा जेवी हडीकत छे. संतानो स्वतंत्र
भिजाजनां जने छे शास्ती? तेनो आपणो विचार नथी करता अने विचार करीए
तो तेमां केवल संताननी ४ अयोग्यता झोइए! शुं एमां माता-पिता

૧૫૮

જૈન રામાયણ

જવાબદિર નથી? સંતાનોના માનસિક વલશથી હરદેખમેંશ વડીલો વાંકડ રહે અને એને અનુરૂપ વર્તન રાખે તો સંતાનો કદીય સ્વતત્ત્વ મિજાજવાળાં નહિ બને અને ભાતા-પિતા સંતાનોના જીવનમાં સ્વચ્છંદાચાર ન પ્રવેશે તેની તકેદારી રાખે!

‘યૌવનમાં પ્રવેશેલી અંજનાના ચિત્તની સ્થિતિનો યથાર્થ જ્યાલ રાજારાણીને હતો અંણ તે મુજબ તેમણે તેના માટે યોગ્ય વરની પસંદગીનું કાર્ય પ્રારંભ્યું ‘અમારી કન્યા કેવા વરની જંખના કરતી હશે? રૂપવાન, ગુણવાન, મૃદુ સ્વભાવવાળો, કાર્યદક્ષ, પ્રેમાળ, શ્રૂર, વીર. આવો વર એ દુષ્ટે, માટે આપણે એવા વરની તપાસ કરો!’

વડીલો જો સંતાનોના બધા જ વિચારો ફગાવી દેવા પ્રયત્ન કરશે અને પોતાના જ વિચારો મુજબ કર્તવ્ય સંતાનો પર દબાડા લાદશે તો પરિણામ અતિ દાઢા આવશે.’

સંતાનોના વિચારોને સમજવા ગાટે વડીલોએ થોડીક ફૂરસદ ક્ષાણવી જ રહી.

‘મહારાજાનો જ્ય હો! વિજય હો!’ એક વિદ્યાધરે આવીને રાજ મહેન્દ્રનાં ચરણોમાં મસ્તક નમાયું.

‘મહારાજા! આવતીકાલનો દિવસ મહાતીશ્વર નંદીશર દ્વીપની યાત્રાનો ભવ્ય દિવસ છે. લાખો વિદ્યાધરો સાથે વિદ્યાધર નરંન્દ આવતી કાંઠે નંદીશર દ્વીપ પર પહોંચ્યો જશે અને પરમાત્મા શ્રી કિનંશરદેવની અપૂર્વ ભક્તિ કરશે, મહોત્સવ ઉજવશે.’

‘બહુ સરસ. આપણે પણ જવાની અત્યારે જ તૈયારી કરો,’ એમ કદી રાજ મહેન્દ્ર આગંતુક વિદ્યાધરને અવંકારોની બેટથી બરી દીધો!

‘દેવી, તમે પણ તૈયાર થાઓ. આજે જ આપણે નંદીશર પહોંચ્યો જઈએ. અંત:પુરમાં બધાંને તૈયાર થવાનું કહો. હું પણ તૈયાર થાઉં છું.’

‘જેવી સ્વામીની આજ્ઞા!’ પતિને બે હાથ જોડી, મસ્તક નમાવી હૃદયસુંદરી પરિચારિકાઓની સાથે અંત:પુર તરફ રવાના થઈ. રાજ મહેન્દ્ર મહામંત્રી સાથે કેટલીક રાજકીય બાબતો અંગે મસલત કરી, પોતાના ભવનમાં પહોંચી ગયા.

‘નંદીશરની યાત્રાએ જવા આખા ય નગરમાં તૈયારીઓ થવા માંડી. રાજના અંત:પુરમાં પણ ભારે ઉત્ત્વાસ વાપી ગયો..

‘અંજના, બેટા તૈયાર થઈ કે નહિ?’ હૃદયસુંદરી અંજનાને કહેવાનું ભૂલી જ ગઈ હતી; અને અંજના તો એના ખંડમાં બેઠી બેઠી સાખીઓ સાથે વાર્તાવિનોંદ

વરની પસંદગી

૧૫૮

કરતી હતી. હદ્યસુંદરોને અચાનક યાદ આવ્યું. દોડતી એ અંજના પાસે આવી અને તૈયાર થવા કહ્યું.

‘શાની તૈયારી મા?’ અંજનાને તો નંદીશ્વરદીપની યાત્રાનો જ્યાલ જ ન હતો.

‘કેમ, તનો સમાચાર નથી મળ્યા? નંદીશ્વરદીપ જવાનું છે આપણો!’

‘બધુ સરસ, આ તૈયાર થઈ સમજ!’ તીર્થયાત્રાની વાત આવતાં તે નાચી ગઠી. માતાને વિદ્યાય કરી, સાખીઓને તૈયાર થવા અંજનાએ કહ્યું. પરંતુ અંજનાની પ્રિય સખી વસંતતિલકા ત્યાં હાજર ન હતી.

‘વસંતતિલકા ક્યાં છે?’ અંજનાએ પૂછ્યું.

‘આ આવી!’ હારમાં પેસતા જ વસંતતિલકાએ કહ્યું.

‘આયુષ્ય મોટું લાગે છે!’

‘મારી સખી કરતાં નાનું!’

‘અટલે મારા કરતાં વહેલું મરવું છે એમ ને?’

‘હાસ્તો! તને આંખ સામે જોતી જોતી મરું તો...’

‘અરે, અત્યારે વળી મરવાની વાત! જીવવાની વાત કરો ને!’ બીજી સખીએ કહ્યું.

‘અરે, પણ તું કયાં ગઈ હતી?’ અંજનાએ વસંતતિલકાને પૂછ્યું.

‘મંત્રધાલયમાં!’ ગંભીર મૂખ કરીને વસંતતિલકાએ જવાબ આપ્યો.

‘તે તને કોણે મંત્રધાલયમાં ધૂસવા દીધી?’

‘મને કોણ રોકી શકે એમ છે?’

‘ઓ હો!’

‘હાસ્તો! માતાજીની પૂઠે પૂઠે પહોંચી ગઈ...’

‘મહાન પરાકમી!’

‘ત્યારે શું ઓછી પરાકમી છું?’

‘ઠીક, ઓછી નહિ. પણ એ તો કહે, મંત્રધાલયમાંથી શું જાણી લાવી?’
અંજનાએ મુળ વાત પર આવતાં પૂછ્યું.

‘બા-બાપુજીએ આજે તારો ફેસલો કરી દીધો!’

‘મારો?’

૧૫૦

જૈન રામાયણો

‘ના, તો શું મારો?’

‘શાનો ફેસલો? જે હોય તે સીધું કહેને...’

‘એને સીધું કહેવાની બાધા છે! મિશ્રકા અંજનાની પડાણે આવી.

‘તારે તો બાધા નથી ને? તું કહે!’ મિશ્રકાની સામે વસંતતિલકાએ ડોળા કાઢ્યા.

‘હું મંત્રગ્રાલયમાં હતી નહિ, નહિતર હું તારા જેવા ચાળા ન કરું, હા!’
મિશ્રકા પણ ગાંછ જાય એમ ન હતી!

‘તમે લોડો આમ સમય કાઢી નાંખશો અને હમણાં જ માતાજી આવી પહોંચ્યો...’

‘કેમ?’ વસંતતિલકાએ પૂછ્યું.

‘નંદીશર જવાનું છે ને...’

‘હા હા! હું તો કહેવાનું ભૂલી જ ગઈ...’

‘ભૂલી જ જાય ને, સીધી વાત ન કરે તો...’

‘તો સાંભળ, સીધી વાત કરું.’

‘વસંતતિલકા વાતનો ગ્રારબ કરે ત્યાં તો હદ્યસુંદરી આવી પહોંચ્યો.

અંજના, તમે હજુ તૈયાર નથી થયાં?’

‘આ તૈયાર થઈએ એટલી વારમાં...’

‘તમારી વાતોનો પાર આવવાનો નથી અને તારા પિતાજી રાહ જોઈને ઊભા છે. વિમાનમાં બધું ગોઠવાઈ પણ ગયું છે. તારી જ રાહ જોવાય છે.’

‘તું જા, અમે આવી પહોંચ્યો છીએ.’ માતાને રવાના કરી અંજના જટપટ તૈયાર થવા માંડી. સખીઓએ વસ્ત્રો, અલંકારો વગેરે જે જે સાથે લેવાનું હતું તે વ્યવસ્થિત કરી લીધું, અને સમયસર વિમાનમાં જઈ પહોંચ્યાં.

સંપૂર્ણ ઋષિ-સમૃદ્ધિ અને પરિવાર સાથે રાજા મહેન્દ્ર વિમાનને નંદીશર તરફ ઉપાડ્યું.

○ ○ ○

૩૫, ૧૬. પવનંજય અને અંજના

સાનાદિ કિયાઓથી પરવારી રાજા મહેન્દ્ર જિનપૂજન માટેનાં સુંદર શેતવસ્ત્રો ધારડા કરી, પૂજનની ઉચ્ચ પ્રકારની સામગ્રી લઈ, જિનભવનમાં જવા માટે તૈયાર થયા. પતિને તૈયાર થઈને ઉભેલા જોઈ, હૃદયસુંદરી પણ ઝડપથી વસત્રપરિધાન કરી, પતિની પાસે આવી ઉલ્લી.

‘અંજનાને કેટલી વાર છે?’ હૃદયસુંદરીને રાજાએ પૂછ્યું.

‘એ અંજના...’ બૂમ પાડતી હૃદયસુંદરી અંજનાના ખંડ તરફ ઝડપથી પહોંચી. ત્યાં તો સાખીઓનો વિનોદ ચાલી રહ્યો હતો. માતાનો અવાજ સાંભળીને ટપોટપ સખીઓ તૈયારી કરવા લાગી.

‘તમને એટલો ઘ્યાલ નથી રહેતો કે, મહારાજા કયારના ય તૈયાર થઈને તમારી રાણ જોઈને ઉભા છે?’ હૃદયસુંદરીએ જરાક ભારે અવાજે કહ્યું.

બે ભિનિટમાં તો ટપોટપ તૈયારી કરી, અંજના પિતાજીની પાસે આવી પહોંચી. પાછળ સખીઓ પણ પૂજનસામગ્રી લઈને આવી પહોંચી.

પિતાજીના હાથમાંથી પૂજનો થાળ લઈ, અંજના આગળ ચાલવા લાગી.

નંદીશ્વરદીપનાં ગગનચુંભી ભવ્ય જિનમંદિરોને જોઈને સૌંનાં દેખાં પુવડિત બની ગયાં. વિધિપૂર્વક પ્રવેશ કરી સૌંએ ઉછળતા ભક્તિભાવથી પરમાત્મા શ્રી જિનેશ્વરદેવની ઉત્તમ દ્રવ્યોથી પૂજા કરી.

દ્રવ્યપૂજા પૂર્ણ કરીને સૌં ભાવપૂજા કરવા માટે મંદિરના મધ્ય ભાગમાં આવીને બેઠાં. પરમાત્મા પ્રત્યેની ભરપૂર ભક્તિથી મધુર કંડે સ્તવના કરી.

ત્યાં આદિત્યપુરના રાજા પ્રહ્લાદ પણ પોતાના વિશાળ પરિવાર સાથે યાત્રાયે આવેલો. રાજા મહેન્દ્રની અપૂર્વ જિનભક્તિ ચાલતી જોઈને પાછળ જ બેસી ગયો.

રાજા મહેન્દ્રની બાજુમાં બેઠેલી અંજના પર પ્રહ્લાદની દૃષ્ટિ પડી. એના ચિત્તમાંથી વિચારની એક લારમાળા પસાર થઈ ગઈ. તત્કષ્ણ પાછળો તે ગ્રભુભક્તિમાં લીન બની ગયો.

સ્તવના પૂર્ણ થઈ. રાજા મહેન્દ્ર પરિવાર સાથે જિનમંદિરમાંથી બહાર નીકળ્યો. પ્રહ્લાદ પણ પાછળ જ બહાર નીકળ્યો અને મહેન્દ્રને ભેટચો.

બને રાજાઓએ અરસપરસ સુખશાતા પૂછી. રાજ્યની કુશળતા પૂછી. બને

૧૭૨

જૈન રામાયણ

વાતો કરતા કરતા મહેન્દ્રના નિવાસસ્થાને આવી પહોંચ્યા. દીવાનજ્ઞાનામાં બે સુંદર સિંહાસનો પર બંને બેઠા અને વાર્તાલાપ આગળ ચાલ્યો.

પ્રલાદ જરાક મૌન ધારણ કરીને મહેન્દ્રની સામે ગંભીર દૃષ્ટિયી જોયું.

‘કહો, જે કહેવું હોય તે, સંકોચ રાખ્યા વગર કહો.’ મહેન્દ્ર પ્રલાદની મુખમુદ્રા જોઈને કહ્યું.

‘મારે એક માગણી કરવી છે...!’ આછેંદું સિમત કરીને પ્રલાદ ભૂમિકા રચ્યી.

‘એક નહિ બે!’ મહેન્દ્ર પ્રલાદનો સંકોચ તોડી નાંખ્યો. ‘રાજપુત્ર પવનંજ્ય માટે તમારી અંજના મારે જોઈએ!’ પ્રલાદ ભૂલા દિવે વાત કરી દ્વારા.

જ્યારથી તેણો જિનમંદિરમાં અંજનાને જોઈ હી ત્યારથી એના ચિનમાં અંજનાને પોતાની પુત્રવધુ બનાવવાનો સંકલ્ય જાગ્યો હતો. પુત્ર પવનંજ્ય માટે તેને અંજના ખૂબ જ અનુરૂપ લાગી.

જ્યારે રાજ મહેન્દ્ર તો જંખતો જ હતો! ગમતું હતું ને વૈદ્ય બતાવ્યું!

મહેન્દ્ર જરાય ખેંચતાણ કે આનાકાણી વગર પ્રલાદનું વચ્ચે માન્ય રાખ્યું. પ્રલાદના આનંદનો પાર ન રહ્યો.

એટલું જ નહિ, પરંતુ લગ્ન પણ ક્યારે કરવું તેનો નિર્ણય કરવા તરત પુરોહિતને બોલાવવામાં આવ્યા.

‘પુરોહિતજી! બલ્લ જ નજીકમાં આવતું હોય તેવું મુહૂર્ત કાઢી આપો.’ રાજ મહેન્દ્ર કહ્યું અને પ્રલાદની સામું જોયું. પ્રલાદ પણ તેમાં પોતાની સંમતિ આપતાં કહ્યું : ‘દા, દા’ બલ્લ વિલંબ કરવો સારો નહિ શુભે સીગ્રમ.

જોપીએ પણ વિચાર્યુ કે અહીં હું સુંદરમાં સુંદર મુહૂર્ત કાઢીને બતાવીશ, પરંતુ જો મોહું હશે તો આ રાજાઓને પસંદ નહિ પડે. માટે બલ્લ ઊડાણથી ન જોતાં ઉપરછલ્યું જોઈને કહી દેવું વધુ હિતાવહ છે. નક્ષત્ર, યોગ વગેરે થોડુંક જોઈને જોપીએ કહ્યું :

‘આજથી ગ્રીજા હિવસે લગ્નનું મુહૂર્ત આવે છે.’

‘સરસ સરસ!’ બંને રાજાઓ બોલ્યી ઊક્યા.

જીવની કેવી અશ્વાન દ્વારા છે! બંને રાજાઓ એ ભાવિની ભયંકર હોનારત ક્યાંથી જાળ્યી શકે? એમને જ્યાલ નથી કે આ મુહૂર્ત લગ્નગ્રંથિયી પુત્ર-પુત્રી જોડારો તો તેનું પરિજ્ઞામ ઘરણ વિભવાદમાં આવવાનું છે!

સુખના દિવસોમાં રાચતા-માચતા જીવને સમજ નથી કે છાંયડા પઢી તડકો આવવાનો છે! ફૂલની સાથે કાંટા લાગેલા હોય છે!

पवनंजय अने अंजना

१९३

बांग राजाओंनी पोतपोतानी मननी धारणा पार पड़ी दोवाथी आनंद अनुभवी रह्या छ. तेमांय ग्रीष्म ज दिवसे लग्ननु मुहूर्त आवतां तेओ नाची उिठ्या अने मानसरोवरना रमणीय तीर पर आ भव्य लग्नोत्सव उज्ज्वलों तेवां तेमांगे निर्झय कर्या.

पोतपोताना परिवारने आशा पछा करी दीधी के मानसरोवरने तीरे स्वर्ग जेवुं सुंदर एक नगर अडु करी दो!

परंतु आ तो बंने वेवाईओनी वात थई.

आ वातनी अबर प्रख्लादपुत्र पवनंजयने पड़ी. तेषो तरत ज पोताना भिन्न प्रहसितने पृथिव्ये :

‘भिन्न! ते अंजनाने जोई छे? ते केवी छे?’

‘अंजना? हा में जोई छे. रंभा अने उर्वशीना सौंदर्यने पछा टपी जाय तेवुं तेनु अनुपम नौंदर्य छे!’ उसतां उसतां प्रहसिते कह्युं.

‘तुं मशकरी न कर. जे वात साचेसाची लोय ते कहे.’

प्रहसितने उसतो जोई पवनंजयने कह्युं शंका पड़ी.

‘मशकरी करवानी लोय भिन्न! अनुं में जे इप दीकुं छे तेनु खुं शब्दोमां वर्णन करी शकुं जेम नथी. आरे, मोटो बुद्धस्पति आवे तो ए पछा वर्णन करी न शके, समझ्यो?’

आ शब्दो सांभणीने पवनंजय क्यां उभो रही शके?

अंजनाने नजरोनजर जोवा माटे ते तलपापड बनी गयो. प्रहसितना गणे बे हाथ भेरवीने, आंभोमां आंभो मिलावीने तेषो कह्युं :

‘दोस्त! आज ने आज मने अंजना ढेपाड...’

‘अरे पछा लग्ननी क्यां वार छे? ग्रीष्म दिवसे तो...’

‘त्राय दिवसे छे वच्ये भिन्न! एक दिवस तो शु, एक घडी पछा जवे मारा माटे एक मास जेवी थर्द गर्द छे.’

कामनी गति न्यारी लोय छे! कामे कोने नथी नचाच्या? भलभला पंडितोने, मुनिओने पछा कामे पलवारमां पछाडी दीधो छे तो पछी पवनंजय जेवो राजपुत तो शी विसातमां? कामना वातावरणमां फसाया पछी जेमांथी मुक्त थवुं घञ्जुं ज दुष्कर लोय छे. एवुं दुष्कर कार्य करनारा तो जांजरिया मुनि, मुद्दर्शन शेठ के स्थूलभद्रज्ज जेवा जोईक लोय छे! प्रहसिते कह्युं : ‘भिन्न, जरा

૧૯૪

જૈન રામાયણ

ધીરજ ધર. આજની રાતે તું તારી ભાવિ પત્નીને નજરોનજર જોઈશ, બસ ને?’

પવનંજયને પ્રહસિતની વાતથી આશાસન મળ્યું. ક્યારે રાત્રિ પડે અને અંજના જોવા મળે. બસ, એ જ વિચારમાં તેણે જેમ તેમ કરીને દિવસ પૂર્વી કર્યો.

બિચારો પવનંજય! નથી જાગતો કે આજની રાતે તે એક દાઢા અનિષ્ટનું નિમિત બની જવાનો છે...!

આવેગમાં દોડી જતાં જીવની કેવી કલ્લાજનક સ્થિતિ સર્જાય છે, એટલું જ નહિ પણ એ બીજા જીવોની પણ કેવી કફોડી સ્થિતિ કરી મૂકે છે, તે વાત અહીં આપણને પવનંજય બરોખર બતાવી જાય છે.

રાત પડી. પૃથ્વી પર અંધારું પથરાયું, ત્યારે પવનંજયના વાસનાધેલા અંતરમાં અંજનાને જોવા જવાની છચ્છા તીવ્ર બની ગઈ. મિત્ર પ્રહસિત આવી ગયો. પવનંજયને આપવા જેવી કેટલીક શિખામણો આપીને, બંને મિત્રો આકાશમાર્ગ માનસરોવરના તીરે આવી પહોંચ્યા.

રાજ મહેન્દ્ર અંજના માટે સાત મજલાનો મહેલ ઊભો કરી દીધો હતો. રલના દીપકોથી મહેલ ઝણજળી રહ્યો હતો. સાતમે મજલે અંજના પોતાની સખીઓ સાથે વાર્તાવિનોંદ કરી રહી હતી.

બંને મિત્રો સાતમા મજલે પહોંચ્યા. પ્રહસિતે એવી જગા શાંધી કે જ્યાંથી તેઓ અંજનાને જોઈ શકે, પરંતુ અંજના કે એની સખીઓ આ બે મિત્રોને ન જોઈ શકે.

પવનંજયે અંજનાને જોઈ, જોયા જ કરી. અંજનાનું અદ્ભુત રૂપ જોઈને પવનંજય તાજુબ થઈ ગયો. વિશ્વની આ શ્રેષ્ઠ રૂપસુંદરી પોતાની ભાવિપતની થનાર છે, એ વિચારથી તેનું હેઠું નાચી ઊઠ્યું.

ત્યાં અંજનાની સખીઓનો વાર્તાલાપ એના કાને અથડાયો.

વસંતતિલકા બોલી : ‘અંજના! તું ખરેખર બડભાગી છે હો; કે તને પવનંજય જેવો પતિ મળ્યો?’

મિત્રકા બોલી : ‘અરે વસંતતિલકા, તું ય ખરેખર માખાડા લગાવે છે, અલી! ચરમશરીરી વિદ્યુત્પ્રભને છોડીને કોઈ વર વાખાણવા જેવો હોય ખરો?’

વસંતતિલકા બોલી : તું તો ગાડી બોરનું બીંદું ય જાગતી નથીને વિદ્યુત્પ્રભને વખાણવા નીકળી પડી. મૂર્ખી, અલ્ય આયુષ્યવાળો પતિ આપણો સ્વામિનીને શા કામનો? પતિ તો દીર્ઘાયુ હોવો જોઈએ, સમજ?’

પવનંજય અને અંજના

૧૭૫

મિશ્રકા બોલી : 'વસંતતિલકા, તારી ય બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ લાગે છે. અમૃત થંડું હાય તો ય અમૃત તે અમૃત! અને ઝેરનાં મોટા માટલાં ભર્યા હાય તો ય તે શું કરવાનાં?'

અંજનાને તો ન વસંતતિલકાનો પક્ષ લેવાય કે ન મિશ્રકાનો પક્ષ લેવાય! તેણે તો મૌન જ રહેવું પડે. નહિતર તો સાખીઓ એની ખરેખરી મશકરી જ ઉડાવે!

પરંતુ અંજનાનું મૌન પવનંજયના હૈયામાં જુદ્ધે જ વિચાર જન્માવી ગયું.

પવનંજયે વિચાર્યુ : આ બીજી સખી મારી સરખામણી જેર સાથે કરે છે, છતાં અંજના મૌન રહે છે; માટે જરૂર એના મનમાં વિદ્યુત્પ્રભ વસેલો છે. જો એણો મને મનમાં વસાવેલો હોત તો સખીને બોલતી બંધ કરી દેત...'.

તેનો રોષ ભભૂકી ઊઠ્યો.

કરણેથી ખડગ ખેંચી કાઢી તે ઘસ્યો. 'જેના દિલમાં વિદ્યુત્પ્રભ છે તે સખી અને સ્વામિની બનેનાં માથાં ઘડુંથી જુદાં કરી નાંખ્યું,' એમ બોલતો તે અંધકારને ચીરતો આગળ વધ્યા, ત્યાં જ પ્રહસિતે હાથ પકડીને ઊભો રાખ્યો.

'આ શું કરે છે?'

'મને રોક મા, મારા રોષની આગમાં આઢુતિ આપીને જ હું જંપીશ.'

'અરે, સ્ત્રી અપરાધી હોય તો પણ અવધ્ય છે, જ્યારે આ અંજના તો નિરપરાધી છે.'

'અંજના નિરપરાધી છે? બોલ મા. નાહક મને વધુ રોખાયમાન ન કર.'

'ખરેખર કહું છું મિત્ર, અંજના નિરપરાધી છે. સખીને બોલતી તેણે વારી નહિ તેમાં તેની લજજા જ કારણ છે, નહિ કે એના હૃદયમાં વિદ્યુત્પ્રભ છે માટે.'

પ્રહસિતે જરા સખત શાલ્દોથી પવનંજયને દાખી દીધો. પરંતુ પવનંજયના હૃદયમાંથી અંજના પરનો રોષ જરા ય ઓછો ન થયો. જેટલા ઉમળકાથી, પ્રેમથી તે અંજનાના રૂપામૃતનું પાણ કરવા આવ્યો હતો તેટલા જ હેપથી તે ધેર પાછો ફર્યો. મિત્રની સાથે તે આકાશમાર્ગે ત્યાંથી સીધો જ પોતાના આવાસે આવી ગયો.

આવાસસ્થાને આવ્યો પણ તેને ઊંઘ આવતી નથી. ક્યાંથી આવે? એક બાજુ અંજના સાથે પિતાજીએ પોતાનો વિવાહ કબૂલી લીધો છે, જ્યારે બીજી બાજુ અંજના પ્રત્યે એના દિલમાં ભયંકર તિરસ્કાર આગી ગયો છે! શું કરવું? અનેક પ્રકારના વિચારોના આતાશમાં એનું દિલ સણગી રહ્યું છે.

૧૯૯

જૈન રામાયણ

અનેક વિચારો કરવા છતાં એ કોઈ પણ જીતના નિર્ણય પર ન આવી શક્યો. ત્યારે તેને પ્રહસિત યાદ આવ્યો. ‘ક્ષારે સવાર પડે અને મિત્રની સલાહ લઉં.’ એ વિચારમાં ને વિચારમાં તે સવાર પડવાની રાહ જોઈ રહ્યો.

પ્રહસિત પણ ખૂબ જ વિંતાતુર હતો. મિત્ર પવનંજય કોઈ પણ સાહસ ન કરી બેસે તે માટે તે જગતો ને જગતો જ પોતાના શયનખંડમાં પડવો હતો. કોઈ પણ ઉપાય દ્વારા પવનંજયના હદ્યમાંથી અંજના માટેના દ્રુષ્ટ વિકલ્પ દ્વારા કરવા માટે પ્રહસિત યોજના વિચારી રહ્યો હતો.

અણણોદ્ય થયો.

પ્રહસિત બીઠીને સીધો જ પવનંજયના શયનખંડમાં પદોંચ્યો. પવનંજય પ્રહસિતની રાહ જોઈને જ બેઠો હતો. પ્રહસિતને જોતાં જ પવનંજય પલંગમાંથી બેઠો થઈ ગયો અને પ્રહસિતને પોતાની બાજુમાં બેસાડ્યો.

‘પ્રહસિત, અંજના સાથે લગ્ન કરવાથી સર્વુ હવે...

‘મિત્ર, તું જરા સ્વસ્થનિને વિચાર કર.’

‘મારું મન અત્યારે ઘણું જ વિદ્ધવળ છે. દક્ષ પણ એ શબ્દો મારા કાનમાં શુણની જેમ ભૌકાયા કરે છે.’

તારી વાત સાચી છે, પરંતુ તું જો અંજનાના રાત્રિના સંયોગનો વિચાર કરીશ તો તને અંજના જરૂર બિનગુનેગાર લાગશે. લગ્નના આગદા દિવસોમાં સાખીઓ કન્યાની સમક્ષ પતિના ગૃહદ્યોગ બોલીને, કન્યાના વિનગું રંજન કરતી હોય છે. એમાં પતિને હકીકતમાં કેરી તેઓ હલકો પાડતી નથી. આપણી સંસ્કૃતિના છિસાબે એવા પ્રસંગે કન્યાએ મૌન જ રહેવું જોઈએ. જો સાખીઓની વાતગીતમાં, વાતાવિનોદમાં એ ભાગ લે તો તેમાં કન્યાની નિર્લજજતા કહેવાય! માટે અંજનાના મૌનમાંથી તારે એ અર્થ ન કાઢવો જોઈએ કે અના હદ્યમાં વિદ્યુત્પ્રભ છે અને તું નથી.’

‘ગમે તેમ કહે, પરંતુ મને એના પ્રત્યે પૂરેપૂરી અણચિ થઈ ગઈ છે. મને જે વસ્તુ પર અરુણિ થઈ ગઈ પછી ભલે મિષ્ટાસ હોય, છતાં પાવું ન જ ભાવે. એવી અણચિથી ખાવાની જરૂર પણ શી?’

‘પણ આમાં એક શુણિયલ સ્ત્રી પ્રત્યે તું ભારોભાર અન્યાય કરી રહ્યો છે.’

‘મને અન્યાય નથી લાગતો. દક્ષ ક્યાં હું એને પરાદ્યો છું? બીજા કોઈ રાજકુમારને...’

पवनंजय अने अंजना

१५७

‘बाडीश मा, न बोलाय तेवु. आर्यदेशनी कन्या एक वजत ज मननु दान है. अंजना तर्ह मनथी तो वरी थुकी ज है. हवे ओमां कोई केरक्षार शक्य नथी.’

‘तेथी हु शु करे? हु अने नथी ज परामावानो. चाल, हवे आपणे नगरमां पहांची जीह्याए.’

पलंग परथी उठीने ओऱे चालवा मांड्यु त्यां प्रहसिते छाथ पकडीने पाढो बंसाड्यो. पवनंजय प्रहसितनी सामे टगर टगर जोई रह्यो. प्रहसिते पवनंजयना बे छाथ पोताना छाथमां सज्जड पकडी राख्या.

थोडीक वार बंने मिन्नोचे भौंन पकड्यु.

‘पवनंजय! महापुरुष डोने कहेवाय?’ प्रहसिते खूब ज ममताभर्या अवाजे वातने आरंभी.

‘तु ज कडे?’

‘एक वार जे वात स्वीकारी तेने जोई पछा भोगे न छोडे ते.’

‘अटले?’

‘अटले अं के तं अेकवार अंजनाने स्वीकारी लीधी छे. हवे तारे अे स्वीकारने जोई पछा भोगे नकारवो न जोईयो.’

‘मारे तेवु महानपणु...’

‘नथी जोईतु अम कहेवु छे ने?’ प्रहसिते वाक्य पूर्ण कर्यु. पवनंजय भौंन रह्यो.

‘बले तारे महानपणु न जोईतु होय; परंतु गुरुजनोनु तो महानपणु टाकवु जोईयो ने!’ प्रहसिते वातनो वणांक लीधो.

‘ते हु क्यां वडीलजनोना महानपणानो नाश करे छु?’

‘पिताञ्जों राजा महेन्द्रने वचन आयु छे, अे तु जाणो छे ने? नंदीथर दीप पर ज बंगे राजाओं अे तमारां संगपछा नकी कर्यु छे अे ताराथी अजागा छे? विचार कर के हवे जो तु ना पाडीश तो पिताञ्ज महेन्द्र राजाने शु भौं देखाड्यो? शु तु अम कहीश के ‘पिताञ्ज अं मने पूछीने क्यां संगपछा कर्यु हतु? तने पूछ्या विना तारे अंजना जेवी विश्वनी श्रेष्ठ उपसुंदरी साथे संगपछा कर्यु. तेमना तारा परना आ विश्वासनो वात करवा मांगे छे?’

‘मारे क्यां विश्वासधात करवो छु?’ पवनंजय कंडीक हीलो पड्यो.

‘विश्वासधात नहि तो बीचु शु? ज्यारे पिताञ्ज आ वात जागाशे त्यारे ओमना दिलने केवो कारमो घा वाग्यो, तेनो तु आल कर. मिन्ना हु समर्जु छु

૧૯૮

જૈન રામાયણ

કે આ તબક્કે મારી આ વાતથી તું નારાજ થઈશ, પરંતુ એક કલ્યાણમિત્ર તરીકે મને મારી સમજ મુજબ જે લાગતું હોય તે કહેવું જ જોઈએ અને એ કહેતાં જો તારું દિલ દુખાયું હોય તો ક્ષમા કરશે.' પ્રહસિતનું ગળું જરા ગળગળું બની ગયું. ગળગળા અવાજે જ તેણે પોતાની વાતને આગળ લંબાવી.

'ખરેખર દુષ્પ્ર પ્રારબ્ધનો જ આ વાંક લાગે છે; બાકી અંજનામાં દોપનાં અંશ પણ નથી. સોહીજનોનાં હદ્દ્ય પણ જો દેવ રૂઠ તો બેદ્ધતાં વાર નથી લાગતી.'

'પ્રહસિત, તારી બધી વાતનો સાર એ છે કે મારે વડીલોની ખાતર મારું ભાવિચ્છવન બરબાદ થતું હોય તો થવા દેવું.'

'ના, જરા ય નહિ. જો મને તારું ભાવિચ્છવન બરબાદ થતું લાગતું હોય તો હું તને જરા ય આગ્રહ ન કરત. હું વડીલોને સમજાવવા પ્રયત્ન કરત. પરંતુ મને તો અંજના સાથેનું તારું ભાવિચ્છવન ઉજ્જવલ લાગે છે; માટે જ આટલો આગ્રહ કરી રહ્યો છું. વળી માની લે કે અંજનાને છાંડીને તું કોઈ બીજી કન્યા સાથે લઝન કરીશ તે શું ભાવિચ્છવન ઉજ્જવલ જ બની જશે એમ માને છે? અરે, જો તારું પ્રારબ્ધ જ વાંકું હશે તો સારી માનંત્રી કન્યા પણ પરછ્યા પછી બગડી જતાં વાર નહિ લાગે.'

કેવો અદ્ભુત મિત્ર! પવનંજય રાજપુત્ર હોવા છતાં, શરમમાં જરા ય ન જેચાતાં અવસરે સાચી વાત કહેતાં તે અચકાતો નથી. ધર્મગુરુની અદાથી તે પવનંજયને સુંદર સલાહ આપીને, એક સારા મિત્રનો આદર્શ પૂરો પાડે છે!

'ભાઈ! કેવળ તું તારા વિચારના પ્રવાહમાંન જેચાઈ જા, તારી આસપાસના બધા જ સંયોગોનો તું વિચાર કર. બસ, મારે હવે કેરી વધારે કહેવું નથી.'

પવનંજય પ્રહસિતની વાતનું ઉલ્લંઘન કરી શકે એમ ન હતો. મિત્રની વાત માન્ય રાખી, અંજના સાથે વિવાહ કરવા માટે તેણે સમતિ આપી.

'પરંતુ હૃદયમાંથી અંજના પ્રત્યેનો દુર્ભાવ તો ન જ ગયો! ક્યાંથી જાય? પૂર્વભવમાંથી અંજના એવું પ્રારબ્ધ લઈને આવી છે કે પતિના છેયામાં પોતાના પ્રત્યે સદ્ભાવ જાગવા જ ન દે!

હજુ બંને મિત્રોને પ્રાત્યાતિક કાયોથી પરવારવાનું બાકી હતું. દરવાજે પરિચારિકા રાહ જોઈને ઊભી રહી હતી.

પ્રહસિતે ઉભા થઈને દરવાજે ખોલ્યો. ઇશારાથી પરિચારિકાને અંદર દાખલ થવાની રજા આપી દીધી.

પવનંજય અને અંજના

૧૯૬

પરિચારિકા વિનયપૂર્વક દ્યાખલ થઈ અને કુમારને હાથ જોડીને વિનંતી કરી.

‘યુવરાજકુમાર! માતાજી આપની રાહ જુએ છે. આપની સાથે દુઃખપાન કરવાનું કરે છે.’

‘આ તરત જ આવ્યો...’ કહેતો પવનંજય ઉઠ્યો. પરિચારિકા નમન કરીને પાછા પગે શયનગૃહની બહાર નીકળી ગઈ.

પ્રહસિતને સાથે જ લઈ પવનંજય માતાજીની પાસે પહોંચ્યો.

માતા કેતુમતીનો આનંદ સમાતો નથી. માણ કરતાં ય વધુ પ્રિય પુત્રના લગ્નનો મહોત્સવ જ્યારે મંડાયો હોય ત્યારે કેતુમતીના આનંદનું પૂછવું જ શું!

‘પુત્ર અને પુત્રના મિત્રનું મધુર શબ્દોથી સ્વાગત કરી, કેતુમતીએ બંનેને પોતાની સાથે બેસાડી, દુઃખપાન કર્યું; અને પુત્રને હવે ક્યાંય દૂર ન જવાની શિખામણ આપી; બંનેને વિદ્યાય કર્યા.

બંને રાજાઓએ માનસરોવરના તટ પર જાણે નવી સૃષ્ટિનું સર્જન કરી લીધું. ડેરઠેર ધજાઓ, તોરણો, કમાનોથી નગરને શશંગારી દીધું. મધુર વાજિંગ્રોના સૂરો સતત ગુંજવા લાગ્યા.

અંજના પણ પોતાનાં ભાવિષ્યવનનાં મધુર સ્વભાવને જોતી, દર્ઘના સ્ત્રાચરમાં જૂલવા લાગી. સખીઓના ચતુર અને મનોહર ચાર્તા-વિનોદથી અંજના સદાય હસમુખી બની ગઈ! અંજનાએ ભલે પવનંજયને નજરોનજરે નથી જોયો, પરંતુ પવનંજયનું ચિત્ર જોયું છે. પોતાને એક ટિંબુ રૂપવાળો અને અદ્ભુત જુદ્ધાવાળો પતિ મળે છે, એ વિચારથી એ પોતાની જાતને મહાન ભાગ્યશાળી માનવા લાગી, જેટલું જ શા માટે? સૌ કોઈ એને ભાગ્યશાળી માનવા લાગ્યું.

લગ્નનો દિવસ આવી લાગ્યો. શુભ મુહૂર્તે બંનેનું પાણીશ્રહણ થયું. બંને લગ્નગ્રંથથી જોડાયા.

અંજનાએ અંતઃકરણાથી પવનંજયનો પતિ તરીકે સ્વીકાર કર્યો, પરંતુ પવનંજયે તો માત્ર બાબ્ય વ્યવહારથી જ અંજનાનો પત્ની તરીકે સ્વીકાર કર્યો, એના હદ્યમાંથી તો અંજનાને ક્યારનાંય દેશવટો મળી ચુક્યો હતો.

રાજ મધ્યને ખૂબ સ્નોહભાવથી પ્રહલાદરાજનું સ્વાગત કર્યું. પુની અંજનાને ખૂબ મમતાથી અપૂર્વ પહેરામણી કરી. રાજી હઠયસુદરીની આંખમાંથી તો આંસુની ધારા વહી રહી. એકના એક વહાતી પુત્રીની વિયોગ સહન કરવાનું ગરૂં એનામાં ક્યાંથી હોય! આંસુ વહેતી આંખે, પુત્રીના મસ્તકે આલિગન કરી માતાએ કર્યું :

૧૯૦

જેન રામાધણ

‘બેટી અંજના, મારી કેટલીક શિખામડો તારા હદ્યમંદિરની દીવાલો પર
લખી રાખજે -

તારા સસરાને તું પિતાતુલ્ય માનજે.

તારી સાસુને માતાના સ્થાને સ્થાપજે.

તારા પતિને તારા દેવ માનીને પૂજજે.

શીલને જીવનની સર્વસંપત્તિ માનીને તેનું જતન કરજે.

શ્રી નવકારમંત્રનું તારા ચિંતમાં સતત ધ્યાન ધરજે.

ગંભીરતા, ઉદારતા, સહિષ્ણુતા અને પ્રેમાળતા આ ચાર ગુણાનાં ચાર
પુષ્પો તારા અંબોડામાં સહેવ મધ્યમધતાં રાખજે.

તારી મતિને પરમાત્મા શ્રી કિનેશ્વરદેવના ઉપદેશથી રસાયેલી રાખજે.

વિશેષ તને શું કહેવું? તે જેવી રીતે અમારા ધરને તારા ગુણાંથી, કળાથી
ઉિજણું બનાવું છે એવી જ રીતે હવે તારા ધરને ઉિજણું કરજે બેટા અને
ક્યારેક તારી માતાને વાદ કરજે, ’હદ્યસુદર્દીનો અવાજ રડી પડ્યો. અંજનાની
આંખોમાંથી આંસુની ધારા છૂટી. તેણે માતાનાં ચરણોમાં મસ્તક મૂડી માતાના
શુભાશિપ માગી.

સંખી વસંતતિલકાને સાથે લઈ અંજનાએ પવનંજયના વિમાનમાં પગ મૂક્યા.

પ્રલ્લાદરાજનું વિમાન સૌપ્રથમ આકાશમાર્ગે ગતિશીલ બન્યું. ત્યારબાદ
પવનંજયના વિમાને માનસરોવરના રમાશીય તટનો લાગ કર્યો.

અંજનાએ વિમાનની બારીમાંથી ઢોકિયું કરી, માતા-પિતાનાં મધુર દર્શન
કરી લીધાં. જોતજોતામાં તો વિમાન દૃષ્ટિથી ફૂર ફૂર ચાલી ગયું.

રાજ મહેન્દ્ર અને રાણી હદ્યસુદર્દીની આંખમાંથી આંસુનું છેલ્લું બિંદુ પડી ગયું.

○ ○ ○

૨૦. દુઃખ પછી સુખ

આશાઓના જીવણીએ અને જર્જર અવશેષોના જનાજને ઉપાડી પવનંજ્યય
આકારમાં પોતાના નગર તરફ વધ્યો.

રાજ પ્રલાદે પુત્રવધુ અંજનાને સાત મજલાનો ભવ્ય મહેલ આવાસ માટે
અપેક્ષા કર્યો. જ્ઞાનો સ્વર્ગલોકનું વિમાન ભૂમિસ્થ બન્યું ન હોય! અનેક દાસદાસીઓથી
અને રાજ કુળની વૃદ્ધાઓ, યૌવનાઓ અને ભાગાઓની અવરજવરથી મહેલ
ધમધમી ઊઠ્યો. જેણો જેણો અંજનાને જોઈ, તેણો તેણો પ્રશંસાનાં પુષ્પોની વર્પા
વરસાવી. આખો દિવસ લોકોની અવરજવર ચાલી. રાત્રિ પડી. અંજનાનું
ઘાસું હદ્ય પ્રેમવારિનાં પાન કરવા ઉત્સુક બન્યું. પવનંજ્યનાં દર્શન કરવા
તેની આંખો ચારેકોર ફરવા લાગી.

નીરવતા બાપી અને અંધારુ થયું. હમણાં પતિદેવ આવશે. હમણાં પ્રેમનું
સંગીત રાણજણી ઊઠશે...” સંયોગ સુખની સુભધુર કલ્યાનાની માંડકતા તેની
આંખોમાં છલકાવા લાગી.

રાજમહાલયના ચોકીદારે બારના તુકા હીધા. અંજના કલ્યાન-નિદ્રામાંથી
જબકીને જાગી. જુએ છે તો પગ આગળ ભૂમિ પર સૂતેલી વસંતતિલકા સિવાય
શયનગૃહમાં કોઈ જ દેખાયું નહિ. તેના હૈયામાં પ્રાસકો ફડ્યો. ‘વસંતા...’
ભૂમિ પર સૂતેલી વસંતાને અંજનાએ હંઠોળીને જગાડી. ‘શું હજુ પવનંજ્યય
આવ્યા નથી?’ અંજનાની સામે, આંખો ચોળતી વસંતતિલકાએ પ્રશ્ન કર્યાં.

‘ના’. ભાંગેલા હૈયે અંજનાએ કહ્યું.

મૌન પથરાયું. અંજનાના મુખ પર ખેદ અને નિરશાની લાગડીઓ પથરાઈ
ગઈ, એના ચિત્તમાંથી અનેક અશુભ વિચારો પસાર થઈ ગયા.

‘પણ હવે આમ જાગતાં કયાં સુધી બેસી રહીશું? હવે સૂઈ જઈએ.’
વસંતતિલકાએ અંજનાનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ કર્યું.

‘મને લાગે છે કે જરૂર તેઓ કોઈ અગત્યના કામમાં પરોવાઈ ગયા હોવા
જોઈએ.’ વસંતતિલકાએ અંજનાના દિવને આશાસન મળે એ હેતુથી કહ્યું.
પરંતુ આવા પાયા વિનાના આશાસનથી અંજનાને સંતોષ થઈ શકે એમ ન
હતો. એ તો બેસી જ રહી. વસંતતિલકા પણ ઊંઘી ન શકી. કેવી રીતે ઊંઘી
શકે? પ્રાણ કરતાં પડા અધિક વહાલી સખીનું ચિત્ત વ્યાકુળ હોય ત્યારે તેને
ઉંઘ ન જ આવે.

૧૭૨

જૈન રામાપણ

આખી રાત પવનંજયની રાહ જોઈ જોઈને જ પૂરી કરી; એ આશાએ કે સવારે તો જરૂર પવનંજય આવશે અને રાત્રે પોતે ન આવી શક્યાં, તેની દિલગીરી વક્ત કરી, પત્નીના ચિત્તનું રંજન કરશે. પરંતુ પ્રભાતવેળાએ પણ પવનંજયનાં દર્શન ન થયાં.

પવનંજય તો આવીને પોતાના નિવાસસ્થાનમાં જ સીધો પછીંચી ગયો અને રાજ્યના કાર્યોમાં રોકાઈ ગયો. જો કે તેનું ભજ હૃદય રાજકાર્યોમાં પરંવાઈ શકે તેમ જ ન હતું, પરંતુ અંજના પ્રત્યેના ભારોભાર રોધે તેને અંજનાની પાસે પછીંચવા ન દીધો. મિત્ર પ્રહસિતે ઘણું ઘણું સમજાવ્યું છતાં તે ન સમજ્યો, તે ન જ સમજ્યો. તીવ્ર કષાયોના ઉદ્યમાં જીવની આવી જ પરિસ્થિતિ સર્જાય છે.

અંજનાને પોતાનું મૌં પણ બતાવવું એણે બંધ કર્યું. અંજનાની સ્થિતિ કફોડી શઈ ગઈ. તેના ભાંશ્યા ડેયાની ઢર્ભરી ચીસો સાંભળનાર એક વસંતતિલકા સિવાય કોઈ જ ન હતું. સાત મજલાનો મોટો મહેલ એક બિલામણા ખંડિયેર જેવો ભાસવા લાગ્યો. અંજનાના કલાક કંદના પડધા ભીતો પર ભટકાવા લાગ્યા.

તીવ્ર વેદનાઓ, ઊભરાતાં આંસુઓ, ધખધખતા નિઃશાસો, નિરાશાપૂર્ણ વિવશતા, દીનતા અને ઉદાસીનતાનું જાણો એક નરકાગાર સર્જાઈ ગયું.

પવનંજય વિના અંજનાનું જીવન અંધકારમય બની ગયું. જાણો ચન્દ વિનાની અમાસની સતતાઈ!

‘અંજના, પણ આમ રાત-દિવસ શોક અને આકંદ કરવાથી શું વિશેષ છે?’ કેટલાય દિવસોથી, મહિનાઓથી અંજનાએ શરીરે સ્નાન નથી કર્યું, માથે તેલ નથી નાંખ્યું, વેણી શાંખાગાર નથી કર્યો, સુંદર વસ્ત્રો નથી પહેર્યો. રોઈ જોઈને આંખો સૂજો ગઈ છે. વિલાપ કરી કરીને તેનું મૂખ ખાન બની ગયું છે. પલંગમાં આળોટી આળોટીને તેનાં કપડાં ચોણાઈ ગયાં છે. સખીની, આવી નજરે ના જોઈ શકાય એવી અસંગ સ્થિતિ જોઈને વસંતતિલકાએ અંજનાની પીઠ પર હાથ ફેરવતાં કહ્યું,

‘મારું તો સર્વસ્વ લૂટાઈ ગયું.’ અંજના રડી પડી. મૌં બે પગ વચ્ચે દખાવીને, તેણે ધૂસકે ધૂસકે રડવા માંડયું.

‘અંજના, તારા જેવી જિનવચનાનુરાગી સ્ત્રીને, આમ આપત્તિ વખતે મુંજાઈ જવું ન શકોબે. આપત્તિ વખતે તો તે મુંજાઈ જાય કે જેને પૂર્ય - પાપ અને પ્રારભ્યના સિદ્ધાંતો પર શ્રદ્ધા ન હોય. ચાલ ઊભી થા, આમ રડીને જીવન પૂરું કરવું ન શકોબે.’

દુઃખ પછી સુખ

૧૭૩

‘હું જાણું છું બઢેન, મારાં કરેલાં કર્માનું જ આ ફળ હું ભોગવી રહી છું. પરંતુ કંઈ સમજાતું નથી કે મને શું થઈ ગયું છે. અમના પ્રત્યે મારા દિલમાં જરા ય દોષ નથી, અગ્રાતિ નથી. એ તો મહાન ગુડાનિધિ છે.’ વળી આંખોમાં આંસુના પૂર ઊમટ્યાં, વસંતતિલકાએ પોતાના પાલવથી આંસુને લૂછી નાંખ્યાં.

‘હું અભાગશ છું, મેં તેમને દુઃખી કર્યા, હું તેમને સુખી ન કરી શકી... બસ, મને આ વાત વારેવાર યાદ આવે છે ને મારું હેઠું...’

‘તું અભાગશ નથી. તું તો મહાન ભાગ્યશાળી છે, દોષ પવનંજયનો છે. જો આ પ્રમાણો જ કરવું હતું તો પરાજાતાં પહેલાં અમણો વિચાર કરવો જોઈતો હતો...’ વસંતતિલકાએ પોતાના હૈયાની વરાળ કાઢી.

‘એવું ન બોલ વસંતા, મનુષને કે કોઈ પણ જીવને દુઃખ આવે છે તે પોતાનાં પાપકર્માથી આવે છે. મારું એવું કોઈ પાપકર્મ ઉદ્યમાં આવ્યું હશે કે જેના પરિણામે તેમના જીવા ગુડાનિધાનના હૈયામાં પણ મારા માટે કોઈ અશુભ ભાવ જાગ્રત થયો છે.’

વધો વીતવા લાગ્યાં. સારા યે રાજકુળમાં વાત પ્રસરી ગઈ કે પવનંજયે પરાજ્યા પછી અંજનાનો ત્યાગ કરી દીધો છે. પવનંજયની માતા કેતુમતીએ પણ જ્યારે આ વાત જાણી ત્યારે તેના દિલને ભારે આઘાત લાગ્યો. તેણે પુત્રને ખૂબ જ સમજાવ્યો છતાં પવનંજય એકનો બે ન થયો. અંજનાના કયા ગુનાથી અંજનાનો ત્યાગ કર્યો છે, એ વાત પણ કેતુમતીએ પૂછી, પરંતુ પવનંજય કોઈ ગુનો બતાવી શક્યો નાલિ. શું બતાવે? ગુનો હોય અને સિદ્ધ કરી શકે એમ હોય તો બતાવે ને? હા, પોતે જો પોતાના મનમાં પડેલો સંશય કહે અને ખુલાસો મારે તો તો સુખદ સમાધાન થઈ જાય.

અને આવી રીતે જ મોટે ભાગો જીવ કોઈ નિરપરાધી જીવને દંડી રહ્યો હોય છે. અમાં પણ વડીલો જ્યારે નાનેરાંઓ પ્રત્યે, આ રીતે કોઈના કહેવા ઉપરથી કે વાતને પૂર્વાપરના સંબંધથી જાણ્યા વગર કોપાયમાન બને છે ત્યારે મહાન અનર્થ સર્જીય છે. નાનેરાંઓનાં જીવન જોખમાય છે. પ્રાજ્ઞ વડીલો તો કોઈના કહેવા પરથી કે વાતના પૂર્વાપરના સંબંધને જાણ્યા વગર કોઈના માટે નિર્ણય ન બાંધે, કોઈ નિરપરાધી જીવને ન દંડે.

કેતુમતી પણ વારેવાર અંજનાની પાસે આવે છે અને આશાસનના બે શબ્દો કહી જાય છે. અંજના માટે તેના હૈયામાં પ્રેમ, વાતસ્ય અને સહાનુભૂતિ ભરેલાં છે. અંજના તો નથી કોઈની સાથે બોલતી, નથી કોઈની સાથે દસી કે નથી કયાંય ફરવા જતી. બસ, એણે તો પોતાના ચિનાને અર્થિત પરમાત્માના

૧૭૪

જૈન રામાયણ

ધ્યાનમાં પરોવી દીધું. નિરેતર પરમાત્માની ભક્તિમાં તે લીન થઈ ગઈ. એક, બે, ત્રણ, તેર કરતાં કરતાં બાવીસ વર્ષનાં વર્ણાં વહીણાં વાઈ ગયાં.

બાવીસ વર્ષનાં દીર્ઘકાળ દરમિયાન અંજનાએ પોતાના સ્વભાવને દુઃખ સદિષ્ટું બનાવી દીધો. કર્માની સારીનરસી અસરો અંગે ઊંડું ચિંતન કરી, પોતાની સાથી સમજને ખૂબ ખૂબ વિસ્તારી.

એટલું જ નહિ, પરંતુ સખી વરંતિલકાએ પણ બાવીસ વર્ષ દરમિયાન અંજનાના જીવનમાં ઊડો રસ લઈ, સખીના દુઃખે દુઃખી અને સુખે સુખી બની એક આદર્શ પૂરો પાડ્યો.

○ ○ ○

બીજુ બાજુ પ્રલાદરાજની સભામાં લંકાપતિ રાવણનો દૂત આવી ગિભો રહ્યો. પ્રલાદરાજને પ્રણામ કરી, તેણે લંકાપતિનો મહત્વનો સંદેશો કહેવો શરૂ કર્યો.

‘હે નરનાથ! તમે જાણતા હશો કે વરણાપુરીનો રાજ વરણ લંકાપતિની આશા માનવાનો છન્કાર કરે છે. અહેંકારનો જાણો તે મૂર્તિમંત પર્વત છે.

લંકાપતિએ જ્યારે એને શરદો આવવા માટે કહેવરાયું ત્યારે તેણે દૂતને તિરસ્કારી કાઢ્યો. પોતાની પ્રચંડ શક્તિનું તેને ભારે અભિમાન છે.’

‘પણ શું છન્દ, નલકુબેર વગેરેની લંકાપતિએ શી દશા કરી છે, તેનું તેને ભાન નથી?’ પ્રલાદરાજે રાવણની શર્ંગયાથાની સુત્તિ કરી.

‘મહારાજા! એ ધમંડી વરણા તો કહે છે : હું છન્દ નથી, હું નલકુબેર નથી, હું સહસ્રારણ નથી, મને મણત ન સમજતા, હું વરણ છું, વરણ! વળી એણે લંકાપતિને કહેવરાયું કે, લંકાપતિને દેવતાધિક્ષિત રલોથી અભિમાનનો આફરો થઢ્યો હોય તો ભલે તે અહીં આવે, હું એ દુષ્પતિનું અભિમાન ઉતારી નાંખીશ...’

‘પછી આ સંદેશો લંકાપતિને પહોંચ્યો?’ પ્રલાદે કંઈક આતુરતાથી પૂછ્યું.

‘હા જુ, દૂતે આવીને લંકાની રાજસભામાં વરણનો વક્તાભર્યાં સંદેશો કહ્યો કે લંકાપતિ કોપાયમાન થઈ ગયા અને તરત જ ખર અને દૂધપણ નામના પોતાના મહાન પરાક્રમી સેનાપતિઓને વિશાળ સૈન્ય સાથે વરણને જીવતો ને જીવતો પકડી લાવવા આશા કરી.’

‘પછી શું થયું?’ પ્રલાદરાજે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ખર અને દૂધપણ વિશાળ રાકસસૈન્યની સાથે વરણાપુરી તરફ ધર્યા. વરણાને પણ પોતાના ગુપ્તયરો મારફત ખર-દૂધપણની ચઠાઈના સમાચાર મળતાં જ પોતાના પ્રબળ પરાક્રમી પુત્રો રાજ્ય, પુંડરીક અને વિરાટ સૈન્ય સાથે વરણ નગરની બહાર આવ્યો.

દુઃખ પણી સુખ

૧૭૫

વરણા અંક યુદ્ધકુશન રાજવી હતો. રાજ્ય પુરુરીક વગેરે એના પુત્રો તો વળી પિતા કરતાં ય સવાયા હતા. નગરની બહાર આવી, રાજ્યે યુદ્ધની અદ્ભુત વ્યૂહરચના ગોઠવી દીધી. ખર અને દૂધણા પણ રાક્ષસસૈન્યના કુશન સેનાપતિઓ હતા. રાવણની સાથે અનેક યુદ્ધોમાં તેમણે પોતાનું પરાક્રમ દાખવી, રાવણની ગ્રીતિ સંપાદન કરી હતી.

દ્વાતે કહ્યું : ‘વરણના પુત્રોએ રાક્ષસસૈન્ય સામે દ્વારણા જંગ માંડગ્યો. ખર અને દૂધણને હંશવવા માંડગ્યા. બીજી બાજુ વરણો રાક્ષસસૈન્યમાં હાહાકાર વર્તાવવા માંડગ્યો. ટિવસો સુધી બંને પણે સૈન્યની ખૂબ મુવારી થઈ. પરંતુ એક ટિવસ વરણા અને પુરુરીકે સીધા ખર અને દૂધણને જ પડકાયો. જોતજોતામાં રાજ્યે ખરને અને પુરુરીકે દૂધણને જીવતો ને જીવતો પકડી લીધો.

જ્યાં ખર-દૂધણ પકડાયા ત્યાં રાક્ષસસૈન્યના હાલ બેહાલ થઈ ગયા. કેટલુંક સૈન્ય મરાયું, કેટલુંક પકડાયું અને કેટલુંક ભાગી છુટ્યું.

ખર-દૂધણને પાંજરામાં પૂરી વરણા વિજયનાદ કરતો પોતાની નગરીમાં પાછો રૂંધો. પરાજ્યના સમાચાર વાયુવિને લંકા પહોંચી ગયા. પુનઃ વરણને વશ કરવા લંકાપતિ તૈયાર થયા અને પોતાની સાથેના સંબંધમાં જોડાયેલા તમામ વિદ્યાધર રાજાઓને બોલવી લાવવા માટે ખાસ દૂતો રવાના કર્યા અને મને આપની પાસે મોકલ્યો છે.’

દ્વાતે વિસ્તારથી સમગ્ર પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આપી દીધો. પ્રહ્લાદ રાજ પણ રાવણ સાથેની ગ્રીતિના કારણે અને ખુદ રાવણનો જ સંદેશો આવવાથી લંકા જવા માટે તૈયાર થયા. યુદ્ધસજ્જ થવા માટે સૈન્યને આદેશ દઈ દીધો.

પવનંજયે લંકાપતિના દ્વારાની વાત અભરશ: સાંભળી હતી. પિતાને લંકા જવા માટે તૈયાર થયેલા જોઈ, પવનંજયે મસ્તક નમાવી, ઉભા થઈ વિનયપુર્વક કહ્યું :

‘પિતાજી, આપ આહી જ રહો. લંકાપતિના ભનોરથોને પૂર્ણ કરવા મને જવાની આજા આપો.’

‘ભાઈ, આ, તો વરણની સામે જંગ ખેલવાનો છે. તે સાંભળ્યુંને કે વરણના પુત્રો કેવા પ્રભળ પરાક્રમી છે? ખર-દૂધણ જેવા મહારથીઓને જીવતા પકડીને જેલના સણિયા પાછળ ઘકેલી દીધા...’

‘પિતાજી! હું વિદ્યાધર રાજ પ્રહ્લાદનો પુત્ર છું, મારા પરાક્રમનો સ્વાદ વરણાપુત્રોને જરા ચાણવા છો. બધા ખર-દૂધણ નથી હોતો.’ પવનંજયે મક્કમ અવાજે જવાની દરખાસ્ત રજુ કરી. પ્રહ્લાદે પણ પવનંજયના પરાક્રમ પર

૧૭૬

જૈન રામાયણ

વિશ્વાસ મૂકી, સૈન્ય સાથે લંકા તરફ પ્રયાણ કરવાની અનુષ્ટા આપો. પવનંજયે મસ્તક નમાવીને, પિતાજની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવી.

પવનંજય રાજસભામાંથી સીધો પોતાને આવાસે આવ્યો. પ્રહસિત પણ ક્યારનોંય ત્યાં આવી પડ્યોંચ્યો હતો. ઘણાં વર્ષો આજે પવનંજયના મૂન ઉપર આનંદની રેખાઓ ઊપરોલી જોઈ, પ્રહસિતે કહ્યું :

‘મિત્ર, આજે કંઈ ખૂબ આનંદમાં છે?’

‘હા, પ્રહસિત આપણો હવે તૈયારી કરવાની છે.’

‘શાન્ની?’

‘યુદ્ધના પ્રયાણની.’

‘તે તો વળી નવી જ વાત કાઢી! હું તો વળી કંઈક જુદું જ સમજ્યો છતો...’

પવનંજયે રાવણાના દુનનું આગમન, વરણાના દાથે થયેલા રાવણનો પરાજય, પુનઃ યુદ્ધ માટેની તૈયારી વળેરે બાબતોથી પ્રહસિતને વાકેફ કર્યા.

પ્રહસિતના મુખ પર ગંભીરતા છવાઈ ગઈ.

‘શું વિચારમાં પડી ગયો, પ્રહસિત?’

‘કંઈ નાદિ.’

‘ના, ના, તું કંઈ ગંભીર વિચારમાં પડી ગયો. શું તને મારા પરાક્રમ વિષે શંકા પડી?’

‘ના. મને તારા પરાક્રમમાં શ્રદ્ધા છે.’

‘તો પછી?’

‘વિચાર એ આવ્યો કે અહીંથી ગયા પછી પાછા ક્યારે વળાય, તે કંઈ નિષ્ઠિત નાદિ. યુદ્ધનાં કામોમાં વર્ષો જાય.’

‘ભલેને જાય, આપડાને અહીં શું કામ છે?’

‘કામ તો મોટું છે અહીં, પણ તું મોટું માને તો.’

બાવીસ, બાવીસ વર્ષથી અંજના કેવું દુઃખમય જીવન જીવે છે એ વાત પ્રહસિતના અંત:કરણાને કોરી રહી છે. પવનંજયના અન્યાયભર્યા વરણાને પ્રહસિત દુઃખી હૈયે જોઈ રહ્યો છે. એણે વિચાર્યું કે જો આ યુદ્ધમાં પવનંજય જાય તો વળી વર્ષો સુધી અંજનાના કપાળે દુઃખ જ લાભાય, અનું જીવન ઝરીજૂરીને જ પૂર્ણ થઈ જાય અને આ વિચારથી જ એના મુખ પર ગંભીરતા અને વેદનાની રેખાઓ અંકિત થઈ હતી. જો કે છેલ્લાં કેટલાંક વર્પોથી પ્રહસિતે અંજનાની વાત પવનંજય સમક્ષ કદીય ઉચ્ચારી નથી, છતાં આજે અને લાગ્યું કે મારે પવનંજયને અંજનાની સ્મૃતિ કરાવવી જોઈએ; એટલે એણે કહ્યું.

દુઃખ પછી સુખ

૧૭૭

‘મિત્ર, આપણો આ નગર છાડીએ એ પૂર્વે તારે એક વાર અંજનાના વિત્તને પ્રસન્ન કરવું જોઈએ.’

જ્યાં અંજનાનું નામ સાંભળ્યું ત્યાં પવનંજયનો ચહેરો ફરી ગયો. મુખ પરથી આનંદની, ઉલ્લાસની, ઉત્સાહની રેખાઓ ચાલી ગઈ અને રોષનો, દ્વેષની અને તિરસ્કારની રેખાઓ ઉપર્સી આવી.

‘તું એનું નામ મારી આગળ ન ઉચ્ચારીશ. હું એનું નામ પણ સાંભળવા તૈયાર નથી.’

એની અંખ સામે લગ્નપૂર્વની એ કાળમીઢી રાત ખડી થઈ. સખીઓ વચ્ચે બેઠકી અંજના એની સામે તરવરવા લાગી. સખીઓએ પોતાની કરેલી નિદા અને અંજનાએ ધારણા કરેલું મૌન... તે ધમધમી ઊઠ્યો.

‘હું એના માટે કંઈ જ સાંભળવા તૈયાર નથી. ભલે એનું...’

‘એમ ન બોલ. તારા હાથે એક ગુડિયલ આત્માને અન્યાય ન થાય. એક નિરોપ વ્યક્તિનું છુન બરબાદ ન થઈ જાય એ માટે વિચારવાની શું તારી ફરજ નથી?’

પવનંજય મૌન રહ્યો. પ્રહસિતને લાગ્યું કે ‘પથર પર પાછી’ છે. તેણે વાતને પડતી મૂડી યુદ્ધપ્રયાણ અંગેની તૈયારી કરવા માંડી.

આખા નગરમાં પવનંજયના યુદ્ધપ્રયાણની વાત પ્રસરી ગઈ. અંજનાના કાને પણ વાત પડ્યોયી. બાવીસ વર્ષથી, લગ્નના પ્રથમ દિવસથી જ પતિએ પોતાનો ત્યાગ કરેલો હોવા છતાં પતિ પ્રત્યેનો અનુરાગ અંજનાએ ટકાવી રાખ્યો છે.

અંજનાએ કેટલી બધી સાવધાની રાખી હશે! પોતાના મન પર કેવો મજબૂત કાળું રાખ્યો હશે! મહાન આત્માઓની આ એક ખૂબી હોય છે. જેના પર આપણે એક વાર પ્રેમ ધારણ કર્યો, તે વ્યક્તિ પછીથી આપણા પ્રત્યે પ્રેમવિહીન બને ત્યારે આપણે પણ એના પરનો પ્રેમ ટકાવી શકતા નથી. પછી ભલે લોડિક પ્રેમ હોય કે લોકોનર પ્રેમ હોય. જ્યારે મહાન પુરુષો પ્રેમને ટકાવી રાખે છે, એ સમજ પર કે ‘અનો મારા પ્રત્યેનો પ્રેમ તૂટી ગયો તેમાં અનો કોઈ દોષ નથી. પરંતુ મારું જ કોઈ કર્મ કારણ છે. મારું જ પાપકર્મ એની પાસે મારી મત્યે તિરસ્કાર કરાવે છે!’

‘સામી વ્યક્તિ મારા પર પ્રેમ રાખે તો જ હું તેના પર પ્રેમ રાખ્યું.’ આ વૃત્તિ તો અધમ છે, સોદાગરી છે. અંજનાની વૃત્તિ ઉત્તમ કલાની હતી. ભલે પતિ પોતાના પર પ્રેમ ના રાખે, પરંતુ એણે તો પતિ પરનો પ્રેમ અખંડિત રાખ્યો.

૧૭૮

જૈન રામાયણ

પતિ પરથી પ્રેમ ઉઠાવી, કોઈ બીજુ વ્યક્તિ પર પ્રેમ કરવાની વેશ્યાવૃત્તિને તેણે પોતાના મનોમંદિરમાં ન જ પ્રવેશવા દીધી. માટે તો અંજનાને આજે આપણે 'મહાસતી' તરીકે સમરીને પવિત્ર થઈએ છીએ.

'વિજયયાત્રાની લેરીઓ વાગી ઊડી. સેન્યે ગજનવ્યાપી જયધ્વનિ ડર્યો. પવનંજય રથમાં આડુઢ થયો. નગર વચ્ચેથી વિજયયાત્રા પસાર થવા લાગી.'

પતિના મુખનું દર્શન કરવા અને પતિની વિજયયાત્રામાં મંગલ છચ્છવા, વસંતતિલકાના સાથે મહેલની નીચે એક સંતભને અહેલીને અંજના ઊભી રહ્યી.

તેનો દેહ કૃષ્ણ બની ગયો હતો. મુખ પરની લાલિમા નષ્ટ થઈ ગઈ હતી. આંસુઓથી તેણે તેના મુખને પ્રક્ષાલિત કરેલું હતું. ટગરટગર તે પતિની રાહ જોઈ રહી હતી.

ત્યાં દૂરથી પવનંજયે અંજનાને જોઈ. અંજનાને જોતાં જ અંતઃકરણમાં ભારે તિરસ્કાર જાગ્યો. અંજનાનું રૂપ, અંજનાના ચુણ્ણો, અંજનાનું જ્ઞાન, કોઈ પગ વસ્તુ પવનંજયના તિરસ્કારને શમાવી ન શક્યાં! જ્યાં સુધી પોતાના પાપકર્માંનો ઉદ્ય વતતો હોય ત્યાં સુધી ચુણ્ણો, શક્તિઓ કે રૂપ સામાના અંતરનું પરિવર્તન નથી કરી શકતા.

જ્યાં પવનંજય નજીક આવ્યો ત્યાં અંજનાસુંદરી ઝડપથી આગળ વધી અને પતિનાં ચરણમાં પડી. અંજલિ જોડી ગદગદુ શંખોમાં પ્રાર્થના કરી.

'હે સ્વામીનાથ! અત્યાર સુધી આપે મને ક્ષણવાર પણ બોલાવી નથી, છતાં પણ મારી વિનંતી છે કે, આપ મને ભૂલી ન જતા, આપનો માર્ગ કુશળ બનો... પન્થાન: સન્તુ તે શિવા:।'

પવનંજયે પવિત્ર અંજનાને ધૂતકારી કાડી. ચરણો ઢળેલી ગુણીયત પત્નીની અવગણના કરીને, પવનંજય આગળ વધ્યો.

કેટલી નિષ્ફરતા! કેવો ધોર તિરસ્કાર! અંજનાના હૃદયને સખત આઘાત લાગ્યો. તે મહેલમાં જતાં જ ભૂમિ પર ફસડાઈ પડી. પતિએ કરેલી પોતાની અવગણના અને પતિના વિયોગથી તેનું હૃદય ભારે આકેદ કરી રહ્યું હતું.

પવનંજયને ક્યાં એની તમા જ હતી? એ તો સૈન્યની સાથે ત્યાંથી આડાશમાર્ગે આગળ વધ્યો. માનસરોવરના તીરે તેણે પડાવ નાંખ્યો. વિદ્યાશક્તિના બળથી તરત જ ત્યાં એણે ભય પ્રાસાદ ખડો કરી દીધો.

સંધ્યાનો સમય હતો. પવનંજય મહેલના ઝરુખામાં પલંગ પર પડ્યો પડ્યો. સરોવરની મનોહર શોભા નિરખવામાં તલ્લીન હતો. ત્યાં તેણે પાણીના પટ પર આર્તનાદ કરતી ચક્કવાડીને જોઈ.

દુઃખ પછી સુખ

૧૭૮

જાજૂક મૃગાલનો ચારો હાંથા છતાં ચારો ચરતી નથી. સરોવરના જલતરંગોમાંથી ઊઠતું સંગીત તેના ચિત્તને રંજ શકતું નથી, ક્ષિતિજ પરના સુંદર રંગો તેના મનને આનંદિત બનાવી શકતા નથી. એ તો ચક્કવાકના વિરહથી વ્યાડુળ બની, કરણ કેદન કરી રહી છે.

આ દશ્ય જોઈને પવનંજયનું પથ્થર દિલ પીગળી જવા લાગ્યું, તે વિચારે છે : ‘આમો દિવસ ચક્કવાકી ચક્કવાકના સહવાસમાં રમણ કરે છે, છતાં રાત પડતાં જ્યાં ચક્કવાક ચાલ્યો જાય છે ત્યાં ચક્કવાકી તરફકી રહે છે, તો અંજનાનું શું થયું હશે?’

બાવીસ વર્ષે આજે પવનંજયના અંતઃકરણમાં અંજના માટે સહાનુભૂતિ પ્રગતે છે! બાવીસ વર્ષે આજે અંજનાના કોઈ અતિદૃષ્ટ કર્મનો અંત આવે છે!

‘અરેરે, આ જ માનસરોવરના તટે તેની સાથે લગ્ન કર્યા, લગ્ન કર્યા એટલું જ, હાથમાં હાથ મિલાવ્યા એટલું જ! મેં એનો ત્યાગ કર્યા, સ્પર્શનો જ ત્યાગ કર્યા નહિ, એનું મોં જોવાનો પણ મેં ત્યાગ કર્યા, એની સાથે એક શબ્દની પણ વાત નથી કરી, અને એ પણ બાવીસ વર્ષ સુધી લગાતાર... એના હૈયાની શું સ્વિતિ થઈ હશે? એ કેવો કલણ કલ્પાંત કરતી હશે? વળી અધૂરામાં પૂરે; આજે યુદ્ધાયાત્રાએ નીકળતાં એ બિચારી મારા ચરણઓમાં પડી. મારું મંગલ હચ્છવા આવી, મેં નિષ્ઠુર હૈયે એને તિરસ્કારી કાઢી.

એની દેહલતા શીમળાઈ ગઈ છે. એના મુખ પર ગાઢ નિરાશા. વેદનાપૂર્વ વિવશતા અને ભાંગ્યા હૈયાની કાજળશ્યામ છાયા કેવી પથરાઈ ગઈ છે? વળી મને પ્રહસિતે કલ્યું હતું કે મારા વિયોગમાં રાત-દિવસ, ગ્રૂરી ગ્રૂરીને તે કોમલાંગી કરમાઈ ગયેલા પુષ્પ જેવી થઈ ગઈ છે. એણો નથી કેરી સારું ખાદું, નથી સારું પીધું, નથી કેરી સારું પહેર્યું.’

પવનંજયનું હૃદય ધબકી ઊઠ્યું, દ્રવી ઊઠ્યું. એની આંખ સામે અંજનાનો નિર્દોપ ચહેરો તરવરી રહ્યો. એની સામે પોતાનો નિષ્ઠુરતાભર્યા, અન્યાયભર્યા ચહેરો દેખાવા માંડ્યો.

તે પલંગમાંથી નીચે ઊતર્યા. તેનું અંગેઅંગ ધૂજી ઊઠ્યું. તે જડપથી મહેલમાં ગયો અને પલંગમાં આડા પડેલા પ્રહસિતની પાસે બેસી ગયો. પ્રહસિત બંઠો થઈ ગયો. તેણે પવનંજયના મુખ પર ગલરાટની રેખાઓ જોઈ પૂછ્યું.

‘કેમ શું થયું?’

‘પાછા જવું છે.’

૧૮૦

जैन रामायण

'कुम?'

'पापनु प्रायस्त्वित करवा...' पवनंजयनु अंग परसेवाथी रेखजेब थઈ गयु.

'क्युं पाप?' आश्वर्यथी प्रहसिते पृष्ठयु.

'अंजना मत्ये करेलो धोर अन्याय.'

प्रहसितनी आंभमां उर्धनां आंसु ऊभरायां. એ पवनंजयना અंगेअंगे नेटी પડ्यो. પवनंजयनी આंખો આंसुभीनી બनો ગઈ. એ પ્રહસિતના હાથ પકડી પ્રહસિતને ઝડુખામાં લઈ ગયો.

'જો પેલી ચકવાડી, કેવું દારુણ કલ્પાંત કરે છે?' પવનંજયે આંગળી ચીંધીને પતિવિરહથી જૂરતી, ચકવાડી પ્રહસિતને બતાવી.

'મિત્ર, આ ચકવાડીએ આજે મારા નિષ્ઠુર-કઠોર હૈયાને પીગળાવી દીધું છે. પતિનો માત્ર રાત્રિનો વિરહ પણ આ ચકવાડીને દારુણ કલ્પાંત કરાવે છે, ત્યારે મેં લગ્નાદિનથી માંડીને આજ સુધી, બાવીસ બાવીસ વર્ષો સુધી એનો ત્યાગ કર્યો છે. એનું શું થયું હશે?'

એકીટશે ચકવાડીને જોતો પવનંજય આંસુભરી આંખે અને વેદનાપૂર્ણ અવાજે બોલ્યે જાય છે.

'જરૂર, એ તપસ્વિની મારી નિષ્ઠુરતાના પર્વત નીચે કચડાઈ રહી છે, વળી એનો જે તિરસ્કાર કરીને હું નીકલ્યો છું, તેઓ તો તેનું મોતા...'

તેની આંખો ભયથી પહોળી થઈ ગઈ. તેનું શરીર ધૂજ ઊછું. તેણે પ્રહસિતના હાથને જોરથી દબાવી દઈ, તેની છતી પર પોતાના મુખને દબાવી દીધું.

'મિત્ર, શોક ન કર. બાછ હજુ હાથમાં છે...'

'હું પાપી છું, દુર્મખ છું, અધમ છું.'

'મનુષ્યના હાથે ભૂલ થવી એ સહજ છે, પરંતુ આજે તને તારી ભૂલ સમજાઈ છે, તેથી મારા મનને અપૂર્વ આનંદ થયો છે.'

'અત્યારે જ આપણો નગરમાં જઈએ...' પવનંજયે કહ્યું.

'હા, નહિતર એ તપસ્વિની જરૂર આજે વિયોગદુઃખમાં જૂરીજૂરીને પ્રાણના ત્યાગ કરશે.' પ્રહસિતના અંત:કરણમાં ભય જાગી ગયો.

બસે મિત્રોએ જરા ય વિલંબ ન કરતાં આકાશમાર્ગે પ્રયાશ કર્યુ.



૩૫. ૨૧. દૈવની વિટંબણા

મિત્ર પ્રહસિતને સાથે લઈ પવનંજય આકાશમાર્ગ આહિત્યપુરના ઉઘાનમાં પહોંચ્યો. વિમાનને ત્યાં જ મૂડી, બંને મિત્રો અંજનાના મહેલે આવ્યા.

‘આપણો કોઈ ન જાણો એ રીતે અંજનાના ઓરડા પાસે પહોંચી જવાનું છે.’ પ્રહસિતે ખૂબ જ ધીમા અવાજે પવનંજયના કાનમાં કહ્યું.

‘પણ હવે આપણો ધૃપાઈ ધૃપાઈને જવાની શી જરૂર છે?’ પવનંજયને પ્રહસિતની વાત ન ગમી.

‘મારે તને પ્રતીપિત્ત કરાવવી છે કે અંજનાના હૃદયસિંહાસને તારા સિવાય કોઈ જ નથી, તારી ગેરહાજરીમાં એ સિંહાસન બાવીસ બાવીસ વર્ષ સુધી સૂનું જ રહ્યું છે.’ પવનંજયના ઉત્તરની અપેક્ષા રાખ્યા વિના, પ્રહસિતે પવનંજયનો હાથ પકડી, આગળ વધવા માંડયું.

સાતમે ભજ્યે, રાજમાર્ગ પર પડતા આગળના ભાગમાં ધીમા ધીમા દીપકો જલી રહ્યા હતા. એ પરથી બંનેએ અનુમાન કર્યું કે : અંજના ત્યાં જ હોવી જોઈએ.

બંને વિદ્યાધર કુમારો હતા! એ તો વિદ્યાશક્તિથી સીધા જ સાતમા માણે પહોંચી ગયા. ઓરડાના દરવાજા લગભગ બંધ જેવા હતા છતાંય અંદરથી બંધ કરેલા ન હતા. બલકે બારદ્ધાની તિરાડમાંથી જોઈ શકાય એમ હતું કે અંદર કોણ કોણ બેંકું છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ અંદર ચાલી રહેલો વાર્તાલાપ પણ બહુ સ્પષ્ટ રાજ્યોમાં સંભળાતો હતો.

‘તું આમ ક્યાં સુધી રડ્યા કરીશ, અંજના?’ પાણી વિના જેમ માછલી તરફડે તેમ પલંગમાં તરફડી રહેલી અને કરણ કલ્યાંત કરી રહેલી, અંજનાનું માથું પોતાના ઉત્સંગમાં લઈને, સખી વસંતતિલકા આંસુલીની આંખે અંજનાને આશ્ચર્ય આપી રહી હતી.

‘મારું દુર્ભાગ્ય હદ વટાવી રહ્યું છે, મારાથી હવે સહન થઈ શકતું નથી, મારું હદ્ય હવે મારા કાખું બદાર...’ અંજના ધૂસકે ધૂસકે રડી પડી.

‘તું ડર નહિ, ધેરને ધારણ કર. શું દુઃખ પછી સુખ આવતું જ નથી? સુખ પછી દુઃખ આવ્યું છે તો દુઃખ પછી સુખ આવશે જ...’ અંજનાના માથા પર હાથ પંપાળતી વસંતતિલકાએ પુનઃ આશ્ચર્યાસન આપતાં કહ્યું.

અંજનાનું રદ્દન અટકી ગયું. શુન્યમનસ્ક બનીને. ભીત સામે રૂક્ષ દૃષ્ટિ માંડીને, તે પડી રહી.

૧૮૨

જૈન રામાયણ

પ્રહસિતનું હેઠું દ્વારી ઉક્ખું. તેણે દ્વાર ઉઘાડીને ઓરડામાં ગ્રવેશ કર્યો. તરત જ ભીત પર એનો પડછાયો પડ્યો. પુરુષની આફુતિ જોઈ અંજના ચોકી ઊઠી... ‘અચાનક ચોરની જેમ કોણ આવી ચડ્યું?’ ભયની એક છૂપી કંપારી તેના શરીરમાંથી પસાર થઈ ગઈ, પરંતુ તરત જ બીજી કાણે તેણે ધેર્ય ધારણ કરી લીધું અને એ વીરાંગનાએ ત્રાડ પાડી :

‘કોણ છે તું? નીકળી જા બદ્ધર; પરસ્તીના આવાસમાં એક કષણ વાર પણ ન ઊભો રહીશ. અરે વસંતા, આ દુષ્ટનાં બાવડાં પકડીને એને ફેંકી દે. એનું મોં પણ જોવા હું રાજુ નથી. તું શું જોઈ રહી છે? મારા મકાનમાં પવનંજય સિવાય કોઈને ય ગ્રવેશવાનો અધિકાર નથી.’

પ્રહસિતે એ મહાસતીને વંદના કરી, કહ્યું :

‘સ્વામિની! આપનું કુશળ હો, હું પવનંજયનો મિત્ર પ્રહસિત હું અને પવનંજયની સાથે અહીં આવ્યો હું. આપને પવનંજયના શુભ આગમનના સમાચાર આપું હું.’

ભીત સામે જ દૃષ્ટિ રાખી, અનિમેષ નથને અને દુઃખિત સ્વરે અંજના બોલી :

‘પ્રહસિત, આ સમય શું મારી હાંસી કરવાનો છે? કર્મોંએ તો મારી કૂર હાંસી કરી છે. તું પણ શું મારી હાંસી કરવા આવ્યો છે? પરંતુ એમાં તારોં ય દોપ નથી. મારાં પૂર્વકર્મ જ એવાં નિર્દ્દય અને કૂર છે, નહિતર ભલા કુલીન, ગુણવંત, એવા એ મારો ત્યાગ કરે ખરા?...’

કારી આંખોમાં ઊનાં ઊનાં અંસુ ઊભરાયાં.

‘લગ્નના દિવસથી જ તેમજો મારો ત્યાગ કર્યો. આજે બાવીસ બાવીસ વરસનાં વહાણાં વાયાં, છતાં હું પાપિણી હજુ જીવી રહી હું.’

પ્રહસિતે પોતાની આંખને વસત્રના છંડાથી લુછી. દ્વાર આગળ ઊભેલા પવનંજયની આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વરસવા લાયાં. વસંતતિલકાંએ ખોળામાં માથું દાબીને રડી લોધું. પવનંજયે જડપથી આવાસમાં ગ્રવેશ કર્યો, પ્રહસિતની આગળ ઊભા રહી ગદ્ગાદ સ્વરે બોલ્યો :

‘દેવી, તું નિર્દોષ છે, નિર્ઝલક છે. મેં અભિમાનીએ, અશાનીએ તારા પર આરોપ મૂકી, તારો ત્યાગ કર્યો. મારા પાપે તું આવી-મોતના મુખમાં ફેંકાઈ જવા જેવી ધોર કદર્ઘના પામી છે.’

દેવની વિટેબણ્ણા

૧૮૩

સાચેસાચ પવનંજયને આવલો જાણી લજજાથી તરત જ તે પવંગની ઈસ પકડીને ઊભી થઈ ગઈ અને નત મસ્તકે તોણું પવનંજયને પ્રાણામ કર્યા.

પવનંજયે અંજનાને પવંગ પર બેસાડી, પોતે બાજુમાં બેઠો.

‘દેવી, મારો અપરાધ ક્ષમા કર. મારી બુદ્ધિ ઘડી કુદ્ર છે. તું નિરપરાધી હોવા છતાં મેં તને દુઃખી દુઃખી કરી દીધી છે.’ પવનંજયે અંજનાનાં નિર્દોષ નયનોમાં પોતાની આંખો મિલાવી, પોતાના અપરાધની ક્ષમાયાચના કરી.

અંજનાએ પવનંજયના મુખ આગળ પોતાનો હાથ ધરી દીધો અને કહ્યું : ‘સ્વામીનાથ! આવું ન બોલો. આવું બોલીને મને દુઃખી ન કરો. હું તો આપની સહેવ દાસી હું. એક ચરણાની રજ સમાન દાસીની આગળ ક્ષમાયાચના ન હોય, નાથ...’

આવાસમાં મૌન પથરાયું.

પ્રદસ્તિન અને વસંતતિલક આવાસની બહાર નીકળી ગયાં.

દુઃખની કાજવશ્યામ રાતરી વીતી ગઈ, સુખનું ખુશનુમા પ્રભાત પ્રગટ થયું. બાવીસ બાવીસ વર્ષ સુધી સિતમ પર સિતમ સહન કરીને ભગ્ન ઝંડિયેર બની ગયેલી તેની કાયાને પુનઃ નવસર્જનની પળ લાધી ગઈ.

પણ આ વીજળીનો જબકારો હતો, એ વીજળીના જબકારામાં અંજનાએ દાંપત્યસુખને ભોગવી લીધું.

રાત્રીના છેલ્લા પ્રદરે પવનંજયે અંજનાની અનુજ્ઞા માળી,

‘યુદ્ધ માટે જવું પડશે, દેવી, નહિતર પિતાજી...’

‘પરંતુ...’

‘તું ચિત્તા ન કર. સખીઓની સાચે તું સુખપૂર્વક રહેજે. હું લંડાપ્તિનું કાથ પતાવીને વિના વિલંબે આવી જઈશ.’

‘સ્વામીનાથ! આપ પરાકમી છો, વીર છો. એ કાર્ય આપને સિદ્ધ જ છે. આપ જો મને જીવતી જીવા છચ્છતા હો તો શીંગ પાછા આવજો.’

‘એવી તારે સંકા ન કરવી.’

‘હું મયોજનપૂર્વક જ કહું હું કરાણ કે આજે જ હું જગ્તસનાતા હું. મને ગર્ભ રખ્યાનો ભાસ થાય છે. હવે જો સમયસર આપ ન આવો તો આ જગતમાં મારી દશા શું થાય?’

૧૮૪

જૈન રામાયણ

‘તારી વાત સાચી છે પ્રિયે, પરંતુ હું શીખતાથી આવીશ અને મારા આવ્યા પછી તો એવા તુલ્ય અને કુદ્ર માણસોની તાકાત છે કે જે તારી સામે અંગળી પડા ચીંધી શકે?’

પવનંજયે આશાસન આપવા છતાં જોયું કે અંજનાના ચિત્તને સમાધાન નથી થયું. તેથી તેણે પોતાની અંગૃહી પરથી પોતાના નામથી અંકિત વીઠી કાઢીને, અંજનાને આપી; અને કહ્યું : ‘નથી ને કદાચ કોઈ એવી પરિસ્થિતિ સર્જીય તો આ મારા આગમનનું સૂચન કરતી મુદ્રિકા તું પ્રગટ કરજે; કે જેથી તારા પર કોઈ પડા જાતનું કલંક ન આવે.’

અંજનાના ચિત્તનું કાંઈક સમાધાન થયું. એના હૃદયમાં તો ભાવિ ભયના અણાકારા વાગી જ રહ્યા હતા, પડા શું કરે? પવનંજયને ગયા વિના ચાલો એમ જ ન હતું. વીઠી આપીને પવનંજય ઉધાનમાં આવ્યો. વિમાનમાં બેસીને પાછા માનસરોવરના કિનારે પોતાની છાવણીમાં આવી પહોંચ્યા.

પતિના મધુર મિલનની રાત અંજના માટે જાણો એક સ્વખ બની ગયું. અંજનાએ ગર્ભ ધારણા કર્યો. જેમ જેમ દિવસો વીતતા જાય છે તેમ તેમ અંજનાનું સૌન્દર્ય ખીલતું જાય છે. જોતજોતામાં તો ગર્ભવતી સ્ત્રીનો ચિદ્ધનો તેના શરીર પર દેખાવા લાગ્યા.

નગરમાં કે મહેલમાં કોણ જાણો છે કે પવનંજયનું અને અંજનાનું મિલન થયું છે? વર્ષાથી અંજના પવનંજય દ્વારા ત્યજાયેલી છે, એ વાત જ લોકો જાણો છે અને રાજમહેલ જાણો છે.

વાતને વહેતાં શી વાર! દાસીઓ દ્વારા પવનંજયની માતા કેતુમતીના કાને વાત પહોંચી કે અંજના ગર્ભવતી છે. તે ચોકી ઊઠી. તેના ચિત્તમાંથી અનેક ભયંકર વિચારણાઓ પસાર થઈ ગઈ. વાત સાંભળતાની સાથે જ તે દોડીને અંજનાના મહેલે આવી. સાંની વસંતતિલકાની સાથે અંજના નિર્દોષ ભાવે આનંદવિનાદ કરતી હતી ત્યાં તો કેતુમતીનો કઠોર સ્વર એના કાને અથડાયો. કેતુમતી મહેલની પરિચારિકાને પૂછી રહી હતી.

‘ક્યાં છે એ સતી અંજના?’ સાસુનો અવાજ સાંભળતાં જ અંજના ધીમેથી બહાર આવી અને કેતુમતીને પ્રશ્નામ કર્યા. કેતુમતી તો ફાટેલા ડોળે અંજનાના શરીરને જોઈ જ રહી. તેનો રોષ ભખૂકી ઊઠ્યો.

‘અરે, તે આ કેવું કાણું કામ કર્યું? તે તારા બાપના અને મારા, બનેના કુળને કલંક લગાડ્યું,’ રાડ પાડીને કેતુમતી બોલી.

‘પણ માતાજી સાંભળો તો...’

‘શું સાંભળું, તારું કપાળ? તારાં કાળા ફૃત્ય મારે નથી સાંભળવાં. બાવીસ બાવીસ વર્ષથી મારા પુત્રે તારી સામે પણ નથી જોયું અને તને આ ગર્ભ રહ્યો કોનાથી?’

‘માતાજી,’ અંજનાનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું...

‘કુકટા, આજે જાણ્યું કે તું જ આવી છે. અત્યારલગ્ની હું તને પવિત્ર ધારતી હતી અને મારા પુત્રનો દોષ જોતી હતી...’

‘હું નિર્દોષ છું. મારો જરાય દોષ નથી, તમારા પુત્ર જે દિવસે લંકા તરફ પ્રયાશ કરી ગયા, એ જ દિવસે રાત્રે પાછા આવ્યા હતા.’ અંજનાએ ઓડીશાસે કહી નાખ્યું.

‘છા, માતાજી હું પણ ત્યારે હાજર જ હતી.’ વસંતતિલકા પોતની સ્વામિનીના વહારે ઘાઈ.

‘બેસ બેસ, બહુ શાયદી ના થઈશ. ચોરનો ભાઈ ઘંટી ચોર! તે જોડે રહીને શા શા ઘંથા કર્યા છે, તે હવે અજાણ્યું નથી, સમજ?’ કેતુમતીએ વસંતતિલકાનો પણ ઉધડો લઈ નાખ્યો.

‘પણ હું તેમના આગમનની સાબિતી આપું તો?’

‘ઓ હો, જો ને મોટી સાબિતી આપવા નીકળી પડી છે. બતાવ, શું છે સાબિતી?’

અંજનાએ પતિની આપેલી પતિના નામની અંકિત વીઠી કેતુમતીને આપી.

‘કુકટા સ્ત્રીઓ બીજાને છેતરવામાં પણ પાવરધી હોય છે. મારો પુત્ર તને નજરે જોવા નહોંતો છચ્છતો, તેનો વળી તારી સાથે સંગમ શાનો? તારી શાહુકારી મારે નથી સાંભળવી.’

કેતુમતીનો મોટો અવાજ સાંભળી, મહેલની દાસીઓ લેગી થઈ ગઈ.

‘અત્યારે ને અત્યારે મારા ધરમાંથી નીકળી જા. જા તારા બાપના ધેર. તારા સ્વચ્છંદાચાર અહીં નહિ નહે, સ્વચ્છંદાચારીઓના આશ્રય માટે માણે ધર નથી.’

જાડો આખ તુટી પડ્યું. કુર પ્રદારો અને વિકારોને અંજનાનું કમલ-કોમળ કૃદ્ય ક્યાં સહી શકે? અંજના ભૂમિ પર ફસડાઈ પડી. પાછળ જ ઊભેલી વસંતતિલકાએ અંજનાને ઝાલી લીધી. શીતળ પાડીનો છંટકાવ કરી, પંખાથી

૧૮૯

જેણ રામાપણ

વાયુ નાંખી અંજનાને ભાનમાં લાવી, પરંતુ અંજનાને આજે દુનિયા ફરતી લાગે છે. તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારાઓ વહે છે, કરણ કલ્પાંત કરતી અંજના પતિને સાદ હે છે :

‘હે નાથ, તમે ક્યારે આવશો? તમને મેં જતાં જ કલ્યું હતું. મારું હેણું તમને ન જવા દેવા માટે જ કહેતું હતું, પરંતુ તમે શીશ્રી પાણ આવવાની શરતે ગયા, હજુ આવ્યા નહિ. મારી આ દુર્દ્દા તમારા સિવાય કોણ નિવારશે.’

કેતુમતી તો કલ્પાંત કરતી, અંજનાને પડતી મૂકીને સીધી પ્રલ્લાઘ પાસે પદ્ધાંચી.

કેતુમતીનો કોધથી રાતોચોળ ચહેરો જોઈ રાજા પ્રલ્લાઘ વિસ્મયથી પૂછ્યું : ‘કેમ શું થયું? આટલો બધો...’

‘કુણને આગ ચંપાઈ ગઈ છે...’ બાજુમાં પડેલા ભદ્રાસન પર બેસતા કેતુમતીએ કહ્યું.

‘ન સમજાયું.’

‘અંજનાએ આજે પોતાનું પોત ગ્રકાશ્યું. આજ દિન સુધી આપણે અંજનાને નિર્દોષ, નિરપરાધી માનતાં હતાં, પરંતુ જાત કશીત નીકળી. તેને ગર્ભ રહ્યો છે.’

‘હું? ખોટું, તદ્દન ખોટું.’ પ્રલ્લાઘ સિંહાસન પરથી ઊભા થઈ ગયા. કેતુમતીની વાતથી માથે વીજળી પડ્યા જેટલો આંચકો લાગ્યો. તેના માન્યામાં આ વાત ન આવી. રાજા મહેન્દ્રની પુરી અને પોતાની પુત્રવધૂ કદી પણ આવું અધમ ફૃષ્ય ન કરે, એમ અનું મન બોલી ઉકળ્યું.

‘હું નજરે જોઈને આવું છું, તે ગર્ભવતી થઈ ગઈ છે, અને કહે છે કે તમારા પુત્રથી જ હું ગર્ભવતી થઈ છું! પણ મારા લાડલાએ તો કુલટાનું મૌં પણ જોયું નથી. મૌં જોવાય એ રાજ ન હતો અને એનાથી એને ગર્ભ રહે? વળી ધૂતારણ કેવી છે! પવનંજયના નામની વીઠી મને દેખાડી.’

રાજા પ્રલ્લાઘ ઊડા વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગયો. બાવીસ બાવીસ વર્ષ સુધી કોઈ દિવસ અંજના માટે ઓઝો અજુગનું સાંભળ્યું નથી કે જોયું નથી, એ અંજના માટે આજે જ્યારે ખુદ કેતુમતીને ફરિયાદ કરતી આવેલી જોઈ પ્રલ્લાઘના વિતમાં ખળભળાટ મચી ગયો.

‘તમે શું વિચાર કરો છો? એવી કુલટા આપણા ઘરમાં ન જોઈએ. એને એના બાપના ધેર તગેડી મૂકો, મૈં તો એને ચાલી જવા કહી દીયું છે...’ કેતુમતીનો આવેશ વધતો જાય છે.

हैवनी विटंबाणा

१८७

‘अम पूरी योक्साई कर्या विना आपडाथी अने काढी न मुकाय. राजा महेन्द्र साथेना मारा संबंधनो विचार करवो जोઈये. कोई पडा छवने अन्याय न थई जाय, तेनी आपणे जवाबदारी समजवी जोઈये.’

प्रह्लादे एक सुजा अने ठरेल राजवी तरीके वाढी उच्चारी.

‘तु निष्ठित रहे, हु घटतु तमाम कँहे छुं.’ केतुमतीने समजवी विदाय करी अने प्रह्लादे प्रतिहारीने हाक मारी. स्वामीनो अवाज आवतां प्रतिहारीये आवीने नमन कर्या.

‘महामंत्री शीलरत्नने बोलावी लावो.’ राज्ये महामंत्रीने बोलावी लाववा आक्षा करी. प्रतिहारी पुनः नमन करी बहार नीकणी गयो.

समाचार मणतां ज महामंत्री राजमहालयमां आवी पहोऱ्या. राजा प्रह्लादे महामंत्रीने आसन आप्युः ‘महाराजा! केम कीर्त अचानक सेवकने याद करवो पउयो?’

‘महामंत्री, एक गंभीर घटना बनी गई छे...’

महामंत्री मौन रह्या.

‘अंजना गर्भवती बनी छे, केतुमती नजरे जोઈने आवी.’ राज्ये वातनी गंभीरता भतावी.

‘पछी आपे शु विचार्यु?’ जरा य चमक्या विना मंत्रीये पूछ्यु.

‘मने तो केहि सूज पडती नथी. अंजनानी पवित्रता विषे हजु मारा मनमां शंडा उठाती नथी. ज्यारे भीछ बाजु अंजना गर्भवती बनी छे, ऐ वात अटली ज साची छे. आपांसे सीं कोई जाणीये छीये के बावीस वर्षधी पवनंजय अंजनानी सामे पडा जोतो नथी. तो पछी आ गर्भ कोनाथी रह्यो?’ राज्ये पोतानी मुळवडा भतावी.

अंजना आ अंगे शो खुलासो करे छे ते आपे जाएयु? मंत्रीये सर्वांगीष माहिती मेणववा बीजो प्रश्न पूछ्यो.

‘केतुमतीनी आगળ तो तेषो कह्यु के जे हिवसे पवनंजये लंडा तरक प्रयाश कर्यु, ऐ ज राते ते अंजना पारो पाछो आवेलो अने एक रात तेनी साथे पसार करी, ऐना नामनी मुद्रिका आपी, ते पाछो गयो अने पोताने गर्भ रह्यो.’

महामंत्री विचारमां पडी गया. बावीस बावीस वर्षना गायामां महामंत्रीये अंजनाना सतीत्व विषे धर्षु सांभर्यु छे. पवनंजये ऐनो त्याग क्यों होवा

૧૮૮

જૈન રામાયણ

જતાં કદી પણ અંજનાના માટે કોઈ અયોગ્ય વાત સાંભળી નથી. પવનંજયની ગેરહાજરીમાં અંજના પોતાના શીલનાં કેવાં ઉચ્ચ જતન કરે છે, તે વાત પણ આખું નશર જાણો છે, એવું એક સ્ત્રી-રત્ન આજે કલંડિત બની રહ્યું છે, એ વિચારે મહામંત્રી ક્ષણાભર સાંભ્ય બની ગયા.

વળી તેમણે વિચાર્યું : ‘શું મનુષ્યના જીવનમાં ભૂલ થઈ જવી સંભવિત નથી? સાગર તર્યીને આવતો મનુષ્ય ડિનારે દૂબી નથી જતો? એમ ભલે બાવીસ વર્ષ સુધી અંજનાએ પોતાના શીલને સાચવ્યું, પરંતુ શું આજે તે ભૂલ ન કરી બેસે? અને પોતાની ભૂલને છુપાવવા માટે જુઠ પણ ન બોલે?’

‘મહારાજા, આ માટે અત્યારે ને અત્યારે કોઈ નિર્ઝિપ કરવા જતાં આપણે કોઈને અન્યાય કરી નાખીશું, માટે મને આજનો દિવસ અને આજની રાત તક આપો. હું આ અંગે જરૂરી તપાસ કરીને આવતી કાલે પ્રભાતે મળીશ.’ મહામંત્રીએ પ્રલાદને રહ્યું.

‘પણ કેતુમતીએ તો અંજનાને નગરમાંથી તાબડતોબ ચાલ્યા જવા માટે કહી દીધું છે?’

‘ક્ષમા કરજો મહારાજા, પરંતુ મહાદેવીએ આવી ઉત્તાવળ ન કરવા જોઈએ.’

‘પણ હવે શું કરવું?’

‘આપ મહાદેવીને આજનો દિવસ રાહ જોવા માટે સમજાવો. કાલે સવારે તો આપણે યોગ્ય નિર્ણય લેવાનો જ છે.’

‘પણ ન સમજે તો?’ રાજા કેતુમતીના જિદી સ્વભાવને ઓળખતો હતો.

‘તાં પ્રજામાં અસંતોષ ફાટી નીકળશે. કારણ કે પ્રજામાં અંજના માટે માન છે. લોકો અંજનાને સતી માને છે અને એકાએક જો એને કાઢી મૂકવામાં આવશે તો પરિસ્થિતિ બગડી જશે.’

‘સાચી વાત છે. કારણ કે પ્રજાને ક્યાં ખબર છે કે પવનંજયની ગેરહાજરીમાં અંજના ગર્ભવતી થઈ છે?’ રાજાને મહામંત્રીની વાત ઠીક લાગી.

‘કોઈ પણ રીતે કેતુમતીને સમજાવી, કાલ સુધી રાહ જોવા મનાવવાનું નક્કી કરી, મહામંત્રી મહારાજાની અનુઝ્ઞા લઈ, પોતાના નિવાસસ્થાને આવ્યા.

પોતાના ગુપ્ત મંત્રશાલયમાં જઈને તરત જ પોતાના વિશાસપાત્ર ગુપ્તચર જ્યનાદને બોલાવ્યો. જ્યનાદ મહામંત્રીનો વફાદાર, ચતુર અને બાહ્યોશ ગુપ્તચર હતો. અનેક વિકટ પ્રસંગોમાં એણો પોતાની ચતુરાઈ અને બાહ્યોશી દર્શાવી, મહામંત્રીનું ચિન આવશ્ય લીધું હતું.

देवनी विटंभाषा

१८८

जयनाद आवीर्णे, प्रश्नाम करीने, महामंत्रीनी निकट बेसी गयो. महामंत्रीने तेने आज्ञा प्रसंगनी माहिती आपी अने ए अंजेनी अगत्यनी माहिती मेणवी लाववा आज्ञा फरमावी. जयनाद आज्ञाने मस्तके चढावी अने त्यांथी चाल्यो गयो.

बपोरना चार वाऱ्या, छतां जयनाद पाछो न आव्यो. पांच, ४, सात वाऱ्या छतां जयनाद न देखायो. महामंत्री चिंतातुर थई गया. कारङ्गा के जयनादनी माहिती पर तो ऐमने विचारवानुं ढतुं अने निर्झय लઈने काळे सवारे महाराजने मणवानुं ढतुं.

रात्रिनो ग्रारंभ थयो. लगभग दस वाऱ्या अने महामंत्रीना गुप्त मंत्रालयना द्वारे टकोरा पड्या. महामंत्री झडपथी द्वार पासे गया अने द्वार खोल्यु. जयनाद अंदर प्रवेश कर्यो. द्वार बंध करीने बसे योग्य स्थाने बेठा.

‘कम, बधी माहिती एकत्र थई?’

‘हा छ, संपूर्ण माहिती मेणवीने ज आव्यो ढुं. अहीथी हुं सीधो ज अंजनादेवीना महेले गयो. महेलनो दासीजडा घडो ज चिंतातुर ढतो. कोईनी आंखमां तो आसुं पङ्ग देखातां ढतां. ऐमना परस्परना वार्तालाप परथी लाऱ्यु के तेओ अंजना प्रत्ये पूर्ण सहानुभूतिभर्या छे. महादेवीने अंजनादेवीने काढी मूळवा माटे जे आज्ञा करी तेनाथी तेमनामां त्वारे कचवाट छे.’

‘तेमना वार्तालापनी कोई मुख्य वातो...?’

‘ऐक दासी बोली : ‘हुं तो बावीस वरसथी आ महेलमां ढुं कोई पङ्ग पुरुषने मैं आ महेलना पगश्चिये यठतो ज्ञोयो नथी.’ त्यां बीच दासी बोली—‘अने ज्ञो अंजनादेवीने एवुं बूळे काम करवुं होय तो आटलां वर्ष पछी शा माटे? आवी वासनाओ भनमां होय तो तेना येनचाणा देखाया वगर रहे?’ त्रीच दासी बोली. ‘अने पुरुषनुं मन क्यारे फरी ज्ञाय ते कहेवाय छे? युद्धयात्रामे गया, वच्ये निभित मल्युं होय, मन फरी ज्ञाय अने रातोरात आवीने पाछा चाल्या गया होय.’

योथी दासी बोली : ‘अे वामते वसंततिलका स्वाभिनीनी ज्ञोडे ज ढती. ऐषो पवनंज्य अने प्रहसित बंनेने ज्ञोया छे, ऐम ए छाती ठोडीने कहे छे.’

जयनाद दासीओ वच्ये थयेला वार्तालापनी थोडीक इपरेखा आपी पढी उत्थु के हुं पाठ्यना भागमां गयो. त्यां महेलना पीढ चोकीदारो भेगा थयेला ढता. ऐमां एक के जे पहेलां खुद महाराजना महेलनो चोकीदार ढतो अने

૧૫૦

જેન રામાયણ

જ્યારથી અંજનાદેવી આવ્યાં ત્યારથી અંજનાદેવીના મહેલની ચોકી કરે છે, તેણે પોતાનો અભિપ્રાય પોતાના સાથીદારોને કહ્યો : ભાઈઓ, અંજનાદેવી પર ખરેખર આ ખોટું આળ ચુબાવવામાં આવ્યું છે. આટલાં વરસ થયા મેં કોઈ દિવસ એ સતીને કોઈ પુરુષની સાથે હસ્તી અને બોવતી કે બેસતી જોઈ નથી. મેં તેને શાખાગાર સજતી જોઈ નથી, ગાતી સાંભળી નથી. અને માથે મહારાણીએ જે આરોપ મૂક્યો છે... આપણાને તો ખૂબ દુઃખ થાય છે, પરંતુ સત્તા આગળ શાયાપણા...’ એમ કહી એ વયોવૃદ્ધ અને પીડ ચોકીદારે વસ્ત્રથી પોતાની આંખો લૂધી...’

‘પછી હું સીધો જ સાતમે માળે પહોંચી ગયો.’

‘તને કોઈએ રોક્યો નહિ? મહામંત્રીએ વચ્ચે જ પ્રછ્યાયું.

‘ના, કારણ કે મહેલની પ્રત્યેક વ્યક્તિ ભારે શોકમાં ગરકાવ થઈ ગયેલી હોવાથી અને બીજી બાજુ અંજનાદેવી કાંબે જવાનાં છે, એ વિચારથી કોઈનું મારા તરફ લક્ષ ખેંચાયું નહિ. હું ઉપર ગયો. ત્યાં તો ભારે કલણ અને હંદ્યદ્રાવક દૃશ્ય હોવા મળ્યું.’

‘દેવી અંજનાની આંખોમાંથી આંસુ સુકાતાં નથી. રડીરડીને તેમની આંખો સૂક્ષ્મ ગઈ છે. તેમની સખી વસંતતિલકા જ એકલી એમની પાસે બેસીને લારે હેંયે આશાસન આપે છે. તેના શબ્દો ઘણા જ મહાત્વના લાગ્યા : કારણ કે જે વ્યક્તિ શંકાસ્પદ લાગતી હોય, તેની ખાસ નિકટની વ્યક્તિ તે જ વ્યક્તિ પાસે ખાનગીમાં જે કહેતી હોય, બોવતી હોય, તેના ઉપર ઘણો મદાર બાંધી શકાય.’

જ્યાનાદે શુપ્ત તપાસની રીત બતાવી.

વસંતતિલકાના સ્વરમાં દઈ હતું અને સાથે રોપ પણ હતો. એણે અંજનાને કહ્યું : ‘ખરેખર આ જગત વિકારને પાત્ર છે. કેતુમતી એટલું પણ સમજી શકતી નથી કે તેંબાવીસ બાવીસ વર્ષ સુધી કેવું છુબન છુબ્યું છે. તારા સ્થાને જો એ હોત તો બતાવત કે કેવી રીતે ભરાજોબનમાં પતિના વિરદ્ધમાં બાવીસ બાવીસ વર્ષ પસાર થાય છે. અને, ભલે આજે એણે તારા પર કલંક ઓડાડયું, પરંતુ જ્યારે પવનંજય આવશે અને જાણશે કે ‘અંજનાને કલંકિત કરી કાઢી મૂકી છે’ ત્યારે એ શું કરશે એણી ખબર તો ત્યારે જ પડશે. ખરેખર જો એ રાત્રે આવીને ગયા ત્યારે જો પિતાજીને, મહામંત્રીને કે માતાજી... કોઈને મળીને ગયા હોત તો આ પરિસ્થિતિ ન સર્જાત, પણ ખેર, અંતે સત્યનો જ વિજય થવાનો છે.

दैवनी विटंबणा

૧૫૧

‘એમ લાગતું હતું કે દુઃખના દિવસો હવે વીતી ગયા, પરંતુ હજુ દુભોગ્ય કસોટી કરી રહ્યું છે.’ વસંતતિલકાની આંખોમાં આંસુ ઊભરાઈ આવ્યાં. પણ તેને અંજના ન જુઓ એવી રીતે લુધી નાખ્યાં...’

મહામંત્રીએ જ્યનાદની વાત ખૂબ એકાશતાથી સાંભળી. જ્યનાદને જવાની રજા આપી; અને પોતે ગંભીર વિચારમાં પડી ગયા.

‘અંજના નિર્દ્દેશ છે. પવનંજયથી જ ગર્ભ રહ્યો છે, એ વાત સારી છે. પણ હવે આ વાત કેતુમતીને કેવી રીતે સમજાવવી, એ મોટો ગ્રશે છે.’ મહામંત્રીએ ધર્ષું ધર્ષું વિચાર્યું. મધરાત થઈ ગઈ, પરંતુ ઉંઘ આવતી નથી. અંજનાની નિઃસહાય સ્થિતિનો વિચાર કરતાં મહામંત્રી ધૂઢ ઉઠ્યા. પોતે જો કેતુમતીને ન સમજાવી શકે તો શું થાય?

શ્રી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરતો કરતો મહામંત્રી નિદ્રાધીન થયા. એકાદ પ્રલર રહ્યા, ન રહ્યા ત્યાં તો પ્રભાત થયું. ગ્રાભાતિક કાર્યાધી પરવારી મહામંત્રી રાજમહાલયે જવા નીકળ્યા.

રાજા પ્રલ્લાદ અને રાણી કેતુમતી મહામંત્રીની રાહ જોઈને જ બેઠાં હતાં. રાજાને નમન કરી, મહામંત્રીએ પોતાનું આસન લીધું.

માન પથરાયું.

ત્યાં કેતુમતીએ વાતનો પ્રારંભ કર્યો.

‘મહામંત્રીજી, આજે ને આજે અંજનાને આ નગરમાંથી કાઢી મૂકવી જોઈએ.’ રોષ અને આવેશથી કેતુમતી ધમધમતી હતી.

‘જો અંજના દોપિત હોય તો એ વિચાર બરાબર છે.’ વયોવૃદ્ધ મહામંત્રીએ જવાબ વાય્યો.

‘તો શું તમને નિર્દ્દેશ લાગે છે?’

‘મેં ડીણાવટથી તપાસ કરી છે. મને અંજના દોપિત નથી લાગતી.’

‘દોપિત જ છે. તપાસ વળી શું કરવાની? દીવાં જેવું સ્પષ્ટ છે કે મારો પુત્ર બાળીસ વરસથી એના સામે જોતો પણ નથી, તો એની સાથે સંગમ તો થાય જ કેવી રીતે?’

‘શું બાળીસ વર્ષે પણ અંજના પ્રત્યે સદ્ગ્રાવ ન જાગી શકે?’

‘જાગતો દરે. પણ મારે મારા કુણને કલંક નથી લચાડવું. દુનિયા શું જાણો છે? દુનિયા જાણો કે પવનંજય અંજનાને બોલાવતો પણ નથી; અને પવનંજય

૧૯૨

જેણ રામાયણ

લંકા ગયા પછી અંજના ગર્વવતી થઈ છે, ત્યારે અમારી તો છજ્જતના કંકરા થાય કે બીજું કાંઈ?

‘લોડોને આપણો સાચી વાતથી વાકેફ કરી શકીએ, પછી છજ્જતનો પ્રશ્ન નથી રહેતો.’

‘મહામંત્રીજી, તમે એનો બચાવ ન કરો. મને પહેલાં પણ લાગતું હતું કે પવનંજય અંજના પ્રત્યે આવો તીવ્ર અણાગમો, કોઈ ગંભીર કારણ વિના ધરાવે નહિ. તેણે ભલે અંજનાનાં દુરાચરણો આપણાને કદ્યાં નથી, પરંતુ તેણે ગુપ્તપણો એની ચાલચલગત જાહોલી હોવી જ જોઈએ; અને તેથી જ એના પ્રત્યે ભારે રોષ ધારણ કરી રહ્યો છે. છેલ્લે છેલ્લે જ્યારે લંકા જવા નીકળ્યો ત્યારે પણ એની અવગણના કરીને ગયો છે અને એ પાછો આવીને, રાત રહીને ચાલ્યો જાય? બિલકુલ આ અશક્ય વાત છે.’

કેતુમતી દ્વારાપૂર્વક પોતાની વાતને વળગી રહી.

એટલે શું એને ગર્મિશી અવસ્થામાં અહીંથી કાઢી મૂકવી, તેમાં આપની બેછજજતી નહિ થાય? પવનંજય ન જ આવ્યો હોય તેવું આપણો ચંકડસ ન કહી શકીએ. મનુષ્યનું માં કયા સમયે બદલાય, તે કહેવા માટે આપણો શક્તિમાન નથી. મેં જે તપાસ કરી છે તેના પરથી તો મને દઢ નિશ્ચય થયો છે કે પવનંજય પાછો આવીને, રાત રહીને ચાલ્યો ગયો છે. હવે જ્યારે તે પાછો આવશે ત્યારે આપણાને એ વાતનો નિર્ણય થઈ શકે.’

અત્યાર સુધી પ્રદ્લાદ મૌન રહ્યા હતા. રાહીની અને મહામંત્રીની વાતો તેમણે સાંભળી, વિચારી અને બોલ્યા :

‘અંજના દોષિત છે કે નિર્ણય છે તેનો નિર્ણય આજે કરવામાં આપણો બહુ વહેલા છીએ. પવનંજયના આગમન પછી જ આપણો જે તે નિર્ણય કરી શકીએ. પરંતુ હાલના તબક્કે કેતુમતીના ચિત્તનું સમાધાન થાય અને અંજનાને કોઈ મોટો અન્યાય ન થાય તે માટે મને એક ઉપાય સૂઝે છે.’

‘શું?’ કેતુમતી બોલી ઉઠી.

‘આપણો અંજનાને એના પિયર મોકલી દેવી. ત્યાં એ સુખપૂર્વક દિવસો પસાર કરી શકશે અને તે અરસામાં પવનંજય પણ પાછો આવી જશે...’

કેતુમતી સંમત થઈ; જ્યારે મહામંત્રી મૌન રહ્યા. તરત જ સંનાપત્રિને બોલાવી, રથમાં અંજનાને વસ્ત્રતિલકાની સાથે બંસારી, મહેનગર મૂડી આવવાની રાજાએ આશા કરી.

૨૫. ૨૨. આવો છે સંસાર

પોતાના ધબકતા હૃદય સાથે જીવનની આશાઓ અને આકંક્ષાઓ નિરાશાના કણા પાદવમાં સમેટી લઈને મહાસતીએ રથમાં પગ ભૂક્યા. બે આંસુ સાર્યા. થોડીક આહ નીકળી અને એ લખ્ય જીવનપ્રભાતાનું સોનેરી આકાશ છિમ-ભિત થઈ ગયું.

સંસાર માટે જાડો માનવજીવન એક ખેલ છે. સંસાર મનુષ્યના જીવનને જાડો કે એક મનોરેઝન માટેનું રમકું સમજે છે. એ રીતે એ મનુષ્યના જીવન સાથે તે ખેલ રમે છે! કેતુમતીએ અંજનનાના જીવન સાથે કૂર ખેલ ખેલવા માંડયો.

સેનાપતિએ રથને ગતિ આપી. વસંતતિલકાને આજે પોતાની સ્વામિનીનું સર્વસ્વ લૂંટાઈ જતું લાગ્યું. તેણે દાયથી પોતાના મુખને ઢાંકી દીધું. આંસુ સારતી સખી સ્વામિનીનાં ચરણો આગળ ટળી પડી.

પતિનું મિલન થયે પૂરા નવ મહિના ય નહોતા થયા ત્યાં તો અંજનાની સમસ્ત આશાઓ પર, સઘણાય ઉમંગ અને ઉત્સાહ પર જાડો હિમ પડી ગયું. શું શું ઉમંગો હશે? કેવાં અરમાન હશે? જ્યારે સમય આવ્યો, એ ઉમંગો અને અરમાનાં પૂરાં થવાની જ્યારે આશા પ્રગટ થઈ ત્યારે જ પતિના ધરને ઢોડી જવાનું બન્યું.

જ્ઞાની પુરુષો કહે છે કે આ સંસાર છે. માનવજીવન પાણીના પરપોટા જેવું વિનશ્યર છે. તેઓ આગળ વધીને એમ પણ કહે છે કે સંસારમાં શું સંયોગ અને શું વિયોગ! સમુદ્રનાં મોઝાં ઊંચે ઊછળાં. એ મોઝાંનાં માછલાં આકાશમાં એકબીજાને મળે અને પલવારમાં વિઘૂટાં પડી જાય તેવું આ જીવન છે. પણ આ વાત ઓછી કોઈ રાગસંતાત હૃદયને શાન્તિ આપી શકે છે? એ ભાવનાઓ ચિરકાળથી રાગ-અનિભામાં પ્રજ્વલતા હૃદયને તત્કાળ સાંત્વન આપી શકે ખરી? એ તો કંઈક સ્થિર બનીને, કોઈ મહાપ્રભાવિક યોગીપરૂપના શરણો જાય, શરણ મળી જાય, તો જ હૃદયને શાંતિ મળે અને જંપ વળે.

અંજનાનું સર્વસ્વ લૂંટાઈ ગયું હતું, છતાંય પેદી સત્બ્ધ રાત્રિએ પતિની પ્રિય મિલનવેળાએ આપેલું વચ્ચા એ ભૂલી ન હતી. એનું અંતઃકરણ સાક્ષી પૂરતું હતું કે પવનંજય જરૂર એક દિવસ મળશે, અને કરમાઈ ગયેલા હૃદયપુષ્પ પર પ્રેમવારિનું સિંચન કરશે.

૧૬૪

जैन रामायण

ભલે, બાવીસ વર્ષ સુધી સતત રહેલા નિરાશાના ઘોર અંધારા વચ્ચે એ વીજળી ચમકી ગઈ હતી અને એટલા જ વેગથી એ વિલીન પણ થઈ ગઈ હતી, પરંતુ એ ચમકમાં અંજનાએ ભાવિનાં સુખદ અંધારા જોયાં હતાં.

રથ ગામો અને ઝંગલો વટાવતો વેગથી દોડવે જતો હતો. રથનો સારથિ અને સેનાપતિ દુઃખ મૌન ધારણા કરી રહ્યા હતા. અંજના અને વસંતતિલકા શ્રી પંચપરમેષ્ઠી ભગવંતના સ્મરણમાં લીન બન્યાં હતાં. ઝંગલી પશુઓ અને આકાશનાં પંખીઓના અવાજ ક્ષિવાય કાંઈ સંભળાતું ન હતું. વચ્ચે વચ્ચે અશો ડેપારવ કરતા હતા અને ક્યારેક સારથિનો વેદનાભરપૂર નિઃશાસ સંભળાઈ જતો હતો.

સૂર્ય અસ્તાચલ પર પહોંચ્યો અને રથ મહેન્દ્રપુરના સીમાડે આવીને ઊભો રહ્યો. સેનાપતિ રથના નીચે ઊતરી ગયો. મસ્તક નમાવી, ધૂજતા હાથે તેણે અંજનાને પ્રણામ કર્યા. આંખો ઊનાં આંસુથી ઊભરાઈ ગઈ, નિઃશાસની ભડીમાં શેડાઈને બે આંસુ ભૂમિ પર પડી ગયાં...

અંજના વસંતતિલકાના ખમે હાથ ટેકવીને રથ પરથી નીચે ઊતરી.

‘માતા... અમારો અપરાધ કર્મા...’ સેનાપતિના ગળે દૂધો ભરાયો.

‘તમારો અપરાધ નથી સેનાપતિ, મારા દુષ્ટ પ્રારબ્ધનો જ અપરાધ છે.’

બે ઘડી મૌન પથરાયું. સેનાપતિએ રથ વાય્યો. સીમાડામાં આ બે નિરાધાર સ્ત્રીઓને મૂકીને ચાલ્યા જવા માટે, કઠોરતાના પાપાણને હૃદય પર મૂકી, સેનાપતિ રથ પર આરૂઢ બન્યો.

સૂરજ દૂભી ગયો. એનાથી અંજના જેવી મહાસતીનું દુઃખ જોઈ ન શકાયું. સજજન પુરુષો પર જ્યારે સિતમ પર સિતમ ગુજરે છે ત્યારે સજજનો તે જોઈ શકવા સર્મર્થ નથી હોતા.

‘રાત આપણો અહીં જ રોકાઈએ, સવારે નગરમાં જઈશું.’ અંજનાએ વસંતતિલકાને કહ્યું.

‘ડરવાનું કોઈ કારણ નથી. શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર આપાડી પાસે છે. પછી ડરવાનું શા માટે?’ અંજનાનું નિર્ભીક હૃદય જોઈ વસંતતિલકા નિશ્ચયત બની.

થોડીક વાર થઈ ત્યાં અંજનાને એક વાત યાદ આવી.

‘વસંતા! ચાલ ઊભી થા તો.’

આવો છે સંસાર

૧૮૫

‘ક્યાં જવું છે?’

‘અહીં બાજુમાં જ ભગવાન ઋષભદેવનું દેરાસર છે. મેં જોયેલું છે, ચાલ દર્શન કરી આવીએ.’

રાત અંધારી હતી, પરંતુ આ પ્રદેશ અંજનાથી પરિચિત હતો. બંને સખીઓ એક-બીજાનો હાથ પકડીને ધીમે ધીમે ચાલવા લાગી. થોડુંક ચાલ્યા ત્યાં સામે જ જાંખું જાંખું દેરાસર દેખાવા લાગ્યું. અંજનાનું હૃદય આનંદિત બન્યું. બંનેએ દેરાસરની પાસે પહોંચી નમો જિણાણં કહી દેરાસરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા જિનેશ્વરની કર્ણાદરસભારી પ્રતિમા જોઈ, મનમયૂર નાચી ઉઠ્યો. દીપકોનો પ્રકાશ કેર્દિક જાંખો પડ્યો હતો, પરંતુ આંખા પ્રકાશમાં ય પ્રતિમાનું દર્શન હિલ ડોલાવી હે, તેવું થયું હતું.

પરમાત્માની સમક્ષ બંને સખીઓ બેસી ગઈ. પરમાત્માની મનોરમ મુખમુદ્રા પર દર્શિ સ્થિર કરી, સત્વનાનો પ્રારંભ કર્યો.

સહુનું કરો કલ્યાણ, દૃપાનિધિ...!

નિરખો તન-મનમાં દુઃખ મારાં

દૂર કરો ભગવાન... દૃપાનિધિ!

નાલિનિંદન! તમને વંદન,

અંતરમાં ધરુ ધ્યાન... દૃપાનિધિ!

સહુનું કરો કલ્યાણ... દૃપાનિધિ...!

મધુર અને દર્ઢભર્યા અવાજે વાતાવરણમાં ફેરફાર કરી નાંખ્યો. દીપકની જ્યોત વધુ ચેમડી અને પરમાત્માની આંખો હરી ઊઠી. વસંતતિલકાએ સત્વનાને ઉપાડી લીધી.

પાપોમાં લયલીન બની હું

પામી ના કેદ જાન... દૃપાનિધિ...

દુઃખિયારી હું ભવભવ ભટકું

લાવો આતમભાન... દૃપાનિધિ... બંનેના સૂર ભેગા મળ્યા :

સહુનું કરો કલ્યાણ... દૃપાનિધિ!

સહુનું કરો કલ્યાણ... દૃપાનિધિ!

અંજનાની આંખોમાં આંચું ઊભરાયાં. તેણે સત્વના આગળ ચલાવી :

તુમ ભક્તિના પુષ્ય પ્રભાવે
 પ્રગટો કેવળજ્ઞાન... કૃપાનિધિ
 દર્શન આપો... દુઃખો કાપો...
 શરણે હું ભગવાન... કૃપાનિધિ...
 સહુનું કરો કલ્યાણ... કૃપાનિધિ...

સ્તવના પૂર્ણ કરી... અંબો નંધ કરી, પરમાત્માની અચિત્ય કૃપાની વર્ણિમાં
 સ્નાન કરી, બંને સખીઓ પાછલા પગે મંદિરની બહાર નીકળી ગઈ. મંદિરની
 આસપાસ નજ્ર કરતાં એક પણ્ડુકુટિર દેખાઈ. બંને પણ્ડુકુટિરની પાસે ગઈ.
 અંદર કોઈ હતું નહિ. તેમજ કોઈ રહેતું હોય તેમ પણ ન લાગ્યું. બંનેએ
 પણ્ડુકુટિરમાં જ રાત વિતાવવાનું વિચાર્ય. વસંતતિલકા આજુબાજુ તપાસ કરીને
 વૃક્ષનાં પાણનો એક ટોપલો ભરી લાવી, એની પથારી કરી, અંજનાને તેમાં
 સુવાડી, પોતે બાજુમાં સૂઈ ગઈ.

અંજનાને નિદ્રા આવતી નથી. ક્યાંથી આવે? પોતાની આશાઓ અને
 કામનાઓને નિષ્ઠુર સંસાર દ્વારા કચડાતો જોઈને એ રડી રહી હતી. એનું
 સંભવ કોમળ હદ્ય ફાટીને ટુકડે-ટુકડા થઈ જતું હતું. હદ્યના ટુકડાઓને
 પરમાત્મા ઝપભદેવનાં સ્મરણ દ્વારા સાંધવા તે પ્રયત્ન કરતી હતી... પરેતુ
 હાય, દુર્ભાગ્ય અને ફુર કાળનો સામનો કરવા તે નિષ્ણળ નીવડી.

સવારે પોતે પિતાના દ્વારે જશે, ત્યારે લજાથી પોતાની સ્થિતિ કેવી બની
 જશે? માતા, ભાઈ બધાં પોતાને સહાનુભૂતિથી આવકારશે? એના ચિનમાં
 સંશય પેદા થયો, અને તે અકળાઈ જાઈ. પુનઃ ભગવંતના નામસ્મરણમાં
 ચિનને પરોવી દેવા તેણે પ્રયત્ન કર્યો.

છેલ્લા મહારમાં તેણે કેરક નિદ્રા આવી. પ્રભાતે તે જાગી અને તેણે વસંતતિલકાને
 જગાડી, બંને ધીમે પગલે પણ્ડુકુટિરમાંથી બહાર આવ્યાં. ભગવંત ઝપભદેવનાં
 દર્શન કરી, નગરના દરવાજે આવી ઊભાં રહ્યાં. મહેન્દ્રપુરીને જોતાં અંજનાનું
 ચિન પોતાના શેશવકાળ તરફ વણ્યું. ભૂતકાળનો એ સ્મૃતિલોક તેના હદ્યમાં
 કોઈ અનેરા ભાવો જગાવી ગયો, પરેતુ આજે એ સ્મૃતિલોકમાં દીર્ઘકાળ
 વિચારી શકાય એમ જ ક્યાં હતું!

રાજમહાલયના દ્વારે પ્રતિહારી ચોકી કરી રહ્યો હતો. અચાનક અંજનાને
 માત્ર એક સખીની સાથે ઉઘાડા પગે અને ખાલી લાથે આવીને ઊભેલી જોઈ,
 પ્રતિહારીનું ચિન શંકાશીલ બની ગયું.

આવો છે સંસાર

૧૫૭

‘બહેન-બા, કેમ અચાનક? એકલાં?’

અંજનાની દૃષ્ટિ તો ભૂમિ પર ચૌંટી ગઈ. તે કોઈ જ જવાબ આપી શકે અમે ન હતી. પ્રતિહારીના પ્રશ્નાનો ઉત્તર વસંતતિલકાએ આપ્યો. અથવી હતી સુધીની વાત સંભળાવી. પ્રતિહારી બંનેને દ્વાર આગળ જ પોતાના મહુવીમાં બેસાડી, રાજા મહેન્દ્રની પાસે ગયો.

રાજાને પ્રશ્નાપ કરી, પ્રતિહારીએ અંજનાના આગમનની વાત કહી. જે પ્રમાણે વસંતતિલકાએ કહ્યું તે જ પ્રમાણે પ્રતિહારીએ રાજાને વાત કહી. રાજા વાત સાંભળીને સલબ્ધ બની ગયો, તેનું ચિત્ર ઉદ્ઘિર બની ગયું. તેના મનમાં અનેક અશુભ વિચારો ઉભરાવા લાગ્યા.

‘ખરેખર, સ્ત્રીઓનું ચ્યાન્ટ્રિન ન સમજું શકાય તેવું ગહન હોય છે. આ મારી પુનીએ મારા કુળને કલંકિત કર્યું. અમે પણ જાણીએ છીએ કે બાવીસ બાવીસ વર્ષાંથી પવનંજયે અંજનાનું મોં પણ જોયું નથી. પવનંજયની ગેરહાજરીમાં આ કુલટાએ કુટિલ કામ કર્યું.’

મહેન્દ્રની આંખોમાં કુણકલંકનો ભય તરવરવા લાગ્યો. મુખ પર ચિત્તાની રેખાઓ ઊપસી આવી. બાજુમાં જ બેઠેલો યુવરાજ પ્રસન્નકીર્તિ પિતાની મૂંજવણાને સમજું ગયો. પ્રતિહારીએ આવીને વાત કરી, તે બધી જ યુવરાજે સાંભળી હતી, તે બોલી ઊહયો :

‘પિતાજી, એ કુલટાને હમણાં ને હમણાં કાઢી મુક્રો.’

‘પણ...’

‘શું આંગળીએ સર્પ ડસ્યો હોય તો આંગળીને છેદી નાખવી પડતી નથી? પછી ભલેને એ આપણી પોતાની જ આંગળી કેમ ન હોય?’

પ્રસન્નકીર્તિ ન્યાયનિષ્ઠ કહેવાતો હતો. વિચક્ષણ અને બુદ્ધિશાળી હતો, પરંતુ અંજનાની બાબતમાં જે એણે તોડ કાઢ્યો, તે મહામંત્રીને જરાય ન રૂચ્યો. મહામંત્રીએ મહેન્દ્રને હાથ જોડીને કહ્યું :

‘મહારાજા! કન્યાને જ્યારે સાસરામાં દુઃખ પડે ત્યારે તેના માટે શરણભૂત પિતા જ હોય છે.’

‘મહામંત્રી, શરણ કોને અપાય? આવી માપિણીને?’ પ્રસન્નકીર્તિ સહેજ ઉગ્ર બન્યો.

‘યુવરાજ! તમે શાથી માની લીધું કે એ માપિણી જ છે? શું અંજના નિર્દોષ ન હોઈ શકે? શું નથી સાંભળ્યું કે અંજનાની સાસુ કેતુમતીનો સ્વભાવ ફૂર છે?’

૧૮૮

જૈન રામાયણ

એહો ખોટી રીતે અંજનાને કલંકિત કરી હોય, તેમ ન બની શકે? માટે મારી તો નમ્ર વિનંતી છે કે હૃપા કરીને અહીં હૃપી રીતે રાખીને તેનું પાલન કરવું જોઈએ. કારણ કે એ આપની કન્યા છે.'

યુવરાજ મૌન થઈ ગયો. પરંતુ રાજા મહેન્દ્રના વિચને શાન્તિ ન વળી.

'મહામંત્રી! સાસુઓ તો બધે આવી જ હોય છે, પરંતુ પુત્રવધુઓનું આવું ચચ્ચિત્ર કયાંય સાંભળ્યું નથી. વળી આ ગર્ભ પવનંજયનો ન જ હોઈ શકે કારણ કે આપણો સાંભળ્યું છે, કે બાવીસ વર્ષથી એકધારો પવનંજયને અંજના પર દેખ છે. માટે કેતુમતીએ જ શિક્ષા કરી છે તે યોગ્ય જ કરી છે.'

મહેન્દ્રના હૃદયમાં સદાચારનું મૂલ્ય કેટલું બધું ઊંચું અંકાયેલું હશે? સદાચારનું પક્ષપાતી હૃદય પોતાની પુત્રી પ્રત્યે પણ મયક આપતું નથી. અલબન, અંજના દોષિત નથી, છતાં એના પર જે આરોપ આવી પડ્યો છે, એ સાંભળીને મહેન્દ્ર ધૂજી ઉડે છે અને પુત્રીને પણ નહિ સંવરચાનો નિર્ણય કરે છે.

પરંતુ મહેન્દ્રનું આ એકાંગીપણું છે. સદાચારનો તીવ્ર પક્ષપાત જરૂરી છે, પરંતુ તે પોતાના માટે જ હોવો જોઈએ.

બીજાના પ્રત્યે એવો સદાચારનો તીવ્ર પક્ષપાત ન હોવો જોઈએ, કે જેનાથી સામી વ્યક્તિને અન્યાય થઈ જાય, સામી વ્યક્તિનું જીવન દોડમાં મુકાઈ જાય. સંપર્શી તપાસ કર્યા વગર, કોઈના કહેવા પરથી કે પોતાના મનમાન્યાં અનુમાનો કરીને બીજાના આત્માની હવકાઈ કરવી ન્યાયસર નથી. એવી રીતે કોઈના કહેવા પરથી, ઊડતી વાતો સાંભળીને, મનમાન્યાં અનુમાનો કરીને બીજાના આત્માને જ બદનામ કરે છે, તે જીવો એવાં કઠોર પાપકર્માં બાંધે છે કે જેના વિપાકો ભવાંતરમાં આંખમાંથી લોહીનાં આંસુ પડાવે તેવા આવે છે.

જો કે અહીં અંજનાનું જ દુષ્પ્ર પ્રારબ્ધ મહેન્દ્રને સાચી સૂજ પ્રાપ્ત થવા દેતું નથી; પરંતુ એટલા માત્રથી મહેન્દ્રનો નિર્ણય નિર્દોષ ઠરતો નથી. કર્માની સજ્જમાંથી મુક્ત થઈ શકતો નથી.

'મહારાજા! અંજનાના લોહીમાં આપના સુસંસ્કારો રેડાયેલા છે. વર્ષો સુધી એણે આપના ઘરમાં રહીને શીલ અને સદાચારની ઉચ્ચ કેળવણી લીધેલી છે. આપણે વર્ષો સુધી આપણી આંખ સામે એને જોઈ છે. એક નાનકડો એ કાળો ડાખ એનામાં જોવા નથી મળ્યો. અંજના પવિત્ર છે. સુશીલ છે.' મહામંત્રીએ ગંભીર બનીને ઊચા અવાજે પોતાને લાગતી સાચી વાત રજૂ કરી. પરંતુ રાજા મહેન્દ્ર પર એ વાતની જરાય અસર ન થઈ. તે પોતાના વિચારોમાં દૃઢ રહ્યો. તરત જ દ્વારપાલને બોલાવીને આશા કરી :

આવો છે સંસાર

૧૯૯

‘મારે અનું મુખ પણ જોવું નથી, એ પાપમુખીનાં હમણાં ને હમણાં અહીંથી કાઢી મુક અને સેનાપતિને અહીં બોલાવ.’

‘પણ મહારાજા જરા...’

‘જરા ય નહિ મહામંત્રી, હવે તમે ઓનો ખોટો બચાવ ન કરો. હું તમારી વાત માનવા જરા ય તૈયાર નથી...’ મહેન્દ્રનો ચહેરો રોપથી લાલચોં બની ગયો.

દ્વારપાળનું હથ્ય પબકી ઉઠયું. ભૂખી અને તરસી અંજનાને કાઢી મૂકવાનું પાપકાર્ય કરવા જતાં, તેનાં અંગેઅંગ ધૂઢું ઉઠયાં. છતાં રાજની આશા એટલે આશા! અંજના ક્યાં જશે? એ કોના શરણો જશે? એકલીઅટૂટી કેવી દુઃખી દુઃખી બની જશે? દ્વારપાલની આંખમાં આંસુ ઉભરાયાં. તે ધીમે પગલે દરવાજા આગળ આવ્યો. વસંતતિલકા ક્યારની ય રાષ્ટ જોઈ રહી હતી. દ્વારપાલને ધીમે પગલે અને આંખો લુછતો આવતો જોઈ તેને ફાળ પડી. ત્યાં તો દ્વારપાલ આવીને ઊભો રહ્યો. બે લાથ જોડી અંજનાને તેણે પ્રાણામ કર્યા. તે મૌન ઊભો રહ્યો.

‘કેમ, મહારાજાએ શું કહ્યું?’ વસંતતિલકાએ પૂછ્યું.

દ્વારપાલ શો જવાબ આપે? તે મૌન રહ્યો.

‘મૌન કેમ રહે છે? જરા ય ચિંતા રાખ્યા વિના જે વાત હોય તે કહી દે.’ અંજનાએ કહ્યું.

‘મહારાજાએ આશા કરી છે કે આપે અહીંથી સત્તવરે...’

‘ચાલ્યા જવું, એમને?’ અંજનાએ દ્વારપાલને નચક્કતો જોઈ વાક્ય પૂર્ઝ કર્યું.

‘હા... દેવી...’ દ્વારપાલ ઇસકું ખાઈને રડી પડ્યો. બે લાથથી તેણે પોતાનું મોં છુપાવી દીધું.

અંજનાએ વસંતતિલકાનો લાથ પકડી લીધો અને ચાલવા માંડયું.

સૂર્ય શરમાઈ ગયો. વાદળની ઓથે છુપાઈ ગયો. આકાશ ધૂધળનું થઈ ગયું.

કેવો એ કમભાગી દિવસ! કયો સહદ્યી નગરજન એ દિવસે નહિ રડ્યો હોય? કયા ભાવુક આમાને એ દિવસે દુષ્ટ મારબ્ધ પર ફિટકાર નહિ છૂટ્યો હોય? કયા સાધુપુરુષે એ દિવસે સંસારની અસારતાનું દર્શન નહિ કર્યું હોય?

લથડતા પગલે અંજનાએ મહેન્દ્રપુરીના રાજમાર્ગો વટાવ્યા અને જંગલની વાટ પકડી. નથી તેણે ખાધું, નથી પીધું. તેનું હથ્ય ભરાઈ આવ્યું. આંખમાંથી આંસુનાં પૂર વહેવા માંડયાં. તે મોટા સ્વરે રડી પડી અને એક શિલા પર બેરી ગઈ.

અરાધ્યનાં પશુઓ ઉભાં રહી ગયાં. આકાશનાં પંખીઓ થબી ગયાં. અંજનાં॥
કરુણા આકંદથી એ પશુપંખીઓ પણ કળી ઉઠ્યાં. વસંતતિલક પણ રડી
રહી હતી. આજે અંજનાને આશાસન આપવા માટે તેની પાસે શબ્દ ન હતા,
હદ્ય ન હતું.

વળી ઉભા થઈને ચાલવા માંડયું. ઉઘાડા પગમાં અડીદાર કટકો ખૂપવા
લાગ્યા. કોમળ ચરણતલમાંથી લોહીની ધારાઓ ધૂટવા લાગી.

મધ્યાહ્ન થયો. ચૂર્ય વાદળમાંથી બહાર આવ્યો. બંને સખીઓ એક મોટા
નગરના રીમાડે જઈ ચડી. એક ઘટાદાર વૃક્ષની છાયામાં જઈને બંનેએ
વિશ્રામ કર્યો.

‘આપણો આ નગરમાં કોઈ ધર્મશાળામાં રોકાઈએ તો?’ વસંતતિલકાંએ
કહ્યું. કારડા કે હજુ બંનેએ કંઈ ખાંધુ-પીંધુ ન હતું. ધર્મશાળામાં રોકાય તો
કંઈક વ્યવસ્થા થઈ શકે. અંજનાએ સંમતિ આપી. એટલે બંને નગર તરફ
વળ્યાં. નગરના દરવાજે જ બે ચોકીદારો ઉભા હતા. બંને સખીઓ જ્યાં
દરવાજામાં પ્રવેશવા જાય છે, ત્યાં જ ચોકીદારે બસેને રોકી.

‘તમારે આ નગરમાં જવાનું નથી.’

‘કેમ?’ વસંતતિલક જરા ઉચ્ચ બની ગઈ.

‘રાજા મહેન્દ્રની આજ્ઞા છે કે તમને એમના રાજ્યના કોઈ ગામ કે નગરમાં
પ્રવેશ ન આપવો.’

અંજનાને કાઢી મુકીને, રાજા મહેન્દ્રે સેનાપતિને બોલાવી આજ્ઞા કરી હતી,
કે પોતાના રાજ્યના કોઈ પણ નગર કે ગામડામાં અંજનાને પેસવા ન હેવી. તે
મુજબ સેનાપતિએ ડેર ડેર પોતાના માણસોને ગોઠવી દીધા હતા.

અંજનાને કંઈ કહેવાનું હતું જ નહિ. તરત જ તે પાછી વળી ગઈ. પુનઃ
અંગલમાર્ગ પ્રયાણ શરૂ થઈ ગયું. બટકતાં બટકતાં બંને એક મોટી અટવીમાં
આવી પહોંચ્યાં. એક મોટા વૃક્ષની નીચે વિશ્રામ કર્યો.

‘કેવી હું હીનભાગી, કે શુલ્કજનોએ વિચાર્ય વગર પહેલાં દંડ કર્યો અને
અપરાધનાં નિર્ણય પછી કરશે? અરે કેતુમતી, તે પણ સારું જ કર્યું, મને
બદ્ધામ કરીને તે તારા કુળની રક્ષા કરી! પિતાજી, તમે પણ કીક જ તમારા
સંબંધીઓનાં મન જાળવ્યાં! વળી મેં અભાગણો વિચાર્યું કે દુઃખી સ્ત્રીઓને માતા
જ આશાસનનું સ્થાન હોય છે. પરંતુ મા, તે તારો પતિત્રતા ધર્મ સારો
બજાવ્યો. તારે તો પિતાજીના પગવે જ ચાલવું જોઈએ ને? પ્રસન્નકીર્તિ, તું પણ

આવો છે સંસાર

૨૦૧

શું કરી શકે?... આંગાથ, પતિદેવ, તમે તો દૂર છો, તમે જો હોત... પણ દાય, તમારી ગેરહાજરીમાં બધાં જ મારાં શત્રુ બની ગયાં છે.'

તેનો વિલાપ ચાલુ જ રહ્યો. તેની દાઢિમાંથી સંસારનાં એક એક સ્વજન પસાર થઈ ગયાં. જોણો જોણો અંજનાને એક દિવસ પ્રેમથી નવાજી હતી, તે બધાંએ અંજનાને દુઃખના ટાણો દળો દીધો.

આ તો સંસારની ખાસિયત છે! સંસાર નામ જ ઓનું કે તમે એના પર પ્રેમ ધારણ કરો અને એ તમને દળો દે.

'અરેઅર, મારા જેવી બીજી કોઈ અભાગણ સ્ત્રી નહિ હોય. આટલાં આટલાં વર્ષોં સુધી પતિનો વિરહ પડે અને સ્ત્રી જીવતી રહે? છતાં હું અભાગણ જીવતી રહી.' બંનેએ સવારથી કંઈ જ ખાંધું-પીધું ન હતું. વસંતતિલકાએ કહ્યું :

'તું અહીં બેસ, હું આજુભાજુમાં તપાસ કરું. થોડાં ફળ લઈ આવું, અને પાડુની પરા શોધ કરી આવું.' અંજનાનો બેસાડી વસંતતિલકા અટવીની અંદર ગઈ. વસ્ત્રમાં ફળ ભરીને, આજુભાજુ પાડુનીની તપાસ કરવા લાગી. સહેજ દૂર ગઈ. એક પર્વતની તળેટીમાં સુંદર સરોવર જોયું. બાજુમાં જ એક સરસ ગુફા જોઈ. ચારેકોર રમણીય વનરાજ જોઈ એનું ચિન્ત પ્રસન્ન થઈ ગયું. હવે આગળ ક્યાંય ન જતાં, આ સ્થળો જ રહેવાનો તેને વિચાર આવ્યો. તે જડપથી અંજના પાસે આવી.

'અંજના, ચાલ ઉભી થા. અહીં થોડે જ દૂર એક રમણીય પ્રદેશ છે, ત્યાં આપણો જઈએ. મને તો એ પ્રદેશ ખૂબ ગમી ગયો છે. જો તારી છચ્છા થાય તો આપણો ત્યાં જ રોકાઈએ.'

અંજનાને લઈ વસંતતિલકા પર્વતની તળેટીમાં આવી. પ્રદેશ જોઈ અંજનાને આનંદ થયો. ગુફાના દ્વાર આગળ જ બેસી સખીઓએ ફળાદાર કર્યો અને સરોવરનું પાણી પીધું.

'હવે આપણો ક્યાંય આગળ ન જતાં અહીં જ રોકાઈએ, ઓમ મને લાગે છે.' અંજનાએ પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો.

બંને સખીઓએ ત્યાં આરામ કર્યો. સૂર્ય પણ્યમ દિશામાં ફળવા લાગ્યો. મનનો અને તનનો થાક હળવો થયો. વસંતતિલકા ઉભી થઈ.

'આપણો આ ગુફાની અંદર જઈએ. જોઈએ તો ખરાં, અંદર રહેવાય એવું છે કે નહિ?' બંને સખીઓ ધીમે પગલે ગુફામાં પ્રવેશી.

૨૦૨

જैન રામાયણ

ગુફામાં હજુ બહુ ઊંડી ન ગઈ ત્યાં તો સામેજ એક મહામુનિને ધ્યાનસ્થ ઊભેલા જોઈ, બંને સખીઓ ત્યાં જ ઊભી રહી ગઈ. બંનેએ નતમસ્તકે અંજલિ જોડી મહામુનિને પ્રષાંમ કર્યા અને વિનય-મયોદ્ધપૂર્વક ત્યાં બેસી ગઈ.

મહામુનિએ ધ્યાન પૂર્ણ કર્યું. જમણો હાથ ઊંચો કર્યો અને ‘ધર્મલાભ’ ની આશિષ આપી.

પુનઃ બંને સખીઓએ ભક્તિપૂર્ણ હદ્યે વંદના કરી. વસંતતિલકાએ વિનયપૂર્વક વાતનો પ્રારંભ કર્યો. એને લાગ્યું કે ‘આ કોઈ મહાન જ્ઞાની સાધુપુરુષ છે. સખીના દુઃખની વાત કરે. જરૂર કૃપાના સાગર બેવા આ મહાપુરુષ કોઈ સુંદર માર્ગ બતાવશે.

‘કૃપાનિધિ! મારી સખી પર આટલી બધી આપત્તિઓ શાથી આવી? એના ગર્ભમાં કયો છ્યવ આવ્યો છે? કયા કર્મના ઉદ્યયથી આવી સ્થિતિ સર્જઈ છે?’ લગ્નથી માંરીને બધી જ વાત વસંતતિલકાએ ઢૂંકમાં કઢી.

મહામુનિનું નામ અમિતગતિ હતું. તેઓ ચારશામુનિ હતા, કૃપાના સાગર હતા.



૨૩. ભૂલનું પરિણામ

‘કનકપુર નામનું નગર હતું, તે નગરમાં કનકરથ નામનો પરાકર્ણી રાજી હતો. કનકરથને બે રાડીઓ હતી. એકનું નામ કનકોદરી અને બીજનું નામ લક્ષ્મીવતી હતું.

લક્ષ્મીવતીને પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવ પ્રત્યે અપૂર્વ ભક્તિરાગ હતો. તેણે પોતાના મહેદના એક રમણીય વિભાગમાં પરમાત્માનું નાનકદું મંદિર બનાવરાયું ને મંદિરમાં ભગવંત ઋપભદેવની સ્ફટિક-રતનમય પ્રતિમા બિરાજમાન કરી.

તેને પરમાત્મા પર અપૂર્વ શ્રદ્ધા હતી. તે માનતી હતી કે પરમાત્માના અધિનાય ગ્રભાવથી આલોક-પરલોકનાં શ્રેષ્ઠ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પરમ કૃપાળુની અગમ્ય કૃપાથી જ આત્મા મહાત્મા બની શકે છે અને અંતે વીતરાગ બની શકે છે. અર્થ-પુરુષપાર્વતીની કે ધર્મ-પુરુષપાર્વતીની સિદ્ધિ પણ પરમાત્માના છન્દ્રિય-અગોચર અનુગ્રહથી જ થઈ શકે છે.

આજે મનુષ્ય ત્રિલોકનાથ પરમાત્માને પૂજવા જાય છે, એ શ્રદ્ધા લઈને કે ‘આ પરમાત્મા કંઈ જ ન કરે. આપણે પુરુષપાર્વતીને તો જ સુધી થઈએ!’ આવું મિથ્યાભિમાન પરમાત્મા પ્રત્યે ભક્તિ જગવી શકતું નથી. આવો મિથ્યાભિમાની મનુષ્ય ધર્મપુરુષપાર્વતીમાં પણ સિદ્ધિ દાંસલ કરી શકતો નથી.

લક્ષ્મીવતી માનતી હતી કે ‘મન આ મહાન રાજ્યનાં સુખો પ્રાપ્ત થયાં છે, તે પરમ કૃપાળું પરમાત્માની કૃપાથી જ. માટે આ રાજ્યનાં સુખોનો મારે ત્યાગ કરી, તેમનાં જ ચરણોમાં એ સુખો ધરી દેવાં જોઈએ.’ તેણે પોતાનું જ્ઞયન ત્યાગમય અને તપોમય બનાવ્યું. પરમાત્માની ભક્તિમાં તેણે પોતાનું ચિત્ત પરાવ્યું. રોજ સવાર-સાંજ તેણે ભગવંતની ભવ્ય પૂજા કરવા માંડી.

મોટા મોટા સંગીતકારોને બોલાવી, તેણે ભગવંતની સમક્ષ ભક્તિરસની રમઝટ મચાવવા માંડી. નગરવાસી સ્ત્રીઓ પણ ધીરે ધીરે લક્ષ્મીવતીની સાથે પ્રભુભક્તિમાં જોડાવા લાગ્યી. રાજી કનકરથ પણ લક્ષ્મીવતીનું ભક્તિહૃદય જોઈને પ્રસન્ન થતો હતો. તેણે રાડીને પ્રભુભક્તિમાં જરૂરી તમામ અનુકૂળતાઓ આપવા માંડી હતી.

લક્ષ્મીવતીનાં મહેદ જાણે ભક્તનોનું ધામ બની ગયો! નગરમાં લક્ષ્મીવતીનું રાડી તરીકે નહિ, પરંતુ ‘પરમ શ્રાવિકા’ તરીકે ખૂબ ખૂબ બહુમાન અને શુણાનુવાદ થવા લાગ્યા.

૨૦૪

જૈન રામાયણ

લક્ષ્મીવતીના આંગડો આવેલો કોઈ દુઃખો જીવ ખાતી હથે પાછો જતો નહોતો. લક્ષ્મીવતીની પાસે આવેલો કોઈ પણ જીવ હતાશ થઈને પાછો નહોતો જતો. મ્રસતમુખે અને સમતાભર્યા હેથે તે સહુ જીવોને સત્કારતી અને પરમાત્માના અચિન્ત્ય મહિમાને સમજીવતી.

પરંતુ આ બધું એવું હતું કે ઈર્ઘણુ જીવન હેયામાં આગ જલાવે! કનકોદરી લક્ષ્મીવતીનો આ ઉત્કર્ષ સહન ન કરી શકી! ક્યાંથી સહન કરી શકે? તલવારના ધા સહન કરવા સહેલા છે, ઉચ્ચ તપશ્ચયાનાં કષ્ટ સહન કરવાં સહેલાં છે, ભૂખ-તરસનાં દુઃખ સહન કરવાં સહેલાં છે, પરંતુ બીજાના ઉત્કર્ષને સહન કરવો દુષ્કર છે.

જ્યારે બીજાનો ઉત્કર્ષ સહન થતો નથી ત્યારે મનુષ્ય બીજાના દોષો જોવા પ્રેરાય છે અને છબરથી આત્મામાં દોષો તો જોવા હોય એટલા મંને! ઈર્ઘણુ મનુષ્ય બીજાના દોષો જોઈને પછી એને હલકો પાડવાનું નીચ હૃત્ય શરૂ કરે છે. પોતાની જાતને સારી અને સજજન માનતો એ મનુષ્ય પછી સૌધાં અધઃપતનની ઓચ્ચામાં પટકાઈ પડે છે.

કનકોદરી લક્ષ્મીવતીની હલકાઈ કરવા પ્રેરાઈ. તેણે દાસીઓ વાટે લક્ષ્મીવતીના માટે અયોધ્ય વાતો વહેતી કરી. સૂર્ય સામે ધૂળ ઉડાડવા જેવી તેની સ્થિતિ થઈ. લોકોના હૃદય પર લક્ષ્મીવતીનું એવું નિશ્ચય સ્થાન જામેલું હતું કે લોકો એનું જરાય ધસાતું સાંભળવા તૈયાર ન હતા, બલકે ધસાતું બોલનાર પ્રત્યે તેઓએ ભારે નફરત કરવા માંડી.

કનકોદરીએ ઘણા પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ લક્ષ્મીવતીનું તેજ જરાય ન જન્મવાયું. બલકે દિનપ્રતિદિન લક્ષ્મીવતીના મહેલે ભક્તોની ભીડ જામવા લાગી. કનકોદરીનો તેજોદેશ ખૂબ વધી ગયો. કોઈ પણ પ્રકારે લક્ષ્મીવતીની લોકપ્રિયતા તાંડવા તેણે યાંજનાઓ વિચારવા માંડી. વિચારતાં વિચારતાં તેને એક યોજના સૂજી આવી. તેણે પોતાની સુલેખા નામની સખીને બોલાવી.

સુલેખા કનકોદરીના વિચારોથી પરિચિત હતી. એને પણ લક્ષ્મીવતી પ્રત્યે અરુચિ હતી. લક્ષ્મીવતીના અદિતાની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં તે કનકોદરીને સહાય કરતી. કનકોદરીને પણ સુલેખાની હુંક સારી હતી.

‘સુલેખા, હવે એક ઉપાય સૂઝે છે...’ કનકોદરીએ સુલેખાના કાનમાં વાત કરી.

‘શું?’

‘લક્ષ્મીવતીના તાગડધિતા શાના પર છે?’

ભૂલનું પરિણામ**૨૦૫**

‘ન સમજું...’

‘એટલું ન સમજું? એના ભગવાનની મૂર્તિની તો આ બધી ધાંધલ છે... એ મૂર્તિ જ...’

‘હા હા... સમજું ગઈ. બસ, હવે બધું હું પતાવી દઈશ...’

‘ના, એમાં તારું કામ નહિ, એ કામ હું જ કરીશ. તારે તો એક કામ કરવાનું છે.’

‘શું?’

‘યુક્તિપૂર્વક એ મૂર્તિને અહીં લઈ આવવાની.’

‘કબૂલ.’

મહામુનિ અંજના અને વસંતતિલકાને તેમના ભૂતકાળના પટ પર લઈ જાય છે. બંને સખીઓ એકાગ્રપદ્મો મહામુનિની વાણીનું શ્રવણ કરે છે.

સુલેખાએ નિત્ય લક્ષ્મીવતીના મંદિરમાં જવાનું શરૂ કર્યું. લક્ષ્મીવતીના ભજિત્પ્રસંગોમાં હાજર રહેવા લાગી. ધીરે ધીરે તેણે ત્રિકાલ પૂજા શરૂ કરી. એક ભક્ત શ્રાવિકાની ઢબે તેણે આચરણ શરૂ કર્યું. આ રીતે તેણે લક્ષ્મીવતીના મંદિરમાં આવતી પ્રત્યેક વ્યક્તિનો પ્રેમ સંપાદન કરવા માંડ્યો.

સુંદર સુંદર પુષ્પોના કરેદિયા લઈ જઈને તેણે પરમાત્માની અપૂર્વ અંગરચના કરવા માંડી. નૈવેદ્યના થાળ ભરી ભરીને લાવીને પરમાત્માની અદ્ભુત ભજિત કરવા માંડી. અલ્પકાળમાં તો લક્ષ્મીવતીના નામની સાથે સુલેખાનું નામ પણ લોકિલ્લવાએ રમવા માંડ્યું. લક્ષ્મીવતીને પણ સુલેખા પ્રત્યે પ્રેમ પ્રગટ્યો. સુલેખાની તેણે પ્રશંસા કરવા માંડી.

સુલેખાને પોતાની યોજના સફળ થતી લાગી. કનકોદરીને તેણે કહી પડા દીધું કે ‘હવે બે ચાર દિવસમાં કામ સિદ્ધ થયું સમજવું!’ અને એક દિવસ બપોરે બાર વાગ્યે હાથમાં પુષ્પોનો કરેદિયો લઈ, પૂજનનાં વસ્ત્ર પહેરી, તે મંદિરમાં પહોંચી.

મધ્યાહ્ન - સમયે મંદિરમાં પ્રાય: કોઈ જ હોતું નહિ. તેથી એ સમયે સુલેખાને પોતાનું કાર્ય કરવું બરાબર લાગ્યું.

તેણે મૂર્તિની આસપાસ પુષ્પો વેરી નાખ્યાં, અને મૂર્તિને કરેદિયામાં નાંખી, તેના પર થોડોક પુષ્પો ઢાંકી કરેદિયો લઈ મંદિરમાંથી નીકળી ગઈ. મહેલના મુખ્ય દરવાજાના દરવાનોની સામે રોજની ઢબે આદ્ય સ્મિત કરી તે સડસડાટ

૨૦૯

જૈન રામાયણ

કનકોદરીના મહેલે પહોંચી ગઈ. જરૂરામાં કનકોદરી રાહ જોતી બેઠી હતી. ઝડપથી સુલેખાને આવતી જોઈ કનકોદરી નાચી ઉठી.

સુલેખાએ છશપારાથી કનકોદરીને પોતાની પાછળ આવવા સૂચવ્યું. મહેલના એક એકાત્મ ભાગમાં બંને પહોંચ્યો.

‘કામ સફળ!’ સુલેખાએ આંખો નચાવતા કનકોદરી સામે જોયું.

‘મારી સખી જે કામ હાથમાં લે તે સફળ જ થાય!’ કનકોદરીએ સુલેખાની પીઠ થાબડી.

‘અરે, હજુ તો કેવું નાટક ભજવાય છે, તે તું જો જે!’

‘હવે શાનું નાટક?’

‘પહેલેથી નાટકની વાત કહી દઉં તો તો પછી મજા ન આવે!’

‘તો યે...’

‘ના. નાટક કહેવાનું ન હોય, જોવાનું હોય!’

‘પછી શું થયું, પ્રભુ?’ એકાચપણો સાંભળી રહેલી અંજના અને વસંતતિલકાએ વચ્ચે પ્રશ્ન કર્યો.

સાંજ પડી. લક્ષ્મીવતી સંધ્યા સમયનું પૂજન કરવા માટે મંદિરમાં દાખલ થઈ. સિહાસન પર નજર કરતાં જ પેટમાં મોટો ધ્રાસકો પડ્યો. તેણે ચારેકોર નજર કરી, પરંતુ પરમાત્માની પ્રતિમા ન દેખાઈ. લાંફળી-ફાંફળી તે મંદિરની બદાર આવી. તેણે ભૂમ પાડી... ‘ચોરી... ચોરી’ સામેથી જ નીચી દૃષ્ટિએ અને ઢાવકા મોટે સુલેખા આવી રહી હતી. લક્ષ્મીવતીની ભૂમ સાંભળતાં જ તે દોડતી આવી.

‘શું થયું દેવી?’ મોં પર લયની રેખાઓ ઉપસાવી સુલેખાએ પૂછ્યા.

‘પરમાત્માની પ્રતિમા જ ડોરી ઉપાડી ગયું છે...’ લક્ષ્મીવતીના મુખ પર રોષ અને વેદના તરવરી આવ્યા.

‘અરરર... કયા પાપીને આવી કુબુદ્ધ સૂજી! બીજુ કંઈ ન સૂજયું તે ભગવાનની પ્રતિમા જ ઉપાડી ગયો?’...’ સુલેખાએ પણ પોતાની બનાવટી વેદના બ્યક્ત કરી.

મહેલની દાસીઓ બેગી થઈ ગઈ. ચોકીદારો દોડી આવ્યા. સહુ ‘ચોરી કેવી રીતે થઈ?’ એના વિચારમાં અને પૂછપરછમાં પડી ગયા. ડોરીને કાંઈ ચોક્કસ સૂજ પડતી નથી. લક્ષ્મીવતીનું ચિન જિસ બની ગયું. જ્યાં સુધી પ્રભુની પ્રતિમા ન મળે ત્યાં સુધી અત્રપાણીનો તેણે ત્યાગ કર્યો. મંદિરમાં જઈને પરમાત્માના ધ્યાનમાં તે બેસી ગઈ.

ભૂલનું પરિણામ

૨૦૭

સુલેખાની સાથે, સંઘાના સમયે, કનકોદરી પ્રતિમાને એક પૃષ્ઠના કરેટિયામાં સંતાડી, નગર બહારના ઉદ્ઘાનમાં પહોંચી. કોઈને કાઈ ગંધ ન આવે એ ટબે બને ઉદ્ઘાનમાં પાછળના ભાગમાં પહોંચી ગઈ. સુલેખાને ત્યાં બેસાડી, કનકોદરી પાછળના રસ્તેથી બહાર નીકળી અને જડપથી થોડેક દૂર કે જ્યાં ગામનો ઉકરડો હતો ત્યાં પહોંચી.

પગ વડે ઉકરડાની એક બાજુ ખાડો કરીને તેણે પ્રતિમાને તેમાં દ્વારા દીધી દિલમાં ગભરાટ સાથે તેણે ચારેકોર નજર કરી ત્યાં જ તે ધ્રૂજ ઊઠી...

તેની પછીવાડે જ તેણે એક સાધીજ મહારાજને જોયાં. તેમનું નામ જપશ્રી. સૌંચ્ય મુખાઙુતિ.

કરણા-નીતરતાં નયનો.

પૌરુણ પર યોગિનીના વરણો.

‘ભદ્રે! તે આ શું કર્યું?’ વાત્સલ્યપૂર્વ શબ્દોમાં સાધીજએ કનકોદરીને પૂછ્યું. કનકોદરી મૌન રહી. શું જવાબ આપે? તેનું અંગેઝાંગ કંપી ઊઠ્યું.

‘પરમહૃપાળુ પરમાત્માની પ્રતિમાને તે ઉકરડામાં દ્વારાને કેવું ભયાનક પાપ બાંધ્યું! તેણો જરા તું જ્યાલ કર. આ જીવનમાં પણ આનાં માઠાં પરિણામ ભોગવવાં પડશે, પરલોકમાં તો આનું જે પરિણામ આવશે તે સહું નહિ જાય.’

કનકોદરીનું મુખ શરમથી નીચે ટળી ગયું. અંગૂધાથી તે ધરતીને ખોતરવા લાગી. તેની પાસે જવાબ ન હતો. તેની પાસે બોલવાની દામ કે શબ્દો ન હતો. સાધીજના શબ્દોએ તેની મહિન વૃત્તિઓને ધોઈ નાંખ્યા. તેનું હૃદય કોમળ બની ગયું. તેને પોતાની ભૂલ સમજાઈ. તરત જ તેણે ઉકરડામાં દાટેલી પ્રતિમાને લઈ લીધી અને કરેટિયામાં મૂકી તે પાછી વળી. સાધીજ મહારાજને વંદના કરી, તે ઉદ્ઘાન તરફ વળી.

સુલેખા જય અને ઉત્સુકતાથી કનકોદરીની પ્રતીક્ષા કરતી હતી. જ્યાં તેણે કનકોદરીને આવતી જોઈ, તરત જ તે જડપથી તેની પાસે ગઈ.

‘કેમ, કામ સફળ?’ સુલેખાએ પૂછ્યું. કનકોદરી મૌન રહી. એણે એક શબ્દ પણ બોલ્યા વગર, નગરનો રસ્તો લીધો. સુલેખાને કેઈ સમજાયું નહિ. અનેક શંડા-ફુંંડાઓ કરતી, તે કનકોદરીની પૂંઠ ચાલવા લાગી.

રાજમહેલમાં દીવાઓ પ્રગટી ચુક્કા હતા. કનકોદરી પોતાના મહેલમાં ન જતાં સીધી જ લક્ષ્મીવતીના મહેલમાં પહોંચી. ત્યાં તો સહુ વિહુવળ છે.

206

જૈન રામાયણ

ચોકીદરો, દસ્તીઓ, રાજા... સર્વે વિંતામન છે. પ્રતિમાણ ન મળે ત્યાં સુધી લક્ષ્મીવતીએ ખાવા-પીવાનું ત્યજ દીધું છે અને મંદિરમાં શ્રી પંચપારમેષ્ઠી ભગવંતોના ધ્યાનમાં લીન છે.

કનકોદરી મંદિરમાં ઘાખલ થઈ. કરંડિયામાંથી પ્રતિમાણને કાઢી તેણે સિંહાસન પર આરૂપ કર્યા અને લક્ષ્મીવતીના ખોળામાં માયું મૂકી, તે ધૂસકે ધૂસકે રડી પડી.

લક્ષ્મીવતીએ આંખ ખોલી. તેણે સિંહાસન પર પ્રતિમાણ જોયાં. ખોળામાં કનકોદરીને ચોધાર આંસુએ રડી રહેલી જોઈ.

‘બહેન, આ શું કરો છો?’ લક્ષ્મીવતીએ પોતાના બે હાથમાં કનકોદરીના મુખને લેતાં કહ્યું. કનકોદરી ખોલી શકતી નથી. તેનું હૈયું પાપના પશ્ચાત્તાપમાં દાસણ રદન કરી રહ્યું હતું. તેના મુખ પર શોક, ગ્લાનિ અને ખેદની રેખાઓ ઊપરસી આવી હતી. તેની આંખોમાંથી આંસુની ધાર વહી રહી હતી.

‘પણ... આટલું બધું દુઃખ શા માટે?’ લક્ષ્મીવતીએ કનકોદરીને પોતાની સામે બેસાડી; એની રડતી આંખો સામે મીટ માંડીને તેણે ફરી પૂછ્યું. ચોકીડ કષણો મૌન વીતી ગઈ.

‘મેં ધોર પાપ કર્યું છે...’ કનકોદરીએ દૂસડાં લેતાં કહ્યું. લક્ષ્મીવતી મૌન રહી.

‘પ્રતિમાણને મેં ઉપડાવી લીધી હતી અને...’ બોલવતાં તે મોટા સ્વરે રડી પડી.

રાજા, અમાત્ય, દાસ-દસ્તીઓ અને ચોકીદરો... બધાં ભેગાં થઈ બધાં હતાં. લક્ષ્મીવતીએ રાજા સિવાય બધાંને ચાલ્યા જવાનો ઇશારો કરી દીધો. સહુ ચાલ્યાં ગયાં. લક્ષ્મીવતી સમગ્ર પરિસ્થિતિ કળી ગઈ. તેણે વાતને આટલેથી જ અટકાવી હેતાં કહ્યું.

‘બહેન... તમારો દોષ નથી. કર્મધીન જીવ આવું ક્યારેક કરી બેસતો હોય છે...’

‘મારી જ ગંભીર ભૂલ છે. મારાથી તમારો ઉત્કર્ષ સહન ન થયો. તમારે ત્યાં થતી ધામધૂમ મારાથી સહી ન ગઈ. મેં તમને બદનામ કરવાના પ્રયત્નોમાં કરી ન રાખી, પણ તેમાં હું ફાલી નહિ અને અંતે મેં આવો હિચકારો પ્રયત્ન કર્યો.’ કનકોદરીએ હૈયું ઢાલવી દીધું.

‘બહેન, જે બનવાકાળ હતું તે બની ગયું. હવે ખેદ ન કરવો. છઘસ્થ આત્મા જો ભૂલ નહિ કરે તો કોણ કરશે? ભૂલ થવી એ ગુનો નથી, પરંતુ ભૂલને છુપાવવી તે ગુનો છે. તમે સરળ છો. તમને તમારી ભૂલ સમજાઈ, એ જ તમારી યોગ્યતા છે. એ જ તમારી મહાનતા છે.’

ભૂલનું પરિણામ

૨૦૯

‘ના, મારી કોઈ યોગ્યતા નથી, મારી કોઈ મહાનતા નથી. ઉપકાર છે પેલા સાધ્વીજ મહારાજનો, તે જો મને ન મળી ગયા હોત, તેમણે જો કૃપા કરીને મને ઊભી ન રાખી હોત તો હું આ ફુફુત્યમાંથી પાછી ન પડત.’

‘કોણ હતાં એ સાધ્વીજ મહારાજ?’ લક્ષ્મીવતીએ ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું.

‘મેં તેમનું નામ તો નહોંદું પૂછ્યું, પરંતુ હજુય તેમની સૌચિ મુખાફૂતિ, કરણા નીતરતાં લોચન મારી આંખો સામે તરવરે છે. તેમનાં ડિતકારી વચનો હજુય મારા કાનમાં સંભળાઈ રખ્યાં છે...’ મનોમન કનકોદરીએ સાધીને વંદના કરી.

‘તો તો આપણે તેઓશ્રી પાસે જરૂર જઈએ. તેઓ આ નગરમાં જ પથર્યા છે ન?’

‘દા, તેઓ નગરમાં જ પ્રવેશયાં છે.’

કનકોદરીનું હૃદય મૃદુ બની ગયું. આજે તેને કોઈ ભવ્ય જીવનનો આરેભ થતો દેખાયો. લક્ષ્મીવતી પ્રત્યે તેના અંતઃકરણમાં સદ્ગ્રાવ જાગ્યાં. પરમાત્મા શ્રી જિનેશ્વર દેવ પ્રત્યે તેનો આત્મા ભક્તિભીનો બની ગયો.

રાત્રિનો મારેબ થઈ ગયો હતો. મહેલમાં સર્વત્ર આનંદનું મોજું ફરી વખ્યું હતું, પરંતુ હજુ એક આત્માને જેંપ નહોતો વખ્યો.

તે હતી સુલેખા.

સુલેખાના ચિત્તમાં અનેક ઊથલપાથલો થઈ રહી હતી. કનકોદરીના દુષ્કૃત્યમાં પોતે ભાગીદાર બની છે, તેનું દુઃખ હેઠાને સત્તાવી રહેલું છે. તેણે એ પણ જાણ્યું કે કનકોદરી કામાપના દ્વારા વિશુદ્ધ બની છે જ્યારે પોતે હજુ પાપની મહિનતા ઘોરી શકી નથી.

તે પોતાના ખંડમાં અંંટા મારે છે, પંંગમાં આડી પડે છે, કંઈક જાવા મથે છે, એમ કરીને તે પોતાનું પાપ ભૂલવા પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ જેમ જેમ તે ભૂલવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ પાપના પ્રયંક ઓળા તેને વધુ સત્તાવે છે, તેના ચિત્તમાં અનેક વિકલ્પો ઊઠી રહ્યા છે.

‘શું કરે? કયાં જાઉં? હું પણ લક્ષ્મીવતી પાસે જાઉં? એની કથા માગી આવું? પણ એ શું ધારશે?’ મેં શ્રાવિકાનો વેશ સજ્જને એને ઠણી છે. એ મને કેવી માનશે? ના, ના, પણ કનકોદરીએ મારો વૃત્તાંત કહી તો દીધો જ હશે. હવે કંઈ છૂફું નથી અને જ્યાં સુધી હું પાપને છુપાવવા પ્રયત્ન કરીશ ત્યાં સુધી મારા જીવને શાંતિ નહિ વણે.’

૨૧૦

જેણ રામાયણ

‘મધ્યરાત્રિ થઈ હતી. તે પોતાના ખંડમાંથી બહાર નીકળી. ધીમે પગલે તે લક્ષ્મીવતીના મહેલના દ્વારે આવી.

‘કોણ છે?’ ચોકીદારે સુલેખાને ઉભી રાખી.

‘હું સુલેખા.’ ધીમા અવાજે સુલેખાએ ઉત્તર આપ્યો.

‘અત્યારે ક્યાં?’

‘મહાદેવીના મહેલમાં જવું છે.’ નજીક આવેલા ચોકીદારને સુલેખાએ કહ્યું. ચોકીદાર સુલેખાને ઓળખતો હતો. લક્ષ્મીવતીની સાથે અવારનવાર સુલેખાને પ્રભુભક્તિમાં તેણે જોઈ હતી અને કનકોદરીની એ સખી છે એ પણ એના ઘ્યાલમાં હતું. તેણે સુલેખાને જવા દીધી.

સુલેખા સડસડાટ મહેલનાં પગથિયાં ચડી ગઈ. લક્ષ્મીવતીના શયનગૃહ પાસે પહોંચ્યો અને દરવાજા પર ધીમા ટકોરા માર્યા.

શયનગૃહમાં લક્ષ્મીવતી જગતી જ હતી. આજે તેને નિદ્રા આવતી ન હતી. કનકોદરીની સરળતા અને પાપના એકરારે લક્ષ્મીવતીનું ચિત્ત હરી લીધું હતું. સજ્જન આત્માઓની એ નિશેખતા છે! કોઈ છઘસ્ય આત્મા કારેક ભૂલ કરી બેસે તો ગંઠ ન વાળી રાખે, પરંતુ તે આત્મા ભૂલનો એકરાર, પ્રાયાન્ધિકતા કરે, તે ગુણને જ સ્મૃતિમાં રાખે છે. લક્ષ્મીવતી કનકોદરીના દુષ્ટત્યને યાદ નથી કરતી, પરંતુ કનકોદરીના ગુણને યાદ કરતી ઉંઘતી નથી! દરવાજા પર ટકોરા પડતાં તેણે દ્વાર ખોલ્યાં :

‘કોણ?’

‘હું સુલેખા.’

‘અત્યારે?’

‘હા...’ સુલેખા અંદર દ્વારા થઈ લક્ષ્મીવતીનો હાથ પકડી અંદર વઈ ગઈ અને લક્ષ્મીવતીનાં ચરણોમાં ફસડાઈ પડી. લક્ષ્મીવતીના પગ પર તેણે ચોધાર આંસુઓની વર્ષા કરી.

‘અરે, પણ છે શું? આટલી બધી બ્યા શાની?’ સુલેખાની પીઠ પર હાથ ફેરવતી લક્ષ્મીવતીએ કહ્યું. પરંતુ લક્ષ્મીવતીના શબ્દોએ તો સુલેખાના રૂદનાં વધારી દીધું!

‘અરે, પણ અત્યારે કોઈ, સાંભળશે તો...’

‘ભલે સાંભળો, મને રડી લેવા દો માતા...’ રડતી રડતી સુલેખા બોલી.

ભૂલનું પરિણામ

૨૧૧

‘તારે શું દુઃખ છે એ તો કહે?’

‘દુઃખ નથી, પાપનો ડંખ છે...’

‘પાપ? શાનું પાપ?’

‘ગોરીનું, દ્રોદનું, પરમાત્માની આશાતનાનું.’

‘સુલેખા, એમાં તારો દોષ ન હતો.’

‘આપ ઉદાર છો. આપને મારો દોષ નહિ લાગે, પરંતુ મેં આપની સાથે ઠગાઈ કરી છે, દેવી...’ સુલેખાની આંખોમાંથી આંસુ વહી રવાં હતાં અને તે બોકી રહી રહ્તી.

‘દેવી કનકોદરીને મેં સાથ ન આપ્યો હોત તો આવું કેઈ જ ન બનત.’

‘જે બનવાકાળ હોય છે તેને કોડા મિથ્યા કરી શકે છે સુલેખા? હવે શોક ન કર. મનુષ્યના જીવનમાં આવી ભૂલો થતી જ હોય છે. એ ભૂલોને ફૂર કરવા માટે જ પરમાત્માની ભક્તિ કરવાની છે, પરમાત્માનું શરણ સ્વીકારવાનું છે.’

‘મને મારા પાપનું ગ્રાયશ્વિત આપો.’

‘ગ્રાયશ્વિત મારે આપવાનું ન હોય ગાંડી! આવતી કાલે સવારે આપણો બધાયે એક જ્ઞાની સાધીઓ મહારાજ પાસે જવાનું છે, તેમની પાસેથી ગ્રાયશ્વિત લઈ લેજે. જી લવે અત્યારે ઘણું મોદું થયું છે, સુર્ય જા.’

દ્વારપાદે ત્રણના ટકોરા માર્યા.

સુલેખા ધીમે પગબે ત્યાંથી નીકળી અને પોતાને સ્થાને આવી. તેનું ચિત્ત ઉદ્ધિજન હતું તે શાંત બન્યું, પરંતુ તેની ઊંઘ તો હરામ થઈ ગઈ. લક્ષ્મીવતીની કણણાદસ્તિ પર તે ઓવારી ગઈ.

થોડીક વાર લક્ષ્મીવતીના વિચારો, થોડીક વાર કનકોદરીના વિચારો, તો થોડીક વાર પરમાત્માના વિચારો કરતાં તેણે રાત પસાર કરી.

પ્રભાત થતાં કનકોદરી સુલેખાના ખંડ આગળ આવી.

‘સુલેખા...’ કહેતી કનકોદરીએ દ્વાર ખખડાવ્યું.

‘આવી...’ કહેતી જ સુલેખાએ દ્વાર ખોલ્યું.

‘વસ્ત્ર બદલી લે. આપણો સાધીઓ મહારાજ પાસે જવાનું છે.’

સુલેખા જડપથી વસ્ત્રપરિધાન કરી લઈ, કનકોદરીની સાથે લક્ષ્મીવતીના મહેલે પહોંચી.

૨૧૨

જૈન રામાયણ

‘ચાલો, હું પણ તૈયાર જ છું, પરંતુ આપણે થોડીક વાર રાષ્ટ્ર જોવી પડશે. મેં દ્વારપાલને તપાસ કરવા મોકલ્યો છે કે ‘સાધીછ મહારાજ ક્ષમાં ઉત્તર્યા છે.’

તાં તો મહારાજા પણ તૈયાર થઈને આવી ગયા. થોડીક વારમાં દ્વારપાલ પણ આવી ગયો. મહારાજાને પ્રણામ કરી તેણે કહ્યું :

‘મહારાજ! સાધીછ મહારાજ વિશાળ પરિવાર સાથે ઉત્તર દિશામાં સુનંદસાર્થવાહની અશ્વશાળામાં બિરાજમાન છે.’

રથ તૈયાર હતા. એક રથમાં મહારાજા આડુછ થયા અને બીજા રથમાં લક્ષ્મીવતી, કન્કાદીરી અને સુલેખા બેઠાં. રથ સુનંદસાર્થવાહના મહાલય તરફ દોડવા લાગ્યો.

કન્કપુરમાં સુનંદસાર્થવાહ મહાન ધનાઢ્ય ગાડ્યાતો, એટલું જ નહિ પરંતુ એની ઉદારતા, જનપ્રિયતા અને અતિથિસત્કાર પણ એકી અવાજે ગવાતાં. આર્યા જ્યશ્રી પરિવાર સાથે એ સુનંદસાર્થવાહની અશ્વશાળામાં મુકામ કરીને રહ્યાં હતાં. સુનંદે ખૂબ બહુમાનપૂર્વક આર્યા જ્યશ્રીને મુકામની અનુજ્ઞા આપી હતી. સુનંદને ખબર મળી ગઈ હતી કે મહારાજા પરિવાર સાથે પોતાના ધેર પદારે છે, એટલે મહારાજાનું સ્વાગત કરવા, તે તૈયાર થઈને જ ઊભાં હતો.

રથ સુનંદના મહાલયના આંગણે આવી ઊભાં.

‘મહારાજાનો જય હો.’ સુનંદે સોના-રૂપાનાં પુષ્પોથી મહારાજાનું સ્વાગત કર્યું. મહારાજાએ પણ સ્મિતપૂર્વક સુનંદાનો સત્કાર જીવ્યો. સુનંદ રાજપરિવારને લઈ, પોતાની વિશાળ અને ભવ્ય અશ્વશાળા તરફ ચાલ્યાં.

અશ્વશાળામાંથી પ્રભાતના સ્વાધ્યાયનો મધુર ધ્વનિ ઊઠી રહ્યો હતો. પરિવાર સાથે સુનંદે અશ્વશાળામાં ‘નિસીહિ...’ કહીને પ્રવેશ કર્યો.

સામે જ અનેક આર્યાઓથી પરિવરેલાં આર્યા જ્યશ્રીને બિરાજેલાં જોયાં. સહુએ ‘મથ્યાંદી વંદામિ’ કહીને આર્યાને વંદન કર્યા.

આર્યા જ્યશ્રીએ પણ ‘ધર્મલાભ’ નો આશીર્વાદ ઉચ્ચાર્યો.

સર્વએ પુનઃ વંદના કરી યોગ્ય જગ્યા લીધી.

‘આપના મુજયદેહે નિરામયતા વર્તે છે ને?’ રાજા કન્કરથે સુખશાતા પૂછ્યી.

‘રાજન્ન! દેવગુરુની કૃપાથી અમારી સંયમયાત્રા સુખપૂર્વક વર્તે છે અને એમાંય તમારા જેવા ધર્માનુરાગી રાજના રાજ્યમાં અમને કોઈ વિઘ્ન શાનું દોય?’

પૂછ્ય! આપે મારા કુળ પર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. તેને અધોગતિના માર્ગે જતું અટકાવી ઊર્ધ્વગતિ તરફ દોર્યું છે...’ કન્કરથે કૃતજ્ઞભાવે કહ્યું.

ભૂલનું પરિણામ

૨૧૩

‘ત્રૈમણોપાસક રાજનુ! એમાં એમે શું ઉપકાર કર્યો છે? એમે તો અમારું કર્તવ્ય બજાવ્યું છે. દરેક આત્મા પોતાની યોગ્યતા અનુસાર આગળ વધતો હોય છે અને પાપથી અટકતો હોય છે.’

‘ના જી, અવિનય ક્રમા કરશો. પરંતુ જીવની યોગ્યતા ગમે તેટલી હોય, છતાં જો તે યોગ્યતાને વિકસાવનાર મહાન આલંબન ન મળે તો તે યોગ્યતા સુપુત્ર રહે છે.’ કનકરથે નિમિત્તની પ્રધાનતા બતાવતાં કહ્યું.

‘રાજનુ! તમારા હૃદયમાં રહેલો દેવગુરુ પ્રત્યેનો અવિહડ રાગ તમને આ સમજ આપે છે, અને તે યથાર્થ છે.’

મૌન પથરાયું.

‘પૂજ્ય, કૃપા કરીને મારા પાપનું પ્રાયશિચ્છત આપો.’ કનકોદરીએ મસ્તકે અંજલિ જોડીને પ્રાર્થના કરી.

‘મહાનુભાવ! અયોગ્ય માર્ગથી તમે પાછાં વળી ગયાં ત્યારથી જ તમે તમારા આત્માની વિશુદ્ધિ કરી રહ્યાં છો. છતાં ગીતાર્થ આચાર્ય ભગવંત પાસેથી તમારે પ્રાયશિચ્છત લઈ લેવું, કારણ કે પ્રાયશિચ્છત આપવાનો અધિકાર તેઓશ્રીને હોય છે.

‘મોટું પ્રાયશિચ્છત તો એ છે કે હવે તમારે પરમાત્મા શ્રી જિનનેશરદેવના અપૂર્વ મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં જોડાઈ જવું અને આ નશર દેહમાંથી શાશ્વત ધર્મની આરાધના કરી લેવી.’

‘પભુ! પછી શું થયું?’ ‘અમિતગતિ’ વિઘાધર મુનિના મુખેથી નીકળતી ગાણી અંકરસ બનીને સાંભળી રહેલી, અંજના અને વસંતતિલકાએ પૂછ્યું.

‘પછી એ કનકોદરી અને સુલેખાએ ઉત્તમ શ્રાવિકાળવન જીવનું શરૂ કર્યું... અંતે મૃત્યુ થયું અને તે સોધર્મ દેવલોકમાં ગઈ.’

‘પછી?’

‘ત્યાંથી કનકોદરીનો જીવ રાજ મહેન્દ્રની પુત્રી અંજના તરીકે અને સુલેખાનો જીવ વસંતતિલક તરીકે...’

‘તું?’ બંને સખીઓ બોલી ઉઠી.



૨૪. હનુમાનજીનો જન્મ

બંને સાખીઓ મહામુનિ પાસેથી પોતાના પૂર્વભવને સાંભળીને સત્ત્વ બની ગઈ. ચિત્તમાં અનેક વિચારો જાગ્યા અને શામી ગયા. ત્યાં વસંતતિલકાએ હાથ જોડીને વિનભભાવે પૂછ્યું :

‘ભગવંત, આ મારી સાખીના ગર્ભમાં કયો જીવ આવ્યો છે. એ કૃપા કરીને કહેશો?’

મહામુનિએ સ્વર્થ બની કહ્યું :

‘હે સુશીળે! અંજનાના ગર્ભમાં એક ઉત્તમ જીવ આવેલો છે. તેના પૂર્વભવોનો વૃત્તાંત ઘણો જ મોટો છે, પરંતુ આહી હું તમને ઢ્રેકમાં જ કદીશ.’

મંદર નામનું નગર.

પ્રિયનંદી નામે એક વાણિક ત્યાં વસે.

જ્યા નામની તેની શીલવંતી પત્ની.

કાળકે જ્યાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેનું નામ દમયંત.

ચુણાની ખાડા, કળાનો અધ્યાત્મા.

એક દિવસ દમયંત ઉદ્યાનમાં ફરવા ગયો. ત્યાં તેણે સાધુઓને જોયા. અધ્યયનમાં લીન અને ધ્યાનમાં મસ્ત.

દમયંતે તેમની પાસેથી ધર્મ સાંભળ્યો, સમાદિત લીધું, નિયમો લીધા.

બસ, દમયંત શ્રદ્ધાવંત શ્રાવક બન્યો.

દાન દે છે.

તપ તપે છે.

શીલ પાળે છે.

મૃત્યુ થયું. બીજા દેવલોકનો તેજસ્વી દેવ થયો.

દેવલોકમાં ય ક્યાં કાયમી રહેવાય છે? ત્યાંથી તેનું અય્યવન થયું.

મૃગાંક નગરમાં હરિચન્દ્ર નામનો રાજા,

તેની પ્રિયંગુલક્ષ્મી રાણીની કુક્ષિઓ પુત્ર તરીકે જન્મ્યો.

તેનું નામ સિંહચન્દ્ર.

પરમાત્મા શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતનો ધર્મ આરાધી તેણે જીવન પૂર્ણ કર્યું.

હનુમાનજીનો જન્મ

૨૧૫

મરીન તે દેવલોકમાં ગયો.

ત્યાંથી પાછો અવ્યો!

વૈતાઢ્ય પર્વત પર 'વાણા' નામના નગરમાં સિંહવાહન નામે રાજપુત્ર થયો.

એ વખતે તેરભા તીર્થકર વિમલનાથનું ધર્મશાસન ચાલતું હતું.

સિંહવાહનને 'લક્ષ્મીપુર' નામના મહામુનિનું મિલન થઈ ગયું.

સિંહવાહન વૈરાગી બની ગયો. તેણે ચારિત્ર લીધું.

ચારિત્ર લઈને તેણે તીવ્ર તપશ્ચયર્થ કરવા માંડી.

તેનું મૃત્યુ થયું અને તે દેવલોકમાં ગયો.

ત્યાંથી અવીને તારી સખીની કુક્ષિમાં અવતર્યો.

મહામુનિએ પૂર્ણવિરામ મૃક્યું.

'પ્રભુ! આ પુત્રનું ભાવિ...?' અંજનાએ પૂછ્યું.

'ગુણોનો બંડાર, શક્તિનો અપૂર્વ પ્રવાહક, વિવાધરોનો અધિપતિ, ચરમ શરીરી.'

મહામુનિએ ચાર વિશેપતાઓ કહી પુત્રનું સંપૂર્ણ ભાવિ કહી દીધું!

'ભગવંત, હવે આમારે આમ ક્યાં સુધી...''

'હવે તમારે એ પૂર્વનું પાપકર્મ વગભગ ખતમ થઈ ગયું છે. હવે દુઃખના દિવસો ચાલ્યા ગયા છે, માટે પરમાત્મા શ્રી જિનેશ્વરદેવના ધર્મને ફુદ્યમાં સ્થાપિત કરો, એની જ આરાધનામાં લીન રહો. અંજનાના મામા અહીં આવશે અને તમને તેમના ઘેર કરી જશે. પછી અલ્પકાળમાં જ અંજનાને એના પતિનો મેળાપ થશે.'

બસ, આટલું કહીને એ વિદ્યાસંપત્ત મહામુનિ ત્યાંથી આકાશમાર્ગે ચાલ્યા ગયા. બંને સખીઓ આકાશ તરફ જોઈ રહી અને મુનિ તો ઘણા ફુર નીકળી ગયા.

'વસંતા! મરલ્લમિમાં પણ ભાગ્યશાળી આત્માને કલ્યવૃક્ષ મળી આવે, તે આનું નામ! અંજનાના ફુદ્યમાં આનંદ ઉભરાયો.

'કેવા કરણાના સાગર જેવા એ મહાત્મા હતા! અરેખર, આપણો પૂર્વભવ સાંભળીને હું તાં દેખતાઈ જ ગઈ. જનમ જનમ ભટકતાં છુંબે અશાનતામાં આવાં તો કરીક પાપો કર્યા હશે. એનાં દારણા પરિણામો પણ ભોગવ્યાં હશે.'

'માટે તો સંસાર છોડવા જેવો છે. જ્યાં સુધી આ સંસારની મોહમાયાનાં

૨૧૭

જૈન રામાયણ

બંધનોમાં રહીશું ત્યાં સુધી પાપો થવાનાં જ. પાપ થવાનાં એટલે એના કટુ વિપાકો પણ સહન કરવા પડવાના જ.' અંજનાનું હિંદુ સંસારસ્વરૂપને પિછાની રહ્યું.

બંને સખીઓ વૈરાગ્યરસમાં જૂલી રહી હતી ત્યાં સિંહની ભયંકર ગર્જના સંભાઈ. બંને સખીઓ ધૂજી ગઈ. ગુફાના દ્વાર તરફ દૃષ્ટિ કરી ત્યાં તાં એક વિકરાળ સિંહ જોયો.

ધરતીમાં તિરાડ પડી જાય તે રીતે તે પોતાના પુછડાને પદ્ધતિઓ હતો.

લોહીથી તેનું મોં ખરડાયેલું હતું. ગર્જનાથી દિશાઓને ગજવી રહ્યો હતો. લોખંડના અંકુશ જેવા તીક્ષ્ણ તેના નખ હતા. બંનેએ આંખો બંધ કરી દીધી. પૂર્વ શ્રદ્ધાથી શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનું ધ્યાન ધરવા લાગી. ત્યાં એક નવો ચમત્કાર સર્જિયો!

ગુફામાં એક વિકરાળ ‘અષ્ટાપદ’ પ્રગટ થયો. અષ્ટાપદ એટલે સિંહનો દાસ્તા દુશ્મન! અષ્ટાપદે છલાંગ મારી, સિંહ પર ત્રાટક્યો. કણવારમાં તો સિંહના પ્રાણ ઉડી ગયા.

અષ્ટાપદ અંજના તરફ વખ્યો. અંજના તો આંખો બંધ કરીને નમસ્કાર મહામંત્રમાં લીન હતી. અષ્ટાપદ અંજનાની નજીક આવ્યો, ઊભો રહ્યો. એના શરીરમાં પરિવર્તન થવા લાગ્યું. થોડીક ક્ષાડામાં તો અષ્ટાપદના સ્થાને મનોહર આઙૃતિવાળો એક દેવ ઉપરસ્થિત થઈ ગયો. વળી થોડી ક્ષાડો વાતી અને એક હિંદુ દેહધારી દેવી ત્યાં પ્રગટ થઈ.

દેવ અને દેવીએ અંજનાને ધ્યાનમાંથી જગાડી. બે હાથ જોડી પ્રાણામ કર્યા. અંજનાએ પણ પ્રાણામ કર્યા.

‘આપ કોણ છો અને શા માટે આવ્યાં છો?’ અંજનાએ પૂછ્યું.

‘માંને નામ મણિચૂલ. હું ગંધર્વ દેવ હું અને આ ગુફાનો સ્વામી હું.’ દેવે પોતાની ઓળાંખ આપી.

‘મારા ધેર આવેલી મહાસતી પર આપણિ જોઈ, મેં અષ્ટાપદનું રૂપ ધરીને સિંહને ખતમ કર્યો,’ પોતાને પ્રગટ થવાનું કારણ બતાવ્યું.

‘હવે તમે નિશ્ચિન્ત રહો. આ ગુફામાં તમે સુખપૂર્વક રહો. હું તમારી રક્ષા કરીશ...’

પ્રાણાને પણ હોડમાં મૂકીને કરેલા શીલનાં જતન, તેના ચરણો દેવો પણ નમે તેમાં નવાઈ શી? મણિચૂલ અવધિજ્ઞાની દેવ હતો. અંજનાના સતીત્વ પ્રત્યે

હનુમાનજીનો જન્મ**૨૧૭**

તેના હૃદયમાં ભરપૂર અનુરૂપ જામ્યો. અંજનાને પોતાની ગુફામાં રહેવાની અનુભા આપી. તેણે અંજનાના દુઃખી ટિકનું રંજન કરવા એક સુદર કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો.

મણિચૂલ ગંધર્વ દેવ હતો. ગાવામાં ને બજાવવામાં ત્રિલુલન-મશાદ! પતિ-પત્નીએ જીતગાન શરૂ કર્યા.

શ્રી કિંનેશ્વર ભગવંતની સ્તવના આરંભી. નહિ રાગની ખામી, નહિ તાલની ખામી, નહિ ગાવાની ખામી કે નહિ વાળ્જિત્રવાદનની ખામી!

થોડી વાર પહેલાંના ભીપણ વાતાવરણને દેવ-દેવીએ પલવારમાં પલટી નાયું. સુકાઈ રયેલી વનરાજ ખાલી ઉઠી. કરમાઈ રયેલા છોડ પર પુષ્પો બેઠા. જંગલનાં નિર્દોષ પશુ-પંખીઓ પકા ગુજાના દ્વારે ટોળે વળ્યાં. ગુજાના પાપાણોમાં જાડો વાચા પ્રગટી!

અંજનાનું ટિક ડોલી ઉઠ્યું. દેવ-દેવીની પ્રભુસ્તવના પર તે પ્રસન થઈ ગઈ. દુઃખ ભુલાઈ ગયું. સુખ ઉભરાઈ ઉઠ્યું.

અંજનાને પ્રસન્વવદના રયેલી જોઈ મણિચૂલ ગંધર્વ સ્તવના પૂર્ણ કરી. મહાસતીને પુનઃ પ્રશ્નામ કર્યા અને જવાની રજા માંગી.

મણિચૂલના ગયા પછી અંજનાએ વસંતતિલકા સામે જોયું. વસંતતિલકા ગુજાના દ્વાર તરફ અનિમેપ દાસ્તિએ જોઈ રહી હતી. તે કોઈ ગહન વિચારમાં ગરકાવ રયેલી હતી.

'બહુ ઊડા વિચારમાં ઊતરી ગઈ છે કાંઈ?' વસંતતિલકાના અભે દાથ મૂકી અંજનાએ પૂછ્યું.

'એવું તો ખાસ કાંઈ નથી, પરંતુ મને આમાં કંઈ સમજ પડતી નથી.'

'શામો?'

'આ બધી પરિસ્થિતિમાં...'

'કંઈ પરિસ્થિતિ?'

'જ્યારે ટેવો તારા સતીવનાં મહાન મૂલ્યાંકન કરે છે, ત્યારે સ્વજન ગણાતા મનુષ્યો સતીવનાં મૂલ્યાંકન તો નહિ, પરંતુ ઉપરથી બદનામ કરે છે!'

'ઓ તો પ્રારબ્ધની લીલા છે ને બહેન.'

'બીજું, ઘડીકર્માં સુખની છાંય અને ઘડીકર્માં દુઃખનો તીવ્ર તાપ - આ પણ વિચિત્રતા ન સમજાય તેવી છે...'

૨૭૮

ફેન રામાયણ

‘વસતા, એમાં ન સમજાય એવું કહી નથી, ઘડીકમાં આપણો પુરુષકરણી અને ઘડીકમાં પાપાચરણો નથી કરતાં? એમાં ય પુરુષકરણીની કણાં થોડી, પાપાચરણની કણાં વધુ! અનું પરિણામ એ જ આવે કે સુખની કણાં થોડી અને દુઃખનો કાળ લાંબો.’ અંજનાએ વસંતતિલકાને સુખ-દુઃખનાં કારણો સમજાવ્યાં. ‘વળી, તું કેમ ભૂલી જાય છે? થોડાક સમય પહેલાં જ જ્ઞાની ગુરુ મહારાજે આપણા પૂર્વભવને સંભવાવ્યો, તે શું આપણા ચિત્તનું સમાધાન કરવા પૂરતો નથી?’ અંજનાએ વસંતતિલકાની મૂંગવજા ઉકેલી નાંખી.

‘હવે આપણો અહીં જ રહેવાનું છે, એટલે એ રીતે ગુજરાને વ્યવસ્થિત કરી દેવી જાઈએ.’ વસંતતિલકાએ ગુજરામાં ઢાર્ટિ કરવી, પરંતુ એને કહી વ્યવસ્થિત કરવા જેવું લાગ્યું જ નહિ. મણિચૂલ ગંધર્વ ગુજરાને વ્યવસ્થિત કરીને જ ગયો હતો.

‘બીજું બધું જ વ્યવસ્થિત છે વસંતા, એક જ જામી છે.’

‘શું?’

‘પરમાત્માના પૂજન માટે પ્રતિમાચુ નથી.’

‘આહ... અહીં પ્રતિમાચુ ક્યાંથી મળે?’ વસંતાએ કહ્યું.

‘જો ચીકણી માટી મળી જાય તો આપણો પ્રતિમાચુ બનાવી લઈએ.’

‘હું તપાસ કરું...’ વસંતતિલક ગુજરાની બહાર નીકળી, સરોવરના તટ પર ગઈ. તપાસ કરતાં કરતાં માટી મળી ગઈ... કાળજીપૂર્વક બહુમાનથી તે માટી લઈ, અંજનાની પાસે આવી. અંજનાએ શિલ્પકણા હસ્તગત કરેલી હતી. માટીમાંથી તેણે સુંદર અને સુંદર અને સુંદર અને સર્જન કર્યું. શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના ધ્યાનપૂર્વક પ્રતિમાચુને તેણે સુયોગ સ્થાને સ્થાપિત કર્યા.

‘બસ! પછી તો વસંતતિલક રોજ સરોવરમાંથી ઝીલેલાં કમળો લઈ આવે છે અને બંને સાંપીઓ ભાવપૂર્વક પરમાત્માનું પૂજન કરે છે.

દિવસો વીતતા જાય છે. અંજનાનો ગર્ભ વૃદ્ધિ પામતો જાય છે. એક દિવસ અંજનાએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો. વસંતતિલકાએ સૂતિકર્મ કર્યું. પુત્રને પોતાના ખોણામાં લઈ અંજનાસુંદરી રડી પડી. તેનું દિલ ભરાઈ આવ્યું. પુત્રની સામે જોઈ તેણે વિલાપ કરવા માંડ્યો.

‘મહાત્મા! આ જંગલમાં હું તારો જન્મમહોત્સવ શી રીતે કરું?’ હું પુરુષરહિત અભાગી હું...’ વસંતતિલકાની આંખો અંસુથી ઊભરાઈ ગઈ. તેનું મન કહી રહ્યું હતું : જો આ પુત્રનો જન્મ રાજમહેલમાં થયો હોત તો આજે આપું રાજ્ય ઉર્ફના અવાજથી જાણ ઊઠ્યું હોત. અંજનાનો ઉમંગ આકાશને આંબી ગયો

હનુમાનજીનો જન્મ

૨૧૬

હોત, પરંતુ દુર્ભાગ્યના પરચા કેવા કારમા છે કે જેણું ભાવિ મહાન છે, જે આત્માનો સંસારમાં આ અંતિમ ભવ છે એ આવા નિર્જન અરથયમાં જન્મે છે....'

અંજના પુત્રને લઈ ગુફાના દ્વાર આગળ બેઠી હતી. આંખમાંથી આંસુની ધારા વહી રહી હતી. અંજનાનો દૃષ્ટિ સ્વર સાંભળીને જંગવનાં નિર્દોપ પશુઓ પણ ત્યાં ભેગાં થઈ ગયાં હતાં. જાણો અંજનાના દૃષ્ટમાં સહાનુભૂતિ વ્યક્ત કરતાં હતાં.

ત્યાં આકાશમાર્ગે એક વિમાન પસાર થઈ રહ્યું હતું. વિમાનમાં બેઠેલા વિદ્યાધરે નીચેનું દૃશ્ય જોયું. તેણે વિમાન નીચે ઉત્તર્યુ. ઝડપથી તે ગુફાના દ્વારે આવ્યો.

'બહેન, તું કોણ છે? અને શા માટે રૂઢન કરે છે?' આગંતુક વિદ્યાધરે મધુર વાણીથી અંજનાને પૂછ્યું. અજ્ઞાયા પુરુષોને ગુફાના દ્વારે આવેલા જોઈ, અંદર કામ કરતી વસંતતિલકા પડી અંજનાની પડાયે આવીને જીબી હતી. વિદ્યાધરના પ્રશ્નનોના ઉત્તર આપવા માટે અંજના તો સમર્થ જ ક્યાં હતી? વસંતતિલકાએ આગંતુક પુરુષોને ઘાસના બનાવેલા આસન પર બેસવા કર્યું અને અંજનાના લગ્નથી માંડીને પુત્રજન્મ સુધીનો તમામ ઇતિહાસ ગદ્દગ્દ કંઠે સંભળાવ્યો.

જેમ જેમ આગંતુક વિદ્યાધર સાંભળતાં ગયો તેમ તેમ તેની આંખો બીજીવા લાગી. તેના મુખ પર જ્વાનિ પથરાવા માંડી. તેનો શાસોચ્છ્વાસ શરમ બનવા લાગ્યો. વાત જ્યાં પૂર્વી થઈ ત્યાં તો તે માંટા અવાજે રહી પડ્યો.

'રાજન્! અત્યારે તમારે રડવું ન જોઈએ, પરંતુ આ બસેનાં દૃષ્ટને દૂર કરવાનો ઉપાય યોજવો જોઈએ.' વિદ્યાધરની સાથે આવેલા બીજા વિદ્યાધર નિર્મિતશે કર્યું.

'હે પુત્રોઓ, હું કણપુરનગરનો રાજા છું. મારી માતાનું નામ સુંદરીમાલા અને પિતાનું નામ વિત્રભાનુ. હે અંજના, તારી માતાનો હું સગો ભાઈ થાઉં. મારું નામ માનસવેગ.'

'હું?' બંને સખીઓ આશ્વયર્થી રાજા સામે જોઈ રહી. 'હા, તને જીવતી જોઈને મારા આત્માને શાન્તિ મળી છે.' માનસવેગ રાજાએ કર્યું. અંજનાએ જાણ્યુ કે, 'આ મારા માસા છે...' ત્યારે તેનું રૂઢન ખૂબ વધી ગયું. હીબકી હીબકીને તે રડવા લાગી. સ્વજનને જોઈ પ્રાય: વિસારે પડેલું દૃષ્ટ પાછું જાગી જાય છે.

૨૨૦

કેન રામાયણ

માનસવેગે અંજનાને આશાસન આપ્યું.

‘પુત્રી! હવે રડવાની જરૂર નથી. તારા દુઃખના દહડા વીતી ગયા છે.’

કર્મનાં ધનધાર વાદળો ક્યારે ચિરાય, તે કહેવું અણાની મનુષ્ય માટે અશક્ય હોય છે. કોને ખબર હતી કે આવા અરણ્યમાં અંજનાને મામાનું મિલન થશે? કોને ઘ્યાલ હતો કે હવે અરણ્યવાસનો અંત આવશે?

માનસવેગ વિદ્યાધર રાજાએ પોતાની સાથે આવેલા નિમિત્તશાને પૂછ્યું.

‘હે દેવજી! આ નવજાત પુત્રનું ભાવિ કેવું છે તે કહો!’

‘નિમિત્તશે અંજનાના પુત્રનું ભાવિ કહેવા માંગ્યું.

‘મહારાજા! શું કહું? અહીં આપણો આવાં ત્યારથી હું તો એ બાળકના ભાવિનો વિચાર કરી રહ્યો હું અને મેં તેની જન્મફુંડલી પડા બનાવી દીધી છે!

‘આ બાળકનો જત્ન યૈત્ર વદ આઠમને દિવસે થયો છે. શ્રવણ નક્ષત્ર છે. દિવસનો સ્વામી સૂર્ય છે. મેપરાશિમાં ઉચ્ચ સ્થાને સૂર્યનું ભવન છે. મડરમાં ચંદ્રમા રહેલો છે. વૃષભની મધ્યમાં મંગળનું સ્થાન છે. મીન રાશિમાં શશીપુત્ર રહેલો છે. કર્ક રાશિની મધ્યમાં બૃહસ્પતિ ઉચ્ચ ભવન કરીને રહેલો છે. મીન રાશિમાં શાનિ અને હૈત્યોનો ગુરુ શ્રેષ્ઠ સ્થાને રહેલો છે... રાજનુ! મીન લગ્નનો ઉદ્ય છે અને બ્રહ્મયોગ છે... એનાં ફલાદેશ એં છે કે બાળકનું બધું જ શુભ છે, કલ્યાણકર છે!’

‘પુરોહિતજી! એ બધું તો હીક, પરંતુ તમે કોઈ વાત ચોક્કસ કહી શકો?’

‘હા જી, આ બાળક યૌવનમાં પ્રવેશતાં જ રાજા થશે, પરંતુ રાજ્ય પર એને મમત્વ નહિ હોય. આ તેનો છેલ્લો ભવ છે. અહીંથી એ સીધો સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરનારો બનશે.’ દેવજી બાળકના ભાવિને પ્રકાશયું.

અંજના તો આ બધું સાંભળીને રાજુ રાજુ થઈ ગઈ. તુલસીમાં કીડા કરતા બાળકને જુઓ છે અને અવનાવી લાગડાઓ અનુભવે છે.

‘અંજના, ચાલો, હવે તમે બંને પુત્રને લઈને વિમાનમાં બેસી જાઓ.’ માનસવેગ ઊભો થયો અને ગુફાને જોવા માટે અંદર પ્રવેશ્યો. અંદરના ભાગે એક એકાંત ખૂણામાં તેણે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની મૂર્તિ જોઈ.

‘અહીં આ પ્રતિમા કયાંથી લાવ્યાં તમે?: પાછળ ચાલતી વસંતતિલકાનો રાજાએ પૂછ્યું.

‘આ પ્રતિમા તો અંજનાએ બનાવી છે! અમે બંને નિત્ય ત્રિકાળ પરમાત્માની પૂજા કરીએ છીએ.’ વસંતતિલકાએ કહ્યું.

હનુમાનજીનો જન્મ

૨૨૭

'મામા, આ પરમહૃપાણુ પરમાત્માના જ અચિત્ય પ્રભાવથી આજે તમે અહીં આવી ચઢ્યા અને અમારા અરણ્યવાસનો અંત આવી ગયો. ખરેખર! કિનેશ્વર ભગવંતની ફૂપાનો તાળ પામી શકાય એવો નથી...'

અંજનાના વદ્યમાં ગુંજુ રહેલી પરમાત્મ-ભક્તિની સૂરાવલી બહાર રેલાઈ ગઈ. માનસવેગ અંજનાના ભક્તિકદ્ય પર પ્રસન્ન થઈ ગયો.

'આપાં આ પ્રતિમાછ સાથે લઈ લેવાનાં છે, હો...' અંજનાને વસંતતિલકાને સ્રૂચન કર્યું. વસંતતિલકાને બહુમાનપૂર્વક પ્રતિમાછને બે હાથમાં લઈ વિમાનમાં પદ્ધરાવ્યાં. પછી અંજના પુત્રને લઈને વિમાનમાં પ્રવેશી, અની પાછળ વસંતતિલકાને વિમાનમાં પગ મુક્ક્યા. માનસવેગ વિમાનમાં જ્યાં અંજના બેઠી હતી, તેના ઉપરના ભાગમાં રત્નાના ઘૂઘરા લટકાવ્યા. અંજનાનો પુત્ર તો ઘૂઘરાનો શરૂઆત સાંભળીને નાચ્યો ઉઠ્યો. અની આંખો ઘૂઘરા પર મંડાઈ ગઈ. બે હાથ ઘૂઘરા લેવા માટે ઉચ્ચા થવા લાગ્યા.

વિમાન આકાશમાં ઉચ્ચે ચઢ્યું. હનુપુરનગર તરફ જડપથી ઉડવા લાગ્યું. અંજનાની ટણિ ભૂમિ પરની રમણીયતા જોવામાં લીન હતી, બીજી બાજુ અંજનાપુત્ર પેલા ઘૂઘરામાં લીન બન્યો હતો અને એ પકડવા માટે ઉછળી રહ્યો હતો.

અંજનાપુત્ર એકદમ અંજનાના ખોળમાંથી ઉછળ્યો. હજુ એ ઘૂઘરાને પકડે એ પહેલાં તો વિમાન સરકી ગયું અને અંજનાપુત્ર ભૂમિ પર પટકાઈ ગયો.

એટલો જડપથી આ બની ગયું કે અંજનાને કે વસંતતિલકાને કંઈ ગમ ન પડી. પરંતુ બીજી જ ક્ષણે અંજનાએ કારમી ચીસ પાડી. બે લાયે તે છાતી ફૂટવા લાગ્યો.

'મામા... પુત્ર પડી ગયો.' અંજનાએ માનસવેગનું ધ્યાન દોર્યું. માનસવેગ વિમાન થંભાવી દીધું. અંજનાને હેઠે ધારણા આપી પંતે નીચે આવ્યા. અંજનાપુત્ર જ્યાં પડ્યો હતો ત્યાં તો એક મહાન ચમત્કાર સર્જાઈ ગયો હતો!

પુત્ર એક પર્વત પર પડ્યો હતો, પરંતુ હન્દ્રના વજથી જેમ પર્વત લેદાઈ જાય તેમ આ પુત્રના પછિડાથી પર્વતના ચુરેચુરા થઈ ગયા હતા અને પુત્ર તો કેમકુશળ એક બાજુ વનરાજી પર પડ્યો હતો! માનસવેગ તો આંખ ફાડીને જોઈ જ રહ્યો. અંજનાના સપ્રતે કરેલું પરાકરમ તેને હેરત પમાડી ગયું. રાજાએ પુત્રને આવિંગન આપી તરત જ લઈ લીધો. પુત્ર તો મરક મરક હસી રહ્યો હતો!

અંજનાએ તો અંબું રદન કરી મુક્ક્યું કે સલ્લુ કેપી ઉઠ્યાં. જ્યાં મામા પુત્રને હેમખેમ લઈને આવી પદ્ધાંચ્યા, કે અંજના ફૂટીને ઊભી થઈ, મામાના હાથમાંથી પુત્રને લઈ છાતી સરરો ચાંપી દીધો.

૨૨૨

જૈન રામાયણ

'મારા પુત્રને કંઈ વાગ્યું તો...' ઇસકાં ખાતી અંજના પુત્રને જુઓ છે.

'અરે, તારા પુત્રને વાગ્યું નથી પણ. તારા પુત્રે તો વગાડ્યું છે!'

મામાએ પુત્રનાં પરાક્રમ કહ્યાં. અંજના હર્ષથી પુલકિત બની ગઈ.

વિમાન ઉન્નપુરનગરે આવી પહોંચ્યું. પદ્ધિજનોએ મંત્રીવર્ગ અને રાજાનું સ્વાગત કર્યું. સહુ અંજનાને અને વસંતતિલકાને જોઈ રહ્યાં. રાજાએ એ બનેની ઓળખ આપી. સહુને આનંદ થયો.

ત્યાં તો અંતઃપુરમાંથી મહારાણી આવ્યાં. માનસવેગે અંજનાની ઓળખ કરાવી અને પુત્રનો જન્મ-મહોત્સવ ઊજવવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

બીજુ બાજુ અંતઃપુરમાં અંજના અને અંજનાના પુત્રનાં ઘડ્યાં માન થવા લાગ્યાં. અંજનાએ અને વસંતતિલકાએ અંતઃપુરનો ગ્રેમ સંપાદન કરી લાધો. પુત્ર તો અંજનાના હથમાં જ આવતો નથી. જે જુઓ છે તે તેડે છે અને રમાડે છે!

આખા નગરમાં અંજનાના પુત્રજન્મનો મહોત્સવ ઊજવાયો. એમ, કરતાં પુત્રનું નામ પાડવાનો દિવસ આવી ગયો. મામા અંજનાની પાસે આવ્યા.

'અંજના, પુત્રનું નામ શું પાડીશું?' માનસવેગે પૂછ્યાં.

'આપે શોધી કાઢ્યું હશે ને?'

'મેં શોધી કાઢ્યું છે!' વસંતતિલકાએ વચ્ચે જવાબ આપ્યો.

'તું કહે, કયું નામ પસંદ કર્યું છે?' માનસવેગે કહ્યું.

'કહુ?' વસંતતિલકાએ અંજના તરફ જોયું.

'કહે,' અંજનાએ હસીને કહ્યું.

'નયાનાનંદ!'

'નામ તો સારું શોધી કાઢ્યું હો કે!' મામાએ કહ્યું.

'તો પછી?'

'પણ મારો વિચાર જરા જુદો છે!' મામા બોલ્યા.

'શું?' અંજનાએ પૂછ્યાં.

'આ બાળ ચરમશરીરી છે, તે વહેલો મોડો પણ સંસારનો ત્યાગ કરી ચારિત્રમય બનશે. એ વખતે અમને તે ભૂલી ન જાય... માટે અનું નામ ઓવું પાડવું કે આ નગર એને કદી ન ભૂલાય!''

'વિચાર સુંદર છે!' અંજના બોલી.

હનુમાનજીનો જન્મ

૨૨૭

‘પણ વસંતતિલકાનું મન માનવું જોઈએ ને?’ મામા વસંતતિલકાની સામે જોઈ હસ્યા.

‘ના ના, મને પણ આપનો વિચાર ગમ્યો છે. આપ કહો.’ વસંતતિલકાએ પોતાની સંમતિ આપી.

‘નગરનું નામ હનુમુર છે. પુત્રનું નામ ‘હનુમાન’ પાડીએ!’

‘નામ સરસ છે.’ અંજના કબૂલ થઈ.

‘રાજાએ અંજનાપુત્રનું નામ હનુમાન પાડ્યું. પરંતુ તાં પેલા પુરોહિતજી આવી ગઠયા. તેમણે વળી જુદ્ધે જ વિચાર કર્યો.

‘મહારાજા, આ તો તમે એવું નામ પાડ્યું કે એ આપણાને ન ભૂલે. પરંતુ બીજું નામ એવું પાડ્યું જોઈએ કે આપણો એને ન ભૂલીએ!’

‘સાચી વાત, સાચી વાત. બીજું એવું નામ પાડો!’ વસંતતિલક બોલી ઊડી. મહારાજા હસી પડ્યા. મહારાજાની પણ હસી પડ્યાં. મહારાજાની પુરોહિતજીના મંત્રયમાં સંમત થયાં.

‘પાડો ત્યારે બીજું નામ પુરોહિતજી!’ વસંતતિલક બોલી.

‘શ્રીશૈવ...!’ પુરોહિતજીએ બીજું નામ પાડ્યું.

‘સુંદર નામ!’ વસંતતિલક તાં હનુમાનનાં લઈ નાચવા માંડી.

‘આપા નગરમાં મીઠાઈ વહેંચવામાં આવી. સૌના મુખે ‘હનુમાન...’ ‘શ્રીશૈવ’ નામ બોલવા માંડ્યું. દિવસોના દિવસો વીતવા લાગ્યા. અંજનાસુંદરી ક્ષેમકુશળ છવન છવવા લાગી. વસંતતિલક અને અંતઃપુરની બીજી રાણીઓ સાથે તેણે આત્મકલ્યાણની કથાઓ કરવા માંડી.

હવે જેમ જેમ તેણા દિવસો વીતતા ગયા તેમ તેમ પવનંજયની યાદ તેને વધુ સાલવા લાગી. પુત્રને જુગે છે ને પવનંજય યાદ આવે છે.



૩૫. પવનંજય પાછો વળે છે હું?

‘અંજના, એક વાત પૂછું?’

‘પૂછા! ’

‘અહીં મામાને ઘેર આવ્યા પછી બધી વાતે સુધ્ય છે. મામા આપણી ચીવટથી સારસંભાળ રાખે છે... બધું જ છે, છતાં...’

‘શી ઉષાપ છે?’

‘ઉષાપ તો બીજી કોઈ નથી, પરંતુ તારે મન હજુ પ્રહૃત્યિત નથી હેઠાતું. તું હસે છે છતાં તારી આંખોમાં ઊરી વેદના વંચાય છે.’

વસંતતિલકાએ એક દિવસ અંજનાને પૂછ્યું. મામાને ઘેર આવ્યા પછી જો કે અંજનાનું દુઃખ ધારું ઓછું થઈ ગયું હતું. મામાની મુન્નીઓ સાથે અને પરિવાર સાથે અંજનાનું હેંધું દળીમળી ગયું હતું. તેમાં ય નાનકડો હનુમાન તો અંજનાના વિષાદને ચીરી જ નાંખતો હતો. છતાંથી જ્યારે અંજના એકલી પડતી ત્યારે તે ઊરી ચિંતામાં ગરડકાવ થઈ જતી, ક્યારેક તેની આંખોની આંસુભીની પણ થઈ જતી. અચાનક ત્યાં વસંતતિલક જઈ પહોંચતી અને અંજનાની વથાને જોઈ જતી. અવભાત, અંજના પોતાની વથાને ધૂપાવવા પ્રયત્ન કરતી, પરંતુ નિત્ય સહવાસી વસંતતિલકાથી કંઈ ધૂપું રહી રહે શાનું? અટલે એક દિવસે અંજનાની પાસે કોઈ ન હતું, હનુમાનને મામીઓ લઈ ગઈ હતી અને અંજના એકલી બેઠી હતી ત્યારે વસંતતિલકાએ અંજનાને પૂછ્યું. અંજનાએ હસીને કહ્યું :

‘વસંતા, હવે વેદના શાની? અહીં શાનું દુઃખ છે?’

‘તે મને ન પૂછ, તું જ કહો.’

‘કહું?’

‘મને કહેવામાં આટલો સંકોચ?’

‘સંકોચ નહિ, પરંતુ, નાહક ભુલાયેલા દુઃખને યાદ કરી, તને પણ દુઃખી શા માટે કરવી? માટે કહેવામાં સંકોચ થાય છે, બાકી મારી પ્રાર્થનિય સખીઓ મારે કંઈ જ ધૂપાવવાનું નથી.’

‘ત્યારે, અંજના... સંભળ. હું તો તારા દુઃખે દુઃખી અને તારા સુખે સુખી. તારું મન વિષાદમાં હોય ત્યારે માણ મન પ્રસન્ન ન જ રહી રહે.’

पवनंजय पाण्डो वળे છે

૨૨૫

‘બીજું કાઈ દુઃખ નથી. દુઃખ છે એક વાતનું કે સાસુએ ચઢાવેલું કલંક કર્યારે ઊતરશે? જ્યાં સુધી કલંકમુક્ત ન બનાય ત્યાં સુધી ચિત્ત પ્રસન કર્યાંથી રહે?

‘હવે એ ચિત્તા કરવાની જરૂર નથી. જ્ઞાની ગુણ મહારાજે કહ્યું છે, તે તું ભૂલી ગઈ? દુઃખના ટિવસો હવે જાણ નથી અને જ્યાં પવનંજય પાણ્ડા નગરમાં આવ્યા નથી કે કલંક ઘોવાયું નથી.’

‘તારી વાત સાચી છે, મને લાગે છે કે એ પાણ્ડા આવી ગયા હશે.’

‘તો તો કેતુમતીનું આવી બન્યું! વસ્તંત્રિલકાંઝે ભાવિ જોયું.

‘પણ...’

‘પણ શું...?’

‘અમની... સ્થિતિ કેવી થશે? એ આપણને શોધવા...’ અંજનાની આંખો દૂર દૂર ક્ષિતિજ પર મંડાઈ. લાલચોળ સૂરજ દૂબી ગયો.

○ ○ ○

અંજનાને પોતાના નામથી અંકિત વીઠી આપી પવનંજય પ્રહસિતની સાથે માનસરોવરના તટે શિબિરમાં આવી પહોંચ્યો. પ્રભાત થઈ ગયું હતું. સૈન્યને પ્રયાણનો આદેશ કર્યો. આકાશમાર્ગ સૈન્ય સાથે પવનંજય લંકાના પાદરે ઊતરી પડ્યો.

સૈન્યને ત્યાં જ છાવણી નાંખવાનું કહી, પવનંજય પ્રહસિતને લઈ લંકાપતિની સભામાં પહોંચ્યો. લંકાપતિને પ્રાણમ કરી, ઉભો રહ્યો. રાવણ પવનંજયને ભેટી પડ્યો અને ગ્રેમપૂર્વક પોતાની પાસે બેસાડ્યો.

‘પવનંજય, તેં જાણ્યું હશે કે પાતાલલંકામાં વરણો દુષ્ટતાની હદ કરી છે. આપણા પરાક્રમી સેનાપતિઓ ખર અને દ્વાષપત્રને તેણે પકડીને કારાગૃહમાં નાંખ્યા છે...’

‘હા છ, દૂત દ્વારા વરણ સાથેના પુદ્ધના સમાચાર મળ્યા હતા...’

‘હવે આપણે એક શાળાનો ય વિલંબ કર્યા ચિના અહીંથી પ્રયાણ કરવું જોઈએ. હવે તો હું પોતે જ એ વરણ અને અના અભિમાની પુત્રોની ખબર લઈ નાખીશ.’

રાવણો વરણપૂરી તરફ પવનંજયની સાથે વિરાટ સૈન્ય લઈને પ્રયાણ કર્યું.

બીજી બાજુ પવનંજયે વિચાર્યું કે ‘જો રાવણ યુદ્ધમાં ઊતરશે તો માનવજાત પર કાગો કેર વર્તાઈ જશે. લોહીની નદીઓ વહેશે, માટે રાવણને તો યુદ્ધમાં

૨૨૭

જેણ રામાયણ

ગુતરવા જ ન હેવો. પરંતુ એ ત્યારે શક્ય બને કે જો વરણ સમજી જાય; પણ વરણને સમજાવવો શી રીતે? ખર અને દૂધપણ જેવા પરાકર્મી સેનાનીઓને જીવતા પકડીને જેલના સણિયા પાછળ ઘડેલી ઢનાર વરણ અને એના પરાકર્મી પુત્રાને સમજાવવા ઘડા મુશ્કેલ છે.'

પવનંજયે ઘરણું વિચાર્ય, તંની કુશાગ્ર બુદ્ધિઓ માર્ગ શોધવા માંડ્યો. રાવજાનું મન સંતોષાય અને વરણનું માન સચ્ચાય, એથો માર્ગ પવનંજયે શોધી કાઢ્યો.

આ બાજુ રાવજો યુદ્ધનો વ્યૂહ રચી કાઢ્યો હતો. સેનાપતિ તરીકે તેણે પવનંજયને પસંદ કર્યા હતો. એટલે પવનંજયને બોલાવી, પ્રથમ દિવસના પુદ્ધાની વ્યૂહરચના સમજાવી દીધી.

'વ્યૂહરચના ઘડી જ સુંદર છે!' પવનંજયે રાવજાની પ્રશંસા કરી. રાવજો સ્મૃત કર્યું. પવનંજયની પીઠ પર હાથ ફેરવાતાં કહ્યું :

'વ્યૂહરચનાની સફળતા સેનાપતિ પર નિર્ભર હોય છે.

'એ તો આવતી કાલે જ આપને પ્રતીત થશે.'

'શાભાશ! એક વીરને છાકે તેવા જ તારા શક્ષાં છે. મને તારામાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે. તું યશનો ભાગીદાર બનીશ.'

'પણ... મને એક જુદી વિચાર આવે છે.'

'શો?'

'જીવસંહાર થાય નહિ અને કાર્યસિદ્ધ થઈ જાય!'

'એ કેવી રીતે?'

'વરણને મૂર્ખ બનાવીને કાર્ય સિદ્ધ કરવાનું!'

'સમજ ન પડી.'

'ખર દૂધપણને એક વાર મુક્ત કરીને આપડી પાસે લઈ લેવા, પછી બીજ વાતી!'

'પણ એમ કઈ સીધેસીધા એ ખર-દૂધપણને આપણા હવાલે કરે તેવો નાદાન વરણ નથી ગે?'

બસ, એને નાદાન બનાવવાનું કામ મારે!

'એટલે, શું આપણે ભીખ માગવાની?'

'હરગિજ નહિ, આપજો જરા ય માથું નમાવવાનું નહિ અને ખર-દૂધપણ એ આપણાને સૌંપી હે, એ રીત અજમાવીએ.'

पवनंजय पाण्डो वणे છે

૨૨૭

‘અશક્ય’

‘મને આજની રાત પ્રયત્ન કરો લેવાની રજા આપો.’

‘લાદે!’

‘રાવણને પવનંજયની વાત એક તરેંગ જેવી લાગી. પવનંજયને પોતાના પ્રયત્નની સફળતા લાગી. તે રાવણને પ્રાણામ કરી, પોતાની શિબિરમાં આવ્યો. શિબિરમાં પ્રહસિત અંટા મારી રહ્યો હતો. પવનંજય આવીને પ્રહસિતને પોતાના ખાગળી મંત્રશાલયમાં લઈ ગયો.’

‘તારે અત્યારે નગરમાં જવાનું છે.’

‘તૈયાર.’

‘જઈને સીધું તારે વરણને મળવાનું છે,’ અને મારો અંગત સંદેશો આપવાનો છે. કહેવાનું કે એક મિત્ર તરીકે પ્રહલાદપુત્ર પવનંજય આપને તત્કાલ મળવા ચાહે છે.’

‘પછી?’

‘જવાબ લઈને તરત પાછા આવવાનું’

‘પ્રહસિત તૈયાર થઈ ગયો. તેણે રાજદૂતનો વેશ ધારણ કર્યો અને આકાશમાર્ગે વરણની નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. નગરમાં યુદ્ધની તડામાર તૈયારીઓ ચાલતી તેણે જોઈ. એક એક સ્ત્રીપુરુષને તેણે સૈનિકના જુસ્સામાં જોયાં. એક પછી એક રાજમાર્ગ વટાવતો, તે વરણના રાજમહાલય આગળ આવી પહોંચ્યો, પણ ત્યાં તો એક કોડીને પ્રવેશવાનો પણ માર્ગ ન હતો. મહાલયનું વિશાળ પટાંગણ સૈનિકોથી ભરાઈ ગયું હતું. મહાલયને ઢારે યમહૂત જેવા સૈનિકો શસ્ત્રસજ્જ બનીને પહેરો ભરી રહ્યા હતા. મહાલયની અટારીમાં વરણના પુત્રો મુંડરીક અને રાણ્ય જુસ્સાભરી વાણીમાં સૈનિકોને પ્રોત્સાહિત બનાવી રહ્યા હતા.

‘વહાલા નરવીરો! આજે આપણી સ્વતંત્રતાને ભરખી જવા માટે રાક્ષસો આપણા દાર ખખડાવતા ઊભા છે. આજે આપણી મરદાનગી કસોટી પર છે, પરંતુ ચિતાનું ડોઈ કારણ નથી કારણ કે ધર્મ આપણા પણે છે. અન્યાયી રાવણ પ્રદેશવાલસાથી અને સત્તાલોલુપ્તતાથી આપણા પર ચડી આવ્યો છે, પરંતુ જેવા હાલ-બેદાલ તમે ખર-દ્વારણા કર્યો, તંવા જ હાલ-બેદાલ રાવણના કરીને જંપવાનું છે. એ અધમ રાક્ષસને અતાવી આપો કે વરણાખુરીનો એક એક નાગરિક પોતાના સ્વતંત્રને જંપે છે... વરણારાજને ચાહે છે.’

૨૨૬

જૈન રામાયણ

સેનિકોએ ગગનભેદી ગર્જના કરી, 'વરણારાજનો જય હો.' પ્રહસિત સેનિકોના અપાર શૌંખને જોઈને દંગ થઈ ગયો. તેણે દ્વારપાલને કહ્યું : 'ભાઈ, હું લંકાપતિના સેનાપતિ પવનંજયનો દૃત હું, મારે તત્કાલ વરણારાજને મળવું છે.'

દ્વારપાલ ક્ષાણકાર પ્રહસિતને જોઈ રહ્યો. તેને વિશ્વાસ પડ્યો કે 'આ બનાવટી નથી, પરંતુ દૃત જ લાગે છે.' તેણે એક સેનિકને છશારો કર્યો અને પોતે ચાલ્યો ગયો. પ્રહસિત પર પેલા સેનિકે ચાંપતી નજર રાખવા માંડી.

દ્વારપાલ ગુપ્તમાર્ગ વરણારાજના આવાસમાં જઈ પહોંચ્યો.

'મહારાજનો જય હો.' દ્વારપાલે નમન કર્યું.

'કેમ, જયમંગલ ?'

'મહારાજા, લંકાપતિના સેનાપતિ પવનંજયનો અંગત દૃત આપને તત્કાલ મળવા ચાહે છે.' જયમંગલે વરણારાજના મુખ સામે જોયું. વરણારાજ થોડીક ક્ષાણો વિચાર કરીને કહ્યું.

'ભલે, લઈ આવ એને.'

દ્વારપાલ સડસડાટ ચાલ્યો ગયો. પ્રહસિતને લઈ પુનઃ તે વરણારાજ પાસે આવ્યો; પ્રહસિતને તાં મૂડી, પાછો તે પોતાની ફરજ પર પહોંચી ગયો.

'કેમ અચ્યાનક આવવું પડ્યું?' વરણારાજ પૂછ્યું.

'મહારાજ, આપ જાડાતા જ હશો કે લંકાપતિએ પ્રહલાદનંદન પવનંજયને પોતાના સેનાપતિ બનાવ્યા છે.'

'હા, સમાચાર મળ્યા છે.'

'તેમનો હું અંગત મિત્ર હું. મારું નામ પ્રહસિત. મને તેમજો એક સંદેશો આપીને આપની પાસે મોકલ્યો છે.'

'શો છે સંદેશો ?'

'એ આપનો તત્કાલ મળવા ચાહે છે.'

વરણારાજ ચોકી ઉઠ્યા. આવા ભયાનક ચુદ્રના તબક્કે રાવણાનો મહાન સેનાપતિ શત્રુ રાજાને મળવા ચાહે, તેમાં તેમને બેદ લાગ્યો. તેમણે પુંડરીક અને રાજુવને બોલાવ્યા. તેમની સાથે મસ્કલત કરી પ્રહસિતને જવાબ આપ્યો.

'ભલે સેનાપતિ પવનંજય આવે.'

પ્રહસિત આકાશમાર્ગ ત્યાંથી પોતાની છાવણીમાં પહોંચી ગયો. પવનંજયની શિબિરમાં જઈ સમાચાર આપ્યો. પવનંજયને હર્ષ થયો.

પવનંજય પાછો વળે છે

૨૨૭

‘પ્રદસિતનં સાથે લઈ પવનંજય વરુણાપુરીમાં પહોંચ્યો. વરુણારાજ પુરુષીક અને રાજ્ઞિવની સાથે મસલત કરતા, પવનંજયની રાહ જોતા બેઠા હતા. ત્યાં જ દ્વારપાંચ આવીને પવનંજયના આગમનના સમાચાર આપ્યા. પુરુષીક અને રાજ્ઞિવ સામા ગયા. પવનંજયનું તેમણે સ્વાગત કર્યું. પવનંજયનું મોહક વ્યક્તિત્વ જોઈ, બને ભાઈઓ પ્રભાવિત થયા.

પવનંજયને લઈ બને ભાઈઓ વરુણારાજના ખંડમાં દાખલ થયા. વરુણારાજે સ્મિત કરીને, પવનંજયને આવકાર્યો. પવનંજયે પણ ઉચિત પ્રત્યુત્તર વાયો અને વરુણારાજની સામે આસન લીધું.

થોડીક વાર મૌન છવાયું.

‘કેમ સેનાપતિજી! અત્યારે આવવાનો શ્રમ શા માટે લેવો પડ્યો?’ વરુણારાજે હસીને વાતનો આરંભ કર્યો.

‘લાખો જીવોની હત્યાને અટકાવવા માટે.’ પવનંજયે સ્મિતપૂર્વક કહ્યું.

‘તો તો આટલા વિરાટસૈન્યને લઈને આવવાની જરૂર જ ન હતી. આપોઆપ હત્યાકાંડ અટકી જ ગયો હોત.’

‘આપ જાણો છો કે લંકાપતિ વેરનો બઢવો લીધા વિના જંપે નહીં. એમનો સ્વભાવ જ એવો છે. ભર અને દ્વારાને કેદી બનાવીને લંકાપતિના રોપને વિશેષ પ્રજ્વલિત કરવામાં આવ્યો છે.’

‘ભલે ને પ્રજ્વલિત થાય! અમે યુદ્ધભૂમિ પર ડારવા તૈયાર જ છીએ.’

‘તો શું તમે એમ માનો છો કે લંકાપતિને તમે પરાજિત કરો શકશો? લંકાપતિના એક એક બાંધવને પરાજિત કરવા માટે પણ ભારે ખુબારી સહન કરવી પડે એવી છે. લંકાપતિની સાથે આવેલા એક એક વિદ્યાધર રાજાને પરાસ્ત કરવા માટે પણ લોહીની ગંગા-સિંહુ વહેવડાવવી પડે એમ છ... જ્યારે ખુદ લંકાપતિને પરાજય આપવા માટે તો...’

‘એટલે શું અમે બધા બંગડી પહેરીને બંદા છીએ એમ, સેનાપતિજી!’ પુરુષીક રોપથી સંગળો ઉઠ્યો.

‘ના, જરાય નહિ. તમે પણ વીર છો. અમીરવંતા છો. પણ આવ્યાં યુદ્ધોમાં તમારા જેવાં રત્નોને હોમાઈ જવાનું? તમારા જેવા પરાકમીએનોં ઉપરોગ માનવજાતના સંદારમાં કરવાનો? હું એ માટે જ અત્યારે અહીં આવ્યો છું. કોઈ પણ યોગ્ય માર્ગ કાઢીને, આ યુદ્ધ અટકાવી દેવું જોઈએ.’

૨૩૦

જૈન રામધયણ

‘યોગ્ય માર્ગ એ છે કે લંકાપતિ સેન્ય લઈને પાછા ચાલ્યા જાય...’ પુંડરીક બોલી ઉઠ્યો.

‘એ માર્ગ કદાચ યોગ્ય હશે, પરંતુ શક્ય નથી!’

‘તો શું તમે અમને શરણાગત બનાવવા આવ્યા છો?’ પુંડરીકે પૂછ્યું.

‘ના. તમારા જેવા પરાકમીઓ શરણાગત ન બને, તે હું સારી રીતે સમજું છું.’

‘તો પણી?’

‘મિત્ર બની શકે?’ પવનંજયે સમાધાનની ભૂમિકા રજૂ કરી.

‘પણ જ્યાં લંકાપતિને પોતાને જ મિત્ર ન બનવું હોય, તેનું શું ગાય?’

‘હાલ એ પણ શક્યતા છે. હું એ કામ સંભાળી લઈશ.’

‘તો તો તમે લંકાપતિની સંમતિ લઈને જ આવ્યા છો,’ વરણારાજે પવનંજયનું પેટ માપવા મમરો મુક્યો!

‘અવું માનવાની ભૂલ વરણારાજ ન કરે. જો લંકાપતિને એ રીતે ન મતું જોખવું હોત તો લંકાથી જ કોઈ દૂતને મોકલી પતાવી હેત. આટલી સાગર જેવડી સેના લઈને, સ્વયં પોતે ન આવત, આ તો યુદ્ધના ભીષણ માનવસંહારથી મારું ડિલ કંપી ઉઠ્યું અને વિચાર આવ્યો કે જો કોઈ મધ્યમ માર્ગ સમાધાન થઈ જાય તો પ્રયત્ન કરું. એ આશયથી જ રાનિના સમયે અહીં આવ્યો હું.’

‘સેનાપતિજી, તમારા આશય સાથે હું પણ સંમત થાડું છું. જીવોનો સંદાર મને પણ છદ્દ નથી; પરંતુ રાખ્યના સ્વાતંત્ર્યની રક્ષા ખાતર ક્યારેક હિસ્ક માર્ગ પણ આભયાર કરવો પડે છે.’ વરણારાજે પોતાની નાિતિને સ્પાટ કરી.

‘તમારું સ્વાતંત્ર્ય અખંડિત રહે અને શાન્તિ સ્થપાય તોવો પણ માર્ગ મને દેખાય છે.’ પવનંજયે કહ્યું.

તો તે માર્ગ રજૂ કરો.’

‘ભર અને દૃષ્ટાને પાછા સૌંપવા. એક મિત્ર તરીકે લંકાપતિને મળવું અને લંકાપતિના એક પરાકમી સાથીદાર રાઝ્ય તરીકે સ્થાન પ્રાપ્ત કરવું.’

વરણારાજે પુંડરીક-રાજ્ઞિવની સામે જોયું. બસે ભાઈઓ પણ પવનંજયની દરખાસ્ત પર વિચારમાં પડી ગયા. દરખાસ્તમાં તેમને કોઈ સ્વમાન-દાનિ જેવું ન લાગ્યું. ઉપરથી યુદ્ધના ભયાનક સંદારમાંથી જીવોને ઊગરી જવાનો માર્ગ દેખાયો. વળી, પવનંજયનું હદ્ય પણ તેમને સાફ દેખાયું.

‘કોઈ પણ જાતની શંકા ન રાખશો, તમારી સાથે આ કોઈ મેલી રમત નથી.

पवनंजय पाठो वरो छे

२३१

रमाती, परंतु ज्ञानां ज्ञवन सायेनी मृत्युनी रमतनां अंत लाववानो उपाय
छे.' पवनंजये विचारमां पडेला वरणशराजना समज स्पष्ट करी. पुंडरीक अने
राज्ये संभति आपी. वरणशराजे पशु पवनंजयनी दृभास्तने मान्य रापी.

'महाराजा! मने धर्मो ज हर्ष थयो. आपनी निखालसता अने उडी समज
प्रत्ये भारे आहर प्रगट्यो.'

'परंतु सेनापतिश्च, ओक वातनी स्पष्टता करी लेवी जोईओ.' राज्ये कहूं.
'शु?'

'लंकापतिने अमे अमनी छावणीमां भयवा नहि आवी शकीओ...!'

'जूँओ, तमारे लंकापतिनी छावणीमां नहि आववानुं अने लंकापतिने
अहीं नहि आववानुं. नगरनी पूर्व दिशामे जे उद्यान छे त्यां बंनेनुं मिलन
योजवानुं...'

'बराबर!' राज्ये संभत थयो.

'तो पछी, हवे हु रक्क लडी. हवे भारे लंकापतिने मजवूं पडशे. पछी
प्रहसितनी साथे आपने शुभ संदेशो मोडलुं.'

वरणशराजे पवनंजयने ज्यवानी संभति आपी. पवनंजय त्रिशेयना सामे
स्मित करी उभो थयो अने प्रहसितनी साथे आकाशमार्ग लंकापतिनी छावणीमां
आवी पहांच्यो.

प्रहसितने पोतानी शिबिरमां मोडली पवनंजय लंकापति-नी शिबिर तरक
वध्यो. मध्यरात्रि थर्ह यूकी उती; छतां छावणीमां कोई निद्राधीन बन्यु न हतुं.
प्रत्येक सैनिक पोतपोतानी तंस्यारीमां मशगूल हतो.

पवनंजये लंकापतिनी शिबिर आगण जઈ, द्वाररक्षकने इशाराथी दूर करी,
शिबिरमां प्रवेश कर्या. शिबिरमां रावण अने बिभीषण कोई वातचीत करी
रक्षा हता. पवनंजये जઈने प्रश्नाम कर्या.

'कम अत्यारे कर्ह...?' रावणे पवनंजयने बेसवा छशारो करी प्रश्न कर्या.

'महाराजा! कर्य सिद्ध थर्ह गयुं छे...?'

'केवी रीते?'

'भर अने दृष्ट्या आपणाने मानभेर पाठा मजी जशे!'

'अशक्य. अभिमानी वरण अम सहेजमां सांपी हे, ते भारा मान्यामां
नथी आवत्नुं.'

૨૩૨

જૈન રામાયણ

‘પણ હવે તે પણ માનવાનો અવસર આવી ગયો છે! આપણો કાલે પ્રભાતે પૂર્વ દિશાના ઉધાનમાં જવાનું. ત્યાં વરણારાજ ખર અને દૃપણાને આપણા હવાલે કરશે અને આપના અનેક પરાકર્મા મિત્ર રાજાઓમાં એકનો વધારો થશે. વરણારાજ આપના મિત્ર બનશે!’

રાવણાને આમે ય પવનંજય પ્રત્યે સહજ પ્રેમ હત્તાં. પવનંજયની વાતને તે નકારી શક્યો નહિં. જેવી રીતે પવનંજયે વરણારાજને મિત્રરાજ તરીકે માન્ય કર્યા હતા તેવી રીતે સ્વીકારવાની વાત રાવણા ગળે ઊતરી. બિભીષણને પણ વાત ગમી.

‘આ તો કુભકર્ણને બોલાવી લાવ.’ રાવણો કુભકર્ણને બોલાવવા બિભીષણને કહ્યું. બિભીષણ કુભકર્ણને બોલાવી લાગ્યો. પવનંજયે સમગ્ર વાત કુભકર્ણને કહી સંભળાવી. કુભકર્ણને પણ યોજના ગમી.

પવનંજય યુદ્ધવિરામ માટેની અનુભૂતા વર્ણ, તરત જ પોતાની શિબિરમાં આવ્યો. પ્રહસિતને કેટલીક સમજૂતી આપી, વરણારાજની છાવણી તરફ રવાના કર્યો અને છાવણીમાં યુદ્ધવિરામનો ધજ લેદરાવી દીધો.

અચાનક બને પણ યુદ્ધવિરામના ધજનો લહેરાઈ ગયેલા જોઈ, સદ્ગુણે આશ્રય્ય થયું. પ્રભાતે લંકાપતિ કુભકર્ણ, બિભીષણ, પવનંજય વગેરેને લઈને પૂર્વ દિશાના ઉધાનમાં પહોંચ્યો. બીજુ બાજુ પ્રહસિત, વરણારાજને તેમનાં પુત્રો સાથે ખર અને દૃપણાને લઈને ઉધાનમાં આવી પહોંચ્યો.

બંને રાજાઓ મળ્યા. વરણારાજે ખર અને દૃપણાને રાવણાના હવાલે કર્યા. બંને રાજાઓ વચ્ચે મેન્નીની સ્થાપના થઈ.

રાવણ પવનંજય પર ખુશ થઈ ગયો. પોતાની સાથે લંકા આવવા માટે તેમણે પવનંજયને સમજાવ્યો, પરંતુ પવનંજયની છાચા તત્કાલ ઘેર પાછા ફરવાની હતી. તેણે રાવણાની રજા માગી, રાવણો અનેક લેટો આપી તેને વિદાય કર્યો.

પોતાના સેન્યની સાથે પવનંજય આડાશમાર્ગે નગર તરફ પાછો વળ્યો. માનસરોવરના તટ પરથી જ્યાં એ પસાર થયો કે અંજનાની સ્મૃતિ તાજી થઈ. મહિનાઓ પહેલાની એ રાત તેણી સામે પ્રત્યક્ષ થઈ.

‘અંજનાનું શું થયું હશે?’ પવનંજયે કહ્યું.

‘કેમ એવી શંકા કરે છે?’ પ્રહસિતે પવનંજયને કહ્યું.

‘ના ના, શંકા નથી કરતો, પરંતુ જિજ્ઞાસા થાય છે.’ પ્રહસિતને પવનંજયે કહ્યું.

પવનંજ્ય પાછો વળો છે

૨૩૩

‘હવે ક્યાં આપણો દૂર છીએ? આ નગરમાં પહોંચ્યા એટલી વાર!’

જોતાંત્રમાં તો નગરની બહાર વિમાનો આવી પહોંચ્યાં. નગરમાં પણ વાયુવેળે પવનંજ્યના આગમનના સમાચાર પહોંચ્યી ગયા. રાજી પ્રલાદ વજેરે એ પવનંજ્યનું સ્વાગત કરવા માટે તંયારીઓ કરી.

નગરજનોએ મહોત્સવપૂર્વક પવનંજ્યનું સ્વાગત કર્યું. પરંતુ પવનંજ્યનું ચિંતન નગરજનોના સ્વાગતમાં ન હતું. તે તો અંજનાને મળવા આતુર હતો. પોતાના મહેલે આવી, પ્રદસ્તિતને બીજું બધું કામકાજ ભજાવી, એ માતા-પિતા પાસે પહોંચ્યો. માતા-પિતાને પ્રશ્નામ કરી, ત્યાંથી સીધો જ પહોંચ્યો અંજનાના આવાસે. પરંતુ ત્યાં તો બધું સુમસામ હતું. નહોતો ત્યાં કોઈ પહેરેગીર કે નહોતી કોઈ દાસી. પવનંજ્યે ત્યાં બધું વેરવિભેર જોયું. તે મહેલમાં ગયો.

‘કોઈ છે?’ તેણે બુન પાડી.

‘કોણ છે?’ એક ધીમો અવાજ અંદરના ઓરડામાંથી આવ્યો. પવનંજ્ય એ તરફ ગયો. ત્યા તેણે એક સ્ત્રીને જોઈ.

‘અંજના ક્યાં છે?’ ખૂબ આતુરતાથી પવનંજ્યે પૂછ્યું.

સ્ત્રી પવનંજ્ય સામે જોઈ રહી. થોડીક વાર પછી પૂછ્યું. ‘તમે કોણ છો?’

‘હું પવનંજ્ય, અંજના ક્યાં છે?’

સ્ત્રીની આંગમાંથી આંસુ ટપકી પડ્યાં. તેનું માં લાલયોળ બન્ની ગયું.

‘કેમ જવાબ નથી આપતી? મારી જ્યાં અંજના ક્યાં છે?’ પવનંજ્ય અકળાઈ ઉઠ્યો. તેનું હૈયું ધબકવા માંડ્યું.

‘શું જવાબ આપું, કુમાર?...’

‘તું જલદી કહે, શું થયું?’

‘અંજનાદેવીને આપના માતાજીએ અહીંથી કાઢી મુક્યાં.’

‘હું?’ પવનંજ્યની આંગો પહોળી થઈ ગઈ. એના હોઠ ફષ્ટી ઉઠ્યા.

‘અંજનાદેવી ગર્ભવતી બન્યાં તેથી માતાજીએ કલંક મૂક્યું અને માણસો દ્વારા વસેતતિલકાની સાથે દેવીને મહેન્દ્રનગરના સીમાડામાં મુક્તવી દીધાં.’

પવનંજ્યની આંગે અંધારાં આવ્યાં. તે ત્યાં જ ફસડાઈ પડ્યો.



૩૫. ૨૭. સતીની શોદમાં

પવનંજયે પોતાની સ્વખસૃષ્ટિના સ્વર્ગને વેરાન બનતું જોયું. પ્રેમની એ કલણકથાની સ્મૃતિ કરતાં એની આંગમાં આંસુ લરાઈ આવ્યાં. તે અંજનાના ખંડે જેવા મહેલમાં ફર્યો, તેના દિવમાં તોફાન ઊઠ્યું અને આંસુ સરી પડ્યાં. સ્મૃતિઓનું વાવાજોડું આવ્યું અને મગજ બેઠોશ બની ગયું.

હદ્યની વેદનાને એ ભૂલી શકતો ન હતો, એમનું એ અસ્થાયી મિલન, ગણ્યાગાંધ્યા કલાકોની એ સુખદ પણો અને એમનો એ ચિરવિયોગ! પરસ્પરને જંખતા ને ઝૂરતા એ આત્માઓ પોતાની છાતી પર પથ્યર મૃકીને, શાત બનવાની મિથ્યા ચેખા કરી રહ્યા હતા.

માનવીનું જીવન સુખદુઃખના સંમિશ્રાથી કેવું કંદંગું બનેલું છે! ઉલ્લાસ અને નિશાસ, ગોથર્ય અને દારિદ્રય, ઉત્ત્રતિ અને અવનતિ, સુખદુઃખના આ સંમિશ્રાથી મનુષ્ય કાબરચીતરા રંગોથી પોતાના મુખને રંગનારા બહુરૂપીથી ય અધિક કદુપો ભાસે છે. કેટકેટલીક આશાઓ અને ઉમંગો સાથે પવનંજય પાછાં આવ્યો, એની એ અખૂટ આશાઓં અને ઊભરાતા ઉમંગો પર પાણી કરી વળ્યું.

તે લડ્યડતા પગે અંજનાના મહેલમાંથી બહાર આવ્યો અને સીધો જ કેતુમતીના આવાસે પહોંચ્યો. થોડાક કલાક પહેલાં જ આવી ગયેતા પવનંજયને પાછો આવેલો ઓઈ કેતુમતીએ પૂછ્યું :

‘કેમ બેટા, ફરી આવવાનું થયું?’

‘મા, તે મારી સાથે મહાન અન્યાય કરી મારા જીવનમાં આગ ચાંપી દીધી,’ વેદના અને રોધથી પવનંજય ઘૂંછ રહ્યો હતો.

‘પણ શું થયું એ તો કહે...’

‘શું કહું? તેં કહેવા જેવું શું બાકી રાખ્યું છે? નિર્દોષ અને નિષ્પાપ અંજનાને તેં કલિકિત કરી. એ મહાસતીને તેં દુઃખના દાવાનગમાં હોમી દીધી.’

‘પણ... તારી ગેરહાજરીમાં એ...’

‘ખોટું, તદ્દન ખોટું, એ મારાથી જ જર્બવતી બની હતી. શું એણે ‘નુલાસો નહોતો કર્યો? શું એણો મુદ્રિકા નહોતી બતાવી?’

‘એણો મુદ્રિકા બતાવી હતી, પણ મને વિશ્વાસ...’

‘બાવીસ... બાવીસ વર્ષ સુધી તેં અનું જીવન નહોતું જોયું? મારી આગળ તેં

सतीनी शोधमां

२३५

अनें औछां गुज़गान गायां हतां? अने ओकाओक शुं ए बगडी गई? तें जराय विचार न क्यों? मारा आगमननी राह पशा न जोई...’ पवनंजयनी अंभोमां अंसु भराई आव्यां. अंजनानुं शुं थयुं हशे...? ए विचारे अना हंयाने दुःखी दुःखी करी मूक्यु.

‘हुं जाउं शुं. अंजनाने शोधीने ज पाछो आवीश. मारी राह न जोशो.’ पवनंजय केतुमतीना अंउमांथी बहार नीकणवा लाय्यो. केतुमतीअे अना हाथ पकड्यो.

‘तुं शा माटे जाय छे, हुं अलींधी चारे दिशाओमां सुलटोने तपास करवा भोड़लुं शुं.’

‘ना, तारी भूलनुं ग्रायम्बित भारे ज करवुं पडशे, खरेखर तो भूल मारी ज छे. बावीस वर्ष सूधी में अने दुःखी करवामां कंठ बाकी राख्युं नथी. हुं ज अनी पाछण जईश.’

पवनंजय बहार नीकणी गयो. प्रहसितने लई, आकाशमार्ग सीधो ते महेन्द्रनगरना द्वारे आवी लाय्यो. बने भित्रो सीधा राजा महेन्द्रना महेले पहाँच्या, त्यां ज महेलना पगथिये ज युवराज प्रसन्नकीर्तिनो भेणाप थई गयो.

‘आम अचानक... कुमार?’ प्रसन्नकीर्तिअे पवनंजयनो हाथ पकडीने पूछ्युं.

‘शुं अंजना अहों छे?’ पवनंजये सीधो ज प्रश्न क्यों.

प्रसन्नकीर्ति विमासङ्गमां पडी गयो. ओ जाशतो हतो के अंजनाने अनी सासुअे काढी मूकी त्यारे पवनंजय युद्धमां गयेलो हतो अने युद्धमांथी हजु आजे ज ओं पाछो फ्यों हतो. वली पवनंजयना यहेरा पर कोई आनंदनी ओकाई रेखा पशा न हती. विपादनी घेरी छाया अना मुख पर पथरायेली हती. ‘शुं अंजनाने अन्याय तो नथी थ्यां?’ अनुं चित अस्वरथ बनी गयुं. तेझे कह्युं.

‘हा, अंजना अही आवी हती.’

‘क्यां छे?’

‘पशा, आप महेलमां तो पधारो... पधी...’

‘पहेलां, मने जवाब आपो; अंजना क्यां छे?’ पवनंजयनो अवाज उंच्यो थ्यो. अनी अंभोमां रोपनो अज्ञि भबूकी उक्त्यो. परंतु अवाज सांभलतां राजा महेन्द्र अने महामात्य पशा त्यां आवी यढ्या.

૨૩૭

જૈન રામાયણ

‘કુમાર, ક્યારે પથાર્યા? મહેલમાં ચાલો... ત્યાં...’ મહેન્દ્રએ કહ્યું.

‘હું મહેલમાં બેસવા નથી આવ્યો. અંજનાને શોધવા આવ્યો હું... અંજના કયાં છે?’ પવનંજયે મહેન્દ્રની સામે જોયું.

‘એનું નામ શા માટે લો છો? એણો તમારા ને મારા કુળને...’

‘બસ, બસ, એણો કોઈને કલંકિત નથી કર્યા, એને તમે કલંકિત કરી છે. એ મહાસતી છે.’

‘હું?’ મહેન્દ્રના હોશકોશ જ ઉડી ગયા. પ્રસન્નકીર્તિની આંખો પહોળી થઈ ગઈ.

‘હા, એ નિષ્પાપ છે, નિર્દોષ છે. અચાન માતાઓ તે નિર્દોષ સતી પર સિતમ ગુજાર્યો છે. તે એહી આવી છે, એમ મેં સાંભળ્યું છે. એ ક્યાં છે?’ પવનંજયની વાત સાંભળી, મહેન્દ્રની આંખમાંથી ડડડ આંસુ પડવા લાગ્યાં. પ્રસન્નકીર્તિની આંખે અંધારાં આવ્યાં, એ નીચે ફસડાઈ પડ્યો... મહામંત્રીએ પોતાની ભીની આંખોને ખેસના છેડાથી લુછી.

‘શું એ એહી નથી? એહી આવી જ નથી?’ પવનંજયનું ચિત્ત વચ્ચિત બન્ની ગયું. હદ્ય ભારે વિમાસાગ્રમાં અને કુશાંકાઓમાં અટવાઈ ગયું.

‘કુમાર... શું કહું? મેં મારા જ હાથે એ સુશીલ પુરીને અન્યાય કર્યો, જરીબ ગ્રાય જેવી, નિર્દોષ પુરી એહી આવી હતી પણ કુળની કીર્તિની પાપી વાસનાથી એહીથી એને ઘકડો દીધો અને કાઢી મુકી...’ રડતી આંખે... થોથવાતી જીબે બે હાથે માથું ફૂટતા મહેન્દ્ર સત્ય હકીકત કહી સંભળાવી.

‘ન જાણો એ ક્યાં ગઈ હશે? એનું શું થયું હશે? એકલી-અટલી ભયંકર જંગલોમાં, દારાણ અટવીઓમાં ક્યાં જઈ ચઢી હશે? મહામંત્રીએ ત્યારે સાચ્યું કહ્યું હતું કે : ‘એ નિર્દોષ છે, એને ન કાઢી મુકો,’ પણ... મેં વમંતીએ મહામંત્રીની વાત ન માની, તેની દુઃખી સ્થિતિનો વિચાર ન કર્યો..., મહેન્દ્ર રાજ નીચે બેસી ગયા અને ધૂસકે ને ધૂસકે રોવા લાગ્યા.

‘મહારાજા, હવે આ ટાણો રોવાથી સર્યું. હવે તો એક ક્ષણનોંય વિલંબ કર્યા વિના, એ સતીનો પત્તો લગાવવો જોઈએ. ચારે દિશાઓમાં સુભટોને માંડલીને એની ભાજ મેળવવી જોઈએ.’ મહામંત્રીએ મહેન્દ્રને શાંત કર્યા.

‘કુમાર, આપ એહી રોકાઓ. અલ્યકાળમાં જ સુભટો શુભ સમાચાર લઈને આવી જશે.’ મહામંત્રીએ પવનંજયને પ્રાર્થના કરી.

‘નહિ, મહામંત્રી, જ્યાં સુધી અંજના નહિ મળે ત્યાં સુધી હવે મહેલ કેવો?

सतीनी शोधमां

२३७

आराम केवो? शांति केवी?' प्रहसितनो हाथ पकड़ी, पवनंजय महेलनां पगथियां उत्तरी गयो. त्यां प्रसन्नकीर्ति द्वाडतो आवीने पवनंजयनी सामे आवीने उभो रख्यो.

'कुमार, क्षमा करो. आप अहीं रोकाओ. हुं प्रतिक्षा कर्णे हुं के बहेनने अहीं लावीने पछी ज अम-पाणी लईश, पछी ज महेलमां आवीश.' आंसु नीतरती आंखे प्रसन्नकीर्तिए पवनंजयने कहुं.

'प्रसन्नकीर्ति, तमे मारा मार्गमां न आवो. मने जवा दो. मारा चितने शांति नथी, मारो आत्मा कडणी उठ्यो छे, ज्यां सुधी हुं अंजनाने सुखरूप नहि जोउं त्यां सुधी ठरीठाम बेसी शकुं अम नथी.'

बावीस-बावीस वर्ष सुधी अंजनाना नाम पर भारे सूग करनारो पवनंजय आजे अंजनाना विरहमां झूरी रख्यो छे! आ ज तो आ संसारनी विचित्रता छे! एक दिवस जेना पर अगन वरसावी होय... एक दिवस तेनी ज लगन लागें! एक दिवस जेनी साथे यमन कर्या होय... एक दिवस तेना ज पर दमनानो दोर चलावे! एक दिवस जेना अधर यूम्या होय, एक दिवस अनी ज क्षबर खोदे! एक दिवस जेनी साथे भोगमां रमण कर्यु होय, एक दिवस अना ज दिलनुं विद्यराजा करे.

संसार अटले आवी एक भीषणा स्थिति छे. माटे ज तत्त्वदृष्टा महर्षिओ भोक्ष माटे पुरुषार्थ करवानी प्रेरणा करे छे, के जे भोक्षमां ज्ञवने कोई राग-देखनी विट्बणा रहेती नथी.

पवनंजय कोईथी रोकायो नहि. दरवाजे उभेला द्वारपाले पण भूमि पर आंसुओनो छंटकाव करी, पवनंजयने नतमस्तके प्रणाम कर्या. आ ए ज दरवाजो हतो, के ज्यांथी एक अभागी दिवसे महासती अंजना, माता, पिता अने भाईयी तिरस्कार पामीने, आकेद करती पाछी वली हती. आ ए ज दरवाजो हतो के जे राजा महेन्द्र अने युवराज प्रसन्नकीर्तिना अधम कृत्यने मूँग मौंसे जोई रख्यो हतो. अहीं ए महासतीनुं हृदय विदीर्घ थर्छ गयुं हतुं. विदीर्घ हृदयमांथी जे रघुरनो प्रवाह नीकल्यो, दरवाजाना पापाणां ओमां रंगाया. जो अत्यारे ए लाल पापाणाने वाचा फूटे तो ए हृदयद्रावक दिवसनुं अवृं ब्यान रजू करे, के पवनंजयने ए दरवाजामांथी बहार पगलुं मूँकवुं पण मुश्केल बनी जाय.

हुरु हुर्मांजयनी रमत पर पवनंजयना हृदयमां रोभ उभरायो, परंतु आंसु

૨૩૮

જૈન રામાયણ

વાટે તેને દૂર કરવા સિવાય અની પાસે બીજો ક્યો માર્ગ હતો? પ્રહસિતની સાથે એ મહેન્દ્રપુરના પાદરે આવ્યો. ક્યાં જવું? ક્યો માર્ગ પકડવો? તે કાણભર મુંજાયો. તેણે પ્રહસિતની સામે જાંયું.

‘મિત્ર, તું હવે પાછો જા. હવે હું એવા અજાણ્યા, વેરાન અને વિકટ માર્ગ જઈશ, કે જ્યાં તારે વણું કષ્ટ સહન કરવું પડશે. નાહક માર્ગ ભાતર...’

‘કુમાર, બસ થઈ ગયું. તું એવું ન બોલીશ. તને મૂડીને હું જવાનો નથી. તારા સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી થયા વિના માણ હથય કોઈ વાત કબૂલે અંમ નથી. તું નાહિમત ન બન. આપણે અંજનાને શોધી કાઢીશું.’

‘પણ હવે આપણે ક્યાં જઈશું? આપણી પાસે કોઈ ચોક્કસ માહિતી નથી.’

‘આપણે એક-એક ગામ, એક-એક નગર, દેશ ભીજા અને દેશ પહાડ ફેદી વળીશું, પણ અંજનાને મેળવીને જ જેંપીશું.’

પ્રહસિતનો ઉત્સાહ પવનંજયનો પ્રેરક બન્યો. તેનું હથય શ્રદ્ધાળું બન્યું. પ્રહસિતને તે બેટી પડ્યો.

‘મિત્ર, મારા જ્યાલ મુજબ અંજના અહીંથી કોઈ નિયરમાં તો ન જ જાય, તેણે ચોક્કસ કોઈ જંગલનો માર્ગ લીધો લશે. કોઈ પર્વતની ઝીણોમાં એ ગઈ હશે. ત્યાં શું એ વિકરાળ જંગલી પશુઓના પંજામાં...’ પવનંજયના શરીરે પરસેવો વળી ગયો. અંજનાની સ્થિતિનો વિચાર કરતાં તેનું હેઠું થરથરી ઊઠ્યું.

‘કુમાર, એવી કુંશંકાઓ ન કર. અંજના મહાસતી છે. જંગલી પશુઓ એને કંઈ કરી શકે નાહિ. અરે, ભયંકર રાક્ષસ કે પિશાચ પણ એની સામે શાંત અને વશ થઈ જાય. સતીત્વના ચરણો દેવો પણ મસ્તક નમાવે છે.’ પ્રહસિતનું અંત:કરણ અંજનાના અદ્ભુત સતીત્વની પ્રતીતિ કરાતી રહ્યું હતું. પવનંજયનું દૈયું કંઈક હળવું બન્યું.

બસે મિત્રો ત્યાંથી આકાશમાર્ગે આગળ વધ્યા. વૈતાઢ્ય પર્વતના એક ઊંચા શિખર પર પહોંચ્યા. શિખર પર નહોતો કોઈ મનુષ કે નહોતાં કાઈ પશુ-પક્ષી. શિખર પર બસે મિત્રોએ ખૂણોખૂણો તપાસી જોયો. અંજના ન મળી. ધીરે ધીરે શિખર પરથી તેમણે નીચે ઊતરવા માંડ્યું. ત્યાં એમની નજરે મોટી માટી ગુફાઓ અને પાતાલાનીણો દેખાઈ. એક-એક ગુફા જોઈ વધ્યા, એક-એક ખીજ ફેદી વધ્યા, એક-એક કોતરો ખૂન્દી વધ્યા, પરંતુ અંજના ન મળી.

પગપાળા જ તેમણે હવે આગળ વધવા માંડ્યું. મોટાં મોટાં વનામાં શોધ કરી છતાં અંજનાનો કચ્ચાંય પતો ન લાગ્યો. દિવસો પર દિવસો તીતવા લાગ્યા.

सतीनी शोधमां

२७८

पवनंजयनो ज्ञव बेबाक्यो बनो गयो. अनु चित्त विद्धवव बनी गयु. प्रहसितना मुख पर निराशानी रेखाओं उपसवा मांडी. मौन रीते ते पवनंजयनी साथे भटकी रह्यो उतो. समझ नहोती पडती के अंजनाने क्यां शोधवी?

ओशमां पूर्ण वली पवनंजय नथी खातो, नथी पीतो. ऐथी प्रहसितनी चिता वधती ज्ञय छै. हवे पवनंजयने आश्वासन आपवा शब्दो पाडा नथी. पवनंजयने आशावाही बनाववा माटे उत्साह नथी.

वैताढ्य पर्वतनो कोई भाग तेमणो खूदी वणवामां बाकी न राख्यो, छतां निराशा ज सांपडी.

ऐम करतां करतां, तेओ बने वैताढ्यनी एक उडी अीशमां पहाँची गया. सूर्य पडा आथभी गयो उतो. जंगली पशुओना फारणा स्वरो सिचाय त्यां कंठज संभणातु न हतु. पवनंजये प्रहसितना सामे ज्ञेयु. प्रहसितनु मुख निराशाना काजा पालवमां द्युपार्द गयु हतु. तेझे दीन आंखोओ पवनंजयनी सामे ज्ञेयु अने ते बाजु पर पडेली एक शिवा पर बेसी पडयो. पवनंजय अनी पडामे बोठो.

‘प्रहसित, तु हवे आहित्यपुर जा, जहांने माता-पिताने कहेजे के अंजनाने शोधवा आभी पृथ्वी भमी वज्या, छतां अंजना न भणी. हजु हुं वनोमां भटकीश अने अंजनाने शोधीश छतां ए तपस्विनी नहि मणे, तो अंते...’

‘अंते शु?’ प्रहसितनु हैयुं कङ्की उठचुं.

‘अंते हुं अजिमां प्रवेश करोश...’

‘ना... ना... कुमार... हुं तमने छोडीने नहि जाउं, हुं नहि ज जाउं.’ प्रहसितनी आंखमांथी चोधार आंसुनो धोध तूटी पडयो... ए पवनंजयने गजे वणगी पडयो, अना वक्षस्थणने आंसुओथी भीजवी नांज्यु.

‘प्रहसित, तु समझ शें छे भारा छट्यानी स्थिति... अंजना विना हुं एक क्षाडा पडा ज्ञवी शकु ऐम नथी. अने जे में भावीस-भावीस वर्ष सुधी ठोकरो भारी छे, तेनु आजे ग्रायच्यत करवानी तक आवी गर्ह छे... तुं जा, माता-पिताने समाचार आप के जेथी तेओ भारी राह न जुअे.’

पोताना ग्राणप्रिय भित्रनी दृढेश, तेनी आशाओ अने कामनाओने निष्कर तकदीर द्वारा क्याडाती ज्ञेई, प्रहसित ध्रुसके ध्रुसके रडी पडयो. हुल्मृत्य अने कुर काशनां सामनां करवामां ए नाकामियाब नीवडयो.

૨૪૦

જૈન રામાયણ

આજે તેને પોતાનો જીવનસાથી મિત્ર પોતાથી દૂર દૂર ચાલ્યો જતો લાગ્યો. આશાઓના અને સ્વભાઓના ભાગીને ભુક્કા થઈ ગ્યેલા દુકડાઓનું પોટલું માથે મૂકીને, એ કોઈ ગાઢ અંધકારમાં વિલીન થઈ જતો લાગ્યો. તેણે પવનંજયને અટકાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ એ પ્રયત્નમાં ય પ્રાણ નહોતો રહ્યો. મિત્રને આવી વિકટ પરિસ્થિતિમાં એકલો જવા દઈ, પોતે નગરમાં પાછા વળવું એને ન ગમ્યું. એના હદ્દે તેમ કરવા સાફ છન્કાર કરી દીધો.

‘મિત્ર, તું ગમે તે કહે, હું તને છોડીને નથી જવાનાં. જે માર્ગ તું લઈશ તે જ માર્ગ મારા માટે.’

પ્રહસિતે રડતાં છતાં મક્કમપણો પોતાનો નિર્ધાર કરી દીધો. પવનંજય વિમાસખમાં પડી ગયો. એ સમજતો હતો કે પ્રહસિત કોઈ પણ રીતે પોતાને અનિમાં પ્રવેશ નહિ કરવા હે, એટલું જ નહિ, કદાચ એ પણ પોતાની સાથે અનિમાં જ્યોતિલાવી હે. કોઈ પણ રીતે પ્રહસિતને આદિત્યપુર મોકલી જ દેવો જોઈએ.

‘પ્રહસિત, તું વિચાર કર : જો તું આદિત્યપુર જાય અને માતાપિતાને વાત કરે તો તેઓને પણ અંજનાની શોધ કરવાનું સુજે અને ક્યાંક અંજનાનો પત્રો લાગી જાય...’ પવનંજયે પ્રહસિતની સામે જોયું. પ્રહસિત વિચારમાં પડી ગયો.

‘તો તું પણ મારી સાથે આદિત્યપુર ચાલ.’ પ્રહસિતે કહ્યું.

‘એ હવે મારા માટે અશક્ય છે. હું તો હજુ વનોમાં, જંગલોમાં ફરીશ અને અંજનાને શોધવા પ્રયત્ન કરીશ... વળી હું નહિ આવું તો માતાપિતા વગેરે ખૂબ જડપથી અને ચોકસાઈથી તપાસ કરશે...’

રાત્રિ ઘણી વીતી ગઈ હતી. પ્રહસિતની આંખો થાકથી અને ઉજગરાઓથી ઘેરાવા લાગી. પવનંજય પણ થાકીને લોથપોથ બની ગયો જ હતો, પરંતુ તેની ઊંઘ તો ક્યારનીય લાગી ગઈ હતી. વિરહની વેદનામાં તે વ્યાકુળ ને વ્યાકુળ રહ્યા કરતો હતો. પ્રહસિત શિલા પર જ આડો પડ્યો. એ ઊંઘી ગયો. પવનંજય એની પાસે બેસી રહ્યો. કલાકો વીતવા લાગ્યા. પવનંજયના ચિનમાં એક વિચાર સ્કુર્યો અને એણે પ્રહસિતની સામે જોયું. તે ઊભો થયો અને પ્રહસિતને ત્યાં ઊંઘતો જ મૂકી ચાલ્યા જવા માટે તેણે પગ ઉપાડ્યા, પરંતુ તે થંભી ગયો. તેનું હદ્દે આનાકાની કરવા માંડયું.

‘તું જો આમ મિત્રને દગ્દો દઈને ચાલ્યો જઈશ તો એનું શું થશે? તારા વિના એની શી દશા થશે?’ પવનંજયના અંતઃકરણમાં વિચાર જાગ્યો. તે અટકી ગયો. વિચારમાં ને વિચારમાં તે બેસી ગયો. ત્યાં પ્રહસિત જાગી ગયો. ‘કુમાર...’ પ્રહસિતે ખૂમ પાડી. પવનંજય વિચારનિદ્રામાંથી જાગ્યો.

सतीनी शोधमां

२४१

'क्यूं?'

'हुं आदित्यपुर जाउं।'

'हुं?'

'हा, जैसे मोटा पाया पर अंजनानी शोध आरंभी शकाशे. मारु हृदय
हजु कहे छे के 'अंजना मणशे...' परंतु तुं साहस न करीश. तने शोधवा छतां
अंजना न मणे तो तुं आदित्यपुर आवी जजे.'

पवनंजय भौन रख्यो. ओ प्रहसितने जोई रख्यो.

'तने आश्चर्य थशे के हुं एकाएक केम आदित्यपुर जवा तैयार थई गयो.
परंतु हुं उंधी गयो. निद्रामां मने ऐवुं आत्मसंवेदन थमुं के मारे आदित्यपुर
जवुं अने अंजनानी शोध कराववी।'

पवनंजय विचारमां पडी गयो. 'शुं अंजना मणी शकरे?' ऐना चित्तमां
अनेक विकल्पो उभरावा लाग्या. परंतु त्यां तो प्रहसिते पवनंजयनो हाथ
पकड़यो.

'मित्र! बस त्यारे, हुं जाउं छुं. करीथी तने कहुं छुं के तुं उतावणथी साहस
न करीश. अल्पकाणमां ज तने शुभ समाचार मणशे.'

बने मित्रो भेट्या. आंसुधी एक बीजानां वक्षःस्थण भींजाई गयां. प्रहसिते
अनुज्ञा मागी अने आकाशमार्गे ते आदित्यपुर तरक रवाना थयो.

पवनंजय आकाशमार्गे जता प्रहसितने जोई रख्यो. ज्यां सुधी ऐना
दृष्टिपथमांथी प्रहसित दूर न थयो त्यां सुधी ओझो जोया ज कई. तेनी
आंखमांथी आंसुओनी घारा तूटी पडी, तेनु हृदय क्षुब्ध बनी गयुं. तने भूर्खर्डा
आवी जतां ते नीचे पडी गयो.

अहीं कोङ्ग ऐना पर शीतल पाइनीो छंटकाव करनार हतुं? अहीं कोङ्ग
ऐना पर रनजित वीजाणाना वायु नांखनार हतुं? अहीं कोङ्ग ऐना मस्तक
पर वहालभर्यो हाथ फेरवनार हतुं? ज्वननी असारता, निःसहायतानुं
आनाथी वधीने कयु दृष्टांत होई शके? परन्तु आवां दृष्टांतो जनता समक्ष
२४ करीने, केवण कीर्ति कमावानी वृत्ति तो मानवहृदयने न समछ शकनार
कुर हैयामां ज आगी शके. पवनंजयनुं भर्जन हृदय... हृदयना थई गयेला
टुकडाने जोईने, तो अना प्रत्ये संवेदना दाखवानी छे. ऐना हृदयना टुकडाओने
जोडवा भाटे जो आपणुं हृदय काम लागी शके ओम होय तो ए कुरबान
करवानुं छे.

૨૪૨

જૈન રામાયણ

રખે સમજતા કે પવનંજય કામવ્યથાથી પીડાઈ રહ્યો છે. રખે સમજતા કે પવનંજય વિષયલંપટ હોવાથી ગૂરી રહ્યો છે. જો આવું સમજશો તો એ મહાપુરુષ પ્રત્યે અન્યાય થશે. એક મહાન આત્માની અવગણના કરી કહેવાશે. પવનંજયના અંત:કરાડમાં અંજનાના ઉચ્ચ સતીત્વ પ્રત્યે બહુમાન પ્રગટયું છે. બાવીસ વર્ષ સુધી અંજના જેવી સુશીલ સત્તારી પ્રત્યે કરેલા ધોર અન્યાયની આગ એના હૃદયમાં સણગી રહી છે અને તેથી જ તે આજે એને મેળવવા માટે આકાશ-પાતાળ એક કરી રહ્યો છે. તે ન મળે તો અભિનમાં બળીને ખાન થઈ જવા તૈયાર થયો છે.

મહાપુરુષોની આ એક ખાસિયત હોય છે. એવો સ્વભાવ હોય છે કે કોઈ પ્રત્યે તેમનાથી અયોગ્ય આચરણ થઈ જાય પછી, જ્યારે તેમને પોતાની ભૂલ સમજાય છે ત્યારે તે વ્યક્તિ પ્રત્યે તેઓ ભારે ગુણાનુરાગી બની જાય છે.

પવનંજય ભાનમાં આવ્યો. તેણે ત્યાંથી ચાલવા માંડયું. ખીણો અને ટેકરીઓ વટાવતો તે 'ભૂતવન'માં જઈ ચઢ્યો. મહાભયંકર એ વનમાં પવનંજય 'અંજના... અંજના, તું ક્યાં છે?' બુમો પાડતો ભટકવા લાગ્યો. દિવસ ને રાત તે ભટકતો જ રહ્યો. અંજના ન મળી. તેનું ચિન ઉદાસ બની ગયું. તેણે અંજનાની આશા છોડી દીધી.

તે મૂઢ બનીને એક વૃક્ષની નીચે ઊભો રહ્યો. જીવન તેને જીવવા જેવું ન લાગ્યું. જીવન કરતાં મૃત્યુ તેને વધુ શાંતિદાયક લાગ્યું... તેણે મૃત્યુને જ ભેટવાનો નિર્ણય કર્યો. આજુબાજુ તેણે દાઢિ કરી, સુકાઈ ગયેલાં જાડવાં સિવાય ત્યાં કંઈજ ન હતું.

○ ○ ○

૩૬. ૨૭. સતીલ્વનો વિજય

પ્રહસિત આદિત્યપુરમાં આવી પછોચ્યો.

તે સીધો જ મહારાજા પ્રહ્લાદાના મહેલમાં પછોચ્યો. પ્રહ્લાદ અને કેતુમતી મંત્રશાખાંડમાં ચિંતાતુર ચહેરે વાતચીત કરી રહ્યાં હતાં, ત્યાં જ પ્રહસિતે પ્રવેશ કર્યાં. કેતુમતીની દૃષ્ટિ પ્રહસિત પર પડી. તે એકદમ ઉલ્લભી થઈ ગઈ.

‘પવનંજય ક્યાં?’ કેતુમતીએ વિદ્ધવળ વદને પૂછ્યું.

‘હું ઓકલો જ આવ્યો છું,’ પ્રહસિતે જમીન પર દૃષ્ટિ રાખી જવાબ આપ્યો.

‘પવનંજય આવ્યો નથી અને કદાચ ન પણ આવે.’ પ્રહસિતની આંખો આંસુથી ઉભરાઈ.

‘હું?’

‘હા, અમે અંજનાને શોધવા ચામ, નગરો, પર્વતો અને ખીણો ફરી વયા, પરંતુ અંજના ન મળી. છેવટે મને અહીં મોકલી પવનંજય અંજનાને શોધવા જંગલમાં ભટક્યો...’

કેતુમતી રડી પડી. કર્ણા કલ્યાંત કરવા માંડી. રાજા પ્રહ્લાદ પણ રણ દાખી રક્ખ્યા નહિ. ‘પણ, મારા પુત્રને ઓકલો મૂકી તું શા માટે આવ્યો? એનું જંગલમાં ઝોડા? એ ક્યાં જશે? તારે તો સાથે રહેવું હતું...’ કેતુમતીએ પ્રહસિતને ઉપાલંબ આપવા માંડ્યા.

‘માતાજી, હવે રડવા કરતાં તો કામ કરવું જોઈએ.’

‘હવે શું કરે? હાથનાં કર્યા હુંયે વાજ્યાં. મૈં પાપિણીએ એ નિરપરાધી બિચારી અંજનાને કલંકિત કરી કાઢી મૂકી... સતીને સંતાપ જન્માવ્યો એનું કણ મને અહીં જ મળી ગયું. મારો પુત્ર જયો.’

‘સંતાપ ન કરો, હજુ પણ પવનંજય મળી શકે. આપણે અંજનાનો પત્રો લગાડવો જોઈએ. જો તાકણ અંજનાનો પત્રો નહિ મળે તો પવનંજય અન્નિમાં પ્રવેશ કરશે.’

કેતુમતી મૂર્ખિત થઈ ગઈ. રાજા પ્રહ્લાદ બેબાકળા બની ગયા.

રાજમહેલનો સારો ય પરિવાર ભેગો થઈ ગયો. વયોવૃદ્ધ મહામંત્રી પણ આવી પછોચ્યા. શોકના ઘેરા વાતાવરણમાં સહુ ઘેરાઈ ગયા.

આવી છે આ સંસારની ઘટમાણ! છઘના સંયોગમાં દર્થ અને છઘના

૨૪૪

જૈન રામાયણ

વિયોગમાં વિષાદ! સંસારમાં ક્ષણમાં ઇષ્ટ મળે ને ક્ષણમાં ઇષ્ટ ચાલ્યું જાય... એટલે જીવ હર્ષ અને વિષાદમાં રીબાયા જ કરે. સંસારનો ત્યાગ આ માટે કરવાનો છે. સાધુ બનીને પણ પુરુષાર્થ કરવાનો છે. ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ સંયોગમાં આત્મા હર્ષ-વિષાદના હેઠળમાં ફસાય નહિ. ઇષ્ટના સંયોગમાં રાચવાનું નહિ કે અનિષ્ટના સંયોગમાં રડવાનું નહિ.

પ્રહસિતે ગંગીર ર્ઘરે રાજા પ્રહ્લાદને કહ્યું : ‘મહારાજા, હવે તાબડતોબ ચારેકોર સુભટોને મોકલી, અંજનાની શોધ કરાવવી જોઈએ અને પવનંજયની પણ ભાગ મેળવવી જોઈએ.’

રાજ્યના મંત્રીઓ, સેનાપતિઓ, મુખ્ય મુખ્ય ચર પુરુષો... બધા જ હાજર હતા. રાજા પ્રહ્લાદે મુખ્ય સેનાપતિને આશા કરી :

‘સેનાપતિજી, તમે વૈતાઢ્યની ઉત્તર શ્રેણીના એક-એક નગરમાં અંજનાની તપાસ કરો.’

પ્રહસિતે કહ્યું : ‘અને જો અંજના મળી જાય તો પાછા અહીં ન આવશો. પરંતુ સીધા જ વિમાનમાં તમે મહેન્દ્રનગરથી પાંચસો યોજન દૂર પૂર્વ દિશામાં જે વૈતાઢ્યની ગિરમાણા છે, ત્યાં આવશો, ત્યાં કદાચ અમારું મિલન થઈ જશે.’

મુખ્ય સેનાપતિને સેંકડો ચતુર સુભટો સાથે તરત જ રવાના કરીને, રાજા પ્રહ્લાદે બીજા સેનાપતિને આશા કરી :

‘તમે દક્ષિણ દિશામાં જાઓ. દરેક ગામ, નગરમાં અંજનાની તપાસ કરો અને અમને આવી મળો.’

‘જેવી મહારાજાની આશા.’ સેનાપતિ મહારાજાને પ્રણામ કરી રવાના થયો. તેણે કેટલાક ચુંનંદા રાજપુરુષોને લઈ પ્રયાણ કર્યું.

‘મહારાજા, એક સુભટને તત્કાળ મહેન્દ્રનગરમાં મોકલીને, રાજા મહેન્દ્રને પણ અંજનાની શોધ કરવા માટે કહેણ મોકલવું જોઈએ.’ પ્રહસિતે કહ્યું :

‘હા, એ વાત પણ સાચી છે.’ એક સુભટને તરત જ મહેન્દ્રપુર રવાના કરવામાં આવ્યો.

‘હવે આપણો વિલંબ કર્યા વિના, પવનંજયને મળવું જોઈએ.’ પ્રહસિતે મહારાજાનું વિમાન તૈયાર કર્યું. રાજા પ્રહ્લાદ, કેતુમતી અને મહામંત્રીને વિમાનમાં બેસાડી, પ્રહસિતે તત્કાળ ત્યાંથી વિમાન ઉપાડ્યું. જોતજોતામાં તો પ્રહસિતે વિમાનને ત્યાં ઉતાર્યું કે જ્યાંથી પોતે પવનંજયથી દૂટો પડ્યો હતો.

सतीत्वनो विजय

२४५

‘माताज्ञ, अहींथी हुं अने पवनंजय विष्णुटा पड़या हता, माटे हवे आटलामां ज एनी तपास करवी जोઈओं. एं अहींथी बहु दूर नहि गयो होय.’
 केतुमतींगे विमानमां ज राजी राजा प्रखाद, महामंत्री अने प्रहसिते आजुबाजु तपास करी. परंतु त्यां पवनंजयनो भेटों न थयो. त्रिष्णु लेगां थयां. हवे कई बाजु तपास करवी, तेनो विचार करवा लाग्या त्यां ज महामंत्रीनी दृष्टि ओक बाजु पड़ी अने महामंत्री यमकी उक्खा, ‘आ पगलां पवनंजयनां ज छे!’
 प्रहसिते तपास करी तो एने पण एं पगलां पवनंजयनां ज लाग्यां. प्रखादने विमान लઈ पोतानी पाइण पाइण उड्यन करवानुं कही, प्रहसित अने महामंत्री पगले पगले आगल वधवा लाग्या. पगलां वधु ने वधु स्पष्ट थतां हतां. चार-पांच क्लाक सुधी सतत चालतां चालतां तेओं ‘भूतवन’ना नाके आवी लाग्या. बस, अहींथी पगलां देखावां बंध थई गयां! अने वनमां प्रवेशवुं ओमने ठीक न लाग्युं. प्रखादनुं विमान पड़ा त्यां आवी पहोंच्युं.
 विमान नीये उतारी प्रखादे पूछ्युं :

‘केम? हवे कई बाजु पगलां देखाय छे?’

‘हवे पगलां देखातां नथी. परंतु ओम लागे छे के तेमाणे आ भयानक वनमां ज प्रवेश करेलो दोवो जोઈओं.’

‘तो आपणो अंदर जईने तपासीओं.’

‘ओमां आपाणी कार्यसिद्धि थवामां संशय छे. कारणा के आ वन अति भयानक गत्ताय छे. पवनंजय कई बाजु गयो होय अने आपणो कोई जुटी ज दिशामां पहांची जईओं तो?’

सहु विचारमां पड़ी गया. थोड़ीक क्षणों विचारी लई प्रहसिते कहुं :

‘आपणो धीमे धीमे अने वनमां जोई शकाय ओटली उंचाईओ विमाननुं उड्यन करनुं जोઈओं. एं रीते आपणो आगा वनमां तपास करी शकीशुं.’

‘हा, एं वात बराबर छे.’ महामंत्रीओं प्रहसितनी वातने आवकारी. प्रहसिते विमानने तेयार कर्युं. सौं विमानमां बेसी गया अने विमान ‘भूतवन’ उपर गतिशील बन्युं.

मुख्य सेनापतिओं उत्तर श्रेष्ठीना ओके-ओक गाम-नगरने खुब ज चीवटथी तपासवा मांडवां अने दरेक नगरमां सेनापतिने ऐवा चतुर पुरुषों पण मणवा लाग्या... तेथी तपास खूब ज ऊपर्यी अने कुनेहथी थवा मांडी. क्लाको पड़ी. क्लाको वीतवा लाग्या... दिवस पड़ी रात्रि अने रात्रि पड़ी

૨૪૭

જૈન રામાયણ

દિવસ વીતવા લાગ્યા... સેનાપતિની ધીરજ ખૂટવા લાગી. એણે પોતાની તમામ શક્તિથી, તમામ બુદ્ધિથી આગળ વધવા માંડ્યું... સુભટો પણ મૂરા જુસ્સાથી આગળ ને આગળ વધવા લાગ્યા, ત્યાં તેણે સુર્યપુરનગરમાં આવી પહોંચ્યા.

નગરને સીમાડે સેનાપતિએ વિમાનને નીચે ઉત્તાર્યું. સુભટોને ગુપ્તવંશે તેણે નગરમાં રવાના કર્યા. અને પોતે પણ વેશનું પરિવર્તન કરી નગરમાં દાખલ થયો.

એક પછી એક રાજમાર્ગ વટાવતો સેનાપતિ નગરની મધ્યમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે એક દુકાનમાં પાંચ-છ માણસોને મોટા અવાજે વાતો કરતા સાંભળ્યા. તે દુકાનની બાજુમાં ઊભો રહી ગયો.

‘જ્યારથી હનુપુરના રાજા માનસવેગને ત્યાં એની ભાણોજ આવી છે, ત્યારથી દિન પ્રતિદિન એનું રાજ્ય વધતું જ જાય છે!’ એક વૃદ્ધ દેખાતો પુરુષ બોલ્યો.

‘ભાઈ, પુરુષશાળી આત્માના ધરમાં પગલાં થાય એટલે સુખ અને સંપત્તિ વધે જ.’

‘વળી તમે સાંભળ્યું?’ એક વેપારીએ પૂછ્યું.

‘શું?’

‘એની ભાણોજનો પુત્ર હજુ તો નાનો છે, ત્યાં તો આજા નગરમાં પ્રિય થઈ પડ્યો છે. કહે છે કે એ એક વખત વિમાનમાંથી પડી ગયો હતો, એને તો ન વાગ્યું પણ પર્વતના ચૂરા થઈ ગયા!’

‘પણ મને તો તમારી વાત સમજાતી નથી.’ એક મૌન બેઠેલો વેપારી બોલ્યો.

‘કેમ?’

‘તમે કહો છો કે માનસવેગની ભાણોજ પુરુષશાળી છે, પરંતુ સાથે સાથે મં સાંભળ્યું છે કે એને એના પતિએ કાઢી મૂકી છે! પુરુષશાળીને પતિ કાઢી મૂકે ખરા?’

‘અરે ભાઈ, તમે અડધું સાંભળ્યું છે. એના પતિએ કાઢી મૂકી નથી, પરંતુ એની સાસુઅ કાઢી મૂકી છે. મારી પુત્રી હનુપુર ગઈ હતી; તેણે બરાબર વાત સાંભળી હતી. તેણે મને કહ્યું છે.’

‘ગમે તેણે કાઢી મૂકી હોય, પરંતુ પુરુષશાળીને કોઈ કાઢી મૂકે ખરા?’ પેલા

सतीत्वनो विजय

२४७

वेपारीओं गहन प्रश्न पूछ्यो. सौ विचारमां पड़ी गया. त्यां दुकाननी अंदर बठेलो औंड युवान बहार आयों अने वेपारीओंनी जोडे बेंडों.

‘मामा, शु पुष्यशाणी आत्माने हुःअ ज न आवे? आ संसारमां पुष्यशाणी आत्मा पर पाश क्यारेक हुःअना हुगरा तृटी पड़ता होय छे.’

‘तां पढ़ी अने पुष्यशाणी न कहेवाय ने?’

‘तमे पुष्यशाणीनी व्याख्या शुं करो छे? लोको जेनी वाहवाह करे, जेनी पासे धन-संपत्ति होय, ते ज पुष्यशाणी?’

‘हस्तों!’

‘ना, जेनधर्ममां अने ज पुष्यशाणी नथी कहेवामां आवतो. जेनी पासे ज्ञानहस्ति छे, जेनी पासे क्षमा-नभ्रता छे, जेना हेयामां परमात्मा वसे छे, ते पुष्यशाणी छे!’ युवाने पुष्यशाणीनी सुन्दर व्याख्या रक्ष करी.

‘आवा आत्माने हुःअ आवे खरां?’ मामाओं भाँडोजने पूछ्युं.

‘हा, पूर्वलब्वोनां पापना उद्यथी हुःअ आवे छतां ए पुष्यशाणी आत्मा अने हुःअ न माने अने समतापूर्वक सहन करे. तो तेनां हुःअ दूर थर्ह जाय छे अने सुख मधे छे.’

सेनापति वेपारीओंनी वातों सांबणीने आनंदथी पुलकित भनी गयो. अने अंजनानों पत्तो लागी गयो! वेपारीओंनी वातमांथी अने अंजनानी भाष थर्ह गर्ह! तरत ज ते यामनी बहार आवी गयो. बीजा जे सुभटो तपास करवा गया उता, ते पछा आवी गया उता. सहुअे सेनापतिने आउं हस्तो जोयो!

‘यारा सुभटो! आपाङुं कार्य सिद्ध थर्ह गयुं छे. अंजनानों पत्तो लागी गयो छे!’ सेनापतिअे कह्युं.

‘हे? क्यां छे महासतीछ?’ सुभटो आश्चर्य अने आनंदथी नाची उठचा.

‘आपांगो अहीथी छनुपुर नगरमां जवानुं छे. त्यां अंजना अने अंजनानों पुत्र क्षेमकुशण छे!’

‘अंजना सतीनो जय हो!’ सुभटोअे जयजयकार क्यों.

सौ विमानमां घोडवाई गया. सेनापतिअे विमानने गति आपी. थोडाक समयमां ज छनुपुरनां गगनयुंबी जिनमंटिरो नजरे पडवा लाग्यां. सेनापतिअे नगरना सीमाडामां विमान नीचे उतार्यु अने झडपथी सुभटो साथे तेणे नगरमां ग्रवेश कर्यो. नगरनी अपूर्व रथना अने शोभा जोई, सेनापति खुश

૨૪૮

જૈન રામાયણ

થઈ ગયો. રાજમાર્ગો વટાવતા તેઓ રાજમહાલયના દ્વારે આવી પછોંચ્યા. દ્વાર પર સશસ્ત્ર સેનિકો પહેરો ભરી રહ્યા હતા. સેનાપતિ ત્યાં ઊભો રહી ગયો. દ્વારરક્ષકને તેણે કહ્યું :

‘અમારે મહારાજા માનસવેગને મળવું છે.’

‘આપનો શુભ પરિચય શું છે?’ દ્વારપાલે પૂછ્યું.

‘અમે આદિત્યપુરથી આવ્યા છીએ. રાજા પ્રહ્લાદનો સંદેશો લઈને આવ્યા છીએ.’

એક દ્વારરક્ષક રાજમંદિરમાં ગયો. મહારાજા માનસવેગની પાસે પછોંચ્યો અને પ્રણામ કરીને નિવેદન કર્યું.

‘આદિત્યપુરથી મહારાજા પ્રહ્લાદના માણસો આપને મળવા આતુર છે.’

‘તેમને તરત અંદર આવવા હો.’ માનસવેગના ચિત્તમાં અનેક વિચારો ઊભરાયા. તેણે ઘસીને મોકલી અંજનાને સમાચાર આપ્યા. બીજી બાજુ સેનાપતિએ ખંડમાં પ્રવેશ કર્યો.

‘મહારાજા માનસવેગનો જય હો.’ સેનાપતિએ માનસવેગને પ્રણામ કર્યા. માનસવેગે ઊભા થઈને, સેનાપતિનું હર્ષધી સ્વાગત કર્યું. સેનાપતિને બેસવા માટે આસન આપ્યું. ત્યાં વસ્તંત્રિલક સાથે અંજના પણ આવી પછોંચ્યી. પાછળ દોડતો હનુમાન પણ આવી પછોંચ્યો. અંજનાને જોતાં જ સેનાપતિ ઊભો થઈ ગયો અને હાથ જોડીને વંદના કરી.

‘તમારું કુશળ હો...’ અંજનાએ આથીર્વાદ આપ્યી, યોગ્ય જગાએ આસન લીધું. હનુમાન અંજનાના ઉત્સંગમાં ગોઠવાઈ ગયો. તે આગંતુક સેનાપતિની સામે ધારીધારીને જોઈ રહ્યો.

‘કેમ આદિત્યપુરમાં સહુ કુશળ તો છે ને?’ માનસવેગે પૂછ્યું. પ્રત્યુત્તરમાં સેનાપતિની આંખમાંથી આંસુ સરી પડ્યાં. તેના ગળે ઇમો ભરાઈ ગયો. યુદ્ધભૂમિ પર શત્રુઓ પર સિંહની જેમ ત્રાટકનાર સેનાપતિ... અનું વજ જેવું હૃદય પણ ડ્રવી ઊઠ્યું. અંજનાને જોઈને તે રડી પડ્યો.

‘મહાનુભાવ! કેમ આમ? સહુ કુશળ તો છે ને?’ માનસવેગે પુનઃ પૂછ્યું. અંજનાનું હૃદય ધબડી ઊઠ્યું.

‘મહારાજા, આદિત્યપુર આજે શોકના અંધકારમાં દૂબી ગયું છે. જ્યારથી મહાસતીને કલંકિત કરી, કાઢી મુકવામાં આવ્યાં ત્યારથી આદિત્યપુરની પ્રજા અશાંત બની ગઈ છે.’

અતીવનો વિજય

૨૪૬

‘શું પવનંજય લંડાથી પાછા આવી ગયા?’

‘હા જી, હું પણ યુદ્ધયાત્રામાં તેમની સાથે જ હતો. અમે પાછા આવ્યા પછી પવનંજય સતીના મહેલમાં ગયા. પરંતુ મહેલમાં કોણ મળે? તેમણે સતી મરતે થયેલ થોર અન્યાયને સાંભળ્યો. તે કફી ઉક્ખા અને પ્રહસિતની સાથે તેઓ ઘરેથી નીકળી ગયા, દેવીને શોધતા તેઓ ગામો-નગરો, પર્વતો-ગુજારો, ખીશો ફેદી વણ્ણાં, પરંતુ હેઠી ન મળ્યાં. પ્રહસિતને તેમણે આદિત્યપુર મોકલ્યો... પણ...’

‘પછી શું થયું?’ અંજના બેબાળી બની ગઈ.

‘પ્રહસિતની સાથે તેમણે સંદેશો મોકલ્યો...’ સેનાપતિનો શાસ ભરાઈ ગયો. અંજનાનો જીવ અધ્યર થઈ ગયો.

‘હું હજુ અંજનાને શોધવા છંગલોમાં ભટકીશ... છતાં જો અંજના નહિ મળે તાં...’

‘તો?’ અંજનાની આંખો ભયથી પહોળી થઈ ગઈ.

‘તો હું અજિનમાં...’ સેનાપતિ વાક્ય પૂરું કરે ત્યાં અંજના મોટા અવાજે રડી પડી. તે મૂર્ચાળ ખાઈને ઢળી પડી. નાનકડો હનુમાન સૂનમૂન બની ગયો. માતાને રડતી જોઈ તે પણ રડી પડ્યો અને અંજનાને વળગી પડ્યો. દાસદાસીઓ અને આંગું રાજ કુટુંબ લેગું થઈ ગયું. શીતલ પાણીનો છંટકાવ કરી, અંજનાને ભાનમાં લાવવામાં આવી, પરંતુ અંજનાની આંખમાંથી તો શ્રાવણ ને ભાદરવો વરસી રહ્યો. તેણે કરુણ કલ્યાંત કરવા માંડ્યો.

‘પતિપ્રતા સ્ત્રીઓં તો પતિના વિરહથી અજિનમાં ગ્રવેશે. પતિ વિના સ્ત્રીને જીવન અસાર લાગે છે, પરંતુ આપના જેવા મહાપુરુષને ક્યાં સ્ત્રીઓની ખોટ છે? મારા જીવી તો હજારો સ્ત્રીઓ તમને મળી શકે. પુરુષને પ્રેયસીનો વિરહ તો ક્ષણિક હોય. છતાં આપ અજિનપ્રવેશ શા માટે કરો? અહો... મને ઘિક્કાર હો... કે આપના ચિરવિયોગમાં પણ હું જીવી રહી છું. આપનામાં ને મારામાં કેટલું અંતર? આપ મહાન સાન્ચિક છો. હું કાયર, નિઃસત્ત્વ છું, આપ રલ છો અને હું કાચતુલ્ય છું. દોષ આપનો નથી, દોષ સાસુનો પણ નથી, દોષ માતાપિતાનો પણ નથી... દોષ તો મારા જ કમભાગ્યનો છે.’

‘અંજના, હવે વિલાપ કરવાનો સમય નથી. હવે તો તત્કાલ આપણે પવનંજયને શોધી કાઢવા જોઈએ.’ માનસવેગે અંજનાને શાંત પાડી.

‘હા, જી. આપણે હવે વિલંબ કર્યા વિના અર્દીથી નીકળી જવું જોઈએ.’ સેનાપતિએ કહ્યું.

૨૫૦

જૈન રામાયણ

‘પરંતુ આપણો ક્યાં...’

‘આપ એની વિંતા ન કરો. પ્રહસિતે મને નિશાની આપેલી છે; આપણો ત્યાં પહોંચવાનું છે. પછી આપણો જોઈ લઈશું.’

‘બસ, ત્યારે હવે અમે તૈયારી કરી લઈએ. અંજના, ચાલો તમે બધાં તૈયાર થઈ જાઓ.’

માનસવેગનું વિમાન તૈયાર થઈ રહ્યું. અંજના, હનુમાન, વસંતતિલકા, માનસવેગ, અંજનાની માભીઓ... વગેરે વિમાનમાં ગોઠવાઈ ગયાં. સેનાપતિએ પણ પોતાનું વિમાન સજજ કરીને પ્રયાણ આરંભ્યું. બંને વિમાનો વેતાઢ્ય પર્વતની ઊરિમાળાઓ પરથી ઉડવા લાગ્યાં. સેનાપતિનું વિમાન આગળ હતું અને માનસવેગનું વિમાન પાછળ હતું.

○ ○ ○

પ્રહસિત ભૂતવન ઉપર પૂરી ચોકસાઈથી વિમાન ચલાવી રહ્યો હતો. રાજા પ્રલાદ અને મહામંત્રી એટલી જ ચીવટથી ભૂતવનમાં દ્વાણી માંડીને પવનંજયને શોધી રહ્યા હતા. એક ચક્કર લગાવ્યું, બીજું લગાવ્યું, ત્રીજું લગાવ્યું, પરંતુ કોઈ પતો ન લાગ્યો. ત્યાં મહામંત્રીએ કહ્યું :

‘વિમાનને વનમાં જ જો કોઈ જગા દેખાય તો ત્યાં ઉતારો.’

‘પણ, જરા રાહ જુઓ, આપણો ઉતાર તરફ હજુ ગયા જ નથી, એ બાજુએ જઈ આવીએ પછી યોગ્ય અણે વિમાનને ઉતારીએ.’ પ્રહસિત બાંલ્યો.

વિમાન ઉતાર તરફ વળ્યું. થોડુંક આગળ વધ્યું, ત્યાં તેમના કાને અવાજ અથડાયો.

‘પ્રહસિત, વિમાન થંભાવી હે, કોઈ અવાજ સંભળાઈ રહ્યો છે.’ પ્રલાદ રાજાએ વિમાન થોભાવવા આશા કરી અને કઈ બાજુએથી અવાજ આવે છે, તે વિચારવા લાગ્યા. અવાજ નજીકમાંથી જ આવતો લાગ્યો... શાંત વાતાવરણમાં શબ્દો, પણ સ્પષ્ટ સંભળાઈ રહ્યા હતા.

‘હે વનદેવતા! આપ મારી હૃદયવથા સાંભળો. હું વિઘાધર રાજા પ્રલાદનો પવનંજય નામે પુત્ર હું. મહાસત્તી અંજના મારી પત્ની છે. તે નિર્દોષ હંવા છતાં મેં દુષ્ટબુદ્ધિથી લગ્ન થતાં જ એનો ત્યાગ કર્યો. તેને દુઃખના દાવાનણમાં ફંડી. એનો તિરસ્કાર કરી અવગણના કરી હું યુદ્ધયાત્રામાં ચાલ્યો. પરંતુ દેવવશાત્ત્ર માનસરોવરના તીરે મને મારી ભૂલ સમજાઈ અને એ રાત્રે છૂપી રીતે મિત્ર પ્રહસિતને લઈ, હું અંજનાના મહેલે આવ્યો. મેં રાત ત્યાં પસાર

सतीत्वनो विजय

२५१

करी, स्वैरपदों अनें साथे भोग-रमणा करी, प्रभाते अने मारा आगमनना चिह्न तरीके भुद्रिका आपी... मातापिताने जाणा कर्या विना ज हुं पाछो युद्धयात्राओं चाल्यो गयों.

‘हे वनदेवता! ए सती गर्भवती बनी, मारी माताओं तेने कलंकित मानी काढी भूडी, मारी गंभीर भूलना परिष्णामे ए सती पुनः हुःअना भाडभां घडेलाई गઈ, मारी अशानतामे, मारी अविचारिताना कारणो ए निर्दोष सती दारणा दाशाने पाभी, मैं अने पृथ्वीना खूँझे खूँझे शोधी, छतां ए न मवी, क्यांथी भयो? समुद्रमां पडी गयेवूं रत्न लाय क्यांथी लागे? हवे ज्ञवता रहीने अना विरहनुं हुःअ माराथी सहन थई शके तेम नथी, माटे हुं मारा देलने अजिमां लोभी दुँ हुं हुं...

‘हे वनदेवता! जो ए मारी पिया तमने जोवा भयो तो तेने कडेजो- ‘तारा वियोगथी पीडातो तारो पति, अजिमां होमाई गयो छे...’

चितमां श्री नवकार संत्रनुं स्मरणा करी, भडभड सणगी उठेली काष्ठनी चितामां इदी पडवा, तेणे कूदको मार्यो... पश...

विमानमांथी राजा प्रह्लाद वीजलीवेगे नीये उतरी आव्या अने आकाशमां ज पवनंजयने पाछवाथी बायमां जकडी लीधो. पवनंजये धृटवा घणो प्रयत्न क्यों, ते धूधवाई उठ्यो.

‘कोणा छे आ विध उरनार? प्रियना वियोगथी पीडाता मने अजिमां आज थई जवा दो, मारा मार्गमां आडे न आवो,

‘बीजुं कोई नथी वत्स, तारो पापी पिता दुँ...’ आंगमांथी योधार आंसुओ रडता प्रह्लादे पवनंजयने कह्युं.

‘वत्स, कसा कर. निर्दोष पुत्रवधु ग्रत्ये मैं जे उपेक्षा करी, ते मारे पाप धोवाई शके अवूं नथी. ए अविचारी साहस तारी माताओं कर्युं छे... तुं अवूं साहस न कर. तुं धीर छे तो हवे स्थिर बन.’ प्रह्लादे पवनंजयने समजावदा प्रयत्न उरवा मांड्यो. तेतुमती पश ध्रुसके ध्रुसके रडती, पवनंजयने अजिमां न पडवा माटे वीनववा लागी. प्रह्लसित अने महाभंत्री आकाशमां ज विमानने धुमावता, मोक्लेला सेनापतिओगी राह जोवा लाग्या. चारेय दिशाओमां द्वर द्वर हट्टि नांगवा लाग्या.

त्यां ज सेनापति अने मानसवेगनां विमानो तीव्र गतिथी आवी रहेलां नजरे पड्यां. प्रह्लसितनुं हृदय नाथी उठ्युं, तेणे भुम पाडी.

૨૫૨

જૈન રામાયણ

‘મહારાજા પ્રલાદનાં જય છો! મહાસતીને લઈને સેનાપતિ આવી રહ્યા છે!’ પ્રહસિતે પોતાના વિમાનને આવતાં વિમાનની દિશાગાં વાળું અને આદિત્યપુરનો ધ્વજ લહેરાવી દીધો. સામેથી સેનાપતિઓ પાગ ધ્વજ લહેરાવ્યો! સુભટોએ જ્યજ્યકારથી ભૂતવનને ગજવી મુક્યુ. વિમાનાં નજીકમાં આવી ગયાં. પ્રહસિતે માનસવેગના વિમાનની પાસે જઈ અંજના અને હનુમાનને સુખરૂપ જોઈ, મહાન હર્ષ અનુભવ્યો. વિમાનને આગળ કરી, પ્રહસિત સહુને જ્યાં ચિતાના ભડકા થઈ રહ્યા હતા ત્યાં લઈ આવ્યો. વિમાનને યોગ્ય જગાએ ઉતારી, સહુ જડપથી પવનંજ્યની પાસે આવી પહૂંચ્યાં. માનસવેગે અને અંજનાએ રાજા પ્રલાદનાં ચરણોમાં પ્રણામ કર્યો.

પ્રલાદની આંખોમાંથી હર્ષનાં આંસુ ટ્રપકી પડ્યાં. તે માનસવેગને બેટી પડ્યો. નાનકડા હનુમાનને તેડી લઈ, પોતાના ઉત્સંગમાં જકડી લીધો. કેતુમતી અંજનાની સામે જોઈ રડી પડી.

‘બેટી, મને ક્ષમા કર...’ કેતુમતી અંજનાના પગમાં પડવા ગઈ ત્યાં તો અંજનાએ બે હાથે કેતુમતીને પકડી લીધી.

‘માતાજી! આપનો કોઈ દોષ નથી. દોષ મારા હૃભૂત્યનાં જ છે,’ અંજનાએ કેતુમતીની વથાને હળવી કરી; અને પવનંજ્યને અંજલિ જોડી પ્રણામ કર્યો.

પ્રહસિતનું હૃદય પ્રસન બની ગયું. તે એક બાજુ ઊભો ઊભો પવનંજ્ય-અંજનાને જોઈ રહ્યો. તેની કલ્પનાસૂચિમાં એ બંનેના જીવનના ભૂતકાળના પ્રસંગો તરવરવા લાગ્યા. સંસારની અસારતા સમજવા માટે આનાથી બીજું કયું ઉમદા દૃષ્ટાંત મળી શકે?

‘રાજન્! તમે ખરેખર મારા કુટુંબનો દુઃખના દરિયામાં પડતું ઉગારી લીધું...’ પ્રલાદે માનસવેગનો ગળગળા સ્વરે આભાર માન્યો.

‘મહારાજા, હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. બાકી તો અંજનાનું પુષ્યબળ જ અનેના સહારે આવ્યું છે.’ માનસવેગે નામતાપૂર્વક કહ્યું.

‘તમે મારા સર્વ સંબંધીઓમાં શ્રેષ્ઠ બન્યા છો. તમે જ મારા સાગ્રા બંધુ છો. મારા વંશની પરંપરાના આધારભૂત મારી પુત્રવધૂનું રક્ષણ કરી મારા સમગ્ર કુણના ઉપકારી બન્યા છો.’ પ્રલાદે માનસવેગની પુનઃ પુનઃ પ્રશંસા કરી.

‘હા, અને જો એમણે મારી પુત્રવધૂનું રક્ષણ ન કર્યું હોત તો અને એ ન મળી હોત તો હું પણ જીવી ન શકત.’ કેતુમતીએ કહ્યું. કેતુમતી તો હનુમાનને, પોતાના ઉત્સંગમાં લઈને રાજ્યરાજુ થઈ ગઈ. પૌત્રનું અનુપમ રૂપ-લાવાયું જોઈને, અને પૌત્રની કાલી ઘેલી વાણી સાંભળીને કેતુમતી હર્ષધેલી થઈ ગઈ.

सतीत्वनो विजय

२५३

महाराजा प्रल्लाद सेनापतिने आज्ञा करी :

‘सेनापतिज! अहीं भव्य महोत्सव उज्ज्वलानी तैयारी करो.’

‘जेवा महाराजानी आज्ञा!’ सेनापतिने प्रल्लादने प्रणाम कर्या अने विद्याशक्तिथी तत्काल भव्य उद्याननी रथना करी दीधी. रमशीय छिनमंटिर बनावी दीधु. भूतवनने थोडाक काण माटे छिनेन्द्रवन बनावी दीधु! सुंदर प्रासादो पश्च उभा करी दीधा.

बीछ बाजू बे सुभटोने ताबउतोब महेन्द्रनगर रथना कर्या अने राजा महेन्द्रने परिवार सहित तेडी लाववा आज्ञा करी. सुभटो विमानमां महेन्द्रपुर पहांच्या अने राजा महेन्द्रने शुभ समाचार आप्या. महेन्द्र सभत्र परिवार साथे बे सुभटोनी जोडे भूतवनमां आवी पहांच्यो.

सौ स्वज्ञनो भव्या. आनंदनी अवधि न रही. उभराई रहेला आनंदने छिनभजितमां जोडी दीधो. गीत-नृत्य अने अनेक प्रकारनी पूजनसामग्रीथी परमात्मा छिनेश्वरठेकनी अक्षित करी. महोत्सवनी पूर्णाहुतिमां सौंचे प्रतिभोजन कर्या अने पोतपोताना नगरे पवनंजय, अंजना, हनुमानने लहरे जवा आग्रह करवा मांड्यां. त्यां मानसवेगं सहने प्रार्थना करी :

‘अहींथी कोईने छूटा पडवानु नयी. अहींथी सहुअे हनुपुर पधारवानु छे. मारी आप सौने प्रार्थना छे. त्यांथी पक्षी आप आपनां नगरोमां जर्द शकशो.’

मानसवेगना वयनने कोङा उल्लंघी शके ओम हतु! प्रल्लाद अने महेन्द्र बने राज्ञां मानसवेगना उपकार नीचे दबायेला दता. सहु कबूल थया. उपकारीना महान उपकारनी कहरानी जो मनुष्यमां न होय तो ते मनुष्य ज न कहेवाय.

विमानो तैयार थयां. सौ पोतपोताना विमानमां गोठवाई गया. सौंथी आगण प्रहसितनु विमान पवनंजय, अंजना, हनुमान अने वसंततिलकाने लहरे आकाशमार्ग गतिशील बन्यु. तेनी पाछण प्रल्लाद अने महेन्द्रनां विमानो उड्यां. सौनी पाछण सेनापतिनु विमान उडवा लाग्यु.

○ ○ ○

૩૫. ૨૮. હનુમાન ચુક્કની વાટે ...

કયા મનુષ્યના જીવનમાં મુંજુવડા નથી આવી? કયા જીવને જીવતરમાં વિદ્ધાનો નથી પડ્યાં? સંસારવાસી હો યા સંસારત્યાગી હો, જ્યાં સુધી આત્મા દેહધારી છે ત્યાં સુધી બાહ્ય-આંતરિક વિદ્ધાનો તેના જીવન પર પ્રદાર કરતાં રહે છે. સત્ત્વહીન મનુષ્ય એ વિદ્ધાનો બલિ બની જાય છે, જ્યારે સત્ત્વસભર મનુષ્ય એ વિદ્ધાનો પગ તથે કચડી નાખી, આગળ ઘપતો રહે છે.

ગુણિયલ આત્મા પર પણ જગત પ્રદારો કરે છે અને દુર્જન આત્મા પર પણ જગત પ્રદારો કરે છે. અંજના જેવી મહાસતી પર આપત્તિઓ પડવામાં કેંઠ ક્રીન રહી. પરંતુ મહાસતી ધીરતા ને વીરતાચી આપત્તિઓના જંગાવાતમાં નિશ્ચળ રહી. જંગાવાત શરી ગયો... તેને પુનઃ સ્વસ્થતા અને પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થઈ.

સહુ હનુપુરનગરમાં આવી પદ્ધત્યાં. રાજા માનસવેગે સારા ય નગરમાં મહોત્સવ જાહેર કર્યો. આઠ દિવસ સુધી વિદ્યાધરોએ કિનમંદિરોમાં ભિત્ત ભિત્ત પ્રકારે પ્રભુભક્તિ કરી. માનસવેગે છૂટે હથે દાન દીધાં. હનુપુરની શેરીએ શેરીએ નાટ્યારણો યોજાયા. અંજના-પવનંજયના ધેરધેર ગુણ ગવાયા.

પ્રલ્લાદે અને મહેન્દ્ર જવા માટે અનુજ્ઞા માંગી. માનસવેગે વધુ રોકાવા માટે આગ્રહ કર્યો, પરંતુ બંને રાજાઓ પોતપોતાનાં રાજ્ય સુનાં મુકીને આવ્યા હતા, જ્યા વિના ચાલે એમ ન હતું. માનસવેગે જવાની અનુજ્ઞા આપી. પ્રલ્લાદે પવનંજય, અંજનાઅને હનુમાનને આદિત્યપુર આવવા કહ્યું. પરંતુ પવનંજયની છચ્છા દવે આદિત્યપુર જવાની ન હતી. એવી રીતે અંજના તથા હનુમાનને આદિત્યપુર મોકલવા માટે માનસવેગ પણ રાજુ ન હતા. પ્રલ્લાદ અને કેતુમતીએ ઘણો આગ્રહ કર્યો; પરંતુ માનસવેગનું મન ન માન્ય.

‘પિતાજી, આપ એમ ન ધારશો કે આપના પ્રત્યે અમને રોષ છે. પરંતુ અંજના-હનુમાનને અહીં ફાવી ગયું છે, તેમ જ મામાજ પણ અમને મોકલવા રાજુ નથી. વળી આદિત્યપુર પ્રસંગે આવવામાં ય ક્યાં વિવિબ થવાનો છે?’ પવનંજયે પ્રલ્લાદને કહ્યું.

પ્રલ્લાદની આંખમાં આંસુ ભરાયાં. તેના વયોવુદ્ધ મુખ પર દુઃખની રેખાઓ ઉપસી આવી.

એ તો નિશ્ચયિત થઈ ચુક્કયું હતું કે અંજના નિષ્કલંક હોવા છતાં કેતુમતીએ તેને કલંકિત કરી હતી. તેમાં રાજા પ્રલ્લાદે પણ સાથ આખ્યો હતો. જાણો કે

હનુમાન યુદ્ધની વાટે...

૨૫૫

પોતાના ગુનાની સજા અત્યારે થતી હોય એમ પ્રલાદને લાગ્યું. પવનંજય, અંજના અને હનુમાનને લીધા વિના આદિત્યપુરમાં જવું, એ પણ એક શરમજનક પરિસ્થિતિ હતી. કેતુમતીએ પવનંજયને સમજાવ્યો, પરંતુ પવનંજયે તો સ્પષ્ટ વાત કરી.

‘માતા, મારો એવો આગ્રહ નથી કે અહીંથાં જ રહેવું. અંજનાનું દિલ માનતું હોય તો મને ત્યાં આવવામાં કોઈ દુઃખ નથી, હું તો રાજુ છું.’

‘રાજન, તમે આગ્રહ ન કરો. અંજના અને હનુમાન સાથે આખું હનુપુર હળી-મળી ગયું છે. હું કદાચ તેમને જવાની રજા આપીશ, પરંતુ અંજનાની મામીઓ, બહેનો અને નગરજનો નહિ જ આવવા દે.’ માનસવેગે પ્રલાદને પ્રાર્થનાપૂર્વક કહ્યું.

‘વળી, જે ક્ષણો આપ અમને બોલાવશો ત્યારે અમે ત્યાં હાજર થઈશું. હનુમાનને આદિત્યપુર ભતાવવું તો પડશો ને!’ પવનંજયે નાના હનુમાનની સામે જોયું. પ્રલાદે હનુમાનને તેડી લીધો અને છાતી સરસો ચાંચ્યો.

‘દાદાજી, તમે ક્યાં જાઓ છો!’ હનુમાને પ્રલાદનું મુખ પદ્ધતિને પૂછ્યું. હનુમાનના સાકરના ટુકડા જેવા શબ્દો સાંભળીને પ્રલાદનું હૈયું હર્થી નાચી ઉઠ્યું.

‘તારા ઘર જઈએ છીએ!’ પ્રલાદે હનુમાનના પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યો.

‘મારું ઘર તો આ છે!’ હનુમાને પવનંજયની સામે જોયું. પ્રલાદ શું જવાબ આપે?

સેનાપતિએ બંડમાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રણામ કરીને કહ્યું :

‘મહારાજા, વિમાનો તૈયાર થઈ ગયાં છે.’

‘હા, અમે તૈયાર જ છીએ,’ રાજા મહેન્દ્રની સાથે પ્રલાદ બહાર નીકળ્યા. પોતપોતાના પરિવાર સાથે રાજાઓ વિમાનમાં પ્રવેશ્યા. પવનંજયે અને અંજનાએ પ્રલાદનાં ચરણોમાં નમસ્કાર કર્યા. પછી કેતુમતીનાં ચરણોમાં પણ નમસ્કાર કર્યા. બંનેએ આશીર્વાદ આપ્યા. હનુમાનને સારી રીતે શિક્ષણ આપવા વગેરેની મીઠી શિખામણ આપી, પ્રલાદે વિમાનને ગતિ આપી.

રાજા મહેન્દ્રને પણ પવનંજયે પ્રણામ કર્યા. અંજનાએ પિતાનાં ચરણોમાં નમસ્કાર કર્યા અને વિમાન આકાશમાર્ગ ચાલતું થયું.

સહુને વળાવી માનસવેગ પવનંજયનો હાથ પકડી, પોતાના મંત્રણાખંડમાં ગયો. પવનંજયને પોતાની બાજુમાં જ બેસાડી માનસવેગે કહ્યું :

૨૫૭

જૈન રામાયણ

‘પવનંજય, અહીં તમારે કોઈ પણ વાતે સંકોચ રાખવાનો નથી. આ રાજ્ય હવે તમારે જ સંભાળવાનું છે.’

‘હું જરૂર આપના કાર્યમાં સહાયક થઈશ, બાકી રાજ્યની ધૂરા આપે જ રાખવાની છે.’ પવનંજયે માનસવેગની વાતને કંઈક અંશે સ્વીકારી.

‘ના, હું તો હવે નિવૃત થવા ચાહું છું અને બાકી જિંદગી શ્રી કિનેશ્વર ભગવંતની ઉપાસનામાં વ્યતીત કરવાની અભિલાષા સેવું છું. એટલે રાજ્યની ધૂરા તમારે જ ધારણા કરવી પડશે.’

પવનંજય વિચારમાં પડી ગયો.

‘ઓમાં તમારે કેરી વિચારવાનું નથી. કાલથી મારી સાથે રહી, રાજ્યની તમામ માહિતી તમારે મેળવી લેવાની છે. મંત્રીવર્ગનો પરિચય કરી લેવાનો.’

માનસવેગે પવનંજય માટે એક ભવ્ય મહેલ તૈયાર કરાવી દીપો હતો. શુદ્ધ મુદ્ધતે પવનંજયે તેમાં વાસ કર્યો. પ્રહસિતને અને વસંતતિલકાને પવનંજયે પાતાના મહેલમાં જ રાખ્યાં.

એક દિવસે અંજનાને અવસર પામીને પવનંજયને દસતાં દસતાં કર્યું.

‘આ વસંતતિલકાને તમારે હુંવારી જ રાખવી છે?’

‘એ તો તારે વિચારવાનું છે ને?’

‘હું શું વિચારું? અને તો મારા સિવાય કોઈ જમશે જ નહિએ!’

‘મને એક વિચાર આવે છે.’

‘શું?’

‘પ્રહસિત અને વસંતતિલકા...’

‘ઓ હો! વિચાર તો સુંદર કર્યો. તું એ બનેને પૂછી જોજે.’

‘ના છે! હું વસંતાને પૂછીશ. આપ પ્રહસિતને, ખણે ને?’

‘ભલે એમ. પરંતુ નક્કી કરાવી દેજે તું! તારું વચન બને માન્ય રાખશે...’

અંજના શરમાઈ ગઈ.

હનુમુરમાં પવનંજય-અંજના અને હનુમાનના દિવસો આનંદપૂર્વક વ્યતીત થવા લાગ્યા. બીજુ બાજુ પ્રહસિત અને વસંતતિલકાનાં પણ લગ્ન થઈ ગયાં. બને પવનંજયના મહેલમાં જ રહીને જીવનકાળ વ્યતીત કરવા લાગ્યાં. હનુમાનના શૈશવકાળ પણ શ્રદ્ધા-સંસ્કાર અને શિક્ષણથી પસાર થવા લાગ્યો.

હનુમાન પુરુષની વારે...

૨૫૭

પવનંજયે હનુમાનને ભિત્તભિત્ત કળાઓનું શિક્ષણ આપવા માટે નિપુણ આચાર્યાને રોક્યા. તેણે સ્વયં પોતે પણ તેના શિક્ષણ પર ધ્યાન આપવા માંડ્યું. સર્વ જાતની શસ્ત્રકળા અને યુદ્ધકળામાં હનુમાન નિપુણ બનતો ગયો. બાદ્ધુભળ તો આમેય અદ્ભુત છતું, તેમાં જ્યાં શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિસરનું શિક્ષણ ભજ્યું ત્યાં હનુમાનની શક્તિ અજોડ-અજેય બની ગઈ.

જેમ જેમ હનુમાનની વય વધતી ચાલી તેમ તેમ અંજનાને હનુમાનને આત્મજ્ઞાન પણ આપવા માંડ્યું. આત્માનું મૃળ સ્વરૂપ સમજાવ્યું. આત્માની કર્મલિન વિભાવદશાનો પરિચય કરાવ્યો. પુરુષ અને પાપના સિદ્ધાંત પર શ્રદ્ધા સ્થિર બનાવી. કર્માની સામે જ જગ્યામી લેવાનું લક્ષ ટઠ બનાવ્યું. તે માટે પરમહૃપાળું પરમાત્મા જિનેશ્વર હેવની આરાધના - ઉપાસનાનો અપૂર્વ માર્ગ બતાવ્યો.

રોજ નીરવ રાત્રે અંજના હનુમાનને તીર્થકર ભગવંતોના પરાક્રમથી ભરપૂર જીવનચરિત્રો સંભળાવતી. હનુમાન એકરસે તેમાં તરબોળ બની જતો! તેનું ડેયું નાથી ઊઠતું... તેના અંતઃકરણના ઊંડાણમાં વીતરાણનો રાગ જગ્યી ઊઠતો. જીવનનું અંતિમ સાધ્ય તેને મુક્તિની પ્રાપ્તિ સમજતું.

બધી વાતોમાં અંજના એક લક્ષ નહોતી ચુક્તી કે ક્યારેય પવનંજય સાથેનો પોતાનો ભૂતકાળ હનુમાન સમય ન કહેવાઈ જાય! પુત્રના ડેયામાં પિતા તરફનો રાગ જરા ય ન ઘવાય, તે માટે પિતાનાં કોઈ નાનો ય દોષ પુત્રને ન કહેવો જોઈએ, એ વાત મહાસતી બરાબર સમજતી હતી.

આ એક સત્ય સહુએ સમજી લેવા જેવું છે. માતાએ કે પિતાએ, અરસપરસના કોઈ દોષ પોતાનાં સંતાનોને ન કહેવા જોઈએ. જો કહેવામાં આવશે તો સંતાનોના ડેયામાં માતા-પિતા પ્રત્યેનો આદરભાવ નહિ ટકે, પ્રેમભાવ નહિ ટકે.

વર્ષો વીતવા લાગ્યાં. હનુમાન ધોંવનવયમાં પ્રવેશ્યો. તેણે અનેક વિદ્યાઓ સિદ્ધ કરી. કલા, ગુણો અને સુસંસ્કારોથી હનુમાનનું જીવન ઉત્તે અને આખાદ બન્યું. નાનામોટાં પરાક્રમાંથી હનુમાને સહુનાં દિલ છતી લીધાં. તેમાં ય અંજનાના દર્ખની કોઈ સીમા નહોતી.

આમ હનુપુરમાં આનંદમંગળ વર્તી રહ્યો હતો ત્યાં લંકામાં રાવણ મોટી ગડમથલમાં પડી ગયો હતો. તેના વિતમાં વરણા કાંટાની જેમ ઝુંચ્યા કરતો હતો. તેનું અભિમાની માનસ વરણા પર વિજય મેળવવા માટે તલસી રહ્યું હતું. પવનંજયે વરણાની સાથે મિત્રતાનો સંબંધ બાધીને એક વાર તો મોટા

૨૫૮

જૈન રામાયણ

માનવસંહારને અટકાવ્યો હતો, પરંતુ વરણ જેવા એક સામાન્ય રાજાને પોતો પરાજિત ન કરી શક્યો, તેનો કંબ હરહંમેશ તેને સત્તાવી રહ્યો હતો, અને કોઈ પણ બહાનું જો મળી જાય તો પુનઃ વરણની સામે સંગ્રામ કરી, વરણને પોતાનો આજ્ઞાંકિત રાજા બનાવી, વિજયપણા પૂર્કી કરવા જંખી રહ્યો હતો.

રાત્રિનો સમય હતો. લંકા નિદ્રાધીન થઈ હતી. રાજમહેલમાં સંત્રીઓના પગરવ સિવાય સર્વત્ર શાંતિ હતી. રાવણાને નિદ્રા નહોંતી આવતી! તે પોતાના વિશાળ રાજ્યનામાં રાચતો હતો... તેમાં વરણ આડે આવતો હતો. કોઈ પણ ઉપાયે તેને દૂર કરવાનો તેણે નિર્ણય કર્યો હતો. તેણે શયનભંડના એક ઝૂણામાં જઈને એક જગાએ પગ દાખાવો. તરત જ શયનભંડના ઢારે ઊભેલો સશ્વત્ર સૈનિક અંદર દાખલ થયો અને પ્રાણમ કરીને ઊભો રહ્યો.

‘કુંભકર્ણ, બિભીયણ અને છન્દ્રજિતને બોલાવી લાવ.’

‘જેવી મહારાજાની આજ્ઞા.’ પુનઃ નમન કરી સૈનિક પાછલા પગે શયનભંડમાંથી બહાર નીકળી ગયો. રાવણ ત્રણેયની પ્રતીક્ષા કરતો પલંગ પર બેઠો. થોડો કાણોમાં જ કુંભકર્ણો પ્રવેશ કર્યો. તેણી પાછળ જ બિભીયણ અને છન્દ્રજિત પણ આવી પહોંચ્યા. ત્રણેય રાવણની સામે ભદ્રાસનો પર ગોઠવાયા.

‘કેમ, અત્યારે મોડી રાત્રે બોલાવવા પડ્યા?’ કુંભકર્ણ સ્વસ્થ થતાં પૂછ્યું.

‘શું કરું? ઊંઘ નથી આવતી!’

‘એવું તે શું છે? મોટાભાઈ!’ બિભીયણે ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું.

‘વરણ મારી ઊંઘ બગાડી રહ્યો છે.’

‘એટલે શું એ લંકા પર ચઢી આવ્યો છે?’ છન્દ્રજિત ઊભો થઈ ગયો.

‘ના, ભાઈ ના. જ્યાં સુધી એ અભિમાનીનું અભિમાન ખંડિત ન કરે ત્યાં સુધી મને ઊંઘ નથી આવવાની.’ રાવણો સ્પષ્ટ વાત રજૂ કરી.

‘પરંતુ આપણો એની સાથે મિત્રતા બાંધી છે, હવે શું થઈ શકે?’ બિભીયણે ચિંતા વચ્ચે કરી.

‘દુશ્મન સાથે વળી મિત્રતા કેવી? એ તો ખર-દ્વારાને એકવાર મુક્ત કરી લેવા માટે પવનંજયે એક પેતરો રચ્યો હતો.’ કુંભકર્ણની સામે જોઈ રાવણો કહ્યું.

‘ગમે તેમ કર્યું પણ આપણે એની સંન્યુખ મિત્રતા જાહેર કરી છે એ વાત જાહેર થઈ ચૂકી છે. હવે આપણો જો આકમદા કરીએ તો વિશનની સમક્ષ આપણો અન્યાયી હરીએ.’

હનુમાન યુદ્ધની વાટે...

૨૫૮

બિભીષણો નીતિનો પ્રશ્ન જરા આગળ ધર્યો, પણ રાવણને તે ન ગમ્યું.

‘હું પણ એથી જ ગુંગવાઈ રહ્યો છું... માટે જ તમને બોલાવ્યા છે કે હવે શું કરવું?’

રાવણ જરા વ્યત્ર બની ગયો.

ત્રણોય ભાઈઓ અને ઇન્દ્રજિત વિચારમાં પડી ગયા. જો વરણ પર આકમણ કરવામાં આવે તો લંકાપતિ બદનામ થાય છે અને આકમણ ન કરવામાં આવે તો લંકાપતિના સાર્વભૌમત્વમાં ખામી આવે છે! લંકાપતિને ભારે ખટકી રહ્યું છે. હવે શું કરવું?’

‘મને એક ઉપાય સૂઝે છે.’ ઇન્દ્રજિત બોલ્યો.

‘શું?’

‘આપણો એવું કોઈ નક્કર કારણ શોધી કાઢવું જોઈએ કે વરણ મિત્રતાનો ભંગ કર્યો છે!’

‘પણ વરણો મિત્રતાનો ભંગ કર્યાનું એક પણ કારણ ન મળે તો?’ રાવણો શેર્ડા કરી.

‘તો આપણો ઇતિહાસ કારણ ઉભ્યનું કરીને, તેઓ ચેતવણી આપવી! આ રીતે જો તમે મિત્રતાનો ભંગ કરશો તો પછી અમારે નાશ્વર્ટકે બીજાં પગલાં લેવાં પડશો!’

ઇન્દ્રજિતની આ મેલી રાજકારણની રમત સાંભળીને બિભીષણનું મન ન માન્યું, તે મૌન રહ્યો. પરંતુ રાવણ બિભીષણની નીતિપ્રિયતાને ઓળખતો હતો. ઇન્દ્રજિતની મુત્સદીભરી વાત રાવણને ગમી ગઈ હતી. હાલ તરત આટખેથી જ વાત પતાવી દેવા રાવણો કહ્યું :

‘હું પણ આ અંગે વિચારીશ, તમે બધાં પણ વિચારજો. તમે ત્રણોએ મારી વિના વહેંચી લીધી એટલે હવે મારો ભાર ઓછાં થઈ ગયો છે! હવે મને ઉંઘ આવશે!’

રાવણો ત્રણોયને જવાની અનુષ્ઠાન આપી અને પોતે પણ સૂર્ય ગયો. ઇન્દ્રજિત પિતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે અનેક વિચારો દોડાવવા લાગ્યો. જ્યારે બિભીષણ, કોઈ પણ અન્યાયી રીતે રાવણની એપદ્રાઓ સંતોષવા રાજ ન હતો. તે જાણતો હતો કે વરણો અત્યાર સુધી મેત્રી-સંબંધને બરાબર સાચવ્યો છે. તેને ખોટી રીતે બદનામ કરીને, આકમણ ન કરવું જોઈએ. જ્યારે કુંભકર્ણને તો આવું કાઈ વિચારવાનું જ ન હતું! એને તો રાવણ જે આજા કરે તે મુજબ શત્રુઓનો મૂકાબલો કરવાનો હતો!

૨૯૦

જૈન રામાયણ

રાવણો બીજા દિવસે પ્રભાતે છિનપૃષ્ઠાદિ દિનહિત્યો પૂર્ણ કરી, તરત જ હન્દ્રકિતને બોલાવ્યો.

‘તેં પછી રાતે આગળ કંઈ વિચાર્યુ?’

‘દા, પિતાજી મેં તો ધશું વિચાર્યુ...’

‘તો કહે?’

‘વરણો આપણી સાથેની મૈત્રીનો ભંગ કર્યો છે, એવી એક વાત વહેતી કરી દેવી...’

‘કઈ દસ્તિએ મૈત્રીનો ભંગ કર્યો છે, તે જણાવવું પડે ને?’

‘દા જી, એના સુભટોએ આપણી સીમાનો ભંગ કર્યો છે. આપણી સીમામાં વરણના સુભટો ધૂસણાખોડી કરે છે એ રીતે એંડો મૈત્રીનો ભંગ કર્યો છે, એમ આપણો જાહેર કરવું જોઈએ.’ હન્દ્રકિતે ઉપાય રજૂ કર્યો.

‘સરસ ઉપાય બતાવ્યો! દૂતને બોલાવી હું હમણાં જ ઉપાય અમલમાં મૂકું દ્યું.’

મનુષ્યનો આ એક સ્વભાવ છે : પોતાના વિચારોને અનુકૂળ વિચારો રજૂ કરનાર મનુષ્ય તેને ગમી જાય છે. હન્દ્રકિતે પિતાની છથણને પારખી, એને અનુકૂળ યોજના રજૂ કરી. તેણે પિતાના વિચારો ન્યાયી છે કે અન્યાયી છે, તેનો વિચાર ન કર્યો. પિતાની છથણને પૂર્ણ કરવા તેણે વસ્તુનાને બલિ બનાવવાની યોજના ઘડી કાઢી.

રાવણો તરત દૂતને બોલાવ્યો અને વરણારાજને કહેવાનો સંદેશો આપ્યો :
વરણારાજ,

‘પ્રલ્લાઘનંદન પવનંજયની દરમિયાનગીરીથી તમારી સાથે મૈનીનો સંબંધ બાંધ્યો અને આજદિન સુધી અમે એનું પાલન કર્યું છે, પરંતુ તમે એ મૈત્રીનો ભંગ કર્યો છે, લંકાના રાજ્યની હદ્દમાં તમારા સુભટો ધૂસી આવે છે. આ પરથી અમને તમારા દુષ્ટ છાદાઓની ગંધ આવી ગઈ છે. તમને અને તમારા પુત્રોને બાહુબળનું અભિમાન છે, પરંતુ હવે તેનો અંત નજીકમાં લાગે છે. રજૂ પડ્યા જો તમારા સુભટોને નહિ વારો, તો અમારે તત્કાણ જલદ પગલાં ભરવાં પડશો.’

દૂત સંદેશો લઈને, વરણાની તરફ રવાના થયો. બીજી બાજુ રાવણો પોતાના તમામ આલ્લાંકિત અને મિત્ર રાજાઓને પોતપોતાનાં સેન્યો લઈને, આવી જવા માટે કહેડા પાઠવી દીધાં. લંકા પુનઃ યુદ્ધના વાતાવરણથી ધમધમી ઊઠી.

દૂત સંદેશો લઈને વરણાપુરી પહોંચી ગયો. વરણારાજની રાજસભામાં પ્રવેશીને, વરણારાજને પ્રણામ કરીને, ઊભો રવો.

હનુમાન પુષ્પની વાટે...

૨૫૧

‘ક્યાંથી આવ્યા છો?’

‘લંકાથી.’

‘ઓછો? લંકાપતિ કુશળ તો છે ને?’

‘મિત્ર પણ જ્યારે દગ્ભો હે, ત્યારે કુશળતા કેવી રીતે હોય, રાજન?’

‘એવો તો કયો મિત્ર છે કે જોંબો લંકાપતિને દગ્ભો દીધો છે?’ વરણે ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું.

‘આપ મને શું પૂછ્યો છો? આપ જ વિચારો!’

વરણે પુંડરીક અને રાજ્યવની સામે જોંબું તેઓ પણ વિચારમાં પડી ગયા. ત્યાં લંકાપતિના દૂતે કહ્યું :

‘રાજન, આપ અજાણપણાનો દેખાવ ન કરો. લંકાપતિને આપની ભેદભરી રમતનો ખ્યાલ આવી ગયો છે અને મને સંદેશો આપીને મોકલ્યો છે.’

‘એટદે શું અમે મેળી તોડી છે?’ વરણ વ્યવ્ય બન્યો.

‘હા, જુ હા...’

‘ઓટી વાત. તદ્દા જુઠાયું...’ વરણ રાડ પાડી.

‘લંકાપતિના ચરપુરુષોએ બાતમી મેળવી છે કે આપના સુભટો લંકાના પ્રદેશમાં પોતાનો પગદંડો જમાવવા લાગ્યા છે. લંકાપતિને આ સમાચારે ભારે આધાત પદ્ધતોચાડ્યો છે અને જો તમારી આ પ્રવૃત્તિ તત્કાળ નહિ અટકે તો લંકાપતિ તત્કાળ સખત પગદાં ભરશે...’

‘બિલકુલ પાયા ચણરની આ વાત છે. અમારા સુભટો કદીય એવું પગદું ભરે નહિ એવી અમને પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે.’ રાજ્યવે સ્પષ્ટ ખુલાસો કર્યો.

‘તો શું લંકાપતિના ચરપુરુષોએ ખોટી બાતમી આપી છે. એમ?’

‘હા, તદ્દા ખોટી. આ એક બનાવટી વાત ઊભી કરવામાં આવી છે.’ રાજ્યવે વાતનો મર્મ બતાવ્યો.

‘આપના તરફથી લંકાપતિનો શું સંદેશો આપવાનો છે?’

‘સંદેશો લઈને અમારો દૂત આવશે.’ વરણરાજે લંકાપતિના દૂતને વિદ્યાય કર્યો અને તરત રાજસભાને ભરખાસ્ત કરી. પુંડરીક, રાજ્ય, મહામંત્રી, વર્ગરેને મંત્રજાગૃહમાં બોલાવી, વરણરાજે લંકાપતિને શું સંદેશો મોકલવા, તેની ગંભીર વિચારણા કરી લીધી અને પોતાના દૂતને બોલાવી સંદેશો આપ્યો:

‘લંકાપતિ,’

૨૭૨

જૈન રામાયણ

તમારો સંદેશો મળ્યો. અમારા ઘ્યાલ મુજબ તમને ખોટી બાતમી આપવામાં આવેલી છે. અમારા સુભટોએ લંકાના રાજ્યમાં પગપેસારો કર્યો જ નથી અને કરવાની ધારણા પણ નથી. આપણી વચ્ચેનો મૈત્રી-સંબંધ અમે તોડવા માંગતા નથી. એમાં જ ઉભ્ય રાજ્યની પ્રજા અભયનું સુખ અનુભવી શકે, એવી અમારી માન્યતા છે. તમે પણ કોઈ પાયા વિનાના સમાચારોથી દોરવાઈ જઈ, મૈત્રીસંબંધ ન તોડો, એવી અમે અપેક્ષા રાખીએ છીએ.'

સંદેશો લઈને દૂત લંકાના માર્ગ રવાના થયો, જ્યારે બીજી બાજુ ચકોર અને દીર્ઘદિશા વરણ-પુત્રોએ ગુપ્ત રીતે રાજ્યના સંરક્ષણાની પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરી દીધી. તેઓ રાવણની નીતિ-રીતિથી વાકેદ હતા.

દૂત લંકાની રાજસભામાં જઈને ઉભો. લંકાપતિને પ્રણામ કરી, તેણે વરણરાજનો સંદેશો કહી સંભળાવ્યો. ક્ષાણવાર તો સંદેશો સાંભળીને સહૃદ સત્ય થઈ ગયા. બિભીષણને ઘણું આશ્વર્ય થયું. કારણ કે એને અજ્ઞાત રાખીને, રાવણે આ કાર્ય આરંભ્યું હતું, પરંતુ વિચક્ષક બિભીષણ પરિસ્થિતિને કળી ગયો.

'વરણરાજને કહેજે કે તેમનાં મીઠા વચ્ચનોથી લંકાપતિ ભોગવાઈ જય તેવો બાણક નથી. એક બાજુ લંકાના પ્રદેશમાં ઘૃસાગખોરી કરવી છે અને બીજી બાજુ મિત્રતાની વાતો કરવી છે, એવા દંખને હું ક્ષાણવાર પણ સહન કરનાર નથી. પરંતુ અભિમાની વરણ એની ભૂલને તત્કાળ અને સમજાવટથી ભૂલ નહિ કરે. એ તો યુદ્ધભૂમિ પર જ મારે એને ભૂલ કબૂલ કરાવવી પડશે.'

'એટલે?' દૂતે સ્પષ્ટતા માંગી.

'એટલે ન સમજ્યો? વરણરાજને એના ગુનાની સજી યુદ્ધના મેદાન પર થશો...' ઇન્દ્રજિતે રાવણ-નીતિની સ્પષ્ટતા કરી.

'તો વરણરાજ અને એના અંગે પરાકર્મી પુત્રોની અંગેય શક્તિનો પરચો મેળવવા ખુશીથી પધારજો. પણ એ પૂર્વે તમારા પેલા ખર-દૂધપણના અનુભવો પૂછીને આવજો!'

પ્રત્યુતરની અપેક્ષા રાખ્યા વિના દૂત ત્યાંથી નીકળી ગયો.

રાવણે સેનાને સજ્જ થવા લાલ કરી. બીજી બાજુ પાતાલલંકામાંથી ખર-દૂધપણ પણ પોતાની વિશાળ સેના સાથે આવી પહોંચ્યા. સુરીવ પણ પોતાના ચુનંદા સૈન્યને લઈ લંકામાં આવી ગયો. અંગે વિદ્યાધર રાજાઓ પણ આવી પહોંચ્યા.

હનુમાન યુદ્ધની વાટે...

૨૭૩

વિદ્યાધર રાજાઓને સંદેશો આપવા ગમેલા દ્વાતોમાંથી એક હૃત પવનંજયને ખાસ સંદેશો આપવા માટે હનુપુર પહોંચી ગયો હતો. સંદેશો મળતાં જ પવનંજય અને માનસવેગ લંડા જવા માટે તૈયાર થયા, પરંતુ પિતાને અને મામાને તૈયાર થતા જોઈ હનુમાન ત્યાં આવ્યા :

‘પિતાજી, યુદ્ધ માટે હવે આપને જવાનું ન હોય. આપ અહીં જ રહો. આપ મને અનુજ્ઞા આપો.’

‘ભાઈ, આ યુદ્ધમાં તારું કામ નહિ. વરણ અને એના પુત્રો પ્રચંડ શક્તિ ધરાવે છે. એમની સામે...’

‘પિતાજી, આપ મને નાનો સમજુને વાત કરો છો. પરંતુ પરાક્રમમાં વધુ જોવાતી નથી. આપ એક વખત મને જવાની અનુજ્ઞા આપો. પછી જ આપને આપના પુત્રના પરાક્રમની ગ્રતીતિ થશે.’

માનસવેગ તો જાણતા જ હતા કે હનુમાનનું પરાક્રમ અજોડ છે. તેમણે કોઈ અનાકાની ન કરી. બલકે હનુમાનને જવા ઢેવા માટે પવનંજયને સમજાવ્યો. પરંતુ જ્યાં હનુમાનને યુદ્ધમાં જવા તૈયાર થયેલ જીવો કે અંજના દોડી આવી, વસંતતિલક દોડી આવી. પ્રલસિત પણ આવી પહોંચ્યો.

હનુમાનનો દાથ પકડી, અંજનાએ ગળગળા સ્વરે કહ્યું.

‘બેટા, તારે હમણાં યુદ્ધમાં નથી જવાનું. તારા વિના એક ક્ષણ પણ હું રહી શકું નહિ.’

‘મા, તારે તો આ પ્રસંગે એક વીર-માતાને છાજે એ રીતે મને વિદ્યાય આપવાની સોય! તું નિશ્ચય માનજે કે આ તારો પુત્ર વિજય મેળવીને હેમ-ઝેમ પાછો આવી પહોંચશો!’

અંજનાની આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યા. તે જોઈ મામા માનસવેગે અંજનાને આશાસન આપ્યું અને હનુમાનના પડવા માત્રથી પર્વતના શિખરના થઈ ગયેલા ઘૂરવાળો પ્રસંગ યાદ કરાવ્યો. પુત્રનું પરાક્રમ સારા ય વિશ્વમાં દીર્ઘ પ્રસરાવનારૂં બનશે, અં વાત સમજાવી. અંતે, હનુમાનની સાથે પ્રલસિતને જવાનું નકડી થતાં અંજના સંમત થઈ.

બસ! હનુમાનના સેનાપતિપણા નીચે યુદ્ધ જવા માટે, હજારો-લાખો સૈનિકો થનગની ઉઠાવા. શુભ દિવસે અને શુભ શુક્લને અંજનાએ વીર હનુમાનના લલાટમાં કંકનું તિલક કર્યું અને યુદ્ધનાં વાંઝિત્રોએ ગગનને જજવી મૂક્યું.



૩૫. ૨૬. વાણા પર વિજય ૩૬

રાવણના પ્રયાણની તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી, ત્યાં જ હનુમાન હજારો વીર સુભટોની સાથે આવી પહોંચ્યો. હનુમાનને દુરથી આવતો જોઈ, રાવણ ખૂબ આનંદિત થઈ ગયો... રથમાંથી ઉત્તરી પ્રછસ્તિની સાથે હનુમાન રાવણની સન્મુખ ચાલ્યો. રાવણો સામા આવીને, હનુમાનને પોતાના ભાલુપાશમાં જકડી લીધ્યો... જાણો સાક્ષાતું વિજય જ સામે આવીને લેટચો હોય, તેમ રાવણને લાગ્યું. હનુમાનની તેજસ્વી મુખમુદ્રા અને સુંદર અંગોને જોઈ રાવણો એના દુર્વાર પરાક્રમનું અનુમાન કરી લીધું.

રાજપુરોહિતે મંગળ શ્લોકનાં પાઠ કર્યો. પ્રયાણની ભેરી વાગી ઊઠી અને રાવણનો રથ ગતિશીલ બન્યો. રાવણની પાછળ જ હનુમાનના રથને રાખવામાં આવ્યો હતો. રથનું સારચિપણું પ્રછસ્તિસે સંભાળી લીધું હતું. હનુમાનના રથની હરોળમાં જ હન્દજિતનો રથ ચાલી રહ્યો હતો. તેમની પાછળ કુલકર્ણી, મેઘવાહન અને સુશ્રીવના રથો શોભી રહ્યા હતા. તેમની પાછળ ખર અને દૂધણાના રથો ઢોડી રહ્યા હતા.

અનેક વિદ્યાધર રાજાઓ, શૂરવીર સેનાપતિઓ, અશ્વદળ, પાયદળ, હસ્તિદળ સાથે વરુણપુરી તરફ આગળ વધ્યા. થોડાક દિવસોમાં જ વરુણપુરીની નજીક જઈ પહોંચ્યા. બીજી બાજુ વરુણા પણ પૂરી તૈયારી સાથે સજજ થઈને ઊભો હતો. વરુણાના એક એકથી ચટિયાતા પરાક્રમી પુત્રો, રાવણના સૈન્યની ખબર લઈ નાખવા તલપાપડ થઈ રહ્યા હતા. અનેક શસ્ત્રવિદ્યાઓ અને અસ્ત્રવિદ્યાઓમાં પારંગત સેનાપતિઓ લંકાપતિની રાહ જોતા ઊછબી રહ્યા હતા.

યુદ્ધના મેદાનથી બાર કોશ દૂર રાવણો સૈન્યનો પડાવ નાંખ્યો અને સૂર્ય અસ્ત થયો. જાણો કે એક વિશાળ નજર વસી ગયું! આવશ્યક કાર્યોથી પરવારો રાવણો પહેલા દિવસના યુદ્ધનો વ્યૂહ રચી કાઢ્યો. પહેલા દિવસે યુદ્ધના સેનાપતિ તરીકે હન્દજિતની પસંદગી થઈ. સૌં નિદ્રાધીન થયા, છેલ્લા પ્રહરનો પ્રારંભ થયો ને જાગૃતિની નોભત વાગી. ટ્યોટ્યે એક પછી એક દળ યુદ્ધના મેદાન તરફ રવાના થવા લાગ્યું. અરુણોદય થતામાં તો કુલકર્ણિના અનામત સૈન્યને છોડી સમગ્ર સૈન્ય વ્યૂહાકારે મેદાનમાં જોડવાઈ ગયું.

વરુણના સૈન્યની આગેવાની પુડરીકે લીધી હતી. અનેક શસ્ત્રોથી સજજ બની, તે મોખરે રથારુદ બનીને ઊભો હતો. તેની બાજુમાં જ રાજ્યવનો રથ જોઈવાયો હતો. બરાબર તે બનેના રથની સામે હન્દજિત અને મેઘવાહનના

वरुणा पर विजय

२९५

रथो गोठवार्थ गया हता. तेमनी पाछण महेन्द्रपुरीनो युवराज प्रसमक्तीति पोताना चुनंदा दस उज्जर घोडेसवारोनी साथे उभो हतो. तेनी बाजुमां लंकापतिना खास मानीता सेनापतिओ भर अने दृष्टिं पोताना कहर दुश्मननो मुकाबलो करवा रथमां गोठवाया हता.

ज्यारे थोडेक दूर ज्यां वरुणानो मुख्य सेनापति योगेश पचास उज्जरना सैन्य साथे उभो हतो, तेनी सामे ज सूर्य जेवो तेजस्वी हनुमान पचास उज्जर चुनंदा सैनिकोनी आगेवानी लर्हने उभो हतो.

उदयाचल पर सहस्ररथमि प्रगट थयो. अने बंने पक्षोमां युद्धनो आरंभ करवा माटे वाञ्छिंत्रो रक्षाकी उठवां. इन्द्रजिते इष्टदेवनुं स्मरण करीने तीर छोड़युं. ते सीधुं पुंडरीकना कान पासे थर्हने पसार थर्ह गयुं. पुंडरीके सभत वेगथी सतत दस तीरो छोड़यां. इन्द्रजिते दसेदश तीरोने वचमां ज पूरां करी नाख्यां अने एक काषामां पचीस तीरो छोडीने पुंडरीकने भूजवी नांखवा पोताना रथने आगण धपाव्यो. परंतु त्यां तो पुंडरीके दस-दस तीरो छोडीने इन्द्रजितना रथना अशोने आगण वधता अटकावी दीधां.

बीजु बाजु राज्वे मरणिया थर्हने लंकाना सैन्यने भूशरण करवा मांडयुं. एक एक तीरथी तेषो एक एक सैनिकने भूमि पर ढागवा मांडयो. मेघवाहने राज्वे पर तीरोनी वर्षा करवा मांडी, परंतु राज्वे तेने गणकार्या विना मेघवाहन पर दस तीरो छोडीने मेघवाहनना धनुष्यने तोडी नांख्युं. मेघवाहने बीजु धनुष्य लीधुं अने राज्ववाना रथना अशोने धायल कर्या, त्यां तो मेघवाहननी बंने बाजुअे भर अने दृष्टिं आवी पहांच्या अने राज्वे पर सभत मारो चलाव्यो, परंतु राज्व अति वीरतापूर्वक झज्जभी रव्यो हतो. तेषो दस तीरोथी खरना मुगटने उडावी दीधो अने दस तीरोथी दृष्टिं नांख्युं अने पचास तीरोनी हारमाणा छोडी मेघवाहनना अशोने भूशरण करी दीधा! मेघवाहने दृष्टिं नांख्युं अने रथमां स्थान लीधुं.

पुंडरीके इन्द्रजितने ढंकाववा मांडयां, ज्यारे वरुणाना सैन्ये लंकाना सैन्यनी खबर लर्ह नांखी. हजु तो प्रथम ग्रहर पूरो नहोतो थयो त्यां तो लंकानुं पहेली हरोजनुं उज्जरोनुं सैन्य नष्टब्रष्ट थर्ह गयुं. पुंडरीके अचानक धसारो कर्या अने लंकाना सैन्यने एक कोश दूर धडेली दीधुं. वरुणाना सैन्यनो जुर्सो पूर्णिमानी समुद्र-भरतीनी जेम वधतो हतो, ज्यारे लंकानुं सैन्य निराशा तरफ ढणी रह्युं छन्.

૨૯૯

જૈન રામાયણ

દુર હનુમાન વલણના સેનાપતિ યોગેશને રમાડી રહ્યો હતો. હનુમાને જોયું
કે પુંડરીક છન્દજિત તરફ મોરચાને હટાવી રહ્યો છે, લંકાનું સૈન્ય પાછું હટી
રહ્યું છે. તેણે પ્રહસિતને કહ્યું.

‘આપડાઓ રથ પુંડરીક તરફ વાળો.’

‘હજુ થોડી વાર છે. પ્રથમ પ્રહર પૂરો થવા દો’ પ્રહસિતે કહ્યું :

પ્રથમ પ્રહરને પૂર્ણ થવાની થોડીક જ વાર હતી. એ અરસામાં હનુમાને
યોગેશ સામે રમત સમેટવા માંડી. જાણો જોઈને હનુમાન જરા પાછો હટયો.
યોગેશ હર્ષમાં આવી ગયો અને હનુમાન તરફ આગળ વધ્યો. હનુમાને તેને
જરા આગળ આવવા દીધો અને જ્યાં ઠીક ઠીક આગળ આવ્યો કે પ્રહસિતે
રથને ચકાકારે ગતિ આપી. યોગેશના રથની ચારેકોર પવનવેગે હનુમાનનો
રથ ઘૂમવા માંડ્યો. હનુમાને તીરની સતત વર્ષા કરી, યોગેશને લારે મુંજવણમાં
મૂકી દીધો. એટલું જ નહિ પડ્યા યોગેશના ઘનુષ્ણને તોડી નાંખ્યું. રથના અશ્વોને
જર્જરિત કરી નાંખ્યા અને રથનાં ચકોને પઢા શિથિલ બનાવી દીધાં.

પ્રથમ પ્રહર પૂર્ણ થયો ને પ્રહસિતે હનુમાનના રથને પુંડરીક તરફ દોડાવી
મુક્યો. યોગેશે છુટકારાનો દમ ભેંચ્યો! હનુમાનનો રથ પુંડરીકની સામે આવી
ઉભો. ત્યાં જ પુંડરીકે હનુમાનને મુંજવી નાખવા એકધારો તીરનો મારો
ચલાવ્યો, પરંતુ હનુમાને પુંડરીકના એક એક તીરને પ્રતિપક્ષી તીરશી તોડી
નાંખ્યું અને ખૂબ જ ચાલાડીથી પુંડરીક ઉપર દસ તીરો મારી, તેનું ઘનુષ્ણ તોડી
નાંખ્યું. પુંડરીક બીજુ ઘનુષ્ણ લીધું અને કલ્યાંતરાળનું દૃશ્ય ખંડું કરી દીધું...
તેણે કોથાતુર બનીને હનુમાન પર તીરોનો મારો ચલાવ્યો. હનુમાનના રથના
અશ્વો પાછા પડવા લાગ્યા. હનુમાને શસ્ત્રવિવિધાનું સ્મરણ કરીને તીર છોડ્યું,
એકમાંથી સંકડો તીરો સર્જાઈ ગયાં. તીરોની એકધારી વર્ષામાં પુંડરીક હનુમાનને
જોઈ શક્યો નહિ, જ્યારે હનુમાને પુંડરીકનું નિશાન લઈને, એક પછી એક
મંત્રપૂત તીરો છોડવા માંડ્યાં. પુંડરીક મુંજાપ્યો, ત્યાં રાછ્યવ અના પડાને પદોંચ્યો
લાગ્યો. તેણે હનુમાનને હંશવાવા માંડ્યો. ત્યાં તો મહેન્દ્રપુરનો પુવર્યજ પ્રસતકીર્તિ
હનુમાનની લગોવણ આવી ગયો અને હનુમાન સાથે લડતા પુંડરીકના પ્રબળ
સામનો કરવા માંડ્યો. પુંડરીક પ્રસતકીર્તિ તરફ વળ્યો, એટલે હનુમાનના રાછ્યવ
પર એક સાથે પચાસ તીરો છોડી, રાછ્યવના રથના અશ્વોને પમસદનમાં
પહોંચાડી દીધા. રાછ્યવે છલાંગ મારીને બીજા રથમાં સ્થાન લીધું અને હનુમાન
પર સખત હુમલો કર્યો.

વરણ પર વિજ્ય

૨૭૭

હનુમાનનો રથ પ્રદસિતે પાછો પાડ્યો. રાજ્ય આગળ વધ્યો. પ્રદસિતે રાજ્યવને ટીક ટીક આગળ આવવા દીધો અને જ્યાં ધારણા મુજબ આગળ આવી ગયો કે પ્રદસિતે રથને ચક્કાકારે ધૂમાવવા માંડ્યો. હનુમાને અજ્જ્બ કણાથી તીરોને અંકધારા છાંડીને રાજ્યવને ઘરી લીધો. રાજ્યવને વેરાઈ ગયેલો જોઈ, પુરુરીક અના તરફ વખ્યો, પરંતુ પ્રસન્નકીર્તિએ એને આગળ વધતો અટકાવી દીધો... પરંતુ પુરુરીકના કાળમુખ જેવાં તીરોની સામે પ્રસન્નકીર્તિ ન ટકી શક્યો. અનું કવચ ભેદાઈ ગયું, પુરુરીક આગળ વધ્યો, ત્યાં જ હન્દ્રજિતે એને અટકાવી દીધો. હન્દ્રજિતે પુરુરીકની ખબર લેવા માંડી. પુરુરીક હન્દ્રજિત પર ભૂષ્યા વરણો જેમ તૂટી પડ્યો. પુનઃ હન્દ્રજિતને પાછા હટી જવું પડ્યું. પરંતુ એ અરસામાં હનુમાને રાજ્યવના રથના અશોને ખતમ કરી નાંખ્યા. બીજો રથ મળી શકે એવા સ્થિતિ ન રહી. રાજ્ય મૂંડાયો, રથમાંથી તે ભૂમિ પર ફૂદી પડ્યો અને હનુમાનના તીરોનો સામનાં કરવા માંડ્યો. પરંતુ હવે હનુમાને જરા ય કાળનો વિલંબ કર્યા વિના રાજ્યવના ધનુષ્ણને તોડી નાંખ્યું અને નાભાસ્ત્રનું સમરણ કર્યું અને રાજ્યવ પર છોડ્યું. રાજ્ય ભયંકર સપોંથી બંધાઈ ગયો. એક ક્ષણમાં જ હનુમાને તેને ઉચ્ચકીને પોતાના રથમાં નાંખ્યો.

લંકાના સૈન્યમાં હર્ષના પોકારો થવા લાગ્યા. પુરુરીક ધૂઘવાઈ ગયો. પોતાના ભાઈને શત્રુના હાથમાં ગયેલો જાણી, તેના અંગેઅંગમાં રોષ ભભુકી ઉદ્ઘયો. બીજુ બાજુ વરણના બીજા પરાકમી પુત્રો સુમંગલ, સ્વસ્તિક, વાસવ વગેરે પણ પુરુરીકની પડખે આવી પહોંચ્યા અને હનુમાનને જીવતો પકડી લેવા કૃતનિશ્ચયી બની જગ્નુમબા માંડ્યા.

બીજો પ્રદર પૂર્ણ થયો હતો. લંકાનું સૈન્ય હનુમાનના પરાકમ પર ઓવારી ગયું હતું. જ્યારે પુરુરીક હનુમાનની સામે ઢાંત પીસીને, લડી રહ્યો હતો. દૂરથી ભૂનાલંકાર હસ્તી પર બંઠેલો રાવડા હનુમાનના પરાકમને નીરખી રહ્યો હતો. તેની બાજુમાં જ મહાન પરાકમી સુચીવ રથાડું થઈને ઉભો હતો. હનુમાને રાજ્યવને જીવતો પકડેલો જાણી, સુચીવ હનુમાનના પરાકમ પર આવારી ગયો. રાવણે તરત જ સુચીવને હનુમાનના પડખે પહોંચી જવા આજ્ઞા કરી. સુચીવ હજારો ચુનંદા સૈનિકોની સાથે હનુમાનની પાસે આવી પહોંચ્યો... પુરુરીકના ભાઈઓ સુમંગલ, સ્વસ્તિક અને વાસવ વગેરેને હંકાવવા માંડ્યો. સુચીવ અનંક ભયંકર યુદ્ધો લડી યુકેલો પરાકમી રાજા હતો. તેણે એવો પ્રબળ વેગથી હુમલો કર્યા કે સુમંગલ વગેરેને પાછા હટી જવું પડ્યું. સુચીવ પુરુરીકની તરફ વખ્યો. હનુમાનને થોડીક રાહત મળે, એ હેતુથી સુચીવે પુરુરીકને

૨૯૮

જેણ રામાયણ

પડકાયો, પુંડરીક અને સુચીવ વચ્ચે ખૂનામાર જંગ જામી ગયો. કોઈ કોઈને મચક આપતું ન હતું. પુંડરીકના ભાઈઓએ લંકાની સેનામાં ત્રાસ પોકારાવી દીધો. પ્રસંગકીર્તિ, ખર, દુષ્પત્ર વગેરે સામનો કરી રહ્યા હતા. વરુણાની વીરસેના તેમને પણ હંકાવી રહી હતી.

ત્રીજો પ્રછર પણ પૂર્વ થવાની તૈયારી હતી. પુંડરીક સુચીવને જરાય મચક આપતો ન હતો. હનુમાને સુચીવનું સ્થાન લીધું; અને પુંડરીક પર પર્ચીસ તીર છોડી, પુંડરીકને પોતાની તરફ વાય્યો. સુચીવ વરુણાની સેના પર તૂટી પડ્યો અને ત્રાસ પોકારાવી દીધો.

હનુમાને ગ્રાણની પરવા કર્યા વિના પુંડરીકની સામે જગ્ઘમવા માંડ્યું. પ્રહસિતે હનુમાનના રથને પુંડરીકના રથની એટલો નિકટમાં લીધો કે એકબીજા પર તીરનો દુમલો ન કરી શકે. હનુમાને ગદા લીધી. પુંડરીકે પણ ગદા લીધી. બંને રથ પરથી નીચે ઉત્તરી પડ્યા. બંને વચ્ચે વરુણા ગદાયુદ્ધ જાય્યું. હનુમાને પુંડરીકના એક-એક પ્રછારને નિષ્ઠળ બનાવી, થોડીક વારમાં જ પુંડરીકને થકવી નાય્યો અને ચયળતાપૂર્વક ઊછળીને, પુંડરીક પર એક પ્રબળ પ્રછાર કર્યો અને પુંડરીક પડ્યાં. હનુમાને ઊચકીને રથમાં નાય્યો... લંકાના સૈંયે જોરશોરથી હપનો નાદ કરવા માંડ્યાં.

પુંડરીકને પડેલો જાણી, ખૂદ વરુણારાજ પોતાની અજેય હસ્તીસેના સાથે ધર્સી આવ્યો. આ બાજુ રાવણે જ્યાં વરુણારાજને હનુમાન તરફ ધર્સી જતો જોયો, કે પવનવેગે ભુવનાલંકારને વરુણારાજ તરફ હંકાયો અને વરુણને માર્ગમાં જ રોક્યો. રાવણ અને વરુણારાજ વચ્ચે જંગ જામી ગયો. ચોથા પ્રહરનો પ્રારંભ થઈ ગયો હતો. વરુણારાજે પોતાના અપૂર્વ પરાક્રમથી રાવણને મચક ન આપ્યો. રાવણ પોતાની મંત્રવિદ્યાઓનું સમરાત કર્યું, પરંતુ વરણે એક પછી એક વિદ્યાને પણ પ્રતિપક્ષી વિદ્યાઓથી પરાજિત કરવા માંડી. એક વાર તો વરુણાનું પરાક્રમ જોઈ, રાવણ મુશ્ય થઈ ગયો અને એક મહાન વીરની સામે પુદ્ધ કરવાનો લહાવો મજ્યાનો હર્ય અનુભવ્યો.

રાવણો ભુવનાલંકાર હસ્તીને વરુણાના હસ્તી સાથે ટકરાવ્યો અને કપટકુશળ રાવણ છલાંંગ મારીને વરુણાના હસ્તી પર ફૂદી પડ્યો. વરુણને તો કલ્યાન પણ ન હતી કે રાવણ આ રીતે ફૂદી પડશે! રાવણો વરુણ પર સખત દુમલો કરીને, વરુણને પકડી લીધો.

ખલાસ! વરુણાના હસ્તી પર લંકાપતિનો ધ્વજ ફરકી ગયો. યુદ્ધ અટકી ગયું. લંકાની સેનાએ લાંબા વખત સુધી જ્યાય્યકાર કર્યો. રાવણ વરુણને લઈ

वरुणा पर विजय

२७८

पांतानी धावणी तरङ्ग वज्यो अने सूर्य अस्ताचल पर पहांची गयो. रात आराममां पसार करी, मन्माते नित्यकार्याथी परवारी. रावणे त्यां ज सभा भरी. पांतपोताना स्थाने सहु विद्याधर राजाओं वगेरे गोंडवाई गया. उनुमानने रावणे पांतानी पासे ज सिंहासन पर बेसाड्यो.

रावणानी आगल वरुणा अने तेना सहु पुत्रोने उभा करवामां आव्या, रावणे त्या पोतानुं वडतव्य श्रु इर्हु.

‘मानवंता राजेश्वरो, युवराजो अने घ्यारा सुभटो!

वरुणराज जेवा पराकमी राजा सामे तमे युद्धमां विजय भेणव्यो छे, तेथी मारा हेयामां अपूर्व आनंद थयो छे, परंतु आ युद्धविजयनो यश हुं पवनंजयपुत्र वीर उनुमानने आपु हुं! उनुमाननुं अद्भुत पराकम झोई, हुं खरेखर मुऱ्य अन्यो हुं...’

‘वरुणा अने पुंडरीक, राज्ञव वगेरेअ उनुमाननी सामे ज्ञेयुं. तेअोअे अत्यारे ज जायुं के आ वीर युवान पवनंजयनो नंदन छे! तेअोने दर्ष थयो. उनुमानो त्यां रावणाने प्रणाम करीने कह्यु :

‘महाराज... अने अन्य प्रिय सुभटो,

आ विजय में एकलाचे नथी मेणव्यो, आपणे बधाग्ये मेणव्यो छे. आप सहुना साय विना, अने अमाय पूऱ्य प्रहसितकाका विना तो हुं कंઈ ज न करी शकत... माटे आ विजयनो यश आप सौने शाणे जाय छं...’

सुभटोअे उनुमाननी जय बोलावी.

लंकापतिअे कह्यु :

‘अभिनंदनने पाव जेम तमे सहु छो, तेम पराकमी वरुणराज अने अमना वीर सुपुत्रो पाश छे, हुं अमनी वीरता पर प्रसन्न थई थयो हुं. मारे वरुणपुरीनूं राज्य लई लेवुं नथी. हुं अमने ज अमनुं राज्य पाछु सोंपु हुं.’

सुभटोअे लंकापतिनी जय पोकारी. छन्दोजिते उभा थईने, वरुणराज अने पुंडरीक-राज्ञव वगेरेनां बंधन छोडी नांज्यां अने तेमने योग्य आसानो आप्यां, वरुणराजे लंकापतिने एक दिवस वरुणपुरीमां रोकाई जवा माटे विनंती करी. रावणे ते मान्य राखी. सहुने लईने वरुणराजे वरुणपुरीमां प्रवेश कर्या.

पहेलो भाग संपूर्ण.

વाचकनी नोंद्य



आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर
कोबा तीर्थ

Acharya Sri Kailasagarsuri Gyanmandir
Sri Mahavir Jain Aradhana Kendra
Koba Tirth, Gandhinagar-382 007 (Guj) INDIA
Web site : www.kobatirth.org
E-mail : gyanmandir@kobatirth.org